

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Το Φεστιβάλ Τραγουδιού της Ραδιοτηλεόρασης ως
προσπάθεια πολιτικής χειραφέτησης στην Λαϊκή
Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας 1962- 1991**

Επιβλέπων καθηγητής : Ηλίας Γ. Σκουλίδας, Επίκουρος Καθηγητής

Φοιτήτρια : Πασχαλίνα Δημ. Βράντση

Άρτα, Ιούνιος, 2024

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΛΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Το Φεστιβάλ Τραγουδιού της Ραδιοτηλεόρασης ως
προσπάθεια πολιτικής χειραφέτησης στην Λαϊκή
Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας 1962- 1991**

Επιβλέπων καθηγητής : Ηλίας Γ. Σκουλίδας, Επίκουρος Καθηγητής

Φοιτήτρια : Πασχαλίνα Δημ. Βράντση

Άρτα, Ιουνιος, 2024

**The Radio and Television Song Festival as an effort of
political emancipation in the People's Socialist Republic
of Albania 1962- 1991**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Άρτα, 21 Ιουνίου 2024

Επιτροπή Αξιολόγησης:

- Επιβλέπων καθηγητής
Ηλίας Σκουλίδας
- Μέλος επιτροπής
Αντώνης Βερβέρης
- Μέλος επιτροπής
Ασπασία Θεοδοσίου

© Πασχαλίνα Βράντση 2024.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Βράντση Πασχαλίνα

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Επιβλέποντα Καθηγητή μου Κύριο Ηλία Γ. Σκουλίδα αρχικά για την ευκαιρία που μου πρόσφερε να εκπονήσω την παρούσα πτυχιακή εργασία μαζί του, καθώς και για την σημαντική του καθοδήγηση, με σχόλια και παρατηρήσεις, χωρίς τα οποία δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί με επιτυχία η συγγραφή της εργασίας αυτής. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, για την αμέριστη συμπαράσταση τους από κάθε άποψη τόσο κατά την διάρκεια της εργασίας αυτής όσο και καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περιεχόμενα.....	iv
Περίληψη	viii
Λέξεις Κλειδιά	viii
Abstract	ix
Keywords	ix
Πίνακας Συντομογραφιών	x
Κατάλογος Εικόνων	xi
Εισαγωγή	1
Μεθολόγια.....	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	
Συνοπτική ιστορική προσέγγιση της Αλβανίας.....	4
<i>I) Από την Εθνική Ανεξαρτησία ως την Ιταλική Κατοχή.....</i>	<i>4</i>
<i>II) Ιταλική και Γερμανική Κατοχή, Πόλεμος και Απελευθέρωση.....</i>	<i>9</i>
<i>III) Η Ανακήρυξη της Λαϊκής Δημοκρατίας</i>	<i>13</i>
<i>A) Η Γιουγκοσλαβική Κηδεμονία</i>	<i>15</i>
<i>B) Η ευθυγράμμιση με την ΕΣΣΔ</i>	<i>23</i>
<i>Γ) Η Σινοαλβανική φιλία.....</i>	<i>31</i>
<i>Δ) Η ένδοξη Απομόνωση, ο Ραμίζ Αλία και η αποκατάσταση</i>	<i>35</i>
<i>Ε) Η “ένδοξη” Απομόνωση, ο Ραμίζ Αλία και η Αποκατάσταση</i>	<i>42</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	
Ο θεσμός των Φεστιβάλ Τραγουδιού στην Ραδιοτηλεόραση της Αλβανίας	50
<i>I) Λίγα λόγια για την μεταπολεμική μουσική στην Αλβανία</i>	<i>51</i>
<i>II) Τα χρόνια της Ραδιοφωνίας και η αναζήτηση μιας μουσικής ταυτότητάς</i>	<i>55</i>
Το 1ο Φεστιβάλ.....	55
Το 2ο Φεστιβάλ.....	59

Το 3ο Φεστιβάλ.....	61
Το 4ο Φεστιβάλ.....	62
Το 5ο Φεστιβάλ.....	63
Το 6ο Φεστιβάλ.....	66
Το 7ο Φεστιβάλ.....	67
III) Η δειλή φιλελευθεροποίηση, οι χρυσές επιτυχίες και η τηλεόραση.....	69
Το 8ο Φεστιβάλ.....	69
Το 9ο Φεστιβάλ.....	71
Το 10ο Φεστιβάλ.....	73
IV) Το αιματηρό χτύπημα στην Τέχνη.....	74
Το 11ο Φεστιβάλ.....	74
V) Τα χρόνια της λογοκρισίας, τα κομματικά τραγούδια και ο πλήρης έλεγχος.....	83
Το 12ο Φεστιβάλ.....	83
Το 13ο Φεστιβάλ.....	86
Το 14ο Φεστιβάλ.....	87
Το 15ο Φεστιβάλ.....	88
Το 16ο Φεστιβάλ.....	90
Το 17ο Φεστιβάλ.....	92
Το 18ο Φεστιβάλ.....	93
Το 19ο Φεστιβάλ.....	95
Το 20ο Φεστιβάλ.....	99
Το 21ο Φεστιβάλ.....	102
VI) Το πρώιμο βήμα προς την δημοκρατία και το σταδιακό τέλος της λογοκρισίας.....	107
Το 22ο Φεστιβάλ.....	107
Το 23ο Φεστιβάλ.....	109
Το 24ο Φεστιβάλ.....	111
Το 25ο Φεστιβάλ.....	114
Το 26ο Φεστιβάλ.....	117
Το 27ο Φεστιβάλ.....	119
VII) The Wind of change.....	122
Το 28ο Φεστιβάλ.....	122

Το 29ο Φεστιβάλ.....	124
Το 30ο Φεστιβάλ.....	126
Λίστα Πολιτικών «Τιμωρημένων»	128
Συμπεράσματα.....	134
Βιβλιογραφία	142
<i>Έγγραφα που δημοσιεύτηκαν</i>	142
Περιοδικά-Εφημερίδες.....	143
<i>Βοηθήματα</i>	143

...Το φεστιβάλ μας είναι αντιθετικό από την γέννηση του, δεν υπάρχει θαρρώ κανένα άλλο φεστιβάλ στον κόσμο που να έχει γεννηθεί έτσι. Γεννήθηκε από μια πλούσια ιταλική ιδέα και την σοβιετική μουσική και μεγάλωσε με τον φτωχό αλβανικό τρόπο ζωής. Γι' άλλους ήταν και είναι όνειρο και γι' άλλους ήταν και είναι εφιάλτης

*Σπύρο Σουλιώτη
(Αλβανός τραγουδιστής 1924-2011)*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια έχει εξαπλωθεί σημαντικά η συστηματική μελέτη της ιστορίας των χωρών της Βαλκανικής Χερσονήσου σε πολλά ερευνητικά πεδία, κυρίως όμως σε ότι έχει να κάνει με το πολιτισμικό τους τομέα κατά την επονομαζόμενη περίοδο του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ανοίγοντας μεταξύ άλλων, νέους δρόμους στην έρευνα και την επιστήμη. Μια τέτοια έρευνα αναφέρεται και η παρούσα μελέτη, που έχει ως σκοπό την γενική παρουσίαση του μεγαλύτερου καλλιτεχνικού και μουσικού θεσμού της γειτονικής χώρας της Αλβανίας, κατά την δύσκολη Σοσιαλιστική περίοδο καθώς επίσης και την ανάδειξη ενός μέρους της σύγχρονης ιστορίας στην Λαϊκή και Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας από το 1945, όταν και αναδείχθηκε το Κόμμα Εργασίας Αλβανίας στην εξουσία, μέχρι και την ολοκληρωτική πτώση του το 1991.

Το φεστιβάλ ραδιοτηλεόρασης έπαιξε σημαντικό ρόλο και υπήρξε για ολόκληρες δεκαετίες η «κορωνίδα» του αλβανικού πολιτισμού, αν λάβει κανείς υπόψη τα επτασφράγιστα σύνορα της χώρας, την απαγόρευση προβολής και ακρόασης ξένων σταθμών και δικτύων. Στη μονογραφία μου συγκεκριμένα, εξετάσαμε περιληπτικά το μουσικό καλλιτεχνικό στερέωμα της μεταπολεμικής Αλβανίας, την ιταλική επιρροή και μετέπειτα την σοβιετική επιβολή στην μουσική, τα πρώτα βήματα του φεστιβάλ ραδιοτηλεόρασης και το έντονο παρασκήνιο.

Στη συνέχεια, παρουσιάσαμε αναλυτικά την αναγκαστική συμβίωση μεταξύ σοσιαλιστικού Κράτους και καλλιτεχνικής λογοκρισίας όπως προέκυψε μετά το περιβόητο 11^ο φεστιβάλ που εγκαινίασε τον πλήρη έλεγχο του κόμματος σε καθετί καλλιτεχνικό, επιπλέον την σχέση της χώρας με την Ευρωπαϊκή κουλτούρα και μουσική την πλήρη επιρροή της Ε.Σ.Σ.Δ. και την συνεργασία της με την Κίνα. Ακόμη αναφερθήκαμε αναλυτικά στην περιβόητη πολιτιστική επανάσταση που στα πλαίσια της διαμορφώθηκε η ιδιότυπη σοσιαλιστική (αλβανική) καλλιτεχνική συνείδηση. Ασχοληθήκαμε επιπλέον με την εποχή της σκληρής απομόνωσης της χώρας από τον υπόλοιπο κόσμο, τις πρώτες δειλές μεταρρυθμίσεις, τα ιδιότυπα τραγούδια, του αστέρες εκείνης της εποχής και τις προσωπικές τους περιπέτειες με το καθεστώς, τις φυλακίσεις και τι τιμωρίες, την πτώση του καθεστώτος αλλά και την αποκατάσταση του πλουραλισμού και της δημοκρατίας.

Λέξεις Κλειδιά: Φεστιβάλ, Τραγούδι, Ραδιοτηλεόραση, Αλβανία

ABSTRACT

In recent years, the systematic study of the history of the Balkan Peninsula countries has expanded considerably in many fields of research, but mainly in terms of their cultural field in the so-called "existing socialism" period, opening, among other things, new ways to research and science. Such a study is also the present study, which aims at the general presentation of the biggest artistic and musical institution of the neighboring country during the difficult period of the Enver Hoxha regime as well as the emergence of a part of modern history in the Popular and Socialist Republic Albania since 1945, when the Albanian Labor Party emerged in power, until its total fall in 1991.

The broadcasting festival played an important role and it has been for decades the crown of the Albanian culture, taking into account the country's banned borders, the ban on the display and listening of foreign channels and networks. In my monograph, in particular, we examined the musical artistic stature of post-war Albania, Italian influence and later Soviet imposition on music, the first steps of the broadcasting festival and the intense background. We then presented in detail the forced cohabitation between the socialist state and artistic censorship as it emerged after the notorious 11th festival that inaugurated the full control of the party in every artistic, in addition to the country's relationship with European culture and music the full influence of the SS. Σ.Δ. and its cooperation with China.

We have also mentioned in detail the notorious cultural revolution that, in its frames, shaped the peculiar socialist (Albanian) artistic consciousness. We have also been involved in the time of the country's harsh isolation from the rest of the world, the first timid reforms, the singular songs, the stars of that time, and their personal adventures with the regime, the imprisonment and punishment, the fall of the regime, the restoration of pluralism and democracy.

Keywords: Festival, Song, Radio, Albania

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

C.I.A.: CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY

K.G.B.: KOMOTJET GOSUDARSTVJENNOJ BJEZOPASNOSTI

O.Z.N.A.: ODJELJENJE ZA ZASTITU NARODA

S.I.S.: SECRET INTELLIGENCE SERVICE

STASI ή MfS: MINISTERIUM für STAATSSICHERHEIT

S.S.: SCHUTZ STAFFE

A.E.: ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ

A.E.A.Σ.: ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΕΘΝΙΚΟ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

A.E.Σ.: ΑΛΒΑΝΙΚΟΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

A.K.: ΑΣΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ

A.K.N.: ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΝΕΟΛΑΙΑ

A.Π.Ε.: ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΑΝ.Ε.Σ.: ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

Γ.Ε.Ε.: ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γ.Ε.Ε.Σ.: ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Δ.Α.Σ.Ε.: ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ και ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ της ΕΥΡΩΠΗΣ

Δ.Κ.Α.: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Δ.Μ.: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ

Ε.Α.Ε.: ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ε.Α.Ζ.Ε.: ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΖΗΜΕΙΩΝ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Ε.Α.Μ.Α.: ΕΘΝΙΚΟ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Ε.Ε.Ν.Α.: ΕΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Ε.Ε.: ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ε.Μ.: ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ

Ε.Π.Α.: ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Ε.Σ.Σ.Δ.: ΕΝΩΣΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΩΝ

Επ.Ε.: ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η.Π.Α.: ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Ι.Μ.Α.Μ.Α.: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΩΝ-ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Κ.Δ.Μ.: ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

Κ.Ε.: ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κ.Ε.Α.: ΚΟΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ
Κ.Κ.Α.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΑΛΒΑΝΙΑΣ
Κ.Κ.Γ.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ
Κ.Κ.Γ.Α.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΓΑΛΛΙΑΣ
Κ.Κ.Ε.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
Κ.Κ.Ι.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΙΤΑΛΙΑΣ
ΚΚ.Κ.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΚΙΝΑΣ
Κ.Κ.Ρ.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ
Κ.Κ.Σ.Ε.: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
Κ.Ο.Β.: ΚΟΜΜΑΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΒΑΣΗΣ
Κ.τ.Ε.: ΚΟΙΝΩΝΙΑ των ΕΘΝΩΝ
Λ.Δ.: ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Ο.Β.: ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΒΑΣΗΣ
Ο.Η.Ε.: ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ
Ο.Λ.Δ.Γ.: ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΛΑΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ
Π.Γ.Δ.Μ.: ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ της ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Π.Ε.: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Π.Κ.: ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ
Κ.α.: Και άλλα
Κ.Ο.Κ: Και ούτω καθ' εξής
Κ.λπ.: Και τα λοιπά
Π.χ.: Παραδείγματος χάριν

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- ❖ Η μέρα της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Αλβανίας, έργο του ζωγράφου Vangjush Mio: σελ. 17.
- ❖ Η Εθνική Σταρ της Αλβανίας Βάσε Ζέλα στη σκηνή του Φεστιβάλ Ραδιοτηλεόρασης: σελ. 59.
- ❖ Φωτογραφία από χειρόγραφο εξώφυλλο παρτιτούρας του 1^{ου} Φεστιβάλ (Αρχείο Οικογένειας Σουλιώτη) σελ. 141.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια, η συστηματική μελέτη της ιστορίας των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, έχει εξαπλωθεί σε πολλά ερευνητικά πεδία, ανοίγοντας μεταξύ άλλων, νέους δρόμους στην έρευνα και την επιστήμη. Μια τέτοια έρευνα είναι και η παρούσα μελέτη που κρατάτε στα χέρια σας. Σκοπός μου είναι μια συνοπτική παρουσίαση της αλβανικής ιστορίας, κατά την περίοδο της «αυτοαποκαλούμενης σοσιαλιστικής» περιόδου και κυρίως η ανάδειξη της παρέμβασης στην μουσική από το καθεστώς. Εξετάζεται κυρίως η λογοκρισία που ακολουθήθηκε στην μουσική μέσα στα φεστιβάλ μουσικής της ραδιοτηλεόρασης που αποτελούσαν από τις απαρχές του θεσμού το 1962, ένα κορυφαίο γεγονός, μέχρι και την ολοκληρωτική πτώση του καθεστώτος το 1991.

Ξεδιπλώνοντας την ένταση όλων των σταδιακών χτυπημάτων που δέχθηκε το φεστιβάλ, σκιαγραφούνται τόσο οι εσωτερικές εξελίξεις στην χώρα όσο και οι εξωτερικές, που για την περίπτωση της Αλβανίας έπαιξαν πάντα πολύ σημαντικό ρόλο. Στην μελέτη, επιχειρείται να έρθουν στην επιφάνεια τα ακριβή αίτια της επίθεσης στο φεστιβάλ, καθώς επίσης επιτελείται και ένας αναλυτικός απολογισμός όλων των αποτελεσμάτων της γενικότερης καλλιτεχνικής λογοκρισίας. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται η πρωτότυπη πολιτική λογοκρισίας που χάραξε τόσο ο Ενβέρ Χότζα όσο και ο διάδοχος του Ραμίζ Αλία, ενώ προσεγγίζονται και τα αποτελέσματα που άφησαν στο πέρασμα τους, στον λαό της Αλβανίας.

Η αυστηρή και πρωτοφανή πολιτική που ακολούθησε ο Ενβέρ Χότζα απέναντι σε κάθε μορφή τέχνης, επιβεβαίωσε απόλυτα τις καλλιτεχνικές ανησυχίες των δημιουργών και επέφερε δραματικά αποτελέσματα τόσο στην κοινωνία όσο και στην ίδια την τέχνη. Οι καλές τέχνες, «διαλυμένες» ριζικά και κάτω από την ασφυκτική πίεση που άσκησε το χοτζικό κράτος βρήκαν νέους κοινωνικούς κώδικες επικοινωνίες και στάθηκαν αλληλεγγύες η μια στην άλλη, όπως δεν έγινε σε καμία άλλη χώρα του κόσμου. Οι αποφάσεις του Ενβέρ Χότζα στάθηκαν δραματικές για το μεγαλύτερο μέρος του λαού κληροδοτώντας κυρίως στην νεολαία την πλήρη καλλιτεχνική αδιαφορία για την εγχώρια τέχνη, «γεννώντας» παράλληλα έναν απόκρυφο (σχεδόν φανατικό) ζήλο ως προς την ξένη και απαγορευμένη μορφή τέχνης, που πολλές φορές έφτανε μέχρι και τον θάνατο.

Οι «θετικές» τέχνες επηρεάστηκαν σχεδόν σε όλες τις εκφάνσεις τους, αυτά τα χρόνια. Άλλαξαν ριζικά ή προσάρμοσαν πολλούς από τους όρους με τους οποίους πορεύονταν για αιώνες. Σημαντικό σταθμό αποτελεί η πλήρης αποκοπή τους από όλο τον υπόλοιπο κόσμο και από κάθε ρεύμα μοντερνισμού. Οι σχέσεις των καλών τεχνών της Αλβανίας με το «χοτζικό» Κράτος, πέρασαν σχεδόν απ' όλα τα στάδια πριν καταλήξουν στην οριστική ρήξη και τον πλήρη έλεγχο τους από το καθεστώς το 1972.

Αρχικά, το καθεστώς περιορίστηκε σε μια προσεκτική μελέτη κινήσεων λόγω της πολιτικής ρευστότητας που επικρατούσε στην χώρα και της έλλειψης της εμπειρίας. Επιπρόσθετα, τα καλλιτεχνικά (και κυρίως τα μουσικά) ζητήματα ανέκαθεν στην Αλβανία, ακολουθούσαν και την πεπατημένη ιστορία της ίδιας της χώρας. Κατά την χρονική περίοδο αυτή, ο δρόμος περνούσε πρώτα από το Βελιγράδι, μετέπειτα από την Μόσχα και το Πεκίνο και τέλος το 1978, όταν και αρχίζει η πλήρης απομόνωση της χώρας, μόνο από τα Τίρανα και τον Χότζα.

Η διάρθρωση της εργασίας, έγινε βάσει των χρονικών περιόδων της αλβανικής ιστορίας και χωρίζεται σε δύο κεφάλαια. Φάνηκε ως αναγκαίο για την ιστορική εικόνα της μελέτης, το πρώτο κεφάλαιο να είναι μια συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της χώρας, ώστε ο αναγνώστης να αποκτήσει την «πρώτη γνωριμία» με την Αλβανία. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η μεταπολεμική μουσική κατάσταση της Αλβανίας, τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ στο ραδιόφωνο, τα χρόνια της ακμής του θεσμού στην τηλεόραση, το σημαντικό 11^ο φεστιβάλ και την επίθεση του καθεστώτος, την περίοδο της καθεστωτικής λογοκρισίας, τον σταδιακό εκδημοκρατισμό του θεσμού. Ωστόσο, περιγράφονται επίσης, οι εξελίξεις στην Αλβανία, η καθεστωτική πτώση και η αποκατάσταση της ελεύθερης τέχνης. Τέλος, σημαντικά είναι και τα συμπεράσματα.

Για την εκπόνηση της εργασίας αυτής, χρησιμοποιήθηκε κατά βάση ξένη βιβλιογραφία (αλβανική, αγγλική και ιταλική), τα άπαντα του Ενβέρ Χότζα, οι θέσεις, οι αποφάσεις, τα ντοκουμέντα και οι κριτικές όλων των συνεδρίων του Κόμματος Εργασίας Αλβανίας, το προπαγανδιστικό υλικό από καθοδηγητικά εγχειρίδια καθεστωτικών φορέων, καθώς επίσης καθημερινός αλλά και εβδομαδιαίος τύπος της εποχής.

Για την ολοκλήρωση της εν λόγω εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Ηλία Σκουλίδα, από τον οποίο εξέλαβα ερευνητική και επιστημονική βοήθεια. Τους υπαλλήλους της Εθνικής Αλβανικής Βιβλιοθήκης των Τιράνων για την πολύτιμη βοήθεια τους, τις μέρες που έμεινα εκεί. Τους υπαλλήλους της βιβλιοθήκης της Κορυτσάς «Thimi Mitko», καθώς επίσης και την οικογένεια ‘‘Σουλιώτη’’ που με κατατόπισε στα «άβατα» της αλβανικής μουσικής σκηνής των περασμένων φεστιβάλ και όχι μόνο. Ευχαριστίες να απευθύνω και στον Αλεξανδρινό Οικονομίδη (εγγονό του Σπύρο Σουλιώτη), ο οποίος βοήθησε την ολοκλήρωση της μελέτης μου, προσφέροντας αμέριστο υλικό από το οικογενειακό τους αρχείο, καθώς και στις μεταφράσεις των αλβανικών κειμένων.

Πασχαλίνα Δημ. Βράντση

Άρτα, Ιούνιος 2024

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μεθοδολογία της έρευνας που χρησιμοποιήθηκε κατά τη συγγραφή αυτής της εργασίας, βασίζεται κυρίως σε αλβανικές επιστημονικές πηγές βιβλίων, βοηθημάτων, περιοδικών, καθώς και αποσπάσματα άρθρων καθημερινού τύπου. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν στη μελέτη, είναι η εμπειρική η συγκριτική και κυρίως η μέθοδος της ανάλυσης. Μέσω της έρευνας και των επιστημονικών μεθόδων, επισημάναμε τις αναφορές στην μεταπολεμική μουσική κατάσταση της Αλβανίας, κατά τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ στο ραδιόφωνο ως τα χρόνια της μεγάλης ακμής του και τις ανάδειξής του σε εθνικό θεσμό της χώρας στην ραδιοτηλεόραση.

Κατά την συγγραφή της εργασίας, αρχικά χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική μέθοδος, που περιλαμβάνει την διαδικασία συλλογής υλικού, σε γραπτή και ηλεκτρονική μορφή αλλά και στη καταγραφή προφορικών συνεντεύξεων των μελών της οικογένειας Σουλιώτη, καθώς επίσης και των τραγουδιστών Φραντζέσκ Ράντι, Πετρίκα Ρεμπέτσι και Σερίφ Μερντάνι.

Εντούτοις χρησιμοποιήθηκαν και διάφορα δημοσιευμένα κρατικά έγγραφα της καθεστωτικής Αλβανίας που βρέθηκαν στην **Εθνική Βιβλιοθήκη των Τιράνων** (τμήμα επιστημονικής έρευνας), απόρρητα έγγραφα που βρήκαμε κατόπιν ειδικής αδειάς στην **Γενική Διεύθυνση Αρχείων Αλβανίας στα Τίρανα** (Μερίδα Κεντρικών κρατικών οργάνων- Αρχείο Κεντρικών θεσμών μετά το 1944 - Βιβλιοθήκη Πολιτισμού και Τεχνών), πληροφορίες από τη **Εθνική Βάση Δεδομένων των πολιτικών διωκόμενων Αλβανίας** (Πλέον BunkArt 2), καθώς αντλήθηκαν και σημαντικές πληροφορίες από την προσωπική συλλογή της οικογένειας Σουλιώτη στη Κορυτσά, αλλά και μια σειρά μουσικών βοηθημάτων, λευκωμάτων και άρθρων που πραγματεύονται το φεστιβάλ ραδιοτηλεόρασης και γενικότερα την μουσική παράδοση της γειτονικής χώρας.

Η έρευνα βασίστηκε ταυτόχρονα και στη συστηματική μελέτη των βιβλιογραφικών ιστορικών στοιχείων, προκειμένου να οριστικοποιηθεί αυτή η μελέτη. Σημαντική είναι βέβαια και η μέθοδος της ανάλυσης, που έχει χρησιμοποιηθεί, τόσο στην ανάλυση των καθεστωτικών φεστιβάλ, όσο και στις προσωπικές βιοματικές

εξιστορήσεις διαφόρων παραγόντων της εποχής με άμεσο στόχο την επίτευξη των συμπερασμάτων.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι σύσσωμη η εργασία εμπεριέχει στο τρόπο συγγραφής το προσωπικό συναίσθημα της ερευνήτριας που μετέφεραν οι αυτόπτες και αυτήκοοί μάρτυρες των φεστιβάλ (με άλλα λόγια οι πρωταγωνιστές που ήρθε σε επαφή μαζί τους), καθώς επίσης και την έντονη συναισθηματική γλωσσική φόρτιση που προσωπικά με βρίσκει σύμφωνη. Μιας και η βιωματική γλώσσα, συνιστά μια ιδιαίτερη οργάνωση και έκφραση της αντικειμενικής πραγματικότητας. Τέλος, η περιγραφική μέθοδος αποτέλεσε απαραίτητο εργαλείο για την αποσαφήνιση διαφόρων «σοσιαλιστικών» όρων και εννοιών που εντοπίσαμε κατά τη διάρκεια της μελέτης της καθεστωτικής Αλβανίας παντελώς αγνώστων για την σύγχρονη πραγματικότητα τόσο της σημερινής Ελλάδας όσο και της Αλβανίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Συνοπτική ιστορική προσέγγιση της Αλβανίας

Η μέρα της Εθνικής Ανεξαρτησίας της Αλβανίας, έργο του ζωγράφου **Vangjush Mio**

I) Από την Εθνική Ανεξαρτησία ως την Ιταλική Κατοχή

Αν και οι δυνάμεις είχαν αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της από το 1913, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε δώσει τη δυνατότητα σε διάφορα στρατεύματα να καταλάβουν τμήματα της επικράτειας της για μεγάλες χρονικές περιόδους. Η Αλβανία έγινε δεκτή στην Κοινωνία των Εθνών μόλις το 1920,¹ ενώ το πρώτο εκλεγμένο κοινοβούλιο της συγκλείστηκε τον Απρίλιο του 1921.² Η χώρα βέβαια βρισκόταν παραδοσιακά κάτω από την επήρεια ανατολίτικων στοιχείων που είχε κληροδοτήσει από τον οθωμανικό ζυγό.

Ισχυρές προσωπικότητες με μεταρρυθμιστικές ιδέες επηρεασμένες από την Αμερική και την Ευρώπη, ξεκίνησαν να δρουν στο εσωτερικό της μικρής χώρας

¹Pavlowitch Stevan, *Η ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, σ. 333

²Οπ. π., σ. 335

όπου μεταξύ άλλων μεταρρυθμίσεων, εγκαθίδρυσαν και την θρησκευτική πολιτική της. Ανάμεσα σε αυτές τις προσωπικότητες, ξεχώρισαν τόσο ο βασιλιάς της Αχμέτ Ζώγου,³ όσο και ο ιερωμένος πρωθυπουργός της Θεοφάνης Νόλης.⁴ Αυτοί είχαν ως αποτέλεσμα, την δημιουργία κάποιων μεταρρυθμιστικών κυβερνήσεων στα μέσα της δεκαετίας του 1920 χωρίς όμως ουσιαστικά να ολοκληρώσουν το έργο τους. Τόσο οι συχνές κυβερνητικές ανατροπές, όσο τα πραξικοπήματα, πρωταγωνιστούν στην νεοϊδρυθείσα Αλβανία.

Η Αλβανία ήταν η μοναδική ευρωπαϊκή χώρα με μουσουλμανική πληθυσμιακή πλειοψηφία, οι απογραφές έκαναν λόγο για περίπου 1.000.000 κατοίκους. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η οποιαδήποτε κυβέρνηση διαχρονικά σε αυτή την χώρα, ήταν η επίτευξη συμφωνιών με τις διαφορετικές κοινότητες που ανταγωνίζονταν η μία την άλλη.⁵ Αυτό το γνώριζαν καλά οι Αλβανοί νεωτεριστές και πριν την θεμελίωση του Κράτους έκαναν επανειλημμένες επικλήσεις στην ιστορία. Υπενθύμιζαν συχνά τις ενός ενωτικές και

³Αχμέτ Ζώγου-Ζωγκόλι: Ισχυρός άντρας της Αλβανίας που ξεκίνησε την σταδιοδρομία του ως Υπουργός Εσωτερικών της χώρας στα 26 του χρόνια. Έλαβε εκπαίδευση τόσο στην οθωμανική όσο και στην αυστροουγγρική βασιλική φρουρά. Ήταν απολυταρχικός και ήθελε να συστήσει ένα περισσότερο αποτελεσματικό συγκεντρωτικό μηχανισμό. Κατάφερε να διατηρεί τα Υπουργεία Εσωτερικών ή Πολέμου με διάφορες μηχανορραφίες. Το Φεβρουάριο του 1922 εξαπόλυσε μια εκστρατεία επιλεκτικού αφοπλισμού, ένα πραξικόπημα υποστηριζόμενο από αλτρωτιστές με αποτέλεσμα να παραμείνει μόνος του στην εξουσία. Το Δεκέμβριο ανέλαβε τον απόλυτο έλεγχο, οδηγώντας σε παραίτηση τους ανυπόληπτους αντιβασιλείς και διορίζοντας νέους που συγκάλεσαν το κουτσουρεμένο κοινοβούλιο για να αναθεωρήσει τους οργανικούς νόμους. Τότε μάλιστα άλλαξε το επώνυμο του από Ζωγκόλι σε Ζώγου, επειδή το πρώτο κρίθηκε πολύ τούρκικο. Το Σεπτέμβριο του 1923 αισθάνθηκε αρκετά ισχυρός για να οργανώσει εκλογές για μια συντακτική συνέλευση. Δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την απαιτούμενη πλειοψηφία και μετά από κάποιες πολιτικές ταραχές παραιτήθηκε και αποσύρθηκε στην Γιουγκοσλαβία. Με την πλήρη συνδρομή της Γιουγκοσλαβίας στρατολόγησε μια ένοπλη ομάδα Αλβανών και επιτέθηκε το 1924 στην νόμιμη κυβέρνηση του Νόλη, ο οποίος τράπηκε σε φυγή στην Ιταλία. Στις 21 Ιανουαρίου 1925, η Αλβανία έγινε Δημοκρατία και ο Ζώγου εκλέχτηκε πρόεδρος επταετούς θητείας με διευρυμένες εξουσίες. Κινήγησε τους αντιπάλους του και παραχώρησε προνόμια στους πλούσιους γαιοκτήμονες για να εξασφαλίσει την υποστήριξη τους. Το 1926 υπέγραψε σύμφωνο φιλίας και ασφάλειας με την Ιταλία (Πρώτο Σύμφωνο των Τυράνων) και το 1927 υπέγραψε το Δεύτερο με το οποίο υποτάσσονταν ουσιαστικά στην Ιταλία. Το Σεπτέμβριο του 1928 υποχρέωσε το κοινοβούλιο, να τον ανακηρύξει βασιλιά των Αλβανών. 'Οπ. π., σ. 333- 341

⁴ Θεοφάνης Νόλης: Μεταρρυθμιστική προσωπικότητα της Αλβανίας και ελληνικής εκπαίδευσης Αλβανός ιερέας από την Θράκη. Εργάστηκε σε Αθήνα, Αίγυπτο και Η.Π.Α. Το 1908 συγκρότησε στη Βοστώνη μια ξεχωριστή αλβανική ορθόδοξη οργάνωση. Επέστρεψε στην Αλβανία το 1920 ως αντιπρόσωπος των Αλβανών της Αμερικής στο Συνέδριο της Λούσνια και οι περισσότερες ιδέες του είχαν απήχηση στην αστική τάξη. Το 1923 συσπείρωσε γύρω του την οργανωμένη κοινοβουλευτική αντιπολίτευση του Ζώγου και τον ανάγκασε σε παραίτηση μετά από μια δολοφονική απόπειρα εναντίον του. Σχημάτισε κυβέρνηση στα Τίρανα ως επικεφαλής ενός ετερογενούς συνασπισμού που θα σχηματιζόταν για να διώξει τον Ζώγου. Ανακοίνωσε μεταξύ άλλων, ένα φιλόδοξο πρόγραμμα για την καθιέρωση της δημοκρατίας, την κατάργηση του φεουδαλισμού, την εξασφάλιση των αγροτών και την ενθάρρυνση ξένων επενδυτών. Άπειρος πολιτικά δεν εξασφάλισε δάνειο υπό την κηδεμονία της Κοινωνίας των Εθνών και ανέβαλε τις προκαθορισμένες εκλογές του 1923. Το 1924 τον ανέτρεψε ο Ζώγου πραξικοπηματικά, αναγκάζοντας τον να διαφύγει αρχικά στην Ιταλία και μετέπειτα πίσω στις Η.Π.Α. 'Οπ. π., σ. 336-338

⁵Κατέλειπα της Οθωμανικής κυριαρχίας του τόπου. Williams Fred George, *The Shkypetars*, σ. 32

πατριωτικές συμπράξεις ενός κάτω από το εθνικό πρίσμα, αποφεύγοντας εσκεμμένα το θρησκευτικό. Η δράση των πρώτων Αλβανών νεωτεριστών με σκοπό να καταφέρουν μια εθνική ένωση, που θα γεννούσε την σύσταση και την οργάνωση ενός ανεξάρτητου Αλβανικού Κράτους περιορίστηκε στην λιτή συνθηματολογία «η θρησκεία των Αλβανών, είναι ο Αλβανισμός».⁶

Ο Ζώγου έκανε προσπάθειες να ενσωματώσει και να προσαρμόσει την αλβανική καθημερινότητα. Σε αυτό τον βοήθησε από την μία να απαλλαγεί από τις διάφορες βλέψεις και τα συμφέροντα που ενδεχομένως να προωθούσαν διάφορα κέντρα εξουσίας τους και από την άλλη να ομογενοποιήσει ομαλά το πρότυπο μοντέλου διακυβέρνησης που είχε στο μυαλό του. Ο ίδιος «ωρίμασε» πολιτικά στην Βιέννη, όπου και παρατήρησε το δυτικό συνταγματισμό που μετέπειτα εφάρμοσε στην Αλβανία, συνδυασμένο με ένα παραδοσιακό ανατολίτικο δεσποτισμό.⁷

Ωστόσο η νεοϊδρυθείσα μοναρχία της Αλβανίας, παρά τα συνταγματικά ραφιναρίσματα αποτελούσε το πλαίσιο για τη δικτατορία του Ζώγου⁸ που βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Ιταλών και του Μουσολίνι πριν ακόμη την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁹ Για την οικοδόμηση του νέου ευρωπαϊκού Αλβανικού Κράτους, εισήχθησαν και νέοι νομικοί κώδικες. Τον Απρίλιο του 1929 εφαρμόζεται ο νέος Αστικός Κώδικας της Αλβανίας «μια παραλλαγή του γαλλικού και του ιταλικού Α.Κ.» που αντικατέστησε το ήδη απαρχαιωμένο οθωμανικό δίκαιο.¹⁰ Επίσης σημαντική θεωρήθηκε και η προσπάθεια για αναδιοργάνωση της χωροφυλακής, προκειμένου να καταπιαστεί με τις ληστείες και τις αιματηρές βεντέτες¹¹ που μάστιζαν τον τόπο, ειδικά το βόρειο τμήμα της χώρας.

Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταρρυθμίσεων του Ζώγου, όσο ριζοσπαστικές και να ήταν, προέρχονταν από τους απεσταλμένους της Ιταλίας που ήταν οι αποκλειστικά υπεύθυνοι για τον εξευρωπαϊσμό και την δυτική προώθηση της χώρας. Οι αποφάσεις αυτές είχαν μετατρέψει την χώρα σε ημι-προτεκτοράτο της

⁶Cela Edlira, *Tradita a fetare e popullit shqiptar*, σ. 155

⁷Roca, Maroco, σ. 119

⁸Τα πολιτικά κόμματα δεν ήταν νόμιμα. Ο βασιλιάς ήταν ο μόνος που νομοθετούσε και είχε δικαίωμα διάλυσης της βουλής. Απαγορεύτηκε η προπαγάνδα εναντίον του και εναντίον της «συνταγματικής τάξης». Επιβάρυνε με αστικό φόρο τους πολίτες, για την συντήρηση της βασιλικής οικογένειας. Pavlowitch, σ. 428

⁹Οπ. π., σ. 427

¹⁰Duka, σ. 181

¹¹Pavlowitch, σ. 430

Ιταλίας. Όμως η ιδιαίτερη προτίμηση που έδειχναν οι Ιταλοί στους ρωμαιοκαθολικούς πληθυσμούς και η πολύπλευρη βοήθεια που κατέφθανε καθημερινά και ποικιλοτρόπως στο βόρειο τμήμα της χώρας, ανησυχούσαν τον Ζώγου σε σημείο πανικού.

Η ανέγερση σχολείων σε όλο τον Βορρά αλλά ειδικότερα στην Σκόδρα, είχε ξεπεράσει κάθε προσδοκία και κάθε ανάγκη. Καχύποπτος ως συνήθως, κατάλαβε πως οι Ιταλοί προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να ενισχύσουν την παρουσία τους στον ρωμαιοκαθολικό Βορρά για να μειώσουν την δική του επιρροή. Αντιδρώντας παρορμητικά στις ιταλικές προκλήσεις, ανέστειλε τη λειτουργία τεσσάρων (4) ρωμαιοκαθολικών σχολείων στο βόρειο τμήμα της χώρας, συμπαρασύροντας όμως και όλα τα υπόλοιπα ιδιωτικά σχολεία της επικράτειας.¹²

Η αναστολή λειτουργίας όλων των ιδιωτικών σχολείων δια νόμου, επέφερε το αναγκαστικό και αιφνίδιο κλείσιμο των ελληνικών μειονοτικών σχολείων του Νότου.¹³ Έλληνες και Ιταλοί αντέδρασαν έντονα. Η κατάσταση δεν άργησε να προκαλέσει διεθνείς αντιδράσεις, προξενώντας πολλά προβλήματα στον Ζώγου τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο διεθνές διπλωματικό επίπεδο.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί, πως οι ρωμαιοκαθολικοί υπήρξαν πρωτοπόροι και θεμελιωτές σχεδόν όλων των πρώτων πολιτιστικών συλλόγων, των εκπαιδευτικών και λογοτεχνικών συνδέσμων καθώς και των κοινωνικών οργανώσεων ολόκληρης της χώρας. Μεταξύ αυτών τα πιο σπουδαία ήταν: Shoqeria Bashkimi (Σύλλογος η Ένωσις,) Shoqeria Agimi (Σύλλογος η Αυγή), Lidhjae Mesuesve Katolike (Η Ένωσις Καθολικών Δασκάλων), Rozafa (Ροζάφα), Verprimi Katolik (Καθολική Πράξη),

¹²Duka, σ. 188

¹³Το κλείσιμο των ιδιωτικών σχολείων ταλαιπώρησε την αλβανική κυβέρνηση για χρόνια φτάνοντας το θέμα ακόμη και στην Κοινωνία των Εθνών, η οποία μετά από μακροχρόνιες διαβουλεύσεις δικαίωσε μόνο τα ελληνικά μειονοτικά σχολεία. Τελικά η αλβανική κυβέρνηση επέτρεψε την λειτουργία μειονοτικών σχολείων με την θέσπιση ειδικής νομοθεσίας το Νοέμβριο του 1935. Η κυβέρνηση απαλλάχτηκε από την υποχρέωση να ανοίξει μειονοτικά σχολεία, παραχωρώντας όμως άδεια σε οποιοδήποτε άλλο φορέα μπορούσε και ήθελε αρκεί να λάμβανε και την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας. Το Βατικανό αντίδρασε, διεκδικώντας από την Κοινωνία των Εθνών η αλβανική απόφαση να συμπεριλάβει και τα ρωμαιοκαθολικά ιδιωτικά σχολεία. Εν τέλει, τα κατάφερε λίγους μήνες αργότερα και η αλβανική νομοθεσία συμπεριέλαβε και τα ρωμαιοκαθολικά σχολεία. Βλέπε Gogaj Pjaz, *Mbiqen drimin reaksionarte klerit ne fushen e aresimit (1878-1939)*

Shoqeria Antoniane (Σύνδεσμος Αντωνιανών), Bijate Zojës (Οι Κόρες της Ζωής) κτλ.¹⁴

Ισχυρή ήταν και η εκδοτική παρουσία των ρωμαιοκαθολικών σε περιοδικά, εφημερίδες και βιβλία, πριν την ανεξαρτησία της Αλβανίας. Το μηνιαίο περιοδικό των Φραγκισκανών από το 1913 Hyllii Dritës (Το Φώς του Άστρου), το μηνιαίο ρωμαιοκαθολικό όργανο Elciae Zemresse Krishtit (Ο Χτύπος της Καρδιάς του Χριστού), που εκδίδονταν αδιάκοπα και συστηματικά ήδη από το 1891, καθώς και το βασικό όργανο των Ιησουϊτών Leka. Εξίσου σημαντικές είναι και οι νεότερες εκδόσεις Kumbonaese Dieles (Η Καμπάνα της Κυριακής), Zanië Shen Andout (Η Φωνή του Αγίου Αντωνίου), Oraë Maleve (Η Ώρα των Βουνών), Beselidhjaë Shqiperise (Η Ένωση Τιμής της Αλβανίας), Postae Shqiperise (Το Ταχυδρομείο της Αλβανίας) κτλ.¹⁵

Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία της Αλβανίας, κατείχε επίσης δύο μεγάλες βιβλιοθήκες στις αρχιεπισκοπές της, άλλες δύο βιβλιοθήκες στους Φραγκισκανούς και τους Ιησουϊτες και δεκάδες άλλες σε κάθε ενορία. Κάθε αδελφότητα και μοναχικό τάγμα κατείχε δικό του σχολείο κάθε βαθμίδας, κατείχε ένα επιμορφωτικό σεμινάριο, μια χορωδία, μια θεατρική ομάδα και μια κινηματογραφική αίθουσα.¹⁶ Όπως είναι λογικό η ρωμαιοκαθολική μειοψηφία της Αλβανίας στο βόρειο τμήμα της χώρας αποτέλεσε κοιτίδα πολιτισμού και ανέπτυξε σε σημαντικό βαθμό κάθε μορφή τέχνης.

Παρόλο που η στενή σύνδεση με την Ιταλία σήμαινε προσωπική εξάρτηση, ωστόσο βοηθούσε σημαντικά τον Ζώγου να παραμείνει στην ηγεσία της χώρας, να διαφυλάξει την εδαφική κυριαρχία της από την Ελλάδα και την Γιουγκοσλαβία και να κάνει κάποια πρώτα βήματα στις δυτικού τύπου μεταρρυθμίσεις που προωθούσε.

Στις 25 Μαρτίου του 1939, η Ιταλία επέδωσε μνημόνιο στον Ζώγου που ισοδυναμούσε με τελεσίγραφο για την άμεση ένωση ή προσάρτηση της Αλβανίας. Ο ίδιος απεύθυνε έκκληση στις ευρωπαϊκές δημοκρατίες αλλά και στα βαλκανικά κράτη απορρίπτοντας το τελεσίγραφο.¹⁷ Νωρίς το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής στις 7

¹⁴Μάλιστα οι ρωμαιοκαθολικοί στα μέσα του 1937 δεν δίστασαν να οργανώσουν με εντολή του ίδιου του Βατικανού και την Χριστιανοδημοκρατική Αλβανική Οργάνωση. Όπ. π., σ. 47

¹⁵Όπ. π., σ. 48

¹⁶Όπ. π., σ. 49

¹⁷Pavlowitch, σ. 435

Απριλίου, πάνω από 40.000 ιταλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν με την υποστήριξη του ναυτικού και της αεροπορίας, ο Ζώγου δεν ήταν πρόθυμος να περιοριστεί στο ρόλο του ανδρείκελου, και καθώς δεν είχε κάνει καμία σοβαρή προετοιμασία αντίστασης διέφυγε με την οικογένεια του στην Ελλάδα.¹⁸

II) Ιταλική και Γερμανική Κατοχή, Πόλεμος και Απελευθέρωση

Την επόμενη μέρα, ο Γκαλεάτσο Τσιάνο έφτασε στα Τίρανα και σύστησε μια νέα προσωρινή επιτροπή, η οποία συγκάλεσε συντακτική συνέλευση με όσους βουλευτές μπόρεσε να συγκεντρώσει, επιβάλλοντας μάλιστα και κάποιους άλλους ιταλικής επιρροής. Η συνέλευση κατήργησε τη δυναστεία και το Σύνταγμα του 1928 και συνένωσε τα δύο στέμματα. Ο πρώην πεθερός του Ζώγου, Σεφκέτ Βερλάτσι, εμφανίστηκε ως επικεφαλής της κυβέρνησης.

Τον Ιούνιο υιοθετήθηκε το φασιστικό σύνταγμα παρόμοιο με εκείνο της Ιταλίας. Ο Ιταλός βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ ο Γ', αποδέχτηκε το στέμμα της Αλβανίας, διορίζοντας υπαρχηγό του νέου αλβανικού βασιλείου τον πρεσβευτή του στα Τίρανα Φραντσέσκο Γιακομόνι.¹⁹ Η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Αλβανίας παραχωρήθηκε αποκλειστικά στην Ιταλία.²⁰ Η αλβανική κυβέρνηση δεν μπορούσε να λάβει καμία απόφαση, ούτε και να υπογράψει διατάγματα και πράξεις εάν πρώτα δεν είχε την άδεια του Γιακομόνι.²¹

Εξέχουσες προσωπικότητες της χώρας (κυρίως από τον πυρήνα των ρωμαιοκαθολικών) όχι μόνο στήριζαν το νέο καθεστώς με κάθε τρόπο, αλλά αποκάλυπτα και σχεδόν αυθαίρετα μερικές φορές αναμιγνύονταν και στην πολιτική προπαγάνδα υπέρ των εισβολέων. Αποκορύφωμα υπήρξε η περίπτωση του ιερέα Δον Λαζέρ Σιαντόγια, που όχι μόνο αναθεμάτισε όλους τους Αλβανούς και όσους ήταν «νοσταλγοί της ανεξαρτησίας», αλλά ανέλαβε προσωπικά την ηγεσία του γραφείου τύπου-προπαγάνδας της νέας κυβέρνησης, διευθύνοντας και το φασιστικό σύνδεσμο

¹⁸Οπ. π., σ. 435

¹⁹Francesco Jacomonidi Sanansavino : Πρέσβης από το 1926 της Ιταλίας στα Τίρανα, μετέπειτα υπεργουβερνός της Ιταλίας στην Αλβανία από το 1936. Με διάταγμα του Βίκτορα Εμμανουήλ του Γ' στις 22 Απριλίου του 1939 εξελίσσεται σε υπαρχηγός του αλβανικού βασιλείου παρά τον Ιταλό βασιλιά. Cimbalò, σ. 81

²⁰Pavlowitch, σ. 436

²¹Beqaj, σ. 126

«Dante Aligieri».²² Επίσης και μια άλλη μεγάλη προσωπικότητα των αλβανικών γραμμάτων, ο διανοούμενος και ιερέας Ατ Γκιέργκ Φίστα²³ αποδέχεται την ακαδημαϊκή έδρα στην Ιταλία και συνεργάζεται «στενά με την φασιστική κυβέρνηση».²⁴

Η φασιστική Ιταλία από κοινού με το Βατικανό για να «διεισδύσουν» ακόμη περισσότερο στην συνείδηση των Αλβανών ρωμαιοκαθολικών, αναγνώρισαν όλους τους ρωμαιοκαθολικούς της χώρας ως ιταλική μειονότητα.²⁵ Μάλιστα, οι ρωμαιοκαθολικοί, φοβούμενοι την εδαφική διάσπαση της χώρας από τους ορθόδοξους γείτονες Σέρβους και Έλληνες, πίεσαν και ζήτησαν από το Βατικανό να μεσολαβούσε²⁶ για την έκδοση και ανακήρυξη του βασιλικού διατάγματος της «Μεγάλης Αλβανίας», με στόχο την συνένωση με τις αλβανόφωνες περιοχές του Μαυροβουνίου, του Κοσσόβου και της δυτικής Π.Γ.Δ.Μ.²⁷

Στις 16 Σεπτεμβρίου του 1942, διοργανώθηκε στην πόλη Πέζα, με επιτυχία από το ΚΚΑ η Διάσκεψη για την Εθνική Απελευθέρωση της Αλβανίας. Οι παρτιζάνοι γνώριζαν καλά πως για να καταφέρουν να οργανώσουν την αντίσταση και να φέρουν αποτελέσματα έπρεπε να δράσουν ενωτικά και να μην επιτρέψουν σε κανέναν κατασταλτικό παράγοντα να τους διασπάσει. Έτσι, το πρώτο παλλαϊκό κάλεσμα τους γεννήθηκε στην Διάσκεψη της Πέζα, με το εξής ανατρεπτικό σύνθημα : *«Χωρίς διάκριση θρησκείας, επαρχίας και ιδεολογίας»*.

Στοιχείο που μαρτυρούσε πως διοργανωτές και συμμετέχοντες, όχι μόνο αναγνώριζαν αλλά και σέβονταν την διαφορετικότητα όλων των πολιτών.²⁸ Φυσικό ήταν διάφοροι κύκλοι της χώρας που εξυπηρετούσαν συμφέροντα, να εναντιωθούν αμέσως στο κάλεσμα. Χωρίς να χάνουν άλλο χρόνο, οι εθνικόφρονες και οι κατοχικοί συσπειρώθηκαν και οργανώθηκαν στο Balli Kombetar (Εθνικό Μέτωπο).²⁹ Πολύ πιθανόν οι εθνικόφρονες και οι λοιποί σύμμαχοι τους, να υποψιάστηκαν την

²²Haxhia, σ. 63

²³Γεννήθηκε το 1871 στο χωριό Zadrina και ήταν ο μικρότερος γιος της σπουδαίας αλβανικής οικογένειας του Simon Ndok Prendes Ndoci. Θεολόγος, συγγραφέας (ποιητής και πεζογράφος), ιστορικός, ακαδημαϊκός, φιλόσοφος και ζωγράφος. Θεωρείται θερμόαιμος υπερασπιστής της Αλβανίας στη διεθνή арένα και φανατικός αυτονομιστής. Μεταξύ άλλων, υπήρξε και ο πρώτος Αλβανός υποψήφιος για το βραβείο Νόμπελ.

²⁴Οπ. π.

²⁵Beqaj, σ. 93

²⁶Haxhia, σ. 32

²⁷Cimbalo, σ. 84

²⁸Basha, σ. 351

²⁹Haxhia, σ. 67

κατάρρευση της φασιστικής Ιταλίας και να περίμεναν μια αφορμή με την οποία θα έρχονταν σε ρήξη μαζί της, ώστε να αποφύγουν μελλοντικά προβλήματα και να επιλέξουν νέους συμμάχους, διεκδικώντας ρόλο ρυθμιστή την επομένη μέρα. Η διαλυμένη από την κατοχή Αλβανία μόλις περνούσε το κατώφλι του εμφυλίου πολέμου.

Μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου του 1943, την θέση των Ιταλών κατακτητών, πήραν οι Γερμανοί Ναζί που στις 16 Οκτωβρίου του 1943 δημιούργησαν μια «Γενική Εκτελεστική Επιτροπή» και μετέπειτα την μετέτρεψαν σε Εθνική Συνέλευση. Στις 5 Νοεμβρίου σχηματίστηκε νέα δωσίλογη κυβέρνηση υπό τον πλούσιο Κοσσοβάρο Ρετζέπ Μιτροβίτσα, με γερμανόφωνα στελέχη που αμέσως έσπευσαν να κηρύξουν την διαίρεση της Αλβανίας από την Ιταλία.³⁰

Στις 22 Οκτωβρίου, η Κυβέρνηση μεταβίβασε τις υψηλές αρμοδιότητες σε ένα νέο ανώτατο τετραμελές συμβούλιο, που απαρτιζόνταν από έναν μουσουλμάνο εθνικιστή τον Μεχτί Φράσερι, έναν ορθόδοξο πατριώτη τον Λέφ Νόσι, έναν Φραγκισκανό ιερέα τον Αντών Χαράπι και έναν γνωστό παλιό εθνικιστή της ισλαμικής ένωσης τον Φουάτ Ντίμπρα.³¹

Παράλληλα, έντονη ήταν και η οργάνωση της αντίστασης από τους κομμουνιστές και το Ε.Α.Μ.Α.. Οι ίδιοι, μεταξύ άλλων είχαν καταφέρει το Μάιο του 1944 στην Πρεμετή την διεξαγωγή της 1^{ης} Αντιφασιστικής Εθνικοαπελευθερωτικής Συνέλευσης.³² Εκεί, συγκροτήθηκε το Ε.Α.Α.Σ. με ένα σημαντικό αριθμό πολιτών να είναι ιδρυτικά στελέχη του. Το Ε.Α.Μ.Α σημείωνε συνεχώς καινούργιες νίκες σε όλα τα πεδία, δημιουργώντας ασφυκτικές πιέσεις που όξυναν την κρίση σε σημείο αποσταθεροποίησης των κατοχικών κυβερνήσεων της χώρας. Τον Ιούλη του 1944 νέος πρωθυπουργός τοποθετήθηκε ο Φικρί Ντίνε με μια κυβέρνηση ζωγικής σύνθεσης που τον Σεπτέμβριο παραιτήθηκε, για να ορκίσει ο Ιμπραήμ Μπιτσάκου την δική του απομονωμένη και δωσίλογη κυβέρνηση.³³

³⁰Duka, σ. 224

³¹Όσον αφορά τον πατήρ Αντών Χαράπι δεν μπορούσε ως κληρικός να λάβει πολιτικές πρωτοβουλίες χωρίς ειδική άδεια, για τον λόγο αυτό ο ίδιος ο αρχηγός της Γκεστάπο της Σκόδρα ζήτησε την έγκριση του αποστολικού νούντσιου της Αλβανίας Ντε Νίγκρις, ο οποίος με την σειρά του απέστειλε ένα τηλεγράφημα στον πάπα. Η απάντηση που εξέλαβε ήταν θετική σε περίπτωση που συμφωνούσε και ο αρχιεπίσκοπος της Σκόδρα. Haxhia, σ. 70

³²Βλ. σ. 27

³³Duka, σ. 225

Το τεταμένο κλίμα και η κρίση έφεραν σε αντιπαράθεση μια σειρά έγκριτων και επιφανών πολιτών με το Ε.Α.Μ.Α. Πολλοί εκ των οποίων δεν ήθελαν να συνεργαστούν με τους Γερμανούς γιατί τους θεωρούσαν περαστικούς, ούτε όμως φυσικά ήθελαν να συμπράξουν και με τους κομμουνιστές και το Ε.Α.Μ.Α.³⁴ Εγκλωβίστηκαν στο δίλλημα ή με τους κομμουνιστές που συμμαχούν με τους Βρετανό-Αμερικανούς και τους παρτιζάνους του Τίτο ή με τους εθνικιστές που προέρχονται από την παλιά ηγεσία της χώρας και είναι φιλικόι προς τον κατακτητή,³⁵ με αποτέλεσμα η πλειοψηφία να επιλέξει το δεύτερο.

Στο δημαρχείο της Σκόδρας στις 18 Οκτωβρίου του 1944 διεξήχθη μια συνέλευση, με πρωτοβουλία του πατρός Αντών Χαράπι και άλλων επιφανών αντικομμουνιστών του Βορρά, οι οποίοι αποφάσισαν την δημιουργία και την οργάνωση μιας ομάδας κρούσης και αντίστασης στους κομμουνιστές, κάτω από τις υπηρεσίες του δωσίλογου Ανώτατου Συμβουλίου.³⁶ Τον ίδιο μήνα οι κομμουνιστές, διοργάνωσαν την Ολομέλεια του Βερατίου³⁷, όπου συγκροτήθηκε η πρώτη μεταπολεμική και προσωρινή κυβέρνηση και εκδόθηκε η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Πολίτη.

Οι αλβανικές πόλεις του Νότου, απελευθερώνονταν η μία μετά την άλλη με νικητές το Ε.Α.Μ.Α και τους κομμουνιστές. Οι Γερμανοί, μέρα με την μέρα απομονώνονταν ολοένα και περισσότερο στο βόρειο τμήμα της χώρας. Η Ολομέλεια του Βερατίου, όπως είδαμε παραπάνω, είχε ήδη ορίσει κυβέρνηση. Οι κομμουνιστές έφτασαν στα Τίρανα, όπου και έδωσαν πολυήμερη μάχη με τους Γερμανούς για την απελευθέρωση της πρωτεύουσας.

Η νέα κατάσταση ανησύχησε ιδιαίτερος τους εθνικόφρονες, καθώς οι δυνάμεις του άξονα είχαν σχεδόν διαλυθεί και οι κομμουνιστές είχαν φτάσει έξω από την Σκόδρα. Αποφασισμένοι να αντισταθούν στην νέα τάξη πραγμάτων, συγκάλεσαν μια έκτακτη γενική ολομέλεια στις 12 Νοεμβρίου μέσα στην αρχιεπισκοπή της Σκόδρα, όπου αποφάσισαν κάτω από τις εντολές του Άγγλου ταγματάρχη Μάγιουρ Νίλλς, να αντισταθούν με κάθε δυνατό τρόπο στους κομμουνιστές και να παρεμποδίσουν την απελευθέρωση της πόλης της Σκόδρα, έως ότου αποβιβαστούν οι

³⁴Basha, σ. 354

³⁵Οπ. π.

³⁶Dervishi Kastriot, *Historia e shtetitshqiptar 1912-2005*, σ. 533

³⁷Βλ. σ. 28

Άγγλοι σύμμαχοι.³⁸ Αυτή τη φορά όμως δεν στάθηκαν τυχεροί με την νέα τους συμμαχία. Στις 17 Νοεμβρίου απελευθερώθηκαν τα Τίρανα. Οι κομμουνιστές, αφού απελευθέρωσαν όλη την Αλβανία, στο τέλος απελευθέρωσαν και την Σκόδρα, όπου συνέτριψαν με μεγάλη ευκολία την πολύ πρόχειρη και ανοργάνωτη αντίσταση τους. Ένα μέρος των διοργανωτών σκοτώθηκε κατά την διάρκεια της συμπλοκής και ένα άλλο μέρος διέφυγε με τους Γερμανούς στο εξωτερικό για να αποφύγει τις κυρώσεις.³⁹

Στις 29 Νοεμβρίου του 1944, «έφυγε» και ο τελευταίος Γερμανός στρατιώτης από την χώρα.⁴⁰ Αδιαμφισβήτητα οι κομμουνιστές και ο Ενβέρ Χότζα ήταν οι μεγάλοι νικητές που είχαν πλέον εξασφαλίσει τον απόλυτο στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο στην μόλις απελευθερωμένη Αλβανία. Στην προσφάτως απελευθερωμένη Αλβανία επικρατούσε έντονη ανησυχία όταν η κομμουνιστική κυβέρνηση των Τιράνων εξήγγειλε το πολιτικό της πρόγραμμα με τίτλο: «Για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού».⁴¹

Από τις πρώτες ενέργειες που έπραξε η προσωρινή κυβέρνηση του Ε.Α.Μ.Α. ήταν στις 15 Δεκεμβρίου του 1944 να συγκαλέσει το ειδικό δικαστήριο, το οποίο θα δικάζε τα εγκλήματα πολέμου και την συνεργασία των δωσίλογων με τους κατακτητές.⁴² Η κατεστραμμένη από τις κακουχίες των κατακτητών και συγχρόνως φτωχότερη χώρα της Ευρώπης, η Αλβανία, γυρνούσε σελίδα και μόλις έμπαινε σε μια νέα πολιτική εποχή.

III) Η Ανακήρυξη της Λαϊκής Δημοκρατίας

Η τύχη της Ανεξαρτησίας της Αλβανίας, κρίθηκε όπως και ολόκληρης της Ευρώπης στην Συνδιάσκεψη της Γιάλτας.⁴³ Η είσοδος του Κόκκινου Στρατού στη

³⁸Beqaj, σ. 229

³⁹Beqaj, σ. 231

⁴⁰ZavalaniTajar, *Histori e Shqipnis*, σ. 329

⁴¹Οπ. π., σ. 329

⁴²Pollo Stefanaq & Omari Luan, *Historia e Shqiperise*, σ. 24

⁴³Πρόκειται για τη δεύτερη από τις τρεις διασκέψεις που έκαναν Βρετανία, Ηνωμένες Πολιτείες και Σοβιετική Ένωση κατά το διάστημα του πολέμου. Ακολούθησε αυτή της Τεχεράνης το 1943 και προηγήθηκε αυτή του Potsdam τον Ιούλιο του 1945. Από τις 4 έως τις 11 Φεβρουαρίου 1945 πραγματοποιήθηκε στην Κριμαία, στο μέγαρο Λιβάντια που βρισκόταν κοντά στη Γιάλτα, από τους επικεφαλής των τριών μεγάλων δυνάμεων, τον πρόεδρο Ρούσβελτ για τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Ουίνστον Τσόρτσιλ για τη Μεγάλη Βρετανία και τον Ιωσήφ Στάλιν για τη Σοβιετική Ένωση. Σκοπός της διάσκεψης ήταν να συζητηθεί η διευθέτηση των θεμάτων της μεταπολεμικής Γερμανίας και η επανίδρυση της διαλυμένης από τον πόλεμο Ευρώπης. Για την πραγματοποίησή της, οι τρεις κορυφαίοι ηγέτες της συμμαχίας κατέληξαν σε συμφωνία στις αρχές του 1945, αν και συζητήσεις για

Βαλκανική ήταν το αποφασιστικό βήμα για την απελευθέρωση των βαλκανικών κρατών και τη μεγάλη αλλαγή που πραγματοποιήθηκε σε τέσσερα από αυτά - Ρουμανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία και την ίδια την Αλβανία. Αυτή τη φορά, η Αλβανία έβγαινε από τον απελευθερωτικό της αγώνα με οργανωμένες τις λαϊκές της δυνάμεις, με στρατό λαϊκό και με πολιτικό μηχανισμό.

Ο αλβανικός λαός έπαιρνε τις τύχες και το μέλλον της χώρας συνδεδεμένος στενά με τον συνασπισμό των σοσιαλιστικών κρατών με «αρχηγό» την ΕΣΣΔ. Δεν υπήρχε έδαφος πλέον για τη διασταύρωση και τη σύγκρουση επιρροών με θέμα την ανεξαρτησία της χώρας. Η Σοβιετική Ένωση εξάλλου, με την ισχύ της και την παρουσία της, απέκλειε εξωτερικές αναμείξεις και εσωτερικές περιπλοκές.

Στο νέο κράτος προβάλλουν νέα επιτακτικά καθήκοντα. Παραμερίζοντας τα κατάλοιπα εσωτερικών αντιδράσεων, αλλά και την άρνηση των ΗΠΑ και της Αγγλίας να αναγνωρίσουν το νέο καθεστώς, το κράτος θέτει τις βάσεις της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Η χώρα προχωρεί προς την εκβιομηχάνιση της χώρας, την κολεκτιβοποίηση της γεωργίας, την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Παράλληλα, ρίχνει όλο του το βάρος στην εκπαίδευση και την επιστημονική και πολιτιστική ανάπτυξη. Κινητήριοι μοχλός παραμένει το ΚΚ Αλβανίας, που μετέπειτα θα μετονομαστεί σε Κόμμα Εργασίας.

Στην σοσιαλιστική πορεία της χώρας δημιουργήθηκαν τέσσερις ιστορικοί περίοδοι που διαδέχθηκαν η μία την άλλη και που καθόρισαν την τύχη της μικρής Βαλκανικής χώρας. Η πρώτη περίοδος, που συγκριτικά με τις άλλες είναι και η μικρότερη, αφορά τις σχέσεις της Αλβανίας με την Γιουγκοσλαβία του Τίτο, αυτό που οι Αλβανοί ονομάζουν «Οικοδόμηση του Σοσιαλισμού». Η Περίοδος αυτή

την αναγκαιότητα μιας τέτοιας συνάντησης είχαν ξεκινήσει πολύ νωρίτερα. Οι συμφωνίες που προέκυψαν είναι οι εξής: 1)Προτεραιότητα στην άνευ όρων παράδοση της ναζιστικής Γερμανίας, 2)Διαίρεση της Γερμανίας και του Βερολίνου μετά το τέλος του πολέμου σε τέσσερις ζώνες (συμπεριλαμβανομένης και μιας μικρότερης ζώνης για τη Γαλλία) 3)Αποστρατικοποίηση και εξάλειψη του ναζισμού στη Γερμανία 4) Αποκατάσταση των ζημιών που προκάλεσαν οι Γερμανοί με τη μορφή καταναγκαστικής εργασίας και δημιουργία Συμβουλίου Αποκαταστάσεων με έδρα τη Σοβιετική Ένωση, 5)Αναδιοργάνωση του κομμουνιστικού πολιτεύματος που είχαν ιδρύσει οι Σοβιετικοί στη Πολωνία, σε μια ευρύτερη και πιο δημοκρατική βάση και διενέργεια ελεύθερων εκλογών στη χώρα 6)Δέσμευση του Στάλιν για συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης στα Ενωμένα Έθνη, 7)Συμφωνία για συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης στον Πόλεμο του Ειρηνικού 90 μέρες μετά την ήττα της Γερμανίας, 8)Έντοπισμός και καταδίκη των ναζιστών εγκληματιών πολέμου. Τελικά, αυτή η διάσκεψη έμελλε να μείνει στην ιστορία, όχι τόσο για όσα συνέβηκαν στο διάστημα των εργασιών της, αλλά επειδή παραπέμπει στο μοίρασμα του κόσμου σε σφαίρες επιρροής. Βλ. Ρεμόν Καρτιέ, *Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου*, τόμος β', σ. 462

ολοκληρώνει την ρήξη της Γιουγκοσλαβίας με την ΕΣΣΔ και τον ανατολικό συνασπισμό το 1948. Η δεύτερη ιστορική περίοδος αφορά την στενή σχέση της Αλβανίας με την ΕΣΣΔ και τις υπόλοιπες χώρες του ανατολικού συνασπισμού, γνωστή και ως «η περίοδος της μεγάλης ανάπτυξης».

Κλείνει το 1960, εξαιτίας των έντονων πολιτικών διαφωνιών και της φοβίας του Ενβέρ Χότζα στη συνδιαλλαγή Χρουστσόφ - Τίτο. Η τρίτη περίοδος, που αναφέρεται σε όλες τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις που διαδραματίστηκαν στη χώρα εξαιτίας της «Σινοαλβανικής φιλίας» που κλείνει με τον θάνατο του Μάο Τσε Τουνγκ το 1978. Και τέλος, η τέταρτη ιστορική περίοδος της διεθνούς απομόνωσης της χώρας από κάθε διπλωματική και εμπορική σχέση που σηματοδοτεί και την χειρότερη ίσως εποχή στην μεταπολεμική ιστορία της χώρας. Η περίοδος αυτή κλείνει οριστικά το 1990 με την πτώση του καθεστώτος και την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

A) Η Γιουγκοσλαβική Κηδεμονία

Για να κατανοήσει κανείς πλήρως όσα διαδραματίστηκαν αυτήν την χρονική περίοδο στην Αλβανία, πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη και όλα τα γεγονότα που επηρεάζουν σχεδόν όλες τις νεοσύστατες λαϊκές δημοκρατίες του ανατολικού συνασπισμού. Υπάρχουν πολλές ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές, που καθιστούν την Αλβανία μοναδικό ιστορικό παράδειγμα στην οικοδόμηση του ιδιότυπου σοσιαλιστικού μοντέλου της. Σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να εξαιρέσουμε τον πρωταρχικό ρόλο που αρχικά έπαιξε η γιουγκοσλαβική κηδεμονία και καθοδήγηση στην βίαιη εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων της.

Οι πρωταγωνιστές της πρώτης μεταπολεμικής διακυβέρνησης της χώρας, που νομοθετούσαν για την επίτευξη της λαϊκής κυριαρχίας έβλεπαν με προσοχή τις εξελίξεις στην Γιουγκοσλαβία και την Ε.Σ.Σ.Δ. που τις θεωρούσαν πρότυπα ως Κράτη. Είναι αλήθεια πως επηρεάστηκαν τόσο από τις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό των δύο αυτών λαϊκών δημοκρατιών, όσο και από τις εξελίξεις στις υπόλοιπες σοσιαλιστικές δημοκρατίες. Άπειροι και ιδεολογικά ανεπαρκείς οι πρώτοι Αλβανοί κομμουνιστές αμέλησαν παντελώς τις ιδιαιτερότητες της χώρας τους, θεωρώντας κάθε ενέργεια και μεταρρύθμιση από τις απερχόμενες κυβερνήσεις ως ιδεολογικά και πολιτικά επικίνδυνες.

Η μεταπολεμική Αλβανία, όπως τονίστηκε είχε πολλές κοινωνικές ιδιομορφίες που την μετέτρεπαν αυτόματα σε ξεχωριστή περίπτωση. Πρωτίστως όμως, ήταν η μοναδική χώρα στην ευρωπαϊκή ήπειρο με μουσουλμανική πλειοψηφία που επέλεξε να συνάψει συμμαχία με το σοσιαλιστικό συνασπισμό, όπως επίσης ήταν και η μοναδική ευρωπαϊκή χώρα που κατά την διάρκεια της απελευθέρωσης δεν εισήλθαν ξένες στρατιωτικές δυνάμεις.⁴⁴ Οι παλιές κυρίαρχες τάξεις υπέστησαν μια τσουχτερή ήττα σε κάθε επίπεδο, πράγμα που επέτρεψε την εύκολη και γρήγορη εξάπλωση του κομμουνισμού σε ολόκληρη την χώρα, χωρίς καμία αμφισβήτηση.

Χωρίς να χάνει χρόνο η νέα πολιτική ηγεσία της χώρας, προώθησε την ταχύτατη μεταφορά του κέντρου εξουσίας από τον Βορρά των Γκέγκηδων στο Νότο των Τόσκηδων.⁴⁵ Ενέργεια που, και σε συνδυασμό με την επιβολή του ΚΚΑ στους βόρειους κατοίκους της χώρας, επέφερε μια σειρά αιματηρών συγκρούσεων, με πολύ άσχημο αντίκτυπο στην ήδη κατεστραμμένη μεταπολεμική Αλβανία.⁴⁶ Επίσης, από τις πρώτες ενέργειες ήταν και η ομογενοποίηση της αλβανικής γλώσσας. Καθώς οι ρίζες του αλβανικού κομμουνισμού βρίσκονταν στον Νότο, η τοσκιική διάλεκτος επιβλήθηκε ως επίσημη γλώσσα του Κράτους.⁴⁷

Οι Βρετανοί - Αμερικανοί σύμμαχοι, είτε για να ελέγξουν την κατάσταση, είτε για να επιτύχουν μια ενδεχόμενη συνεργασία με την προσωρινή κυβέρνηση του Δ.Μ. εγκατέστησαν στην απελευθερωμένη Αλβανία δυο βασικές τους οργανώσεις, την Military Liaison και την United Nations Relit and Rehabilitation Administration. Οι οργανώσεις, εγκατέλειψαν την χώρα στις 12 Γενάρη του 1945 όταν ο Χότζα και η κυβέρνηση του απέρριψαν τους όρους συνεργασίας μαζί τους.⁴⁸

⁴⁴Jacques, σ. 466

⁴⁵Τόσο το καθεστώς του Ζώγου όσο και οι κατοχικές κυβερνήσεις, υποστηρίχτηκαν κυρίως από τους βόρειους κατοίκους της Αλβανίας, τους Γκέγκηδες. Οι άμεσοι υποστηρικτές τους βρίσκονταν στα βόρεια της χώρας. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ήταν και η καταγωγή της πλειοψηφίας των ηγετικών στελεχών του ΚΚΑ από το νότο των Τόσκηδων, μεταξύ αυτών και του ίδιου του Χότζα. Όπ. π., σ. 472

⁴⁶Οι βόρειοι κάτοικοι της χώρας δεν μπορούσαν να αποδεχτούν την ιδεολογία των κομμουνιστών επειδή: Α) Παραδοσιακά είχαν έναν δικό τους τρόπο εξουσίας και επιβολής από τους τοπικούς τους άρχοντες. Β) Δεν είχαν συνηθίσει να τους επιβάλλονται λαϊκοί καθημερινοί άνθρωποι χωρίς να είναι πλούσιοι Γκέγκηδες ή μεγάλο-γαιοκτήμονες. Γ) Τους ήταν αδιανόητο το Κόσσοβο να παραμείνει οριστικά υπό τον μόνιμο έλεγχο του «ιστορικού εχθρού», πράγμα που ολοφάνερα προωθούσαν οι κομμουνιστές. Δ) Τους επηρέαζε σημαντικά και η αντικομμουνιστική στάση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, με την οποία ήταν πνευματικά δεμένοι. Ε) Επεδίωκαν μια δυτικού τύπου πορεία για την χώρα που ερχόταν σε ρήξη με την αντίληψη του ΚΚΑ. Duka, σ. 234

⁴⁷Vickers, σ. 229

⁴⁸Pollo Stefanaq, Puto Arben, *Ιστορία της Αλβανίας: από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, σ. 327

Παρόλα αυτά, οι Βρετανοί – Αμερικανοί δεν σταμάτησαν την συστηματική προσπάθεια τους να οργανώνουν υπογείως εχθρικές προς τους κομμουνιστές δυνάμεις. Εμπόδισαν με κάθε δυνατό τρόπο τον δρόμο προς την ισχυροποίηση της εξουσίας τους, ελπίζοντας σε μια εσωτερική αναταραχή που θα επέφερε ως αποτέλεσμα μια εύκολη στρατιωτική Βρετανική - Αμερικανική αποβίβαση.

Η προσωρινή κυβέρνηση, μιμούμενη το γιουγκοσλαβικό τρόπο διακυβέρνησης έσπευσε αμέσως να τιμωρήσει τους δωσίλογους και τους εγκληματίες πολέμου, με τον παραδειγματικό τρόπο που τους άξιζε. Έτσι, από τις πρώτες αποφάσεις που έλαβε στα μέσα Γενάρη του 1945, ήταν πρωτίστως η σύσταση μιας ειδικής επιτροπής που θα ερευνούσε και θα επαλήθευε τις εγκληματικές δράσεις και ενέργειες των κατακτητών, όπως επίσης και τις προδοτικές ενέργειες των ντόπιων συνεργατών τους.⁴⁹ Άμεση ήταν και η σύσταση στρατοδικείων σε ολόκληρη την χώρα που ήταν υπεύθυνα κυρίως για την εκδίκαση των στρατιωτικών παραπτωμάτων, την εκδίκαση εγκληματιών πολέμου και την καταδίκη εχθρών του λαού.⁵⁰

Σημαντική ανάγκη για τους Αλβανούς κομμουνιστές, αποτελούσε η ισχυροποίηση της κατακτημένης εξουσίας και η εφαρμογή ενός προγράμματος βαθιών οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών.⁵¹ Η υπόθεση όμως δεν ήταν καθόλου απλή. Τα σχέδια τους επιζητούσαν την δημιουργία νέων κοινωνικών δομών και ενός παντελώς νέου κρατικού μηχανισμού. Η ανάγκη για την δημιουργία αυτού, είχε ήδη φανεί από τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο, όταν, εξαιτίας των καταστάσεων, καταστρεφόταν σταδιακά ο ήδη απαρχαιωμένος ζωγικός μηχανισμός. Ο νέος κρατικός μηχανισμός των κομμουνιστών ανεγέρθηκε υπό τις βάσεις των εθνικοαπελευθερωτικών συμβουλίων που ήταν και η μοναδική μορφή οργανωμένης εξουσίας και δύναμης.⁵² Όμως να πούμε πως για την σωστότερη λειτουργία του, ήταν απαραίτητη η αναζήτηση νέων στελεχών προερχόμενων από τις γραμμές του Α.Ε.Α.Σ.⁵³ Όσο για τις νέες κοινωνικές δομές, τα πρώτα θεμέλια οι κομμουνιστές τα είχαν ήδη ρίξει, αλλάζοντας το μοντέλο οικονομίας της χώρας.

⁴⁹Pollo, Omari, σ. 23

⁵⁰Οπ. π., σ. 18

⁵¹Pollo, Puto, σ. 326

⁵²Pollo, Omari, σ. 16

⁵³Οπ. π., σ. 16

Με σκοπό να εξασφάλιζε το νεοσύστατο Κράτος, τα οικονομικά μέσα τα οποία είχε ανάγκη, ψήφισε μια σειρά νομοθετικών διαταγμάτων. Για παράδειγμα, όλες οι γερμανικές και ιταλικές περιουσίες στην Αλβανία δημεύτηκαν μαζί με τις κινητές και ακίνητες περιουσίες των πολιτικών προσφύγων, ενώ απαγορεύτηκε η εξαγωγή πολύτιμων μεταλλευτικών, αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων. Κατασχέθηκαν τα αποθέματα των ειδών διατροφής και των αναγκαίων υλών για την νέα σοσιαλιστική οικοδόμηση.⁵⁴ Επιπλέον ξεκίνησε και η κρατικοποίηση όλων των μέσων παραγωγής, των εργοστασίων και των ορυχείων που μέχρι τότε κατείχαν ξένες εταιρείες και εύποροι Αλβανοί.⁵⁵

Για να ολοκληρώσουν τις νέες κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις που επεδίωκαν και παράλληλα να «χτυπήσουν» όσο το δυνατόν περισσότερο την ιδιωτική πρωτοβουλία, ψήφισαν μια σειρά από ασφυκτικούς φορολογικούς νόμους. Για παράδειγμα ο νόμος 37/13-01-1945 επέβαλε την φορολόγηση των κερδών της εποχής του πολέμου. Ο νέος φόρος χτυπούσε ανεξαιρέτως όλους τους ιδιοκτήτες ακινήτων, μαγαζιών, βιοτεχνιών, κτημάτων και λοιπών οικονομικών κερδοφόρων δραστηριοτήτων.

Εκμεταλλεούμενη το μεγάλο νομοθετικό κενό που είχε προκύψει, η προσωρινή ηγεσία της χώρας αποφάσισε στις 17 Μάιου του 1945 να ανακαλέσει όλες τις αποφάσεις, τις διαταγές, τις συμφωνίες και τις νομοθετικές πράξεις που είχαν αποφασιστεί από τις δωσίλογες κυβερνήσεις κατά την χρονική περίοδο της ιταλικής και γερμανικής κατοχής (07/04/1939-28/11/1944), επαναφέροντας προσωρινά όλες τις προπολεμικές που δεν συγκρούονταν με το νέο πολίτευμα.⁵⁶

Στις 2 Δεκεμβρίου του 1945, η προσωρινή κυβέρνηση είχε αποφασίσει να διεξαχθούν οι πρώτες εκλογές της Αλβανίας. Η ημέρα αυτή ήταν σημαδιακή για πολλές δεκαετίες στην Αλβανία. Η προσωρινή κυβέρνηση παρόλο που πείστηκε αρκετά, αποφάσισε να κατεβάσει μόνο μία ενιαία λίστα υπό την ηγεσία του Ενβέρ Χότζα ως Δ.Μ. Χωρίς ωστόσο να απαγορεύσει και ανεξάρτητες μεμονωμένες υποψηφιότητες εκτός του Δ.Μ.

⁵⁴Pollo, Puto, σ. 328

⁵⁵Beqaj, *Veprimtaria armiqesore e antikombetare e klerit katolik shqiptarII*, σ. 33

⁵⁶Dervishi, *Historia*, σ. 550

Οι Άγγλοι μάλιστα, πρότειναν να συγκροτηθεί και ένα ακόμη ενιαίο ψηφοδέλτιο υπό την ονομασία Λαϊκό Μέτωπο. Οι κομμουνιστές αντέδρασαν έντονα σε αυτή την πρόταση, ισχυριζόμενοι ότι δύο μέτωπα θα μπέρδευαν τους εκλογείς.⁵⁷ Πληροφορίες έκαναν λόγο ότι οι Αγγλοαμερικανοί σύμμαχοι σε συνεργασία με τους τοπικούς παράγοντες, θα διοργάνωναν μεγάλες κινητοποιήσεις σε πόλεις και χωριά της χώρας, δημιουργώντας την εντύπωση μιας οργανωμένης αντιπολίτευσης στο Δ.Μ. την ημέρα των εκλογών.⁵⁸ Όμως, ποτέ δεν έγινε σαφές για ποιον λόγο ακυρώθηκαν. Κανείς δεν είναι σε θέση να πει γιατί οι σύμμαχοι και οι τοπικοί παράγοντες δεν κατάφεραν ποτέ να τις οργανώσουν.

Στις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές της Αλβανίας συμμετείχε το 90% των εγγεγραμμένων. Οι υποψήφιοι του Δ.Μ. έλαβαν το 93% των ψήφων εκτοπίζοντας τους ανεξαρτήτους στο 7%.⁵⁹ Από το ποσοστό αυτό, προέκυψε μια ομάδα 4 ανεξάρτητων βουλευτών αντίθετων με το Δ.Μ.⁶⁰ Η ομάδα αυτή έπαιξε αρχικά το ρόλο της αντιπολίτευσης. Ένα σημαντικό στοιχείο που εξαφανίστηκε από την ιστορία των εκλογών του Δεκέμβρη ήταν το γεγονός ότι ο Χότζα ως υποψήφιος των Τιράνων και χωρίς αντίπαλο, εξέλαβε μόνο το 65% στην εκλογική του περιφέρεια.⁶¹

Εν τέλει οι κομμουνιστές υπό τον Ενβέρ Χότζα ήταν και επίσημα οι εκλογικοί νικητές της Αλβανίας. Αυτοί κρατούσαν την τύχη της χώρας στα χέρια τους και ήταν αποφασισμένοι να επιφέρουν τις αλλαγές που είχαν υποσχεθεί στο λαό με κάθε κόστος. Συγκεκριμένα, με αυτή την συντριπτική εκλογική νίκη, έκλεινε οριστικά κάθε διάυλος επικοινωνίας με την Δύση και προωθούνταν το σχέδιο προσάρτησης της Αλβανίας στην Ο.Α.Δ. της Γιουγκοσλαβίας.⁶²

Στις 11 Ιανουαρίου του 1946, η Αλβανία ανακηρύχθηκε Λαϊκή Δημοκρατία,⁶³ ενώ το νέο Σύνταγμα της χώρας εγκρίθηκε ομόφωνα στις 14 Μαρτίου από την συνταγματική συνέλευση,⁶⁴ η οποία αμέσως μετά μετασχηματίστηκε σε Λαϊκό

⁵⁷Beqaj, *VeprimtariaII*, σ. 33

⁵⁸Οπ. π., σ. 38

⁵⁹Σε σύνολο 603.000 εγγεγραμμένων συμμετείχαν 543.000 ψηφοφόροι. Pollo, Puto, σ. 331

⁶⁰Η ομάδα των βουλευτών, είναι η μοναδική αντιπολίτευση που προέκυψε από τις εκλογές του 1946 στην κυβέρνηση Δημοκρατικού Μετώπου. Συσπείρωσε στους κόλπους της μέρος ρωμαιοκαθολικών κληρικών και πρώην μέλη της Αλβανικής Ένωσης. Beqaj, *VeprimtariaII*, σ. 33

⁶¹Zavalani, σ. 331

⁶²Hoxha Celso, *Fillimet e diktatureskomuniste ne Shqiperi 1944-1948*, σ. 95

⁶³Dervishi, *Historia*, σ. 560

⁶⁴Duka, σ. 232

Κοινοβούλιο.⁶⁵ Συνταγματολόγοι εκτιμούν ότι το Αλβανικό Σύνταγμα του 1946, αποτελούσε συνδυασμό των παλαιότερων αλβανικών συνταγμάτων της χώρας με εκείνα της Ε.Σ.Σ.Δ. και της Γιουγκοσλαβίας.

Ασφαλώς και δεν αποτελούσε πιστό αντίγραφο του Σοβιετικού Συντάγματος του 1936,⁶⁶ διότι συν τοις άλλοις, αυτό είχε υιοθετήσει και πολλά σημεία του γιουγκοσλαβικού.⁶⁷ Άσχετα αν ο Χότζα το καταπάτησε ανοιχτά και ήρθε σε ρήξη μαζί του πολλές φορές. Εκτιμώντας πάντως την εποχή και την κατάσταση, μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως ήταν ένα αρκετά προοδευτικό σύνταγμα που εξασφάλιζε τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών, στηριζόμενο απόλυτα στις θεμελιώδεις αρχές της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Πολίτη, που είχαν ήδη προαποφασιστεί στο Βεράτιο τον Οκτώβριο του 1944, όταν συγκροτήθηκε η πρώτη μεταπολεμική κυβέρνηση.⁶⁸

Οι θεμελιώδεις αρχές των Δικαιωμάτων του Πολίτη με βάση το πρώτο μεταπολεμικό Αλβανικό Σύνταγμα ήταν οι εξής: Α) Η απόλυτη ισότητα των πολιτών ανεξάρτητα από εθνικότητα, καταγωγή και θρησκεία. Β) Η απόλυτη ισότητα μεταξύ αντρών και γυναικών. Γ) Τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην μόρφωση, στην υγεία, στην εργασία, στις διακοπές, στην υλική αποκατάσταση κτλ. Δ) Οι κοινωνικές ελευθερίες. Όπως η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης, του τύπου, της συνάθροισης, της οργάνωσης, της συμμετοχής σε κινητοποιήσεις και σε συνδικάτα-εργατικούς συλλόγους, η ελευθερία συνείδησης και πίστης. Ε) Οι ατομικές ελευθερίες, όπως ο σεβασμός της επιλογής, του ανθρώπου, της κατοικίας κτλ.⁶⁹

Το ΚΚΑ άλλαξε εντελώς γραμμή πλεύσης, προσανατολίζονταν στην εμβάθυνση της σοσιαλιστικής επανάστασης σε όλους τους τομείς και στην εφαρμογή μιας νέας πολιτικής πρότασης κυρίως απέναντι στην παλαιά αστική τάξη, προσβλέποντας στην εθνικοποίηση των πιο σημαντικών επιχειρήσεων.⁷⁰ Στην ίδια ολομέλεια αποφασίστηκε και η αναδιοργάνωση του στρατού και της Κρατικής Ασφάλειας

⁶⁵Hoxha Enver, *Kur u hodhen*, σ. 530

⁶⁶Jacques, σ. 482

⁶⁷Vickers, σ. 227

⁶⁸Pollo, Omari, σ. 47

⁶⁹Οπ. π., σ. 47

⁷⁰Pollo, Puto, σ. 331

«Σιγκουρίμι»⁷¹ σε σύγχρονες βάσεις για την εξασφάλιση και υπεράσπιση της εξουσίας.⁷²

Σημαντικές αποφάσεις ήταν και η θεμελίωση της λαϊκής αστυνομίας, της εθνικής συνοριοφυλακής και του πολεμικού ναυτικού.⁷³ Επίσης, το Κράτος πήρε μερικά μέτρα για την εξασφάλιση μερικών βασικών αναγκών του πληθυσμού, όπως ήταν η εξασφάλιση τροφής στην λαϊκή οικογένεια.⁷⁴ Επιπροσθέτως, εκδόθηκε και μια εντολή με την οποία το Κράτος προσδιόριζε τα κριτήρια των εμπορικών συναλλαγών και τις τιμές όλου του εμπορίου (χονδρικού- λιανικού).⁷⁵

Στις 2 Μαρτίου του 1946, υπό το νέο αυστηρό πολιτικό πλαίσιο που είχε αποφασίσει το ΚΚΑ, το Υπουργείο Τύπου, Προπαγάνδας και Λαϊκού Πολιτισμού έριξε τα θεμέλια μιας αυστηρής λογοκρισίας. Δημιούργησε μια νέα επιτροπή υπεύθυνη για την παραχώρηση αδειών στον τύπο και τα βιβλία.⁷⁶ Η επιτροπή αποτέλεσε τον προάγγελο της δικαστικής απόφασης των Τιράνων που στις 2 Μαρτίου του 1948 απαγόρευσε την κυκλοφορία 155 τίτλων.⁷⁷

Κατά την περίοδο αυτή, η συνεργασία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας με την Ο.Λ.Δ. της Γιουγκοσλαβίας, ολοένα και στένευε. Η φλογερή φιλία, στηριζόταν πάνω στην αμοιβαία πολιτική και οικονομική βοήθεια. Διάφορες διμερείς συνθήκες ανάμεσα στις δύο χώρες, ρύθμιζαν αμυντικές, στρατιωτικές, τελωνειακές,

⁷¹Η διεξαγωγή των ανακρίσεων αποτελούσε προνομιακό πεδίο για τη Sigurimi, τη Διεύθυνση Ασφαλείας του αλβανικού Κράτους, η οποία ιδρύθηκε πριν από την απελευθέρωση της Αλβανίας, πιθανώς με τη βοήθεια των Γιουγκοσλάβων. Οι Γιουγκοσλάβοι και στη συνέχεια οι Σοβιετικοί σύμβουλοι είχαν μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση και στη λειτουργία της. Η Sigurimi είχε απεριόριστη πρόσβαση σε όλους τους φορείς της αλβανικής κοινωνίας και παράλληλα σημαντικούς οικονομικούς πόρους. Μετά το 1948 διευθυνόταν από το κόμμα με βάση το σχέδιο του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΕΑ. Σε θεωρητικό επίπεδο τα μέλη του κομμουνιστικού κόμματος δε θα μπορούσαν να είναι συνεργάτες της Sigurimi χωρίς την άδεια του κόμματος. Για την «αποτελεσματικότερη» δράση της, η Sigurimi ίδρυσε στα Τίρανα ειδική Σχολή Εκπαίδευσης 500 περίπου νέων επιλεγέντων μεταξύ των πιστών στελεχών και φίλων του κομμουνιστικού κόμματος. Σύμφωνα με ελληνικές πηγές, μεταξύ των εκπαιδευομένων συγκαταλέγονταν και 150–200 περίπου «ομογενείς βορειοηπειρώτες», οι οποίοι προορίζονταν για συλλογή πληροφοριών από τις ελληνικές παραμεθόριες περιοχές. Το Παρατηρητήριο του Ελσίνκι έχει αξιολογήσει ότι ένας στους τέσσερις πολίτες, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, συνεργάστηκαν με τη Sigurimi, ενώ πολλοί περισσότεροι συνεργάστηκαν με τις δομές της κομμουνιστικής διακυβέρνησης. Ηλίας Γ. Σκουλίδας: *Ελλάδα και Intelligence Studies: Οι δίκες στα Τίρανα*.

⁷²Pollo, Omari, σ. 17

⁷³Οπ. π., σ. 18

⁷⁴Ndoja Davjola, *Sistemi i trisqimit ne Shqiperi (1946-1957)*, σ. 29

⁷⁵Οπ. π., σ. 29-30

⁷⁶Qazimi, σ. 19

⁷⁷Τα βιβλία αυτά, χαρακτηρίστηκαν από το δικαστήριο ως βαθιά προπαγανδιστικά με ζημιογόνες θεματολογίες για τον λαό και την νέα δημοκρατική πνοή του τόπου. Η κυκλοφορία τους, δεν επέφερε κανένα κέρδος στο λαό παρά μόνο έσπερνε την διχόνοια και τον οδηγούσε στην βέβαιη διάσπαση και την έχθρα. Όπ. π., σ. 19

νομισματικές και γενικότερα τις οικονομικές τους σχέσεις.⁷⁸ Μάλιστα, για να σφραγιστεί περισσότερο η αλβανο-γιουγκοσλαβική φιλία ο ίδιος ο στρατάρχης Τίτο, ανακήρυξε τον σύντροφο Ενβέρ Χότζα σε εθνικό ήρωα της Ο.Λ.Δ. Γιουγκοσλαβίας.⁷⁹

Το αποκορύφωμα της σύσφιξης των σχέσεων, ήταν τον Νοέμβριο του 1947, με την υπογραφή μιας αλβανό-γιουγκοσλαβικής σύμβασης που άνοιγε διάπλατα το δρόμο στην υποταγή της χώρας.⁸⁰ Θεσπίστηκε και η υποχρεωτική διδασκαλία της σερβοκροατικής γλώσσας στα αλβανικά σχολεία.⁸¹ Η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση και ο Τίτο αυξάνοντας τις πιέσεις προς την Αλβανία, απέστειλαν και έναν υπουργό τους, ο οποίος έλεγχε και καθοδηγούσε την χώρα προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Ο Γιόσιπ Γκιέργκια ανέλαβε τον συγκεκριμένο ρόλο.⁸²

Απομονωμένος και σε δύσκολη πολιτική θέση, ο Χότζα που διαισθάνονταν το τέλος του να κοντοζυγώνει επιζητούσε την σωτηρία του σε μια προσωπική συνάντηση με τον Στάλιν. Πράγματι τον Ιούνιο του 1947 επισκέφθηκε την Μόσχα κρυφά.⁸³ Ο Στάλιν τον καθησύχασε και του εξασφάλιζε προστασία, ενώ τον ενημέρωσε επίσης και για τα μελλοντικά σχέδια αποπομπής της Γιουγκοσλαβίας από την Κομμινόρμ.

Αξίζει να σημειωθεί πάντως, πως η παραπάνω συνάντηση σηματοδότησε την αρχή του τέλους της αλβανό-γιουγκοσλαβικής φιλίας και οδήγησε στην σταδιακή απομάκρυνση της Αλβανίας από την γιουγκοσλαβική κηδεμονία και την επιρροή. Η ιστορική συνάντηση, σηματοδότησε το τέλος της διεθνούς απομόνωσης της Αλβανίας που επεδίωκε η Γιουγκοσλαβία όπως επίσης και την πλήρη καταστροφή των σχεδίων του Τίτο για την θεμελίωση μιας βαλκανικής συνομοσπονδίας που θα είχε επίκεντρο το Βελιγράδι και θα δρούσε ανεξάρτητα από την Μόσχα.⁸⁴

Ο Στάλιν αποφάσισε να απομακρύνει τον Τίτο και να προωθήσει την αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομμινόρμ. Διαβίβασε τις απόψεις του στον

⁷⁸Zavalani, σ. 339

⁷⁹Οπ. π., σ. 340

⁸⁰Τα πρωτόκολλα αυτά ήταν για την νομισματική εξίσωση, την ενοποίηση των τιμών, τη δασμολογική ένωση και την δημιουργία μικρών επιχειρήσεων παραβιάζοντας τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών. Pollo, Puto, σ. 342

⁸¹Vickers, σ. 228

⁸²Plasari Aurel, Malltezi Luan, *Marredhen jet shqiptaro-jugosllave*, σ. 379

⁸³Duka, σ. 237

⁸⁴Οπ. π.,

Χότζα με μια επιστολή⁸⁵ στις 15 Απριλίου του 1948.⁸⁶ Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως ο Τίτο παρέμβαινε τόσο την πολιτική της Αλβανίας όσο και στα εσωτερικά προβλήματα της Ελλάδος,⁸⁷ δημιουργώντας ένταση και προβλήματα στο χώρο της Βαλκανικής.

B) Η ευθυγράμμιση με την ΕΣΣΔ

Το ΚΚΑ υιοθέτησε τις θέσεις της Κομινφόρμ και καταδίκασε τη γιουγκοσλαβική πολιτική στην Αλβανία. Μάλιστα, η 11^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΑ έθεσε τέρμα στη γιουγκοσλαβική επιβολή.⁸⁸ Αυτό σήμαινε επίσημα και το οριστικό τέλος της αλβανό-γιουγκοσλαβικής φιλίας. Η Αλβανία ήταν η πρώτη κομμουνιστική χώρα που επιτίθονταν ανοιχτά στον Τίτο την 1η Ιούλη του 1948.⁸⁹

Ο Χότζα έδωσε εντολή για ταχύτατη ευθυγράμμιση στην σοβιετική σφαίρα επιρροής του Στάλιν. Ανακάλεσε μονομερώς όλες τις συμφωνίες που είχαν υπογραφεί στο διάστημα 1944-1948, αντικατέστησε όλο το πολιτικό πλαίσιο της χώρας και του ΚΚΑ και χαρακτήρισε την γιουγκοσλαβική παρέμβαση, ως επικίνδυνη και εχθρική για την χώρα. Η τελευταία πράξη των σχέσεων ήταν τελεσίδικη ως προς την Γιουγκοσλαβία. Την ανάγκασε να κλείσει το κέντρο πληροφοριών που διατηρούσε στα Τίρανα, ενώ δόθηκε προθεσμία 48 ωρών στο γιουγκοσλαβικό προσωπικό να εγκαταλείψει την χώρα.⁹⁰

Τέλος, να σημειωθεί ότι όλες οι κινήσεις του Χότζα, έγιναν με τις ευλογίες του ίδιου του Στάλιν που αφενός απομόνωνε τον Τίτο από το κομμουνιστικό συνασπισμό και αφετέρου ισχυροποιούσε τα σοβιετικά συμφέροντα στην Αλβανία που γρήγορα θα την μετέτρεπε σε μια ισχυρή ναυτική βάση στην Μεσόγειο.⁹¹

⁸⁵Sherman, σ. 80

⁸⁶HoxhaCelo, σ. 126

⁸⁷Στη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου η Ελλάδα και η Αλβανία ήταν σε διαφορετικούς πολιτικούς και στρατιωτικούς σχηματισμούς. Μετά τη ρήξη του Τίτο με την Κομινφόρμ, ο κομμουνιστής ηγέτης Ενβέρ Χότζα συνέχισε να παρέχει σημαντική υποστήριξη στους στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού. Ντάγιος, Σταύρος, *Η διεθνής διάσταση της ρήξης Ε. Hoxha – J.B. Tito και η λήξη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1945-1949)*.

⁸⁸Pollo, Puto, σ. 345

⁸⁹Vickers, σ. 240

⁹⁰Οπ. π., σ. 241

⁹¹Duka, σ. 241

Η δεύτερη χρονική περίοδος της σοσιαλιστικής Αλβανίας, είναι αυτή που χαρακτηρίστηκε και ως η περίοδος της σοβιετικής επιρροής. Την περίοδο αυτή, φαίνεται η προσπάθειά του Χότζα να σταθεροποιήσει τη θέση της Αλβανίας στον χάρτη και να τη βάλει φυσικά στον «σοβιετικό» δρόμο. Τότε δρομολογήθηκε και η ταχύτατη εκβιομηχάνιση της χώρας, με σκοπό να ξεπεραστεί το συντομότερο η καθυστέρηση που κληρονομήθηκε από τον πόλεμο και την ασφυκτική γιουγκοσλαβική κηδεμονία.

Το χοτζικό καθεστώς, μιμούμενο τις εσωτερικές εκκαθαρίσεις του Στάλιν και για να ισχυροποιήσει την εσωτερική του ηγεμονία, ξεκίνησε μια τεράστια επιχείρηση εσωτερικών εκκαθαρίσεων, με ιδιαίτερη έμφαση στο ΚΚΑ και στον κρατικό μηχανισμό. Οποιοσδήποτε ερχόταν σε διαφωνία ή ρήξη με τον Χότζα και την κομματική κλίκα του, αυτόματα εξελίσσονταν σε εχθρός του λαού ή πράκτορας των Γιουγκοσλάβων. Δεν ήταν τυχαία άλλωστε, η επικράτηση του «δολοφονικού» δίδυμου Χότζα-Σέχου και η συνεχόμενη αύξηση των πραγματικών και υποτιθέμενων εσωτερικών αντιπάλων. Η μάχη στους κόλπους του Κόμματος μάλιστα, απέκτησε ένα βαθύ πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο.⁹²

Το Κρεμλίνο χορηγούσε δεκάδες άτοκα δάνεια για να υλοποιήσει τα φιλόδοξα σχέδια του Χότζα, έστειλε επίσης τεχνικούς συμβούλους και προγραμματιστές από όλες τις χώρες του ανατολικού μπλοκ.⁹³ Οι κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που παρατηρήθηκαν στην Αλβανία του 1950 εντυπωσίαζαν σε κάθε τομέα. Η χώρα, διαμόρφωνε νέα βάση ανάπτυξης, σταδιακά εξελίσσονταν σε ένα βιομηχανοποιημένο σύγχρονο Κράτος που δεν είχε καμία σχέση με την κατεστραμμένη Αλβανία της απελευθέρωσης. Επιπλέον, ξεκίνησε και η προσπάθεια εξηλεκτρισμού ολόκληρης της επικράτειας.

Ο Χότζα ήταν ελεύθερος να δράσει και να νομοθετήσει όπως ακριβώς ήθελε. Η Μόσχα δεν ήταν σαν το Βελιγράδι που τον επιτηρούσε ασφυκτικά στο οτιδήποτε, για αυτήν αρκούσε η στοιχειώδης συνεννόηση κάτω από συγκεκριμένα πλαίσια. Ίσως το γεγονός ότι ο Χότζα δρούσε ανεξάρτητα να γέννησε και την αλβανική σοσιαλιστική ιδιοτυπία.

⁹²Duka, σ. 252

⁹³Sherman, σ. 83

Οι κομμουνιστές ξεκίνησαν μια σημαντική εκστρατεία κατά του μεγάλου αναλφαβητισμού, αναγείροντας συνεχώς καινούργια σχολεία και εκπαιδευτικά κέντρα. Διεξήχθη η δεύτερη φάση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, κυριάρχησε η πλήρης εξάλειψη του αναλφαβητισμού και η ανάπτυξη της επαγγελματικής εκπαίδευσης στα πλατύτερα κοινωνικά στρώματα.

Το σύνθημα της εποχής ήταν: «"όχι μόνο εκπαίδευση στους νέους, όλοι να μάθουν γραφή και ανάγνωση"». ⁹⁴ Το σοβιετικό μοντέλο εκπαίδευσης, που εν προκειμένω πέτυχε όλες τις προσδοκίες του, έφερε όμως στην επιφάνεια τις μεγάλες αντιθέσεις της αλβανικής κοινωνίας που αύξησαν την γραφειοκρατία και την πίεση στην εκπαίδευση. ⁹⁵ Από τα σημαντικότερα γεγονότα της χρονικής περιόδου, είναι η νέα εκλογική νίκη του ΚΕΑ (έτσι είχε μετονομαστεί το ΚΚΑ στο 1^ο Συνέδριο του το 1948) στις εκλογές του 1950, όπου με απόφαση του νέου Λαϊκού Κοινοβουλίου, ολοκληρώθηκε η συνταγματική αναθεώρηση που θέσπισε πλέον το ΚΕΑ ως την ανώτερη και απόλυτη κρατική εξουσία. ⁹⁶

Βέβαια, το αναθεωρημένο Σύνταγμα της Αλβανίας στις θεμελιώδεις διατάξεις του, ήταν βαθιά επηρεασμένο από το σοβιετικό, η προσαρμογή του ήταν υποτυπώδης και σε δευτερεύοντα θέματα, όπως για παράδειγμα αντί για σοβιέτ υπήρχαν τα λαϊκά συμβούλια, αντί για εθνικό σοβιέτ υπήρχε η εθνοσυνέλευση κτλ. ⁹⁷ Ουσιαστικά, το καταστατικό του ΚΕΑ έγινε το νέο Σύνταγμα της χώρας, με την ανώτατη εκτελεστική εξουσία να βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια του πολιτμπυρό. ⁹⁸

Το 1950, οι Η.Π.Α. και η Αγγλία, ενθάρρυναν ενεργά την αντικομμουνιστική ανταρσία στην Αλβανία με μια μυστική επιχείρηση γνωστή και ως «Επιχείρηση Valuable». Η επιχείρηση οργανώθηκε από τις αμερικανικές και τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες (C.I.A.-S.I.S.) στρατολογώντας Αλβανούς πράκτορες που είχαν διαφύγει στην Ελλάδα. ⁹⁹ Επικεφαλής ήταν ο Άγγλος Julian Ameny που εκπαίδευσε στρατιωτικά σώματα στην Μάλτα, με σκοπό την δημιουργία μιας τεχνητής επανάστασης ¹⁰⁰ κατά του καθεστώτος Χότζα.

⁹⁴Zavalani, σ. 348

⁹⁵Beqja, *Ne luftë për njeshkollës socialiste*, σ. 31

⁹⁶Dervishi, *Historia*, σ. 626

⁹⁷Zavalani, σ. 343

⁹⁸Jacques, σ. 483

⁹⁹Tare Auron «Cia sideshtojmisioni i 30 agjenteve », *Panorama*, 9 Δεκεμβρίου 2012, σ.5

¹⁰⁰Sherman, σ. 83

Οι εκπαιδευμένοι αντάρτες έμπαιναν λαθραία από τα ελληνοαλβανικά σύνορα στη χώρα, τους ανακάλυψε όμως η αλβανική Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών και η ΚGB.¹⁰¹ Ο Χότζα ισχυροποίησε ακόμη περισσότερο την ηγεμονία στο εσωτερικό της χώρας, προφασιζόμενος μάλιστα τα γεγονότα βρήκε πάτημα για νέες εκκαθαρίσεις και ακόμη πιο δυσβάσταχτα μέτρα.

Τον Φεβρουάριου του 1951, η έκρηξη μιας βόμβας έξω από την σοβιετική πρεσβεία των Τιράνων, γέννησε την υπ' αρ. 1223-26/02/1951 απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης.¹⁰² Ο Χότζα επικαλούμενος την έκρηξη της βόμβας ανακάλυψε αμέσως νέο εσωτερικό κίνδυνο. Τους υποτιθέμενους τρομοκράτες και βομβιστές, δήθεν υποκινούσε ο Τίτο για να πλήξει την ισχυρή αλβανοσοβιετική φιλία και την λαϊκή κυριαρχία.

Με δρακόντεια κατασταλτικά μέτρα και με δεκάδες άλλα επινοήματα έβαλε την ταφόπλακα της αλβανικής δικαιοσύνης. Μια ταφόπλακα που θα κρατούσε για 40 ολόκληρα χρόνια ενταφιασμένη την δικαιοσύνη της χώρας. Ωστόσο όμως, έγινε γνωστό λίγο καιρό αργότερα, ότι την βόμβα στη σοβιετική πρεσβεία την είχε τοποθετήσει τελικά ένας υπαξιωματικός μέλος του ΚΕΑ.¹⁰³

Οι αρχές της δεκαετίας του 1950, βρήκαν τον Χότζα να συνεχίζει την εκστρατεία του κατά του Τίτο, τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό. Στα πλαίσια αυτά μάλιστα, αποκατέστησε 14 από τα 39 και 32 από τα 109 μέλη της Κ.Ε. του ΚΕΑ που είχαν αποπεμφθεί στο παρελθόν για αντιγιουγοςλαβική στάση και δράση στις δυο επιχειρήσεις εκκαθάρισης αντίστοιχα. Εντούτοις όμως, εκκαθαρίστηκαν από το ΚΕΑ με νέες επιχειρήσεις 12.000 Αλβανοί κομμουνιστές .

104

Ο Χότζα απευθύνθηκε στην Ε.Σ.Σ.Δ., η οποία με την σειρά της προειδοποίησε να μην επέμβει κανείς στις εσωτερικές υποθέσεις και στην εδαφική κυριαρχία της Αλβανίας. Ενισχυμένος για ακόμη μια φορά από τους προστάτες του, αποφάσισε να λάβει νέα

¹⁰¹Dervishi, *Historia*, σ. 634

¹⁰²Με αυτή την νέα απόφαση, οι ανακρίσεις των συλληφθέντων έπρεπε να ολοκληρωθούν εντός δέκα ημερών, το κατηγορητήριο κοινοποιείτο στον κατηγορούμενο μια μέρα πριν την δίκη, απαγορευόταν η έφεση της πρωτόδικης απόφασης και η απόφαση εφαρμόζοταν αμέσως μετά την λήξη της δίκης. Haxhia, σ. 206

¹⁰³Pllumi, *Rrno II*, σ. 42

¹⁰⁴Duka, σ. 254

μέτρα. Τον Απρίλιο του 1952 διεξήχθη το 2^ο Συνέδριο του ΚΕΑ που αποφάσισε το νέο πενταετές πρόγραμμα ανάπτυξης της χώρας.¹⁰⁵

Η Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας, έριξε τις βάσεις για την επίτευξη της γεωργοβιομηχανικής ανάπτυξης. Το νέο σύνθημα ήταν: «*As οικοδομήσουμε το σοσιαλισμό. Στο ένα χέρι το ντουφέκι στο άλλο χέρι το κασμά*».¹⁰⁶ Όπως ήταν επόμενο, νέο κύμα μέτρων εφαρμόστηκε στην χώρα. Τα νέα μέτρα ανάπτυξης, έπρεπε να συνοδευτούν και από νέα κατασταλτικά μέτρα. Στις 3 Μαρτίου του 1953, ο μεγάλος δάσκαλος και προστάτης του Στάλιν πεθαίνει.

Ο Χότζα υποχρεώνει όλους τους Αλβανούς να γονατίσουν μπροστά από το άγαλμα του στην κεντρική πλατεία των Τιράνων, κηρύττοντας 13 ημέρες εθνικού πένθους.¹⁰⁷ Η ανησυχία για το μέλλον και η πολιτική ανασφάλεια επανήλθαν και πάλι στο δαιμόνιο μυαλό του, κυρίως μετά την άνοδο του Νικήτα Χρουστσόφ στην ηγεσία της Ε.Σ.Σ.Δ.

Παρόλο που είχε τρομοκρατηθεί αρχικά από τη μεταρρυθμιστική διάθεση του διαδόχου του Στάλιν, συνέχισε σιωπηρά την συμμαχία που του επέφερε σημαντική οικονομική βοήθεια και στρατιωτική προστασία με την μητέρα Μόσχα. Βέβαια, το κλίμα ομόνοιας και συνεννόησης διαταράχθηκε λίγους μήνες μετά, καθώς η πολιτική συμμαχία με την Ε.Σ.Σ.Δ. του Χρουστσόφ που κήρυξε την αποσταλινοποίηση, δυσκόλεψε όταν οι Σοβιετικοί απαίτησαν από τους συμμάχους τους να πράξουν το ίδιο, με γρήγορα και αποφασιστικά βήματα. Αυτό φυσικά ίσχυε και για την Αλβανία του Χότζα, που την καλούσαν να κάνει ουσιαστικά μια νέα πολύπλευρη πολιτική αρχή. Στα πλαίσια λοιπόν, της νέας πολιτικής έπρεπε να γίνουν καθοριστικές αλλαγές.

Ο Χότζα γνωστός πλέον για τα φοβικά του αισθήματα, ανασφαλής απέναντι σε οτιδήποτε πρότειναν οι σύμμαχοι, υπέκφευγε συστηματικά με διάφορους ελιγμούς όλες τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις. Η νέα ιστορική περίοδος που εγκαινίασε η Ε.Σ.Σ.Δ. χαρακτηριζόταν από την κρατική χαλάρωση και την παραχώρηση στερημένων ελευθεριών, που τα Τίρανα δεν ήθελαν να ακολουθήσουν.

¹⁰⁵Pollo, Puto, σ. 348

¹⁰⁶Οπ.π., σ. 349

¹⁰⁷Fevziu, σ. 197

Άλλωστε, η συγκεκριμένη χρονική περίοδος χαρακτηρίστηκε συνολικά από μια νέα κοινωνική αντίθεση που πέτυχε η πολιτική που ακολούθησε το ΚΕΑ. Από την μία στηνόταν ένας πανίσχυρος κρατικός μηχανισμός βασισμένος αποκλειστικά στα όργανα που είχαν προκύψει από τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο και χρειαζόταν το Κόμμα, ενώ από την άλλη αποδυναμώθηκε πλήρως οτιδήποτε κατείχε κάποια μορφή εξουσίας πριν τον πόλεμο και που ο Χότζα δεν μπορούσε να επηρεάσει.

Η νέα πολιτική που χάραξε ο Χρουστσόφ, αποτελούσε αντικείμενο έντονων διαβουλεύσεων και διαφωνιών μεταξύ Μόσχας-Τιράνων, χωρίς όμως να φτάνουν σε ρήξη. Η πρώτη αφορμή που τρομοκράτησε τα Τίρανα δημιουργώντας κλίμα εσωστρέφειας και αβεβαιότητας δόθηκε το 1955, όταν ο Νικήτα Χρουστσόφ επισκέφθηκε το Βελιγράδι, ως ένδειξη επανασύνδεσης της Γιουγκοσλαβίας με το κομμουνιστικό συνασπισμό.¹⁰⁸

Η επανασύνδεση όλου του κομμουνιστικού συνασπισμού και της Ε.Σ.Σ.Δ. με την Γιουγκοσλαβία, και η πολιτική αποκατάσταση του Τίτο, σήμαινε κίνδυνος, αβεβαιότητα και πολιτική ανασφάλεια για τον Χότζα, που είχε στήσει ένα αντιγιουγκοσλαβικό μηχανισμό προπαγάνδας στο εσωτερικό της Αλβανίας. Εξάλλου, είχε τσακίσει δεκάδες αντιπάλους και αντιφρονούντες ως πράκτορες του Τίτο και των Γιουγκοσλάβων.

Η επανασύνδεση με την Γιουγκοσλαβία απαιτούσε την επανεξέταση όλων των προσωπικών αποφάσεων του Χότζα, υπαγορεύοντας του παράλληλα μια σκληρή αυτοκριτική. Ο Χότζα, γνώριζε από πρώτο χέρι, πως αν άνοιγαν πάλι τα επίμαχα θέματα του 1948, οι πολιτικοί του αντίπαλοι θα επιζητούσαν την αναθεώρηση της ιστορίας και την αποκατάσταση όλων των εκτοπισμένων. Η ιδέα αυτή σε συνδυασμό και με την νέα πολιτική του Χρουστσόφ, όχι μόνο δεν του ήταν ευχάριστη, αλλά μπορούσε να αποδειχθεί και μοιραία.

Στο διεθνές επίπεδο, οι συστηματικές προσπάθειες της Μόσχας για την επανασυμφιλίωση της Αλβανίας με την Γιουγκοσλαβία, σκόνταφταν συνεχώς στα τεχνητά εμπόδια που έβαζε ο Χότζα, για να επανέλθουν στο προσκήνιο το 1957, όταν του χορηγήθηκε ένα δάνειο 422.000.000 ρουβλιών.¹⁰⁹ Μια οικονομική ανάσα

¹⁰⁸Pollo, Puto, σ. 352

¹⁰⁹Pollo, Puto, σ. 354

που θα βοηθούσε στην ολοκλήρωση των υπερφιλόδοξων σχεδίων του Χότζα για την χώρα, χωρίς όμως να γίνουν κινήσεις για την επαναπροσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας, γεγονός που δυσαρεστούσε τους Σοβιετικούς.

Η πολιτική δίκη και τιμωρία του Μπέντρι Σπαχίου, τέως Υπουργού Παιδείας και Πολιτισμού, που μαζί με τον Τουκ Γιακόβα είχαν ασκήσει κριτική στον Χότζα και το ΚΕΑ, διαταράσσει την κοινωνία. Η δίκη διεξήχθη στα πλαίσια καταστολής των νέων φιλελεύθερων ρευμάτων που εκφράστηκαν.¹¹⁰

Η νέα αντιγιουγκοσλαβική πρόφαση του Χότζα και η συστηματική άρνηση των Αλβανών για την εκ νέου προσέγγιση με την γείτονα χώρα, ανάγκασε και πάλι την Ε.Σ.Σ.Δ. να βάλει το χέρι βαθιά στα ταμεία της, χορηγώντας άλλο ένα νέο υπέρογκο δάνειο, ως μια ύστατη προσπάθεια επανασυμφιλίωσης, συνοδευόμενο μάλιστα με την προσωπική επίσκεψη του Χρυστόφ στα Τίρανα τον Μάιο του 1959.¹¹¹ Η επίσκεψη ενός Σοβιετικού ηγέτη για πρώτη φορά στην Αλβανία, θεωρήθηκε ένδειξη τιμής και αδελφικής φιλίας προς τον αλβανικό λαό, και επίσης ενίσχυσε την εικόνα του Χότζα στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας.

Νέα σύννεφα δεν άργησαν όμως και πάλι να εμφανιστούν ένα χρόνο μετά την επίσκεψη του Χρυστόφ στην «χώρα των αετών». Στα τέλη Μαΐου του 1960, ο ίδιος πραγματοποίησε συνάντηση με τον ηγέτη των Ελλήνων φιλελευθέρων Σοφοκλή Βενιζέλο, ο οποίος του εξέφρασε παράπονα για την μεταχείριση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία.

Ο Χρυστόφ του υποσχέθηκε να συζητήσει το ζήτημα της εσωτερικής αυτονομίας της Βόρειας Ηπείρου με την αλβανική αντιπροσωπεία στην επερχόμενη Διάσκεψη του Βουκουρεστίου που ήταν τον Ιούνιο.¹¹² Η αλβανική πλευρά ερμήνευσε την φιλική κίνηση του Σοβιετικού ηγέτη ως σιωπηρή υποστήριξη των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων,¹¹³ με αποτέλεσμα να ανοίξει ένας νέος κύκλος αντιπαραθέσεων και έντονων διαφωνιών, που σύντομα θα έπαιρναν ιδεολογικό και πολιτικό αντίκτυπο.

¹¹⁰Hulusi, *Gjyq Zotit*, σ. 15

¹¹¹Pollo, *Puto*, σ. 354

¹¹²Έχοντας ήδη αποκαταστήσει τις σχέσεις του με το καθεστώς της Γιουγκοσλαβίας, καλλιεργούσε τις σχέσεις του με τους Έλληνες στα πλαίσια της «επίθεσης ειρήνης» στα Βαλκάνια. Vickers, σ. 256

¹¹³Οπ. π.

Η σταγόνα που ξεχείλισε οριστικά το ποτήρι της πολύπλοκης αλβανοσοβιετικής φιλίας, στάθηκε το 3ο Συνέδριο του ΚΚΡ τον Ιούνιο του 1960 στο Βουκουρέστι. Το ΚΚΣΕ προσκάλεσε όλα τα εργατικά και κομμουνιστικά κόμματα του ανατολικού συνασπισμού να παρευρεθούν στο Συνέδριο, για την ανταλλαγή απόψεων της νέας κοινής γραμμής που θα ακολουθούσαν στο μέλλον.¹¹⁴ Στις 24 Ιουνίου, ο ίδιος ο Χρυστόφ ζήτησε από την σύσκεψη την καταδίκη και την αποπομπή του ΚΚΚ από το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα.¹¹⁵

Η στάση του Χότζα και του ΚΕΑ ήταν ακριβώς η αντίθετη. Ένα μήνα πριν, και προβλέποντας την έκβαση του συνεδρίου, ο Χότζα υποσχέθηκε κρυφά από τους Σοβιετικούς την υποστήριξη της Αλβανίας στην Κίνα, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα την πλήρη οικονομική και στρατιωτική βοήθεια του Πεκίνου.¹¹⁶ Ο Χότζα, ανοιγόταν σε μια νέα συμμαχία που μπορούσε να του εξασφαλίσει την πλήρη πολιτική και προσωπική του ασφάλεια. Ωστόσο, ο Χρυστόφ κατάλαβε ότι η τριβή και η ρήξη με την βαλκανική χώρα ήταν πλέον αναπόφευκτες, με αποτέλεσμα να καταφύγει σε οικονομικά αντίποινα καταργώντας μέχρι και την ετήσια συνδρομή και βοήθεια.¹¹⁷

Η τελευταία πράξη της αλβανοσοβιετικής φιλίας γράφτηκε στην Διάσκεψη του Νοεμβρίου, γνωστή και ως «Σύννοδος της Μόσχας», όπου συμμετείχαν 81 κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα από όλο τον κόσμο.¹¹⁸ Ο Χότζα κατήγγειλε την στάση του Χρυστόφ και του ΚΚΣΕ έναντι του ΚΚΚ με τόσο πάθος, που ακόμη και οι Κινέζοι αντιπρόσωποι ένιωσαν μια αμηχανία.¹¹⁹

Η σοβιετική ηγεσία ακύρωσε μονομερώς όλες τις συμφωνίες που είχαν υπογραφεί, σταμάτησε την χορήγηση όλων των συμφωνηθέντων δανείων για την υλοποίηση πενταετούς προγράμματος (1961-1966), όπως επίσης ακύρωσε κάθε εμπορική, τεχνικοεπιστημονική και πολιτιστική σχέση με την Αλβανία, αποσύροντας μάλιστα και όλους τους Σοβιετικούς τεχνικούς που βρίσκονταν στην Αλβανία.¹²⁰ Διέκοψε την αποστολή όπλων και πολεμικού υλικού, απέσυρε τις ναυτικές της

¹¹⁴Pollo, Puto, σ. 354

¹¹⁵Όπ. π., σ. 355

¹¹⁶Sherman, σ. 89

¹¹⁷Pollo, Puto, σ. 355

¹¹⁸Όπ. π., σ. 355-356

¹¹⁹Vickers, σ. 258

¹²⁰Pollo, Puto, σ. 356

μονάδες από την ναυτική βάση της Αυλώνας και έδιωξε όλους του Αλβανούς φοιτητές που φοιτούσαν τότε στην χώρα.¹²¹

Η κατάσταση επιδεινωνόταν συνεχώς, με τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού να ακολουθούν σχεδόν όλες το παράδειγμα της Μόσχας, αποκλείοντας και απομονώνοντας την Αλβανία μονίμως.¹²² Ο Χότζα εξακολουθούσε να μένει ατάραχος, περιμένοντας υπομονετικά την εξασφαλισμένη βοήθεια από την Κίνα του Μάο Τσε Τουνγκ, καλλιεργώντας παράλληλα μια νέα προπαγάνδα μίσους εναντίον της Ε.Σ.Σ.Δ. και του Νικήτα Χρουστσόφ προσωπικά.

Γ) Ιταλική Πολιτική στην Αλβανία έως το 1943

Τα στενά του Οτράντο που χωρίζουν την Αλβανία και τη νότια Ιταλία κατά σαράντα μίλια της Αδριατικής Θάλασσας, χρησίμευαν πάντα περισσότερο ως γέφυρα παρά ως φράγμα, παρέχοντας διαφυγή, πολιτιστικό πεδίο και βολικό δρόμο εισβολής. Η εγγύτητα μεταξύ των δύο περιοχών διευκόλυνε πολυάριθμες συνδέσεις, συμπεριλαμβανομένων των κλασικών επαφών και της ίδρυσης μεγάλων αλβανικών αποικιών στη νότια Ιταλία μετά την ήττα του Σκεντέρμπεη, του εθνικού ήρωα της Αλβανίας του 15ου αιώνα. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, το πιο ενεργό ιταλικό ενδιαφέρον μετέτρεψε αυτές τις περιστασιακές συναντήσεις σε ολοένα και πιο σημαντική ανάμειξη, με αποκορύφωμα τελικά την εισβολή και την προσάρτηση της Αλβανίας κατά τα χρόνια της ύφεσης του καθεστώτος του Μουσολίνι¹²³.

Το ιταλικό ενδιαφέρον για την Αλβανία κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα, εκφράστηκε με ακανόνιστους όρους που κυμαίνονταν από παραμέληση σε εξαγριωμένη, συχνά κακοσχεδιασμένη και κακώς εκτελεσμένη δραστηριότητα. Παρά τον αινιγματικό χαρακτήρα της σύνδεσης, αναδύεται ένα μοτίβο πολιτικής και μαζί του μια σειρά ατόμων που, αν δεν είναι απολύτως υπεύθυνα για την πολιτική, σίγουρα αντικατοπτρίζουν την κατεύθυνση και την πρόθεσή της. Αυτή η πολιτική μπορεί χονδρικά να χωριστεί σε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο αποτελείται από την πολιτιστική συνεισφορά των ιθαγενών της Βαλκανικής Χερσονήσου που αποδεικνύεται καλύτερα από την ενεργό συμμετοχή του Anselmo Lorrecchio, ενός

¹²¹ Οπ. π., σ. 356-357

¹²² Οπ. π., σ. 359

¹²³ Fischer, B., History of Albania, 2022

δικηγόρου και δημοσιογράφου που αφιέρωσε τις απεριόριστες δυνάμεις του στην αφύπνιση των συμπατριωτών του στην Αδριατική¹²⁴.

Ο Λορέκιο και οι ιθαγενείς Αλβανοί, ενεργοποιημένοι κυρίως από την ιταλική ενοποίηση και το ανανεωμένο ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για τη γλωσσολογία, ξεκίνησαν ένα δυναμικό πολιτιστικό κίνημα βασισμένο στην αναβίωση της αλβανικής ιστορίας, γλώσσας «Αμπερές»¹²⁵ και λαογραφίας. Ο Λορέκιο ήλπιζε να ενθαρρύνει μια παρόμοια πολιτιστική αφύπνιση μεταξύ των ιθαγενών Αλβανών εγκαθιστώντας επαφές με Αλβανούς πατριώτες. Για να διευκολυνθεί αυτό το σχέδιο, ο Logrecchio, μαζί με τους Shiro και De Rada, οργάνωσε μια σειρά γλωσσικών συνεδρίων το 1895 και το 1897, τα οποία δεσμεύτηκαν για τη δημιουργία ενός ενιαίου αλφαβήτου, ενός λεξικού, για τη δημιουργία μιας αλβανικής εθνικής κοινωνίας και για το άνοιγμα σχέσεων μεγάλης κλίμακας με Αλβανούς στην πατρίδα.

Στην εφημερίδα *La Nazione Albanese*, την οποία οργάνωσε ο Λορέκιο για να συμπληρώσει το συνέδριο, διακήρυξε ότι «είμαστε στην Ιταλία 200.000 Αλβανοί διασκορπισμένοι στην εύφορη γη της Σικελίας και στις νότιες επαρχίες...για να αφηγηθούν τις ευτυχισμένες αναμνήσεις μας. μεγαλείο...είναι απαραίτητο να καταλαβαίνουμε ο ένας τον άλλον μέσω της γραφής»¹²⁶.

Ο Λορέκιο υποστήριξε επίσης την αλβανική ενότητα σε διάφορα επίπεδα. Πρώτα κάλεσε για ενότητα μεταξύ των αυτόχθονων Αλβανών προτρέποντάς τους να «...μην πιστεύουν όλους τους ψεύτικους λειτουργούς της θρησκείας που έχουν χρησιμοποιήσει τα ονόματα του Χριστού και του Μωάμεθ για να μας κρατήσουν διχασμένους.

Ο Θεός και ο Αλλάχ, ο Μωάμεθ και ο Χριστός μας υποδεικνύουν μόνο έναν δρόμο να κρατήσουμε την πατρίδα μας ενωμένη και σεβαστή». Ως πολιτικά έξυπνο άτομο, ο Ιταλοαλβανός δικηγόρος αναγνώρισε τη σημασία της πολιτιστικής, θρησκευτικής και γλωσσικής ενότητας πριν μπορέσει να πραγματοποιηθεί οποιοδήποτε περαιτέρω βήμα. Μόλις άρχισε η συζήτηση για το ποια κατεύθυνση θα έπρεπε να ακολουθήσει αυτό το περαιτέρω βήμα για να απασχολήσει τη συλλογική

¹²⁴Fischer, B., *History of Albania*, 2022

¹²⁵ Αμπερές, είναι διάλεκτος της αλβανικής γλώσσας η οποία ομιλείται κυρίως στις περιοχές της Απουλίας, Καλαβρίας, και Σικελίας, με τις τοπικές υποδιαλέκτους της να εμφανίζουν διαφοροποιήσεις.

¹²⁶Fischer, B., *History of Albania*, 2022

ενέργεια των ιθαγενών Αλβανών, άρχισαν να εμφανίζονται ρήγματα όχι μόνο εντός της κοινότητας στην Ιταλία, αλλά και μεταξύ των ιθαγενών Αλβανών¹²⁷.

Αν και το κίνημα του Λορέκιο ξεκίνησε αυστηρά στο πολιτιστικό επίπεδο, μέχρι το 1897 η πολιτική είχε προστεθεί στην ημερήσια διάταξη. Δύο σχολές σκέψης αναπτύχθηκαν γρήγορα με τον πιο ριζοσπαστικό υπό τον G. Shiro να υποστηρίζει την άμεση ανεξαρτησία της Αλβανίας. Ο Shiro υποστήριξε ότι εφόσον η Τουρκία δεν θα χορηγούσε στην Αλβανία την ανεξαρτησία της και δεδομένου ότι οι αποσπασματικές παραχωρήσεις δεν θα είχαν ποτέ το επιθυμητό αποτέλεσμα, η επανάσταση παρέμεινε η μόνη εναλλακτική. Προς το σκοπό αυτό οι ριζοσπάστες συγκέντρωσαν χρήματα και στρατολόγούσαν υπό την ηγεσία του στρατηγού G. Garibaldi.

Ο Λορέκιο, όπως πολλοί ιθαγενείς Αλβανοί ηγέτες, ακολούθησε μια πιο μετριοπαθή πορεία. Εκτός από τη λατρεία της αιματοχυσίας, υποστήριξε ότι «ή η επανάσταση θα είναι νικηφόρα (και πιστεύετε ότι οι Αλβανοί είναι σε κατάσταση να συνιστούν ανεξάρτητο κράτος;) και τότε οι συνέπειες είναι εμφανείς, ή η επανάσταση θα κατασταλεί και θα πιγεί και σε μια τέτοια περίπτωση είναι ακόμη χειρότερα». Το πιο σημαντικό, φοβόταν ότι μια επανάσταση θα οδηγούσε πιθανότατα σε ευρωπαϊκή παρέμβαση και σε πιθανή διαίρεση της Αλβανίας, προσγειώνεται στη διαδικασία. Με βάση αυτά τα επιχειρήματα, ο Λορέκιο επέλεξε να υποστηρίξει ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και αυτονομίας¹²⁸.

Το σχέδιό του, το οποίο περίμενε ότι η ιταλική κυβέρνηση και οι κυβερνήσεις άλλων δυνάμεων θα υποστήριζαν πλήρως, περιελάμβανε μια έκκληση για εσωτερική ρύθμιση που θα επέτρεπε στους Αλβανούς να έρθουν σε επαφή με τον πολιτισμένο κόσμο. Αυτή η επαφή επρόκειτο τελικά να επεκταθεί σε κάποιο είδος ενότητας με τους ιθαγενείς Αλβανούς.

Πολλοί ιθαγενείς πατριώτες που είχαν υποδεχθεί θερμά τα ιταλοαλβανικά πολιτιστικά επιτεύγματα έγιναν καχύποπτοι καθώς η πολιτική δραστηριότητα αυξανόταν. Ο Φαϊκ Κόνιτζα, ηγέτης του εθνικού κινήματος, ανέφερε αν ο Garibaldi μπορούσε να δει τα αλβανικά συμφέροντα με τον τρόπο που μπορούσαν να τα δουν οι Αλβανοί. Τόνισε ότι ο Garibaldi είχε βοηθήσει επίσης στην υπεράσπιση των ελληνικών αξιώσεων στη βόρεια Αλβανία και είχε ανακοινώσει την πρόθεσή του να

¹²⁷Fischer, B., History of Albania, 2022

¹²⁸Fischer, B., History of Albania, 2022

πολεμήσει για τα μακεδονικά συμφέροντα που συχνά συγκρούονταν με αυτά των Αλβανών.

Ο Κόνιτσα έσωσε το μεγαλύτερο μέρος του ελωμένου του για ένα διαρκές λογοτεχνικό μπαράζ εναντίον του Λορέκιο και των Αλβανέζων La Nazione. Αντιτάχθηκε στις ιταλοαλβανικές πολιτικές κινήσεις επειδή «το αίμα τους είχε αναμειχθεί και η γλώσσα τους είχε αλλοιωθεί», αλλά το πιο σημαντικό επειδή ήταν, πρώτα και κύρια, Ιταλοί πολίτες και συνεργάζονταν στενά με την ιταλική κυβέρνηση. Η Konitza περιφρονούσε ιδιαίτερα τη σχεδιαζόμενη ενότητα του Lorrecchio, η οποία στο μυαλό της Konitza σήμαινε ένα από τα τρία πράγματα: «ή οι Αλβανοί της Ιταλίας ήθελαν να προσαρτήσουν την Καλαβρία και τη Σικελία στην Αλβανία, ή ήθελαν να προσαρτήσουν την Αλβανία στην Καλαβρία και τη Σικελία ή ήθελαν να εγερθούν και να μεταναστεύσουν μαζικά στην Αλβανία»¹²⁹

Παρά την αυξανόμενη δυσπιστία κοντά στα τέλη του αιώνα, η συνεισφορά του Lorrecchio και των ιθαγενών Αλβανών, ήταν πολύ θετική. Η δραστηριότητά τους είχε λειτουργήσει ως ισχυρό κίνητρο για το εθνικό κίνημα στην Αλβανία, το οποίο διαφορετικά θα είχε καθυστερήσει σημαντικά. Εξίσου σημαντικό, οι ιθαγενείς Αλβανοί κινητοποίησαν την ιταλική κοινή γνώμη ενάντια στις προσπάθειες εχθρικών προς το συμφέρον της Ιταλίας στην Αλβανία δυνάμεων, θέτοντας έτσι το αλβανικό ζήτημα στην Ευρώπη.

Το ενδιαφέρον κινήθηκε ακόμη και στα υψηλότερα επίπεδα. Ο Γουλιέλμος Β' της Γερμανίας παραπονέθηκε κάποια στιγμή ότι η Αλβανία είχε υπνωτίσει τον Βίκτορ Εμ Μανουήλ της Ιταλίας, ότι ήξερε τα πάντα για κάθε άνδρα, λαίλαπα και φυσίγγιο στη χώρα και ότι μπορούσε να αναφέρει τα ονόματα όλων των Αλβανών αρχηγών ληστών¹³⁰.

Η εισβολή και η κατοχή της Αλβανίας κορύφωσαν την τρίτη φάση της ιταλικής εμπλοκής στα αλβανικά πράγματα. Ήταν, χωρίς αμφιβολία, το λιγότερο χρήσιμο, όσον αφορά την ανάπτυξη της Αλβανίας. Αν και η δυνατότητα για θετική επίδραση υπήρχε σίγουρα, λαμβάνοντας υπόψη το τεράστιο χρηματικό ποσό που ξόδεψαν οι Ιταλοί, διάφοροι παράγοντες κατέστρεψαν κάθε πιθανότητα ωφελήματος που προέκυψε από τις ιταλικές δαπάνες. Αυτοί οι παράγοντες περιλαμβάνουν μια

¹²⁹Ο.π.Fischer, 2022

¹³⁰Ο.π.Fischer, 2022

σειρά από προσωπικές ελλείψεις που αποδίδονται στον βασιλιά Zog, όπως η έλλειψη γνώσεων σχετικά με τα οικονομικά και το πιο σημαντικό, η αδυναμία του να προσελκύσει έντιμους και ικανούς συμβούλους. Ο Ζογκ θρήνησε κάποτε ότι είχε την ατυχία να τον υπηρετήσουν είτε προδότες είτε ανόητοι και από τους δύο προτίμησε το δεύτερο¹³¹.

Η προσάρτηση της Αλβανίας πρόσφερε στους Ιταλούς μια ακόμη πιο ξεκάθαρη ευκαιρία να επιδείξουν αποτελεσματικότητα. Οι Ιταλοί μπόρεσαν να καταφέρουν ελάχιστα ή τίποτα. Ο Τσιάνο αντιμετώπιζε τη χώρα ως ένα κομμάτι προσωπικής περιουσίας, ονομάζοντας μια πόλη με το όνομα της συζύγου του, έχτισε ο ίδιος κληρονομικές κατοικίες και ίδρυσε ιδιωτικές αποθήκες θηραμάτων.

Ιταλοί τυχοδιώκτες στριμώχονταν πάνω από την Αλβανία ενώ η κομματική ιεραρχία εξασφάλιζε θέσεις για τους φίλους τους και παραχωρήσεις για τους εαυτούς τους. Η ιταλική κατοχή κατέληξε τελικά σε καταστροφή, λόγω της διαφθοράς, της έλλειψης οικονομικής ικανότητας και, τελικά, επειδή ο Μουσολίνι και ο Τσιάνο δεν μπόρεσαν να αντισταθούν σε έναν άλλο πόλεμο στα Βαλκάνια¹³².

Η ιταλική εμπλοκή στην Αλβανία κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα έγινε όλο και πιο αρνητική με τις δεκαετίες. Αν και είχε ξεκινήσει σε αλτρομιστική βάση, καθώς η κυβέρνηση ενεπλάκη περαιτέρω, οι ιταλικές κινήσεις έγιναν γρήγορα απειλή για την αλβανική εδαφική ακεραιότητα και την πολιτική κυριαρχία. Η πιο σημαντική θετική ιταλική κληρονομιά προέκυψε κάπως ακούσια. Κάτω από την επίθεση της ιταλικής διείσδυσης, οι Αλβανοί ενθαρρύνθηκαν προς μια ταχύτερη ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης για να σταθούν ως μονάδα ενάντια στον ιταλικό επεκτατισμό¹³³.

Δ) Η Σινοαλβανική φιλία

Για την Κίνα του Μάο, τα οφέλη από την συμμαχία της με την Αλβανία ήταν πολλαπλά, παρά το γεγονός ότι δημιουργούσε ένα επιπλέον βάρος στην ήδη επιβαρυσμένη οικονομία της, αμφισβητούσε πολιτικά την κυριαρχία της Μόσχας στην ανατολική Ευρώπη.¹³⁴ Η πετυχημένη συνταγή που είχε ακολουθήσει μερικά χρόνια

¹³¹Ο.π.Fischer, 2022

¹³²Ο.π.Fischer, 2022

¹³³Ο.π.Fischer, 2022

¹³⁴Vickers, σ. 260

πριν με τον Τίτο και την Γιουγκοσλαβία επανήλθε ξανά στο προσκήνιο, ο Χότζα δεν ήταν σε καμία περίπτωση διατεθειμένος να εμπιστευτεί τον Χρουστσόφ ούτε και φυσικά να τον ανεχτεί να παρεμβαίνει στα εσωτερικά του και να του υπαγορεύει την πολιτική στάση που έπρεπε να ακολουθεί.

Μετά την ρήξη με την Ε.Σ.Σ.Δ. το 1960, όπως ήταν φυσικό σταμάτησε κάθε προσπάθεια αποσταλινοποίησης της χώρας που είχε επιβάλει ο Χρουστσόφ. Οτιδήποτε φιλοσοβιετικό πολεμήθηκε άγρια και θεωρήθηκε ζημιογόνο για την ανάπτυξη της αλβανικής σοσιαλιστικής προοπτικής. Τα διακριτικά όρια που κάποτε διαχώριζαν το Κόμμα από το Κράτος έσβησαν μονομιάς, οι ελάχιστες διαφωνίες στους κυβερνητικούς κύκλους τιμωρήθηκαν αλύπητα, οι πάλαι ποτέ συλλογικές αποφάσεις του πολιτμπυρό αντικαταστάθηκαν πλέον από τις προσωπικές απόψεις του παντοκράτορα Χότζα, η διανοήση και η νέα κοινωνική ελίτ που είχε γεννηθεί στην χώρα, ομογενοποιήθηκε πλήρως στα πλαίσια της αταξικής κοινωνίας.

Τον Φεβρουάριο του 1961 διεξήχθη στα Τίρανα το 4ο Συνέδριο του ΚΕΑ, (αφού αναβλήθηκε η προγραμματισμένη ημερομηνία δύο φορές λόγω του φορτισμένου παρασκηνίου που επικρατούσε στο εσωτερικό του). Εκεί, ο Χότζα κήρυξε ανοιχτά τον πόλεμο στους «ρεβιζιονιστές» που δήθεν καθοδηγούνταν από τους ηγέτες τους, Τίτο και Χρουστσόφ.¹³⁵ Από το βήμα του Συνεδρίου, ο Χότζα τους αιφνιδίασε εδραιώνοντας τον μαρξισμό-λενινισμό σε κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία και επαναφέροντας το πάλι στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, ως μάθημα βαρύτητας.¹³⁶ Καθώς στα πλαίσια της αποσταλινοποίησης είχε περιοριστεί μόνο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση της χώρας.

Την ιστορική εποχή που εξετάζουμε, ο Χότζα αυτοανακηρύχθηκε ως μεγάλος θεωρητικός διδάσκαλος του μαρξισμού. Εγκαινιάζει την περίοδο της έκδοσης των ομιλιών και των έργων του στο αλβανικό κοινό, με την ψευδαίσθηση ότι θα θεοποιηθεί από τον λαό και την παγκόσμια κομμουνιστική κοινότητα. Η διεθνής απομόνωση και η συστηματική καραντίνα φάνηκε για πρώτη φορά στην Αλβανία το 1964, όταν η χώρα κλείστηκε ερμητικά στον εαυτό της, μετά την επιχείρηση «Klon 55» που σήμανε την πλήρη συνοριακή της περίφραξη με ηλεκτροφόρα

¹³⁵Zavalari, σ. 404

¹³⁶Beqja, σ. 67

συρματοπλέγματα, σε όλη της σχεδόν την επικράτεια.¹³⁷ Μια φριχτή απομόνωση που θα διαρκέσει πολλά χρόνια, περιμένει την μικρή χώρα των Βαλκανίων, που θα την μετατρέψει σε προσωπικό πειραματόζωο του παρανοϊκού δικτάτορα Χότζα.

Ο Χότζα ζήτησε την συμβολή ειδικών συμβούλων και τεχνικών από το Πεκίνο, για την κατασκευή υπεράριθμων οχυρών (μπουνκέρ) που θα προστάτευαν τον ίδιο και τον αλβανικό σταλινισμό από τους δήθεν υπεράριθμους εχθρούς που έβλεπε παντού. Στους δρόμους της Αλβανίας εμφανίστηκαν εφημερίδες τοίχου (ντατζεμπάο), που έγραφαν με μεγάλα γράμματα διάφορα αποφθέγματα του Μάο ή που έγραφαν κατηγορίες εναντίον συγκεκριμένων προσώπων. Η προσωπολατρία του Ενβέρ Χότζα παίρνει σχεδόν θρησκευτικές διαστάσεις.¹³⁸

Το νέο πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο συνεχίζονταν περαιτέρω σε κάθε τομέα της καθημερινότητας. Τόσο το ΚΕΑ όσο και ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός, έριξαν όλο το βάρος τον Ιούνιο του 1964 στην διεξαγωγή της 4^{ης} Συνδιάσκεψης του ΚΕΑ, όπου ο Ραμίζ Αλία τόνισε ότι το νέο αντικείμενο της κομματικής πολιτικής ήταν η ισχυροποίηση των εργασιών στην ιδεολογική σφαίρα για την «κομμουνιστική διάπλαση», ειδικά στην νεολαία για την προώθηση του «νέου ανθρώπου».¹³⁹

Η σύσφιξη των σχέσεων με την Κίνα και η συνεχής απομόνωση της Αλβανίας από όλο τον υπόλοιπο κόσμο, όξυναν την εσωτερική πολιτική. Οι πόρτες τόσο με την Δύση, όσο και με το τέως συμμαχικό μπλοκ έκλειναν επικίνδυνα, εγκαταλείποντας την Αλβανία στην φριχτή τύχη που της ετοίμαζε ο Χότζα. Μια νέα επίθεση που άνοιξε και άλλο την ψαλίδα της διαφοράς με την Μόσχα, στάθηκε η κινέζικη πολιτιστική επανάσταση του Μάο.

Οι λόγοι που γέννησαν την πολιτισμική και ιδεολογική επανάσταση στην Αλβανία ήταν παντελώς διαφορετικοί από τους λόγους που την γέννησαν στην Κίνα. Ο Χότζα ήθελε να ισχυροποιηθεί απόλυτα στην ηγεσία του ΚΕΑ, να επιβάλει τον καθοδηγητικό ρόλο του στην αλβανική κοινωνία και να πετάξει καταπρόσωπο σε όλους τους χρουστοφικούς ρεβιζιονιστές τον σταλινισμό που είχε ονειρευτεί χωρίς

¹³⁷ Οπ. π., σ. 151

¹³⁸ Dervishi, *Historia*, σ. 717

¹³⁹ Haxhia, σ. 220

συμφωνίες και κηδεμόνες.¹⁴⁰ Έτσι, συνέχισε να προωθεί και να ενισχύει την νέα συμμαχία με τον τιμονιέρη Μάο, για να ξεκαθαρίσει σύντομα κάθε ανοιχτό λογαριασμό που είχε αφήσει εντός της χώρας.

Αυτή την εποχή εμφανίστηκαν στην χώρα διάφορα κινήματα, που προσέδιδαν νέο πολιτικό επίπεδο στα πλαίσια της αυτοαποκαλούμενης πολιτιστικής και ιδεολογικής επανάστασης, που ο Χότζα δανείστηκε από την Κίνα του Μάο Τσε Τουνγκ. Τέτοιου είδους κινήματα, ιδιότυπες χοτζικές απομιμήσεις που διαμορφώθηκαν κατόπιν κομματικών οδηγιών, όπως ήταν το κίνημα για την καθιέρωση της απόλυτης προτεραιότητας του δημοσίου σοσιαλιστικού συμφέροντος, το κίνημα καταπολέμησης των οπισθοδρομικών συνηθειών και της θρησκευτικής προκατάληψης, το κίνημα χειραφέτησης της γυναίκας κ.ο.κ., κατέστρεψαν ολοσχερώς την «σοβιετική ευημερία» που μέχρι πρόσφατα η χώρα είχε γνωρίσει.

Η εκκίνηση της ιδεολογικής και πολιτιστικής επανάστασης στην Αλβανία, επέφερε σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα όλων των Αλβανών. Στα πλαίσια της αυτοαποκαλούμενης επανάστασης, έπαιξε βασικό ρόλο η ταχύτερη θρησκευτική απομάκρυνση και η μύηση στην κοσμοθεωρία του επιστημονικού αθεϊσμού που ήταν μια χαρακτηριστικό στοιχείο της νέας συνείδησης των εργατικών μαζών.

Η επιστημονική προσέγγιση της ζωής και η καθημερινή καταδίκη των συντηρητικών φαινομένων της κάθε θρησκείας, αποτελούσε αδιαμφισβήτητο στοιχείο προόδου και ανάπτυξης της αλβανικής κοινωνίας. Βασικός σκοπός του ΚΕΑ και των ιδεολογικών καθοδηγητών, ήταν η επικράτηση της κοινή αντίληψης στις μάζες, ότι όχι μόνο οι θρησκευτικές προκαταλήψεις αλλά όλα τα απομεινάρια του φεουδαλικού και μικροαστικού κράτους ήταν αρνητικά, πρωτίστως για την ζωή και για τον σοσιαλισμό.¹⁴¹

Κέντρα επεξεργασίας, αναμετάδοσης και διάδοσης της νέας επιστημονικής γνώσης της αθεϊστικής προπαγάνδας έπρεπε οπωσδήποτε να ήταν τα πολιτιστικά κέντρα, οι εστίες πολιτισμού, τα σχολεία, τα εκπαιδευτήρια, τα αναψυκτήρια και οι κόκκινοι πίνακες των ντατζεμπάο. Ιδιαίτερη προσοχή βέβαια, δόθηκε στα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά κέντρα των χωριών και της επαρχίας, όπου έπρεπε να

¹⁴⁰Jacques, σ. 529

¹⁴¹Gashi, σ. 132

συγκεντρωθούν οι τοπικοί ακτιβιστές, ώστε να έδιναν την ανάλογη βιβλιογραφία στους αναγνώστες τους.

Η οργανωμένη αντιθρησκευτική επιχείρηση, έπρεπε να αξιοποιήσει για την ζύμωση και την προπαγάνδα όλο τον οργανωμένο κρατικό μηχανισμό της χώρας, όπως την Τέχνη, την εκπαίδευση, τον πολιτισμό, τον τύπο, τον στρατό κτλ.¹⁴² Δόθηκε μεγάλο βάρος στην ανάπτυξη του αισθητικά ωραίου, που αποτελούσε βασικό πλαίσιο του αγώνα κατά της θρησκείας. Είχε μεγάλη αξία για την ανάπτυξη της αθεϊστικής προπαγάνδας η στράτευση όλων των ειδών της Τέχνης.¹⁴³

Την αντιθρησκευτική έκφραση την συναντούσες και στο λαϊκό χιούμορ. Σε διάφορα χιουμοριστικά σκετς, σε σαρκαστικές παρωδίες, σε σατυρικές παραστάσεις, σε επιθεωρήσεις κτλ. Μάλιστα ξεκίνησαν να μεταδίδονται ανέκδοτα και χιουμοριστικές ιστορίες για κληρικούς με σκοπό να υποβαθμίσουν και να ξεφτιλίσουν στο λαϊκό συναίσθημα την εικόνα τους.¹⁴⁴ Την συναντούσες επίσης, στην λαϊκή μουσική, πολλά τραγούδια επιτυχίες της εποχής όπως για παράδειγμα «*Η 6^η Φλεβάρη καίει σαν κεραυνός*» «*Να εξαφανίσουμε τζαμιά και εκκλησίες*» γνώρισαν τεράστια επιτυχία.¹⁴⁵

Μεγάλη σημασία απέκτησαν τα σκετς με αντιθρησκευτικό περιεχόμενο. Τόσο οι επαγγελματικοί, όσοι και οι ερασιτεχνικοί θίασοι ανέβαζαν παρωδίες κατά τις οποίες μεταφερόταν και σχολιαζόταν ο δογματικός παραλογισμός, οι αρνητικές επιπτώσεις των θρησκευτικών τελετών και τα ψέματα των κληρικών.¹⁴⁶ Η αθεϊστική προπαγάνδα και η συνολική πολιτική της πολιτιστικής και ιδεολογικής επανάστασης, επεκτάθηκε μέχρι τις φυλακές και τα κέντρα καταναγκαστικής εργασίας όπου οι κρατούμενοι ήταν υποχρεωμένοι μετά την εξαντλητική εργασία τους, να διαβάσουν απαραίτητα την ιστορία του ΚΕΑ, τα άπαντα του Χότζα και οτιδήποτε άλλο προπαγανδιστικό υλικό κυκλοφορούσε.¹⁴⁷

Το 1967, στιγμάτισε όλη την σοσιαλιστική ιστορία της Αλβανίας, ως η χρονιά της οριστικής και τελειωτικής επίθεσης στις θρησκευτικές κοινότητες στα πλαίσια εφαρμογής μιας νέας πολιτικής, εμπνευσμένης από την μακρινή Κίνα που

¹⁴²Οπ. π. 147

¹⁴³Οπ. π., σ. 170-171

¹⁴⁴*Materialekunderfese*, σ. 42

¹⁴⁵Sako, *Feja ne gojen e popullit*, σ. 48

¹⁴⁶Cami Foto, σ. 243

¹⁴⁷Pllumi, *Rrno III*, σ. 160

άφησε το καταστροφικό της στίγμα για δεκαετίες ολόκληρες στην μικρή χώρα. Η αυτοαποκαλούμενη από τον Χότζα, πολιτιστική και ιδεολογική επανάσταση, έπληξε κάθε γωνία του τόπου, κατέστρεψε κάθε κοινωνική ισορροπία και παρέσυρε στο διάβα της την πλειοψηφία του αλβανικού λαού, στην φτώχεια, στην ανέχεια, στην εξαθλίωση, στην παρακολούθηση και την κρατική τρομοκρατία.

Κατά τον Ενβέρ Χότζα, η επίτευξη της ιδεολογικής επανάστασης, όπως ακριβώς την επιζητούσε αυτός και το ΚΕΑ, οδηγούσε στην θωράκιση του σοσιαλισμού και στην αταξική κοινωνία. Βέβαια, παρ' όλες τις μεγάλες προσπάθειες που έγιναν δεν επεκτάθηκε στην κοινωνία και δεν έγινε ποτέ δημοφιλής στα πλατύτερα λαϊκά στρώματα όπως επεδίωκαν.

Το κίνημα κατά της θρησκείας, των θρησκευτικών δεισιδαιμονιών και των οπισθοδρομικών συνηθειών από κοινού και με το κίνημα για την χειραφέτηση της γυναίκας, αποτέλεσαν τους δυο βασικούς πυλώνες του φαινομένου που ονομάστηκε πολιτιστική και ιδεολογική επανάσταση.¹⁴⁸ Το χαρακτηριστικό του κινήματος δεν ήταν μόνο η άρνηση του παλιού και του ξεπερασμένου, αλλά και η εγκαινίαση των νέων στοιχείων και συνηθειών, που ο σοσιαλισμός μπορούσε να επιφέρει στην Αλβανία.¹⁴⁹ Οι συστηματικές επιθέσεις του Κράτους σε οτιδήποτε στεκόταν εμπόδιο, ονομάστηκαν από την κομματική ηγετική κλίκα του ΚΕΑ αυθαίρετα, ταξική πάλη.

Στο μεταξύ το στρατιωτικό πραξικόπημα που εκδηλώθηκε στην Ελλάδα και η επιβολή της δικτατορίας είχε ανησυχήσει έντονα τα Τίρανα, καθώς το νέο καθεστώς άρχισε να κάνει διάφορους υπαινιγμούς αν και αόριστους για την ελληνική μειονότητα της Βόρειας Ηπείρου.¹⁵⁰ Τον πανικό που κυριεύσε τότε τον Χότζα αντικατοπτρίζουν, τα 400.000 πολυβολεία από μπετόν (μπουνκέρ) που κατασκευάστηκαν στην Αλβανία με τεράστιο κόστος.¹⁵¹

Η Αλβανία του Ενβέρ Χότζα έμοιαζε με μια «απέραντη φυλακή» που απλωνόταν στα δυτικά της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η στενή επαφή με την Κίνα του Μάο επέφερε την *κινεζοποίηση* της εσωτερικής ζωής της χώρας. Το χτίσιμο του νέου ανθρώπου προϋπέθετε την απαγόρευση της μόδας, τον περιορισμό της τηλεοπτικής και ραδιοφωνικής εμβέλειας στα ξένα ΜΜΕ και σε όλα τα ξένα προγράμματα. Η

¹⁴⁸Omari, Pollo, σ. 339

¹⁴⁹Xhafa, σ. 17

¹⁵⁰Vickers, σ. 267

¹⁵¹Οπ. π.

αστυνομοκρατία ήταν ένα συνηθισμένο γεγονός που έφτανε στα όρια του παραλογισμού και της τρέλας.

Το να κατέχει κανείς μια τηλεόραση στην Αλβανία προϋπέθετε την χορήγηση ειδικής άδειας από την εργασία και το λαϊκό συμβούλιο της γειτονιάς. Απαγορευόταν η διατήρηση των μακριών μαλλιών και των γενειάδων στους άντρες γιατί αυτό αντιτίθενται στις σοσιαλιστικές αξίες του μαοϊσμού. Οι στρατιωτικές ασκήσεις, οι υποχρεωτικές εξορμήσεις και η σχεδόν υποχρεωτική εγγραφή στο Κόμμα, ήταν τα χαρακτηριστικά της νέας σοσιαλιστικής ζωής.¹⁵²

Από το νηπιαγωγείο ακόμη, τα παιδιά ήταν υποχρεωμένα να εξομολογηθούν στους νηπιαγωγούς τι συζητούσαν οι γονείς στο σπίτι και αν πιστεύουν σε κάτι άλλο εκτός από το Κόμμα και τους θείους Ενβέρ, Μάο και Στάλιν. Επιπλέον, διδάσκονταν ότι η πρώτη και σημαντικότερη υποχρέωση που είχαν ήταν απέναντι στο Κράτος που ήταν ο πραγματικός γονιός τους. Οι αρχές απαιτούσαν να αποδεικνύουν την αδιαμφισβήτητη νομιμοφροσύνη τους καταγγέλλοντας τους διεφθαρμένους γονείς.¹⁵³

Την δεκαετία του 1970, απογειώθηκε και ο θεσμός του μικτού γάμου, ο οποίος προωθήθηκε από την αθεϊστική πολιτική του ΚΕΑ. Το γεγονός αυτό, οδηγούσε μεθοδευμένα στην παραπέρα εξασθένηση του συστήματος παραδοσιακών εθιμικών αρχών.¹⁵⁴ Άλλωστε, όλα τα ήθη και τα έθιμα έμπαιναν ανεξαιρέτως και αυτά στην ίδια κατηγορία με τις ζημιογόνες προκαταλήψεις. Οποιοσδήποτε επιχειρούσε στον γάμο, τον αρραβώνα ή την κηδεία κάτι τέτοιο, βρισκόταν υπόλογος στις αλβανικές αρχές. ***

Η συγκεκριμένη πολιτική της Αλβανίας, την απομόνωνε ολοένα και περισσότερο απ' όλους σχεδόν τους συμμάχους της. Μέχρι και οι Κινέζοι αρχίζουν να γνωστοποιούν στους Αλβανούς συμμάχους πως δεν θα μπορούν να συνεχίζουν να βασίζονται επ' άπειρον στη δική τους υποστήριξη, συστήνοντας τους να στραφούν για βοήθεια στην Δύση.¹⁵⁵ Απογοητευμένος από την έκταση και το ύψος της κινεζικής βοήθειας, ο Χότζα πλέον αναζητούσε τρόπους να μειώσει την εξάρτηση της

¹⁵²Dervishi, *Historia*, σ. 717

¹⁵³Sherman, σ. 103

¹⁵⁴K.E.M.O., σ. 232

¹⁵⁵Vickers, σ. 278

Αλβανίας από το κινεζικό κομμουνισμό.¹⁵⁶ Η ρήξη ήρθε στα μέσα του 1972, όταν ο Νίξον επισκέπτονταν το Πεκίνο αποκαθιστώντας τις σχέσεις Κίνας-Η.Π.Α.¹⁵⁷

Το νέο Σύνταγμα της χώρας που αποτελεί μοναδική και παγκόσμια πρωτοτυπία στα χρονικά, υπαγόρευε συνταγματικά την αθεΐα στο άρθρο 37: «*Το Κράτος δεν αναγνωρίζει καμία είδους θρησκεία, ενισχύει και διεξάγει την αθεϊστική προπαγάνδα με απώτερο σκοπό μόνο την ισχυροποίηση της υλιστικής επιστημονικής κοσμοθεωρίας*».¹⁵⁸ Συγχρόνως, η χώρα άλλαξε και την ονομασία της σε Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας. Το σκληροπυρηνικό χοτζικό σύνταγμα επίσης όριζε: «*Ως κυρίαρχη ιδεολογία της χώρας τον μαρξισμό λενινισμό, άρα κατά συνέπεια οποιαδήποτε άλλη ιδεολογία ή οποιαδήποτε ελευθερία έκφρασης και διακίνησης ιδεών απαγορεύεται και τιμωρείται*».

Με το νέο Σύνταγμα: «*Δεν αναγνωρίζεται σε κανέναν το δικαίωμα να λάβει βοήθεια ή να συνάψει συνθήκες αλληλοβοήθειας και φιλίας ή δανεισμό με άλλη χώρα του εξωτερικού για λογαριασμό της Α.Σ.Δ. της Αλβανίας, η πράξη αυτή τιμωρείται με βαριές ποινές ως εσχάτη προδοσία.*»¹⁵⁹ Το ΚΕΑ και τα όργανα του, προπαγάνδισαν την άποψη, ότι για την σύνταξη του νέου Συντάγματος έδειξαν ενδιαφέρον και έλαβαν ενεργό συμμετοχή στις διεργασίες του, πάνω από 1.500.000 πολίτες.¹⁶⁰

Ε) Η “ένδοξη” Απομόνωση, ο Ραμίζ Αλία και η Αποκατάσταση

Στο διεθνές επίπεδο, διέξοδο στον Χότζα, έδωσε ο θάνατος του Μάο το 1976, οπότε και ξεκίνησε την σκληρή κριτική στην νέα ηγεσία του ΚΚΚ, πριν ακόμη λήξει το επίσημο πένθος του Μάο.¹⁶¹ Αφορμή της επίθεσης στάθηκε η επίσκεψη του Τίτο ένα χρόνο νωρίτερα στο Πεκίνο. Η εμμονική φοβία του κατά του Τίτο και το μίσος που είχε καλλιεργήσει τόσο στο μυαλό του, όσο και στην αλβανική κοινωνία κατά των πάλαι ποτέ Γιουγκοσλάβων συμμάχων, τον απομόνωσε οριστικά και από τον

¹⁵⁶Sherman, σ. 105

¹⁵⁷Vickers, σ. 278

¹⁵⁸*Kusthetuta e Republikes Popullore Socialistete Shqiperise*, άρθρο 37, σ. 24

¹⁵⁹Hoxha Enver, *Raporte e fjalime (1976-1977)*, σ. 136-145

¹⁶⁰Jacques, σ. 605

¹⁶¹Sherman, σ. 105

τελευταίο κομμουνιστή σύμμαχο, δημιουργώντας την περίοδο της ένδοξης απομόνωσης.¹⁶²

Οι Η.Π.Α. απέστειλαν διακριτικά μηνύματα συγγνώμης και λήθης για όσα είχαν συμβεί, δια της διπλωματικής οδού μέσω των τρίτων χωρών. Η Ε.Σ.Σ.Δ. που είχε εκ νέου ψυχρανθεί με την Γιουγκοσλαβία και ζητούσε ένα ασφαλές στήριγμα στα Βαλκάνια πρότεινε νέο διάλογο με τα Τίρανα.¹⁶³ Η απάντηση που εξέλαβαν και οι δυο ήταν αυστηρά αρνητική. Ο Χότζα απομονωμένος, ολοένα και περισσότερο βυθιζόταν στην αυταρέσκεια του και καταδίκασε τον λαό της χώρας στην απόλυτη εξαθλίωση.

Για να εξασφαλίσει μάλιστα την ακεραιότητα του, διέταξε μια νέα αιματηρή επιχείρηση εκκαθαρίσεων στον στρατό γνωστή και ως «κινεζική συνομοσία». Οι συλλήψεις έγιναν σε σειρά στελεχών του στρατού αλλά και στον ίδιο τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας Μπεκίρ Μπαλούκου.¹⁶⁴ Η ρήξη με την Κίνα σφραγίστηκε επίσημα τον Ιούνιο του 1978 μετά από πρωτοβουλία του Πεκίνου.¹⁶⁵ Ο Χότζα καυχόταν συνεχώς ότι στην σοσιαλιστική Αλβανία που ήταν ένας μικρός παράδεισος, η πολιτιστική και ιδεολογική επανάσταση που εκείνος εμπνεύστηκε και καθοδήγησε, είχε επιτύχει τον νέο άνθρωπο, προϊόν της ιδεολογικής υπεροχής που το Κόμμα κατάφερε να μεταλαμπαδεύσει σε όλους τους Αλβανούς.

Ο ίδιος παρουσιαζόταν ως τέλειος άρχοντας που λάτρευε ως ιερό και όσιο μόνο τον σοσιαλιστικό αλβανικό λαό, ενώ ταυτόχρονα μισούσε θανάσιμα τους εχθρούς του. Η προσωπολατρία που απαιτούσε από τους πολίτες, έφτασε στο σημείο να τους υποχρεώσει να κρέμονται τα κάδρα του σε όλα τα δημόσια κτίρια της χώρας, στα λεωφορεία, στα γραφεία, στα εργοτάξια, στα αυτοκίνητα και να χτίζονται αγάλματα στην υπεροχή του αλάθητου ηγέτη.

¹⁶²Με τον όρο «ένδοξη απομόνωση» χαρακτηρίζεται ειρωνικά πλέον η περίοδος της Αλβανικής Αυτοδυναμίας μετά την ρήξη των σχέσεων με την Κίνα. Ο όρος πιθανότατα να οφείλεται είτε σε κάποιο λογοπαίγνιο που έκαναν οι πολιτικοί οπαδοί του Χότζα και τα στελέχη του ΚΕΑ, κατά τις ιστορικές ομιλίες που ο ίδιος προανάγγελλε τον μοναχικό δρόμο της διπλωματικής απομόνωσης, είτε στον ίδιο τον Χότζα και την στρατηγική γραμμή που χάραζε μέσα στις τάξεις του ΚΕΑ. Τον όρο θα τον βρούμε επίσης στους τόμους 59, 62 και 63 στα «Απαντα» έργα του ίδιου και σε πληθώρα άρθρων στις εφημερίδες «Zeri Popullit», «Bashkimi», «Drita», «Zeri Rinise». Τέλος, δεν είναι λίγοι και οι μελετητές που το χρησιμοποιούν ειρωνικά στις μελέτες τους.

¹⁶³Οπ. π., σ. 109

¹⁶⁴Vickers, σ. 279

¹⁶⁵Sherman, σ. 109

Κατά την περίοδο αυτή στην Αλβανία πραγματοποιήθηκε η εγκαινίαση 2160 εστιών πολιτισμού συνολικά σε όλη την χώρα.¹⁶⁶ Οι ενδιαφερόμενοι μπορούσαν εκεί να έρθουν σε καθημερινή επαφή με την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξέφρασε το καθεστώς και για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα της χώρας που ουσιαστικά πριν από τον Παγκόσμιο Πόλεμο αφορούσε ένα μικρό κομμάτι της αστικής κοινωνίας.

Πάνω από 25 επαγγελματικοί θίασοι ανέβαζαν κατά μέσο όρο 1500 παραστάσεις τον χρόνο, ενώ παράλληλα περιόδευαν περίπου και 2000 ερασιτεχνικοί θίασοι σε όλη την χώρα.¹⁶⁷ Η εθνική ομάδα παραδοσιακών χορών και τραγουδιών, 11 εθνικές συμφωνικές ορχήστρες, το εθνικό θέατρο, το θέατρο της όπερας και του μπαλέτου της Αλβανίας, 11 εθνικές γκαλερί καλών τεχνών, εθνική κινηματογραφική βιομηχανία και πάνω από 4000 εθνικές βιβλιοθήκες σε κάθε χώρο εργασίας, σε κάθε πόλη και σε κάθε χωριό.¹⁶⁸

Στο χωροταξικό θέμα το αποτέλεσμα της πολιτιστικής επανάστασης είχε το πλεονέκτημα να οργανωθεί σε μια εποχή που οι συνθήκες επέτρεπαν την πλειονότητα των μέσων σύγχρονης πολυτέλειας. Δεκάδες πάρκα, αναψυκτήρια, ξενοδοχεία, καφετέριες, κινηματογράφοι, σπίτια πρωτοπόρων του Ενβέρ και σπίτια νεολαίας έκαναν την εμφάνισή τους στην νέα αλβανική καθημερινότητα, στολισμένα πάντα με κάποιο άγαλμα ή κάποιο ευδιάκριτο κομματικό μνημείο των Στάλιν, Χότζα.

Ο ενβερισμός δεν θα μπορούσε να μην έχει και μια σταθερά για τον ορθό και πρέπον τρόπο συμπεριφοράς του νέου ανθρώπου. Ο τρόπος συμπεριφοράς που υπαγόρευε το ΚΕΑ για τους κατοίκους της Αλβανίας, ήταν όπως ακριβώς η πολιτική του, σκληρός, συντηρητικός και γεμάτος πουριτανισμό. Απαγορευόταν τα γένια, τα μακριά μαλλιά και τα κοντά παντελόνια για τους άντρες, ενώ για τις γυναίκες απαγορευόταν οι μίνι-φούστες, τα στενά τζιν παντελόνια και το έντονο μακιγιάζ. Αυστηρή απαγόρευση υπήρχε, στα ναρκωτικά, στις προγαμιαίες και εξωσυζυγικές σχέσεις, στη μόδα, στην ξένη μουσική, στους νυχτερινούς περιπάτους κ.ο.κ. Το

¹⁶⁶· Οπ. π., σ. 506

¹⁶⁷· Οπ. π.

¹⁶⁸· Οπ. π.

Κόμμα και το Κράτος ήταν υποχρεωμένοι να διαφυλάξουν με αυτό τον τρόπο την μακροχρόνια σημαντική αλβανική παράδοση και τον πολιτισμό.¹⁶⁹

Η περίπλοκη και αντιφατική προσωπικότητα του Χότζα, χάραξε έναν μοναχικό δρόμο για την Αλβανία, αφήνοντας το αποτύπωμα της σε κάθε όψη της ζωής της χώρας.¹⁷⁰ Μετά από 40 χρόνια αδιάκοπης δικτατορίας στην Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας, το ηθικό του λαού παρουσίαζε συμπτώματα κατάρρευσης.

Ο φόβος της ντροπής για κάποια πράξη, ο φόβος της σύλληψης για κάποια έκφραση μη συμβατή με το καθεστώς οδηγούσε στην συνεχόμενη τρομοκρατία, στο ψέμα, στη δουλικότητα, στο συμβιβασμό και την χαφιεδολογία.¹⁷¹ Παρά τις επιτυχίες στην γεωργία, την υγεία, την εκπαίδευση το έργο του σκιάζεται από μια κληρονομιά ανελέητης καταπίεσης της οποίας ο απολογισμός δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.¹⁷²

Κληρονόμος του κόκκινου αλβανικού θρόνου που επι σειρά ετών κράτησε ο Ενβέρ Χότζα, ήταν ο εξηντάχρονος κομμουνιστής Ραμίζ Αλία, γεννημένος στην Σκόδρα το 1925 με καταγωγή από το Κόσσοβο. Από τα χρόνια που φοιτούσε ακόμη στο γυμνάσιο των Τιράνων, ανέπτυξε έντονη πολιτική δράση πρώτα ως μέλος της Αλβανικής Φασιστικής Νεολαίας και έπειτα ως ιδρυτικό μέλος και γενικός γραμματέας της Α.Κ.Ν. το 1943.¹⁷³ Αφού διέπρεψε στον πόλεμο, λαμβάνοντας δεκάδες παράσημα και διακρίσεις, το 1948 σημείωσε και την πρώτη του πολιτική επιτυχία αφού κατάφερε να συνενώσει τις σεχταριστικές ομάδες της νεολαίας στην ενιαία οργάνωση της Ε.Ε.Ν.Α.¹⁷⁴

Ανέβηκε ιεραρχικά τις θέσεις στο Κόμμα, αναλαμβάνοντας καίρια πόστα στην νεολαία και το γραφείο προπαγάνδας της Κ.Ε. Αφού επέστρεψε από την Ε.Σ.Σ.Δ. το 1955, όπου πήγε για να ολοκληρώσει της σπουδές του,¹⁷⁵ ανέλαβε υπουργός παιδείας και πολιτισμού, θέση που διατήρησε τρία χρόνια, ενώ παράλληλα εκλέχτηκε το 1956 στην Κ.Ε. του ΚΕΑ. Το 1963 εκλέχτηκε γραμματέας της γενικής γραμματείας του

¹⁶⁹ Οπ. π., σ. 603

¹⁷⁰ Vickers, σ. 288

¹⁷¹ Ripa, σ. 252

¹⁷² Vickers, σ. 288

¹⁷³ Jacques, σ. 638

¹⁷⁴ Οπ. π.

¹⁷⁵ Vickers, σ. 290

ΚΕΑ ενώ το 1970 εκλέχτηκε τακτικό μέλος του πολιτμπυρό του ΚΕΑ.¹⁷⁶ Ο Αλία ήταν ίσως από τα πιο μορφωμένα στελέχη του Κόμματος, γεγονός που τον βοήθησε στην προσωπική του πολιτική ανάδειξη.

Μοναδικό καθήκον του Αλία, ήταν να διατηρήσει ακλόνητη την ενβερική παράδοση, πρακτικά δύσκολο έργο, αν συλλογιστεί κανείς ότι η πληθώρα των σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η μικρή χώρα, προέρχονταν από την πολιτική του προκατόχου του.¹⁷⁷ Εν τω μεταξύ, η κατάσταση της Αλβανίας την εποχή που ο Αλία ανέλαβε τα ηνία της χώρας ήταν απελπιστική.

Ο πληθυσμός της χώρας είχε τετραπλασιαστεί τα τελευταία 40 χρόνια. Το μεγαλύτερο μέρος της απομονωμένης χώρας ήταν νεολαίοι, ενώ παρουσίαζε την μεγαλύτερη πληθυσμιακή αύξηση της Ευρώπης.¹⁷⁸ Το βιοτικό επίπεδο άγγιζε τον πάτο, ενώ η ανεργία ξεκίνησε να εμφανίζεται, όταν σε όλα τα συνοικιακά καταστήματα εμφανίστηκαν και οι πρώτες ελλείψεις στα είδη διατροφής.¹⁷⁹ Η πλειοψηφία του λαού, δεν ήταν σε θέση ούτε να έρθει σε επαφή με τις άλλες χώρες, ούτε να καταλάβει το βιοτικό επίπεδο που οι ίδιοι είχαν, εξαιτίας της χρόνιας απαγόρευσης εξόδου του αλβανικού λαού από την χώρα.¹⁸⁰

Το πρώτο σημαντικό αισιόδοξο έτος για την μικρή βαλκανική χώρα μετά από 24 έτη υπήρξε το 1987. Τότε ο Αλία, προσπαθώντας να τερματίσει τον ολοκληρωτικό απομονωτισμό της Αλβανίας, αναφέρθηκε από το βήμα της Λαϊκής Εθνοσυνέλευσης «Στις πρωταρχικές θέσεις του συστήματος που έπρεπε να διατηρηθούν και να εξελιχθούν και στις δευτερεύουσες θέσεις, που έπρεπε να υποβληθούν σε συνεχή αλλαγή και βελτίωση».¹⁸¹ Ολοφάνερα πλέον ο πρόεδρος του προεξίτιου της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αλβανίας, έδινε στην δημοσιότητα τα πρώτα βήματα της αλβανικής περεστρόικας, που θα αναδιοργάνωνε το χοτζικό μοντέλο διακυβέρνησης της χώρας και παράλληλα θα έριχνε τα σταθερά θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Ταυτόχρονα, ο Ραμίζ Αλία επιδόθηκε σε μια σειρά από διπλωματικές επαφές, αναπτύσσοντας σχέσεις με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, τον

¹⁷⁶Jacques, σ. 638

¹⁷⁷Duka, σ. 303

¹⁷⁸Duka, σ. 305

¹⁷⁹Οπ. π., σ. 304

¹⁸⁰Οπ. π., σ. 305

¹⁸¹Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 50

Καναδά, την Γαλλία, την Σουηδία, την Ελβετία και την Ολλανδία, ενώ δεν έλειψε και η αναθέρμανση των σχέσεων, με τις αδελφές δημοκρατίες του ανατολικού μπλοκ.¹⁸²

Το 1990 ξεκινούσε με τους πιο καλούς οιωνούς για την Αλβανία, καθώς ο Ραμίζ Αλία ήταν αποφασισμένος να περάσει τον Ρουβίκωνα της δημοκρατίας και της φιλελευθεροποίησης της κοινωνίας με κάθε κόστος. Δεν ξέρουμε βέβαια, αν τότε ο Ραμίζ Αλία επηρεάστηκε από το κύμα αλλαγών που κατέκτησαν όλη την ανατολική Ευρώπη και αποφάσισε να ακολουθήσει σιωπηρά τον ρου της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, ή αν όντως ήταν ένας ελευθεριακός μεταρρυθμιστής που αγαπούσε τόσο πολύ τον ταλαιπωρημένο λαό, ώστε να πράξει τα δέοντα, για να προσγειώσει με όσο το δυνατό πιο ήπιο τρόπο, την απόλυτη εξουσία του ΚΕΑ σε κάτι καινούργιο. Ο Αλία ξεκίνησε το πιο δύσκολο μεταρρυθμιστικό εγχείρημα ίσως ολόκληρης της Ευρώπης, με τους πιο γοργούς ρυθμούς και με τις λιγότερες παράπλευρες απώλειες.

Στις 18 Ιανουαρίου του 1990, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υπερψήφισε πρόταση με την οποία καλούσε την Αλβανία να σεβαστεί τα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδιαίτερα δε εκείνα της ελληνικής μειονότητας, αν επιθυμούσε καλές σχέσεις με την ευρωπαϊκή κοινότητα.¹⁸³ Λίγες μέρες αργότερα, και ενώ ο Αλία επιδίδατε σε διπλωματική προσπάθεια για την ανάπτυξη διασυνδέσεων με τον δυτικό κόσμο, συγκλείστηκε εκτάκτως η 9^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΕΑ που κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.¹⁸⁴ Αμέσως μετά η κυβέρνηση ψήφισε ένα μεταρρυθμιστικό νομοσχέδιο με 25 σημεία, όπου μεταξύ αυτών τα πιο σημαντικά ήταν:

- Α) Η επανασύσταση του Υπουργείου Δικαιοσύνης μετά από 30 χρόνια.
- Β) Η ριζοσπαστική τομή της έγκρισης διαβατηρίων για να ταξιδέψουν θεωρητικά στο εξωτερικό όσοι Αλβανοί επιθυμούσαν.¹⁸⁵
- Γ) Η αναθεώρηση του δρακόντειου Ποινικού Κώδικα του Χότζα με στόχο να σταματήσουν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Δ) Η άρση της πολιτικής του Χότζα που υποχρέωνε τις συνοριακές φρουρές να σκοτώνουν επιτόπου όποιον επιθυμούσε να διαφύγει στο εξωτερικό.¹⁸⁶

¹⁸²Duka, σ. 314

¹⁸³Αντωνόπουλος, σ. 66

¹⁸⁴Sherman, σ. 122

¹⁸⁵Vickers, σ. 296

Ε) Η μείωση των αδικημάτων που επέφεραν την θανατική ποινή από τριάντα τέσσερα σε έντεκα, και η κατάργηση της εσχάτης των ποινών για τις γυναίκες.

ΣΤ) Η κατάργηση της αρμοδιότητας των τοπικών αρχών να δικάζουν και να εξορίζουν ολόκληρες οικογένειες¹⁸⁷ κ.ο.κ. Μάλιστα, την χώρα επισκέφθηκε για πρώτη φορά ο γραμματέας του Ο.Η.Ε. Χαβιέ Περέζ ντε Κουεγιάρ,¹⁸⁸ μένοντας άναυδος με την δραματική κατάσταση της Αλβανίας.

Ο Ιούλιος δεν κύλισε καθόλου ήρεμα στην μικρή βαλκανική χώρα, καταλήγοντας σε αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ στρατού και διαδηλωτών, ήδη από την δεύτερη μέρα του μήνα, όταν ένα οργανωμένο πλήθος τετρακοσίων διαδηλωτών, εισέβαλλε βιαίως στην διπλωματική συνοικία, καταλαμβάνοντας μάλιστα μερικές δυτικές πρεσβείες και ζητώντας άσυλο.¹⁸⁹ Η κατάσταση εκτροχιάστηκε όταν ο στρατός άνοιξε πυρ εναντίον των διαδηλωτών προκαλώντας δεκάδες τραυματισμούς,¹⁹⁰ που είχαν ως αποτέλεσμα να κηρυχθεί εκ νέου η χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

Στα μέσα Δεκέμβριου, οι φοιτητές ενώθηκαν για να οργανώσουν την μεγαλύτερη διαδήλωση όλων των εποχών της χώρας που ξεχύθηκε στους δρόμους.¹⁹¹ Οι δρόμοι παρέλυσαν και ο Αλία αναγκάστηκε να υποδεχτεί τους εκπροσώπους τους για να συζητήσει τα αιτήματά τους στο προεδρικό μέγαρο και για να αποφύγει μια πιθανή σύγκρουση.¹⁹² Ο Αλία υπό τον φόβο να μην ξεσπάσει εμφύλια διαμάχη αποδέχθηκε το αίτημα των φοιτητών για πλουραλισμό και δημοκρατικές εκλογές.¹⁹³

Αμέσως μετά την συνάντηση με τους επικεφαλής των φοιτητών συνήλθε η 13^η Ολομέλεια του ΚΕΑ, η οποία αποφάσισε το πρώτο μεταπολεμικό πολυκομματικό σύστημα διακυβέρνησης της χώρας, δίνοντας οριστικό τέλος στο μοντέλο της μονοκομματικής κρατικής διακυβέρνησης και διαχώρισε πλήρως το ΚΕΑ από το Κράτος.¹⁹⁴

¹⁸⁶ Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 66

¹⁸⁷ Οπ. π., σ. 67

¹⁸⁸ Οπ. π.

¹⁸⁹ Οπ., σ. 67

¹⁹⁰ Οπ. π., σ. 68

¹⁹¹ Sherman, σ. 131

¹⁹² Οπ. π., σ. 132

¹⁹³ Duka, σ. 323

¹⁹⁴ Sherman, σ. 132

Σήμα κατατεθέν του 1990, ήταν η ίδρυση του φόρουμ για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, ως αποτέλεσμα της καθιέρωσης του πολιτικού πλουραλισμού που είχε καταφέρει το φοιτητικό κίνημα.¹⁹⁵ Η Αλβανία ήταν πλέον στον αστερισμό της δημοκρατίας με ότι αυτό συνεπαγόταν. Τον Ιανουάριο του 1991, δημοσιεύτηκε το σχέδιο Συντάγματος της Αλβανίας που προοριζόταν να αντικαταστήσει το Σύνταγμα του 1976.¹⁹⁶

Η πρόωγη προσφυγή στις πρώτες πλουραλιστικές κάλπες ήταν ένα αναπόφευκτο κακό που καλούνταν ο λαός να διαχειριστεί υπεύθυνα. Οι πρώτες εκλογές της Αλβανίας ολοκληρώθηκαν 31 Μαρτίου του 1991, με την μεγαλύτερη συμμετοχή του πληθυσμού που είχε παρατηρηθεί ποτέ σε χώρα της Ευρώπης.¹⁹⁷ Η Αλβανία γύρισε σελίδα περνώντας με την μεγαλύτερη καθυστέρηση που γνώρισε ποτέ χώρα της Ευρώπης στον Πλουραλισμό και την Δημοκρατία, η αποκατάσταση ήταν δύσκολο έργο, αλλά ήταν ήδη γεγονός.

Καταλήγοντας στα παραπάνω, θα λέγαμε πως στο επόμενο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στην περιοδιολόγηση και ακολουθεί η ομαδοποίηση των κεφαλαίων του Φεστιβάλ. Οι αναλύσεις και παραθέσεις αυτές, κρίνονται σημαντικές, αφού ο θεσμός των Φεστιβάλ τραγουδιού στην ραδιοτηλεόραση της Αλβανίας, είναι ιδιαίτερα σημαντικός και ως προς το θέμα της παρούσης εργασίας, κρίνεται αναγκαία η λεπτομερής ανάλυσή τους.

¹⁹⁵ Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 84

¹⁹⁶ Οπ. π., σ. 122

¹⁹⁷ Οπ. πσ. 115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ο θεσμός των Φεστιβάλ Τραγουδιού στην Ραδιοτηλεόραση της Αλβανίας

Εικόνα Νο.1 - Η Εθνική Σταρ της Αλβανίας Βάτσε Ζέλα στην σκηνή των Φεστιβάλ Ραδιοτηλεόρασης

I) Λίγα Λόγια για την Μεταπολεμική Μουσική στην Αλβανία

Η γενιά των συνθετών και των ερμηνευτών που είχαν καταξιωθεί κατά την προπολεμική και την πολεμική περίοδο στην Αλβανία, συνέχισαν τις προσπάθειες των προγενέστερων Αλβανών προς την ίδια κατεύθυνση, χωρίς να φέρουν νέα

κύματα μουσικής και σοβαρές αλλαγές στο ρεπερτόριο τους. Μετά την απελευθέρωση της χώρας, το 1945, ο Πρένκ Γιακόβα ολοκλήρωσε τη μουσική σύνθεση της πρώτης αλβανικής λυρικής πράξης «Γιούμπα Μακαμπέι» σε στίχους του Ατ Γκιέργκι Φίστα, ενώ δεν άργησε να φανεί και το πρώτο μελοποιημένο δράμα «Γάμος στη Σκόδρα».

Το 1952, ο συνθέτης Κρίστο Κόνο ανέβασε την πρώτη αλβανική οπερέτα «Αγκίμι» στην πόλη της Κορυτσάς με πρωταγωνιστή τον τενόρο Σπύρο Σουλιώτη, η οποία γνώρισε τεράστια επιτυχία και περιόδεψε για δυο χρόνια σε ολόκληρη την χώρα.¹⁹⁸ Από την άλλη, στην Σκόδρα ο Πρένκ Γιακόβα δημιούργησε την πρώτη σοσιαλιστική λυρική πράξη «Φως πάνω από την Αλβανία», που έγινε η βάση για τη σύνθεση της πρώτης επαγγελματικής αλβανικής όπερας «Μρίκα» το 1958. Οι πρώτες μεταπολεμικές λυρικές πράξεις, γνώρισαν μεγάλη αποδοχή και επιτυχία στο αλβανικό κοινό και άνοιξαν το δρόμο προς την πειραματική όπερα και τις μικρότερες μορφές φωνητικής μουσικής, που αποτελούν σημαντικό μέρος του σχηματισμού της εθνικής αλβανικής μεταπολεμικής μουσικής.¹⁹⁹

Ένας άλλος σπουδαίος Αλβανός συνθέτης είναι και ο Τονίν Χαράπι που στην Σκόδρα συνέθεσε το 1954 την πρώτη λυρική πράξη για παιδιά «Οι Ακρίτες» και ένα χρόνο αργότερα την πρώτη ολοκληρωμένη επαγγελματική όπερα για παιδιά «Το μάθημα του δάσους». Εκτός από τις δύο μεγάλες πόλεις την Κορυτσά και την Σκόδρα που διαχρονικά υπήρξαν εστίες και μήτρες πολιτισμού για την Αλβανική τέχνη και την μουσική, αυτή την περίοδο ανεβαίνουν καλλιτεχνικά και άλλες πόλεις της χώρας προωθώντας την λυρική μουσική που οι Αλβανοί κληρονομούν από την ΕΣΣΔ και την Ιταλία. Η πρώτη λυρική πράξη των Τιράνων ονομάζεται «Φιλία» είναι έργο του Νικόλα Ζοράκι και ανεβαίνει στο σανίδι το 1956, στο Δυρράχιο το 1957 ο συνθέτης Πιέτερ Ντούκου συνθέτει την παιδική όπερα «Το χρυσό δίχτυ» βασισμένη στο λογοτεχνικό βιβλίο του Γκρέτζ Βλάσι.²⁰⁰

Όλες αυτές οι δημιουργικές πράξεις στη λυρική μουσική σκηνή, προετοίμασαν το έδαφος και άνοιξαν τον δρόμο για την δημιουργία του Εθνικού Θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου που ανεγέρθηκε το 1952 με πρωτοβουλία και εποπτεία των Σοβιετικών, ένα σπουδαίο εγχείρημα της μεταπολεμικής Αλβανίας που

¹⁹⁸ Gazeta: Zeri i Popullit, 04/12/1953

¹⁹⁹ Gazeta Bashkimi, 06/12/1958

²⁰⁰ Hysi Fatmir: “Estetikanë tri pamje”. σ. 246

έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην εγχώρια μουσική και στην διαμόρφωση της αλβανικής κουλτούρας.

Ένα άλλο είδος μουσικής που ακμάζει αυτή την περίοδο, είναι η αλβανική μουσική της Αναγέννησης και της Ανεξαρτησίας που αποτελεί μέρος του συνόλου της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς του αλβανικού λαού. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αρχίζουν να ξεπηδούν εκ νέου τα κύματα της χορωδιακής αστικής μουσικής και τα παλιά πατριωτικά και εθνικιστικά τραγούδια με νέες μελοποιήσεις και σύγχρονα μέσα ηχογράφησης για την εποχή. Βέβαια, να πούμε ότι το πατριωτικό τραγούδι της αναγέννησης, δημιουργήθηκε αρχικά μέσα στο μεγαλοαστικό περιβάλλον, κυρίως της Κορυτσάς και για αυτό η περαιτέρω ανάπτυξή του ήταν προσανατολισμένη σταθερά προς δύο κατευθύνσεις: πατριωτική και λυρική-ερωτική κατεύθυνση.

Το τραγούδι τραγουδιέται κυρίως συλλογικά, εναρμονισμένο και ενορχηστρωμένο από γνωστούς Αλβανούς συνθέτες, ενώ η άνθιση που δίνεται αυτή την εποχή είναι στην μελοποίηση μεγάλων Αλβανών λογοτεχνών της Ανεξαρτησίας όπως, ο Θανάς Φλόκι, Σπυρίδωνας Ίλος, Μιχάλης Γράμενος, Θωμά Νάσι όλοι σπουδαίοι ποιητές από την Κορυτσά.²⁰¹ Τα σπουδαιότερα μουσικά σχήματα είναι η "Λύρα" της Κορυτσάς από το 1909 που την διεύθυνε για πρώτη φορά ο Ιταλός Πασκάλ Ανιμπάλι, η φιλαρμονική ορχήστρα "Αφερντίτα" της Κορυτσάς από το 1917 και η Αδελφότητα της Αυλώνας από το 1921.

Με την απελευθέρωση της χώρας από τον Ε.Α.Μ.Α η Αλβανία ήταν μια διαλυμένη χώρα από κάθε άποψη, με αποτέλεσμα οι πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις να μη δώσουν προτεραιότητα στην τέχνη και τον πολιτισμό. Ωστόσο όμως, δρομολογήθηκαν νέες εξελίξεις στην αλβανική μουσική. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από την άνοδο πολλών μουσικών σχηματισμών σε κάθε γωνία και πόλη της χώρας.

Πολλοί ερασιτεχνικοί σχηματισμοί προέκυψαν γύρω από τις Εστίες Πολιτισμού που το ΚΕΑ θεμελιώνει αρχικά σε κάθε πόλη και μετέπειτα σε κάθε χωριό. Εν τω μεταξύ δημιουργήθηκαν πολλά μουσικά ιδρύματα στην πρωτεύουσα και διάφοροι χορωδιακοί σχηματισμοί ενώ ξεκινάνε και οι πρώτες μουσικές

²⁰¹ V. S. Tole: "100 këngë, himne dhe marshe patriotike shqiptare". σ. 74.

συναυλίες με παρότρυνση και καθοδήγηση των Σοβιετικών. Μεταξύ των μουσικών σχηματισμών που ανέπτυξαν μόνιμες επαγγελματικές δραστηριότητες ήταν και η χορωδία Ensemble του Γ.Ε.Σ που δημιούργησε και διεύθυνε ο Γκάτσο Αβράζη. Σημαντική είναι και η χορωδία της κωμόπολης "Ντεβόλι" που δημιουργήθηκε το 1949 με απώτερο σκοπό την διάσωση και την ερμηνεία λαϊκών και παραδοσιακών φολκλόρ τραγουδιών της περιοχής.²⁰²

Μια άλλη σημαντική χορωδία, η οποία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στη χορωδιακή δημιουργικότητα και στο λαϊκό και παραδοσιακό φολκλόρ πνεύμα ολόκληρης της Αλβανίας, ήταν η μικτή χορωδία Ensemble του Εθνικού Συνόλου Τραγουδιών και Χορών που δημιουργήθηκε το 1957. Έτσι λοιπόν εξελίχτηκε η μουσική στην Αλβανία κατά την δεκαετία του 1950 δίνοντας παραπάνω έμφαση και προτεραιότητα στο συλλογικό πνεύμα και στην συνεργασία, αφήνοντας εντελώς απομονωμένη την προσωπική μουσική και την εμπορική δισκογραφία.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως ο πολιτισμός και ειδικά η μουσική στην μεταπολεμική Αλβανία, άνθισε και εξελίχτηκε αυτή την περίοδο καθαρά υπό τον σοβιετικό μανδύα, αφενός επειδή το ΚΕΑ και η ηγεσία του έπαιρναν οδηγίες και λειτουργούσαν με πρότυπο το ΚΚΣΕ και αφετέρου, επειδή η πρώτη μεταπολεμική γενιά επαγγελματιών μουσικών που έστησαν και όρθωσαν την μουσική στην σοσιαλιστική Αλβανία, ήταν όλοι απόφοιτοι των μουσικών σχολών της ΕΣΣΔ και των υπόλοιπων χωρών του ανατολικού συνασπισμού.

Η σοβιετική σοσιαλιστική κουλτούρα που επικράτησε και στην Αλβανία είχε τον δικό της ορισμό για την τέχνη και για την μουσική, δεν επικράτησε το μοντέλο του τραγουδιστή «είδωλο» με προσωπική δισκογραφία, πολυτελή τρόπο ζωής, ακριβές πληρωμές, συναυλίες και δημόσιες εμφανίσεις που επικρατούσε στην Δύση. Στην Αλβανία ο μουσικός ήταν και πληρωνόταν ως εργάτης, στρατευμένος στην διάδοση των ιδεών του σοσιαλισμού, χωρίς διακρίσεις, πολυτέλειες και προνόμια.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως το παρακάτω μέρος της μελέτης μου, ουσιαστικά αποτελεί συνδυασμό πολιτικής και ιστορικής μελέτης της ίδιας της χώρας με τα γεγονότα που έγιναν αντιληπτά στις διάφορες περιόδους που μοιραία μαζί με την χώρα πέρασε και το φεστιβάλ τραγουδιού. Η πρώτη περίοδος αφορά τα επτά

²⁰² Brahim Razi, Art et dhe zhvillimi i tyre ne RPSSH, σ. 127

πρώτα φεστιβάλ όπου γίνεται αρχικά μια επιγραμματική αναφορά στα διάφορα γεγονότα που επηρέασαν τον διαγωνισμό όπως η θεμελίωση, οι διακρίσεις, οι υποδομές, τα πρόσωπα και η επιρροή του θεσμού στην αλβανική κοινωνία και κυρίως στον τομέα της τέχνης.

Παράλληλα παρουσιάζονται κάποια στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν τον διαγωνισμό στα πρώτα χρόνια. Ακολουθεί η περίοδος της ανάδειξης του φεστιβάλ σε μουσικό και καλλιτεχνικό γεγονός της χρονιάς, (8^ο με 10^ο φεστιβάλ) τα πρώτα βήματα στην δισκογραφία, τα μεγάλα ονόματα, οι ανοιχτές εκδηλώσεις, η συμμετοχή νέων καλλιτεχνών και η δειλή φιλελευθεροποίηση που γνώρισε ο θεσμός. Γίνεται αναφορά στο επίμαχο 11^ο φεστιβάλ καθώς υπήρξε σημαντικός σταθμός για την μουσική, την τέχνη και την ίδια την πορεία της χώρας.

Στην συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο εστιάζουμε στην πολιτική αλληλεπίδραση η οποία προκύπτει από την σχέση πολιτισμού και καθεστώτος στην Αλβανία (12^ο με 21^ο φεστιβάλ). Δίνεται ο ορισμός των σοσιαλιστικών εκδηλώσεων ,αναλύεται η έννοια κομματικού φεστιβάλ- συνδυαστικά με την αντίστοιχη ιστορική αναδρομή- τονίζοντας την μακράιωνη παρουσία και πορεία του ΚΕΑ στις δομές ολόκληρης της χώρας.

Επιπλέον ακολουθεί ένα κεφάλαιο όπου συγκεντρώνουμε τα χαρακτηριστικά των αναγεννημένων και επιτυχημένων φεστιβάλ αναλύοντας τα προφίλ τους (22^ο με 27^ο), ενώ προχωρώντας περαιτέρω σε ένα άλλο κεφάλαιο συνειδητοποιούμε την βοήθεια και τον πολύπλευρο ρόλο των φεστιβάλ στην αποκατάσταση της δημοκρατίας και του πλουραλισμού (28^ο με 30^ο).

Τέλος το ολόκληρο το κεφάλαιο μαζί με τα συμπεράσματα μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλει στην προώθηση της γνώσης γύρω από το συγκεκριμένο θέμα εφόσον κατά κοινή ομολογία το θέμα των φεστιβάλ δεν έχει τύχει της ανάλογης προβολής ή ενδιαφέροντος στη γειτονικά χώρα μέχρι στις μέρες μας. Επίσης διχάζει εξαιτίας της πολυπλοκότητας του και της πολυπαραγοντικής φύσης του, γεγονός το οποίο δεν βοηθάει στον καθορισμό μιας συγκεκριμένης ταυτότητας.

II) Τα Χρόνια της Ραδιοφωνίας και η Αναζήτηση μιας Μουσικής Ταυτότητας - Το 1ο Φεστιβάλ

Μετά την «ρήξη» με την Ε.Σ.Σ.Δ. το 1960, όπως ήταν φυσικό σταμάτησε κάθε προσπάθεια αποσταλινοποίησης της χώρας που είχε επιβάλει ο Χρυστσόφ. Οτιδήποτε φιλοσοβιετικό πολεμήθηκε άγρια και θεωρήθηκε ζημιογόνο για την ανάπτυξη της αλβανικής σοσιαλιστικής προοπτικής. Τα διακριτικά όρια που κάποτε διαχώριζαν το Κόμμα από το Κράτος έσβησαν μονομιάς, οι ελάχιστες διαφωνίες στους κυβερνητικούς κύκλους τιμωρήθηκαν αλύπητα, οι πάλαι ποτέ συλλογικές αποφάσεις του Πολιτμπιρό αντικαταστάθηκαν πλέον από τις προσωπικές απόψεις του παντοκράτορα Χότζα, η διανοήση και η νέα κοινωνική ελίτ που είχε γεννηθεί στην χώρα, ομογενοποιήθηκε πλήρως στα πλαίσια της αταξικής κοινωνίας.

Ήταν Δεκέμβρης του 1962 όταν με απόφαση της αρμόδιας επιτροπής καλλιτεχνικών θεμάτων του ΚΕΑ, θα ξεκινούσε την μακροχρόνια διαδρομή του στην αλβανική ιστορία, το Φεστιβάλ τραγουδιού στην ραδιοτηλεόραση. Ήταν η κατάλληλη εποχή να γεννηθεί ένας νέος θεσμός τραγουδιών στην αλβανική κοινωνία μετά τις πρώτες δημιουργίες του ράδιο Τίρανα που είχε ήδη αναπτύξει έντονη καλλιτεχνική δράση. Η πρώτη προσπάθεια έγινε τον Νοέμβριο με την δημιουργία της κρατικής ορχήστρας ραδιοτηλεόρασης, στην οποία θα συμμετείχαν αφενός τα μεγαλύτερα ονόματα μουσικών της χώρας²⁰³ και αφετέρου όλοι οι νεαροί μουσικοί που είχαν επιστρέψει από τις σπουδές τους στην ΕΣΣΔ.²⁰⁴

Η γενιά των παλαιών συνθετών της χώρας, είχε ήδη ξεκινήσει άτυπα έναν πρώιμο διαγωνισμό νέων δημιουργιών στο ράδιο Τίρανα, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Σημαντικός παράγοντας και ίσως πρότυπο για την γέννηση του αλβανικού φεστιβάλ στάθηκε το πασίγνωστο στην Ευρώπη, ιταλικό φεστιβάλ τραγουδιού του Σαν Ρέμο. Εμπνευσμένοι λοιπόν από το ιταλικό φεστιβάλ τραγουδιού και κάτω από τις οδηγίες του ΚΕΑ που έβλεπε την απήχηση που είχαν τα ιταλικά τραγούδια στην χώρα, αποφάσισαν στις 21, 22, 23 και 26 Δεκεμβρίου να πραγματοποιήσουν το πρώτο εγχώριο φεστιβάλ. Κανείς δεν γνώριζε πως εκείνη η

²⁰³Σάντερ Πρόσι- Βιολί, Λόρο Κοβάτση- κλαρίνο, Πιέτερ Γκιόκα-τρομπόνι, Γκιόν Κάρμα- Φλάουτο. Σπουδαίοι Αλβανοί καλλιτέχνες της προπολεμικής μουσικής σκηνης με δημιουργίες που διακρίθηκαν σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο.

²⁰⁴Fortuzi Zydi, "Gjurmtearta", σ. 15

πρόχειρα στημένη προσπάθεια θα σφράγιζε για πάνω από 50 συναπτά έτη, ολόκληρη την ιστορία της μουσικής της χώρας με έναν θεσμό, που όχι μόνο παρακολούθησαν εκατομμύρια Αλβανοί ως το σημαντικότερο μουσικό γεγονός της χώρας, αλλά συμμετείχαν και τα μεγαλύτερα ονόματα του καλλιτεχνικού κόσμου από κάθε χώρο.²⁰⁵

Το πρώτο φεστιβάλ τραγουδιού στην Αλβανία διεξήχθη στο θέατρο της Ακαδημίας Καλών Τεχνών στα Τίρανα με χιλιάδες κόσμου συγκεντρωμένο έξω από την αίθουσα και με την παρουσία σχεδόν όλης της κομματικής ελίτ της εποχής να το παρακολουθούν ζωντανά. Αναμεταδόθηκε ζωντανά απ' όλους τους τοπικούς ραδιοσταθμούς και τις τέσσερις νύχτες στις 9:00 μ.μ.

Την καλλιτεχνική διεύθυνση είχε αναλάβει ο Αμπντουλάχ Γκρίμτσι,²⁰⁶ την Σκηνοθεσία ο Λουίτζι Γκουρακούκι,²⁰⁷ την σκηνογραφία ο Σαμπάν Χούσα,²⁰⁸ την παρουσίαση η Μαργαρίτα Τζέπα²⁰⁹ μαζί με τον Γκουρακούκι, ενώ την ορχήστρα διέθυνε ο προπολεμικός συνθέτης Κρίστο Κότε.²¹⁰ Αξίζει να σημειωθεί πως το φεστιβάλ διεξήχθη σε τρεις ημετελικούς, όπου διαγωνίστηκαν 6 τραγούδια και έναν τελικό που συμπεριλάμβανε τα 12 διακεκριμένα ως τα καλύτερα τραγούδια.

Και τα 18 τραγούδια του 1^{ου} φεστιβάλ έμειναν μέχρι και σήμερα ζωντανά στην αλβανική μουσική μνήμη, ενώ δεν έπαψαν ακόμη μετά από τόσα χρόνια να

²⁰⁵Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. *Κεφάλαιο του 1^{ου} φεστιβάλ*.

²⁰⁶Ο Abdulla Grimci: Γόνος μιας πασίγνωστης μουσικής οικογένειας της Σκόδρα και απόφοιτος του Ωδείου της Santa Cecilia στην Ρώμη κατά τα έτη 1940-1944. Από τους σπουδαιότερους Αλβανούς Ακαδημαϊκούς μουσικούς με πάνω από 500 δημιουργίες σε τραγούδια και εμβατήρια, πάνω από 200 λυρικές δημιουργίες και αμέτρητα χοροθεατρικά και κινηματογραφικά μουσικά δράματα.

²⁰⁷Luigj Gurakuqi: Γόνος μιας μεγάλης πατριωτικής οικογένειας της Εθνικής Ανεξαρτησίας και απόφοιτος του Ινστιτούτου Θεάτρου «Gitsin» της Μόσχας και σκηνοθέτης σπουδαίων έργων της εγχώριας όπερας και του Εθνικού Θεάτρου. Θεμελιωτής του Θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου είχε σκηνοθετήσει δεκάδες όπερες και οπερέτες των Αλβανών του παγκόσμιου ρεπερτορίου, όπως το «Ριγκολέτο», «Puss in Boots», «Το Λουλούδι της Μνήμης», και τα αλβανικά «Μρίκα», «Σκεντέρμπει» κ.ο.κ.

²⁰⁸Shaban Hysa: Αλβανός ζωγράφος και σκηνογράφος απόφοιτος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών της Βαρσοβίας και σκηνογράφος του Εθνικού Θεάτρου και του Θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου. Η καλλιτεχνική του δραστηριότητα εκτείνεται σε όλα τα είδη της σκηνής και της ζωγραφικής, έχει τιμηθεί με πολλά βραβεία. Εργάστηκε για πάνω από 2500 σκηνογραφίες ενώ κατείχε και τον τίτλο "Άξιος Καλλιτέχνης".

²⁰⁹Margarita Xhepa: Ίσως η μεγαλύτερη μεταπολεμική Αλβανίδα ηθοποιός σε θέατρο και κινηματογράφο με πάνω από 1200 ερμηνευμένους ρόλους.

²¹⁰

παίζονται και να τραγουδιούνται.²¹¹ Στο Φεστιβάλ της Αλβανίας, ομοίως με το Φεστιβάλ του Ιταλικού Τραγουδιού του Σαν Ρέμο, για πολλά χρόνια (από το 1962 ως το 1984, με μοναδική εξαίρεση το 1972) το κάθε τραγούδι παρουσιαζόταν δύο φορές από διαφορετικούς ερμηνευτές και την διάκριση την κέρδιζε το τραγούδι και όχι ο ερμηνευτής.

Ένας από τους συνθέτες εκείνου του φεστιβάλ, ήταν και ο Βαθ Τσάνγκου, ο οποίος θυμάται και εξομολογείται τα εξής: *«όλες εκείνες τις ημέρες εργαζόμασταν πολύ σκληρά με ένα πρωτόγνωρο πάθος, σχεδόν όλα τα τραγούδια δημιουργήθηκαν σε ένα πρωτόγνωρο και περίεργο κλίμα ομαδικότητας. Υπήρχε μια αμοιβαία κατανόηση και μια αλληλοβοήθεια ανάμεσα σε δημιουργούς και καλλιτέχνες. Άριστες ήταν οι σχέσεις και οι συνεργασίες ανάμεσα και στους συνθέτες αναμεταξύ τους. Επιλέχθηκαν από κοινού σχεδόν και οι ερμηνευτές, οι περισσότεροι προέρχονταν από την Κορυτσά, την Σκόδρα και το Δυρράχιο. Ίσως με κάποιες διαφωνίες αρχικά, επιλέχθηκαν και καλλιτέχνες της «Λυρικής Σκηής» που ήταν ήδη φτασμένοι, αλλά επιλέχθηκαν και πρωτοεμφανιζόμενοι όπως ήταν η Βάτσε Ζέλα. Ίσως σας φανεί παράδοξο, αλλά την Ζέλα δεν ήθελε η επιτροπή αρχικά να την εγκρίνει, επειδή οι άλλοι ερμηνευτές που είχαν από κοινού τα τραγούδια, ήταν ήδη φτασμένοι... Την πρώτη νύχτα μοιράστηκαν επιλεκτικές προσκλήσεις για την αίθουσα, ενώ τις επόμενες νύχτες συγκεντρώθηκε τόσος πολύς κόσμος που άνοιξαν οι πόρτες του θεάτρου και οι θεατές απλώθηκαν σε όλο το κτίριο... Για το κάθε τραγούδι διατηρήθηκε η ανωνυμία των δημιουργών του, ώστε να μην επηρεαστεί η κριτική επιτροπή. Τα βραβεία δόθηκαν με βάση τις αντιδράσεις του κοινού και την απήχηση του τραγουδιού.»²¹²*

Πρώτο τραγούδι στην ιστορία των φεστιβάλ ερμηνεύτηκε το τραγούδι «Τραγουδάω» του τραγουδοποιού Αβνί Μούλα²¹³, σε στίχους των Ισμαήλ Κανταρέ²¹⁴

²¹¹Σε γενικά πλαίσια τα τραγούδια ήταν γραμμένα σε απλούς και κατανοητούς στίχους με ομοιοκαταληξία, με ελεύθερη θεματολογία, με ελάχιστες παραδοσιακές πινελιές και επηρεασμένα από τα δυτικά ακούσματα. Βλ. Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 1^{ου} φεστιβάλ.

²¹²Οπ. π.

²¹³Avni Mula: Γνωστός βαρύτονος λυρικός τραγουδιστής και τραγουδοποιός. Αποφοίτησε ως λυρικός τραγουδιστής από το Ωδείο "Τσαϊκόφσκι" της Μόσχας (1952-1957), ενώ την καλλιτεχνική καριέρα την ξεκίνησε αμέσως μετά την επιστροφή του από τη Μόσχα ως ο πρώτος σολίστ στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου, ερμηνεύοντας βασικούς ρόλους του παγκόσμιου ρεπερτορίου. Είχε αναπτύξει μια πλούσια συναυλιακή δραστηριότητα στη χώρα και στο εξωτερικό, ενώ τη δημιουργική δραστηριότητα ελαφρών τραγουδιών την ξεκίνησε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '60. Έχει γράψει σπουδαίες αλβανικές όπερες όπως τα «Καρναβάλια της Κορυτσάς» και το Borana. Στο φεστιβάλ τραγουδιού έχει ρεκόρ συμμετοχών ως συνθέτης κατακτώντας την πρώτη θέση στις διακρίσεις, ενώ κέρδισε και το 17^ο φεστιβάλ ως ερμηνευτής. Είναι παντρεμένος με την Ρωσίδα

- Λουίτζι Γκουρακούκι, ερμηνευμένο από την Μελιχά Ντόντα και τον ίδιο. Δεύτερο ερμηνεύτηκε το «για την κοπελιά» του Κώτσο Ούτσι ερμηνευμένο από τους Κεμάλ Κερτούσα και Μελιχά Ντόντα, τρίτο το «Ανοιξιιάτικός αέρας»²¹⁵ του Τις Νταία από την Βάτσε Ζέλα²¹⁶ και τον Πιέτερ Γκιέργκι. Τα σημαντικότερα τραγούδια ήταν τα εξής: «Ωραία Λουλούδια φέρνει η άνοιξη» του Μάρκ Καφτάλι ερμηνευμένο από τους συζύγους Φλορίντα & Ντρέκ Γκιέργκι και Τζαβίτ Τζέπα & Βιολέτα Σιμόνι, «Μη με μαλώνεις μάνα» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Βιολέτα Σιμόνι, «Το πρώτο μωρό» από τους Βάτσε Ζέλα και Κεμάλ Κερτούσα, «Στο γήπεδο» από τους Αβνί Μούλα και Σουλεϊμάν Τσέλα, «Ο λόξιγκας» από την Βάτσε Ζέλα και την Ζωίτσα Γκιμνιάνι, «αξέχαστες στιγμές» από τον Ρούντολφ Σταμπόλλα και τον Σπύρο Σουλιώτη, «Για σένα τραγουδάμε Τίρανα» από τον Ρούντολφ Σταμπόλλα και τον Γκάτσο Τσάκο.

Η πρώτη θέση στο 1^ο φεστιβάλ δεν δόθηκε σε κανένα τραγούδι στα πλαίσια της λογικής του «σοσιαλιστικού πνεύματος του ευ αγωνίζεσθαι» και στην αποφυγή διακρίσεων στους ερμηνευτές και τους τραγουδοποιούς. Δεύτερη θέση ωστόσο πήραν: Το εναρκτήριο τραγούδι «Τραγουδάω» το «όμορφα λουλούδια φέρνει η άνοιξη» και το «για την κοπελιά».

Τρίτη θέση πήραν «το πρώτο μωρό» και το «μη με μαλώνεις μάνα» πάντα με βάση τα χειροκροτήματα και την απήχηση που είχαν τα τραγούδια στο κοινό. Τέλος, η κριτική επιτροπή με βάση την ερμηνεία των τραγουδιστών αποφάσισε να απονέμει και το βραβείο καλύτερου τραγουδιστή, το οποίο κέρδισε ομόφωνα η

σοπράνο Νίνα Μούλα και πατέρας της διεθνούς φήμης σοπράνο Inva Mula. Κατέχει τον τίτλο «Καλλιτέχνης του Λαού»

²¹⁴Ismail Kadare: διάσημος και πολυβραβευμένος αντιστασιακός σύγχρονος Αλβανός λογοτέχνης και υπονήφιος για το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας.

²¹⁵Tish Daija: Γεννημένος στην Σκόδρα ξεκίνησε τα πρώτα του βήματα κάτω από τον ήχο του ακορντεόν. Σπούδασε στο Ωδείο "Γσαϊκόφσκι" της Μόσχας και μετά την επιστροφή του διορίζεται στο Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Έχει γράψει πολύ μεγάλα μουσικά έργα όπως το "Lejlaja", η την όπερα "Pranvera" και το πρώτο μπαλέτο της Αλβανίας "Halili and Hajria" κ.α. Κατέχει τους τίτλους «Καλλιτέχνης του Λαού» «Τιμή του Έθνους»

²¹⁶Vaçe Zela: 1939 Λούσνια – 2014 Ελβετία. Ξεκίνησε την καριέρα της σε μικρή ηλικία και έγινε πασίγνωστη μέσα από τα εγχώρια φεστιβάλ. Το ρεπερτόριό της υπήρξε πολύ πλούσιο, ενώ υπολογίζεται ότι έχει πάνω από 2000 ηχογραφήσεις. Έχει σημαντική συνεισφορά στην τέχνη της Αλβανίας καθώς έχει συμμετάσχει με τραγούδια και στον εγχώριο κινηματογράφο.

Κέρδισε 12 φορές την πρώτη θέση στο φεστιβάλ, και ήταν αδιακρίτως στην δεύτερη και στην τρίτη θέση σε όλα τα φεστιβάλ. Κατά τη διάρκεια της κομμουνιστικής εποχής ταξίδεψε και σε πολλές χώρες του ανατολικού συνασπισμού μεταξύ αυτών και στην Κίνα, της απονεμήθηκε ο τίτλος του «Αξιού Καλλιτέχνη το 1973 και «Καλλιτέχνης του Λαού» το 1977. Είναι η μοναδική γυναίκα στην ιστορία της Αλβανίας που της απονεμήθηκε ο τίτλος «Τιμή του Έθνους» εν ζωή, στις 24 Δεκεμβρίου, 2002 από τον ΠτΔ Άλφρεντ Μοϊσίου.

πρωτοεμφανιζόμενη Βάτσε Ζέλα.²¹⁷Το Φεστιβάλ Τραγουδιού της Ραδιοηλεκτρονικής μόλις είχε ξεκινήσει το μακροχρόνιο ταξίδι του στην ιστορία της αλβανικής μουσικής, μαζί με την μεγάλη του «Πρώτη Κυρία» χαρίζοντας ανάμικτα συναισθήματα και διαφορετικές μουσικές αποχρώσεις σε κοινό και δημιουργούς για πάνω από μισό αιώνα.

Το 2^ο Φεστιβάλ

Το 2^ο φεστιβάλ διεξήχθη ακριβώς όπως το προηγούμενο, οι διοργανωτές μαζί με τα στελέχη του ΚΕΑ που είχαν αναλάβει την διοργάνωση και την προετοιμασία, παρατηρώντας την επιτυχία και την απήχηση που είχε στις λαϊκές μάζες το 1^ο, αποφάσισαν να μην αλλάξουν τίποτα στην πετυχημένη συνταγή. Από τις ημερομηνίες μέχρι και την ομάδα των δημιουργών τα πάντα παρέμειναν ίδια, το μόνο που φρόντισαν να αλλάξουν ήταν οι παρουσιαστές, τοποθετώντας το πετυχημένο δίδυμο Βέρα Ζέι και Σκίφτερ Κελίτσι. Άλλη μια διαφορά σε σχέση με το 1^ο ήταν και η αύξηση των τραγουδιών από 18 σε 30, πράγμα που επέφερε ρήξεις, διαφωνίες και έριδες ανάμεσα στους καλλιτέχνες και τους δημιουργούς.

Το αδύνατο σημείο του φεστιβάλ και αυτό που το άφησε στην ιστορία ως ξεχωριστό, ήταν η αδυναμία ερμηνείας πολλών ερασιτεχνών οι οποίοι συμμετείχαν στο φεστιβάλ μετά από παρότρυνση των στελεχών του ΚΕΑ στα πλαίσια της ταξικής πάλης. *«Η εργατική τάξη έπρεπε να δώσει το δικό της παρόν σε ένα τόσο σημαντικό γεγονός και να εκπροσωπηθεί από ερασιτέχνες της κάθε απομακρυσμένης γωνίας της Αλβανίας.»*

Η ιδέα που έδωσαν τα στελέχη του ΚΕΑ, ήταν το φεστιβάλ να αποκτήσει «εργατικό και ερασιτεχνικό χρώμα» χωρίς να το συζητήσουν με τους δημιουργούς, καταδικάζοντας έτσι πολλά τραγούδια στην λήθη.²¹⁸ Το 2^ο φεστιβάλ διακρίθηκε για τις ερασιτεχνικές ερμηνείες, τα τεχνικά λάθη, τους αδιάφορους συμμετέχοντες και για τα ελάχιστα χειροκροτήματα σε μερικά τραγούδια.²¹⁹

Η σημαντικότερη διαφορά όμως μεταξύ 1^{ου} και 2^{ου} ήταν η απονομή της πρώτης θέσης στο καλύτερο τραγούδι κατά την κριτική επιτροπή στο «Φωτιά και

²¹⁷Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 2^{ου} φεστιβάλ.

²¹⁸Οπ. π.

²¹⁹Zydi, “Gjurmetearta”,

χιόνι» του Τις Νταία ερμηνευμένο από την Νικολέτα Σόσι και την ερασιτέχνη Ρίτα Βάκο καταργώντας ουσιαστικά το πνεύμα του «σοσιαλιστικού ευ αγωνίζεσθαι». Επίσης δόθηκαν μόνο 2 δεύτερες θέσεις στο «Άκου φεγγάρι μου» από τον Αβνί Μούλα και την Φατμπάρδα Μπένγκου, και στο «η βροχή και ο νεαρός» από τους Μπεσνίκ Ταραβέση και Βάτσε Ζέλα. Αντιθέτως, δόθηκαν τρεις τρίτες θέσεις «Δεν ξέρω να χορεύω» από τις Ρίτα Βάκο και Φατμπάρδα Μπένγκου, «Αν εσύ ρωτάς εμένα» από τους Μπεσνίκ Ταραβέση και την Σοφία Χάντο και το « Μην αργείς» από τους Χικμέτ Παζάρι και Σαμί Κούμι.

Το βραβείο καλύτερης ερμηνεύτριας πήρε και πάλι η Βάτσε Ζέλα. Άλλα τραγούδια που έμειναν ήταν τα εξής: «Δεν σε συγχωρώ» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Αννίτα Τάκε, «Το όνειρο μου» από τους Βάτσε Ζέλα και Κεμάλ Κερτούσα, «Δεν κρύβεις τον έρωτα» από τους Βάτσε Ζέλα και Σαμί Κούμι, «Κοπελιά» από τους Σπύρο Σουλιώτη και Μπουρχάν Μέσι.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί και ένα τραγικό γεγονός που όχι μόνο σημάδεψε το 2^ο φεστιβάλ και τους συμμετέχοντες του, αλλά άνοιξε τον δρόμο της λογοκρισίας, της τιμωρίας και της καταπίεσης του ΚΕΑ στην μουσική, δείχνοντας το χειρότερο πρόσωπο του καθεστώτος και προφητεύοντας ίσως το μέλλον. Μετά το πέρας του τελικού, και αφού είχαν δοθεί τα βραβεία και οι διακρίσεις, η Σιγκουρίμι συνέλαβε τον νεαρό τραγουδιστή Μπεσνίκ Ταραβέση με τις κατηγορίες «της παραβατικής ερμηνείας τραγουδιού σε δημόσια θέα», «σχηματοποίηση μοντερνισμού» «φάλτσο ρυθμό» «απομίμηση και απόκλιση από τις ρεαλιστικές έννοιες» «τεχνητό μεταμοντέρνο ρυθμό» στερώντας του την ελευθερία και την καλλιτεχνική του ανάδειξη.

Ο πολλά υποσχόμενος νεαρός τραγουδιστής που βραβεύτηκε με την δεύτερη και την τρίτη θέση στο φεστιβάλ παρουσιάζοντας την δεύτερη νύχτα το τραγούδι «Η βροχή και ο νεαρός» ερμηνευμένο μια νύχτα νωρίτερα από την Βάτσε Ζέλα, των Αγκίμ Κράικα και Χατζί Ράμα, δεν κατάλαβε ποτέ γιατί τιμωρήθηκε. Ο ίδιος, σφράγισε την πορεία του στα φεστιβάλ με μια μόνο συμμετοχή και με τρία τραγούδια, μένοντας στην ιστορία ως το πρώτο θύμα της πολιτικής του ΚΕΑ στην τέχνη.²²⁰

²²⁰Βλ. Slatina

Το 3^ο Φεστιβάλ

Μετά την αποτυχία του 2^{ου} φεστιβάλ και την άδικη τιμωρία του Ταραβέση, ο διαγωνισμός τραγουδιού ως ιδέα, άρχισε να χάνει το κύρος του στους καλλιτεχνικούς κύκλους και την γοητεία του στις λαϊκές μάζες. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα συζητούνταν σχεδόν δημόσια, αν τελικά έπρεπε να συνεχίσει για τρίτη συνεχόμενη χρονιά ή αν όντως έπρεπε να καταργηθεί. Το θέμα είχε προβληματίσει αρκετά τα στελέχη του ΚΕΑ, τα οποία παρατηρούσαν με προσοχή τις εξελίξεις γύρω από την εγχώρια μουσική, περιμένοντας την κατάλληλη στιγμή να δράσουν και να καταστρατηγήσουν τόσο τον διαγωνισμό, όσο και την τέχνη σε κάθε έκφανση και μορφή.

Το 3^ο φεστιβάλ τραγουδιού διεξήχθη με δεκάδες προβλήματα και αρκετά μεγάλη προσπάθεια από κάθε άποψη για να βγει στον αέρα, από την ίδια ομάδα που είχε οργανώσει και τα άλλα δύο. Το ΚΕΑ που διψούσε για «αίμα» και τιμωρία, λίγο πριν ανέβει το φεστιβάλ στο σανίδι, εξαπέλυσε μια τεράστια εσωτερική εκκαθάριση στους τομείς του πολιτισμού και στην ραδιοτηλέοραση. Οι ένοχοι «σαμποτέρ του σοσιαλισμού» και «εχθροί του λαού» είχαν ήδη βρεθεί και θα πλήρωναν με πολυετή φυλάκιση την αποτυχία του 2^{ου} φεστιβάλ.

Στα πλαίσια αυτά αποφασίστηκαν μερικές σημαντικές αλλαγές στην δομή του 3^{ου} φεστιβάλ. Πρώτον, το φεστιβάλ θα διεξάγονταν από δω και πέρα σε δυο ημιτελικές νύχτες και μια βραδιά που θα ήταν ο τελικός. Δεύτερον, τα διαγωνιζόμενα τραγούδια θα ήταν από 15 ως και 17 αυστηρά, τα οποία θα επιλέγονταν και θα εξετάζονταν πρώτα με προσοχή από μια κομματική επιτροπή. Τρίτον, δεν θα δίνονταν πρώτη θέση ούτε και βραβείο καλύτερου ερμηνευτή. Τέταρτον, θα προκαθορίζονταν η θεματολογία του φεστιβάλ και απάνω σε αυτήν την θεματολογία θα έπρεπε να είναι γραμμένοι οι στίχοι της πλειοψηφίας των τραγουδιών. Το 3^ο φεστιβάλ αφιερώονταν στην 20^η Επέτειο Απελευθέρωσης της Αλβανίας.²²¹

Πρώτο ερμηνεύτηκε το ρυθμικότερο τραγούδι του διαγωνισμού «Σήμερα είμαι 20 ετών» των Λαζάρ Μόρτσκα και Διονύς Μπούμπανη. Ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και επανεκτελεσμένο από το ντουέτο Νικολίν Γκιέργκι & Κεμάλ Κερτούσα (τρίτη θέση). Δεύτερο ερμηνεύτηκε το τραγούδι «Οι πηγές του τόπου μου»

²²¹Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 3^{ου} φεστιβάλ.

του Μάρκ Καφταλι ερμηνευμένο από τους ερασιτέχνες Φατμίρα Πούκα και Μαλίκ Τσόμο (τρίτη θέση). Την δεύτερη θέση πήρε το «Παράθυρο αναζητάω» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και την σοπράνο Κλοτίλντ Σαντόγια. Σημαντικά τραγούδια σε αυτό το φεστιβάλ δεν υπήρχαν με την έννοια της αποδοχής και της απήχησης στο κοινό, ωστόσο αξίζει να αναφερθούν το «επιστροφή από το χωράφι» των Κεμάλ Κερτούσα και Φατμίρα Πούκα, «Η Μαργκέλο» από τους Κλοτίλντ Σαντόγια και Νικολίν Γκιέργκι» και τέλος το «Ευτυχισμένο σε θέλω» από την Βάτσε Ζέλα και τον Σωτήρη Αφεζόλλι. Το φεστιβάλ πέρασε σχεδόν αδιάφορο στον κόσμο χωρίς να φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αναγκάζοντας τους υπευθύνους του ΚΕΑ σε παραίτηση και κομματική αυτοκριτική.²²²

Το 4^ο Φεστιβάλ

Μετά από δυο αποτυχίες τα στελέχη του ΚΕΑ αποφασίζουν να το αφήσουν από το «άγρυπνο μάτι του Κόμματος» και να μην ανακατευτούν στα καλλιτεχνικά και τα οργανωτικά ζητήματα. Το 4^ο φεστιβάλ αλλάζει εντελώς χέρια και περνάει κάτω από την καλλιτεχνική διεύθυνση του Νικόλα Ζοράκι. Την παρουσίαση την εμπιστεύτηκαν στην Ντρίτα Μπάρδι και στον Μπουγιάρ Καπετζίου, την σκηνοθεσία για τελευταία φορά στον Λουίτζι Γκουρακούκι, την σκηνογραφία στον Σαμπάν Χούσα. Πρόεδρος της κριτικής επιτροπής αναλαμβάνει ο Τσέσκ Ζαντέγια²²³ ο οποίος επιλέγει τα 20 καλύτερα τραγούδια που θα διαγωνιστούν ανάμεσα σε 51 δημιουργίες, ενώ την συμφωνική ορχήστρα θα διευθύνει για πρώτη φορά ο πρωτοεμφανιζόμενος συνθέτης Φερντινάντ Ντέντα.²²⁴

²²²Slatina Flori, “*Festivali i kenges*” βλ. *Κεφάλαιο του 4^{ου} φεστιβάλ*.

²²³Česk Zadeja: γεννημένος σε μια αστική ρωμαιοκαθολική οικογένεια στη Σκόδρα το 1927. Μαθητής του Pater Martin Rybak και αργότερα των filipp Mazreku και Prek Jakona, φεύγει για σπουδές στην Accademia di Santa Cecilia της Ρώμης, στην Ιταλία, επιλεγμένος από τον συνθέτη Umberto Semproni. Το 1951 το ΚΕΑ τον στέλνει για μεταπτυχιακές σπουδές στη Μόσχα στο Ωδείο Πέταρ Ίλιτς Τσαϊκόφσκι. Μετά το 1957 διορίζεται και εργάζεται ως καλλιτεχνικός αρχηγός του κρατικού Ensemble των Τιράνων, όπου και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα. Πρόεδρος του Ινστιτούτου Καλών Τεχνών της Αλβανίας και πρόεδρος του Θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου. Έχει πάρει τον τίτλο «Καλλιτέχνης του Λαού» και «Τιμή του Έθνους».

²²⁴Ferdinant Deda: Μετά την ολοκλήρωση του Λυκείου στα Τίρανα το 1960, φεύγει για σπουδές στο Ωδείο της Πράγας απ’ όπου τον διώχνουν εξαιτίας της κατάρρευσης της σοβιετοαλβανικής φιλίας. Αριστεύει στο Ωδείο των Τιράνων. Από το 1964 έχει κάνει πάνω από 300 συναυλίες μέσα και έξω από τη χώρα, όπως η Ιταλία, η Τουρκία και η Ελλάδα. Με την συμφωνική ορχήστρα του RTSH έχει συνθέσει τη μουσική πολλών ταινιών. Το έργο του είναι βραβευμένο με το «χρυσό κρατικό δίσκο» ενώ τιμήθηκε με τον τίτλο «Αξιος Καλλιτέχνης» και «Μέγας Διδάσκαλος».

Στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1965 στο θέατρο του Ινστιτούτου Καλών Τεχνών των Τιράνων διεξήχθη το 4^ο φεστιβάλ τραγουδιού με εντελώς διαφορετικό τρόπο από τα τρία προηγούμενα. Η αίθουσα ξέσπασε σε χειροκροτήματα ήδη από το πρώτο τραγούδι «Χαμογέλα μικρούλι μου» ερμηνευμένο από τον πρωτοεμφανιζόμενο Τονίν Τερσάνα και την Βίτα Βιστάρι. Δεύτερο και καταχειροκροτημένο επίσης ήταν το τραγούδι «Τον θέλω τον τόπο μου» από την Βάτσε Ζέλα και τον Μαλίκ Τσόμο (τρίτη θέση).

Με τα ίδια ζεστά χειροκροτήματα το κοινό περίμενε και το «Για σένα τραγούδι μου» από τους Βάτσε Ζέλα και Χεκουράν Τσερτσιάλι, «Μακριά» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Φατμίρα Πούκα, «Όταν είμαι κοντά σου» από τους Βάτσε Ζέλα και Χεκουράν Τσερτσιάλι, «Χαμογέλα» από τους Φατμίρα Πούκα και Σπύρο Σουλιώτη, «Είμαστε τρεις» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Φικερέτε Κάπο(δεύτερη θέση). Ωστόσο, σύσσωμη η αίθουσα σηκώθηκε όρθια και ξέσπασε σε απανωτά χειροκροτήματα διακόπτοντας την ροή του προγράμματος στα δύο τελευταία τραγούδια, στο «Σε θέλω ρε θάλασσα» του συνθέτη Τονίν Χαράπι ερμηνευμένο από τον Τονίν Τερσάνα και την Ρίτα Βάκο που πήρε την πρώτη θέση, όπως και το «Βάλς της ευτυχίας» των Λουίτζι Γκουρακούκι και Αβνί Μούλα, ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και τον ίδιο, που πήρε την τρίτη θέση.²²⁵

Κάπως έτσι λοιπόν, το φεστιβάλ κατακτά εκ νέου την αίγλη του και εξελίσσεται σταδιακά στο μεγαλύτερο μουσικό γεγονός της χώρας για πάνω από μισό αιώνα. Οι διαφορές με τα δύο προηγούμενα φεστιβάλ είναι εμφανέστατες, καθώς το 4^ο δεν έχει σχεδόν καθόλου πολιτική, κομματική και ιστορική θεματολογία, θυμίζοντας την ελευθερία έκφρασης του πρώτου σε ανώτερα όμως επαγγελματικά και μουσικά επίπεδα.

Το 5^ο Φεστιβάλ

Η «σύσφιξη» των σχέσεων με την Κίνα και η συνεχής απομόνωση της Αλβανίας, από όλο τον υπόλοιπο κόσμο, όξυναν την λογοκρισία και γέννησαν την Πολιτισμική και Ιδεολογική Επανάσταση, μιμούμενος με τον χειρότερο δυνατό τρόπο την κινέζικη πολιτιστική επανάσταση του Μάο Τσε Τουνγκ. Αυτή την εποχή

²²⁵Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 4^{ου} φεστιβάλ.

εμφανίστηκαν στην χώρα διάφορα κινήματα, που προσέδιδαν νέο πολιτικό επίπεδο στα πλαίσια της αυτοαποκαλούμενης Π.Ι.Ε. Τέτοιου είδους κινήματα, ιδιότυπες χοτζικές απομιμήσεις που διαμορφώθηκαν κατόπιν κομματικών οδηγιών, όπως ήταν το κίνημα για την καθιέρωση της απόλυτης προτεραιότητας του δημοσίου σοσιαλιστικού συμφέροντος, το κίνημα καταπολέμησης των οπισθοδρομικών συνθηγιών και της θρησκευτικής προκατάληψης, το κίνημα χειραφέτησης της γυναίκας κ.ο.κ., κατέστρεψαν ολοσχερώς την «σοβιετική ευημερία» που μέχρι πρόσφατα η χώρα είχε γνωρίσει.

Ο Χότζα ήθελε να ισχυροποιηθεί απόλυτα στην ηγεσία του ΚΕΑ, να επιβάλει τον καθοδηγητικό ρόλο του στην αλβανική κοινωνία και να πετάξει καταπρόσωπο σε όλους τους χρουσσοφικούς ρεβιζιονιστές τον σταλινισμό που είχε ονειρευτεί χωρίς συμφωνίες και κηδεμόνες²²⁶. Οι «πόρτες» τόσο με την Δύση, όσο και με το τέως συμμαχικό μπλοκ «έκλειναν» επικίνδυνα, εγκαταλείποντας την Αλβανία στην φριχτή τύχη που της ετοίμαζε ο Χότζα.

Λίγο πριν την διεξαγωγή του 5^{ου} φεστιβάλ τραγουδιού, είχε διεξαχθεί το 5^ο Συνέδριο του ΚΕΑ «Για την περαιτέρω επανάσταση στο Κόμμα και τη χώρα» που θα άλλαζε εντελώς την πορεία σε κάθε πτυχή της. Οι εργασίες για την περαιτέρω επανάσταση ξεκινούσαν: Α) Με την εφαρμογή των καθηκόντων για την επανάσταση. Β) με την περαιτέρω ενίσχυση της ενότητας του Κόμματος-Λαού. Γ) Με τα μεγάλα επαναστατικά κινήματα. Δ) Με την επανάσταση στον οικονομικό τομέα και Ε) με τον επαναστατικό χαρακτήρα της εξωτερικής πολιτικής.²²⁷ Αυτό όπως ήταν φυσικό άλλαξε εντελώς την φυσιογνωμία του 5^{ου} φεστιβάλ τόσο με το 4^ο, όσο και με τα άλλα τρία.

Στο 5^ο Φεστιβάλ αλλάζει εντελώς το προσωπικό και οι αρμόδιες κομματικές υπηρεσίες και οργανισμοί που το διοργανώνουν και το επιτηρούν. Το ΚΕΑ πλέον, προσπαθεί να περάσει την ιδέα της γέννησης ενός κινηματικού φεστιβάλ από τον λαό και τους δημιουργούς του καθαρά στην υπηρεσία του κόμματος και της επανάστασης. Σε αυτό το φεστιβάλ, φαίνεται ξεκάθαρα το «κομματικό χέρι» και η βαριά πολιτική ατμόσφαιρα που θα σκεπάσει την μουσική ως τέχνη. Τα περισσότερα τραγούδια πλέον, είχαν καθαρά προπαγανδιστικό στόχο, ήταν στρατιωτικά και κομματικά

²²⁶Jacques, σ. 529

²²⁷Instituti i Studimive Marksiste-Leniniste, *Historia e Partisë Punësë Shqipërisë-Botimi i dyte*. σ. 332

εμβατήρια γεμάτα ανούσιους στίχους αφιερωμένα πότε στο ΚΕΑ, πότε στον στρατό, πότε στην ιστορία, πότε στους αγροτικούς συνεταιρισμούς, στην νέα σοσιαλιστική ζωή, στον φαροφύλακα, στον οδηγό λεωφορείου, στους μάρτυρες της Εθνικής Αντίστασης κ.ο.κ.²²⁸

Ο λυρισμός είχε χαθεί από τις δημιουργίες και είχε χαρακτηριστεί ως επιφανειακός συναισθηματισμός της αστικής κουλτούρας και οι ερωτικοί στοίχοι ως οι χυδαίες και αποτυχημένες σκέψεις ξενικών απομιμήσεων που δεν είχαν καμία δουλειά στην σοσιαλιστική τέχνη. Έτσι λοιπόν, το Κόμμα ήξερε μόνο και καθοδηγούσε τους συνθέτες και τους στιχουργούς να συνεισφέρουν με τον τρόπο τους στην πολιτισμική και ιδεολογική επανάσταση.²²⁹

Η Χαμιντέ Στρίνγκα κριτικός τέχνης έγραφε: *«Το τραγούδι είναι η μουσική κορνίζα της εποχής. Είναι η νέα εποχή που καθορίζει τα ζητούμενα των νέων δημιουργιών στο τραγούδι, η νέα εποχή καθορίζει και τον τύπο των τραγουδιών. Στο 5^ο φεστιβάλ αναδείχθηκε το λυρικό τραγούδι που αφορά τον νέο και σωστό τρόπο ζωής»*²³⁰

Το φεστιβάλ άργησε αρκετά να βγει στον ραδιοφωνικό αέρα και στην θεατρική σκηνή, διεξήχθη στις 27, 28 και 29 Δεκεμβρίου του 1966 με την ίδια ακριβώς ομάδα που είχε και το προηγούμενο. Πρώτο άνοιγε τις βραδιές το νικητήριο τραγούδι «Ελεύθερος Αετός» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και τον λυρικό τραγουδιστή Ραμίζ Κοβάτση²³¹ που είχε επιστρατεύσει το ΚΕΑ.

Στα ίδια πλαίσια το ΚΕΑ επιστράτευσε όλα τα πρώτα ονόματα της λυρικής σκηνής και της όπερας να ερμηνεύσουν τα τραγούδια την μία νύχτα για να προσδώσουν κύρος στο νέο κομματικό φεστιβάλ. Έτσι ο σπουδαίος τενόρος Ιμπραήμ

²²⁸Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 4^{ου} φεστιβάλ.

²²⁹Οπ, π.

²³⁰Οπ, π.

²³¹Ramiz Kovaci: Γεννημένος το 1929 στην πόλη Κρούγια σε μια πατριωτική και πνευματική οικογένεια. Απόφοιτος από το ωδείο της Σόφιας και μαθητής των μεγάλων συνθετών Βρεμβάγον και Josifon, όπου διέπρεψε στις σπουδές του αποφοιτώντας με χρυσά μετάλλια. Στη συνέχεια ειδικεύεται στην Ακαδημία της Santa Cecilia στη Ρώμη όπου γίνεται ιδιαίτερος γνωστός. Ο πρώτος Αλβανός σολίστας του θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου με λαμπρή καριέρα. Έπαιξε πολλούς ρόλους του αλβανικού και του παγκόσμιου ρεπερτορίου των Zadeja, Gaci, Harapi, Kono, Verdi, Rossini, Leoncavallo, Puccini κ.α. Νικητής πολλών εξαιρετικών τιμών τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας. Του έχουν απονεμηθεί μετάλλια και τίτλοι όπως "Καλλιτέχνης του Λαού", "Επίτιμος Πολίτης της Κρούγια", κλπ. Είναι ένας από τους ιδρυτές του Ανώτερου Ινστιτούτου Τεχνών της Αλβανίας.

Τουκίτσι²³² ερμήνευσε το τραγούδι του Αγκίμ Προντάνι «Οι μυθικοί φύλακες» ενώ την δεύτερη εκτέλεση ανέλαβε ο Κεμάλ Κερτούσα (τρίτη θέση). Ο πρώτος κομματικός ύμνος στο φεστιβάλ ονομαζόταν «Κόμμα μου, άνοιξη αυτού του τόπου» ερμηνευμένο από τους λυρικούς τενόρους Γκάτσο Τσάκο και Χουσεΐν Κοτσία²³³, ενώ δεν έλειψε και ο «ύμνος της Αλβανίδας μάνας» από την Βάτσε Ζέλα και τον λυρικό ερμηνευτή Μεντόρ Τζεμαλί.²³⁴

Από τα τραγούδια που εντυπωσιάσανε σε αυτό το φεστιβάλ ήταν το «Νέο μας τραγούδι» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Νεβρούζ Ουζείρι (δεύτερη θέση), «Το κύμα του Δρινού ποταμού» από την Ρόζα Αδάμ και τον Τζαβίτ Λούτι, (δεύτερη θέση), «Όταν παίζει η φλογέρα και το τσιφτελί» από τις Βάτσε Ζέλα και Ρόζα Αδάμ (τρίτη θέση)²³⁵, το στρατιωτικό εμβατήριο «Με τα τραγούδια μας νομοθέτησε» από τους Γκάτσο Τσάκο και Ραμίζ Κοβάτση, «Όταν τα βουνά νομοθετούν» από τους Ιμπραήμ Τουκίτσι και Κεμάλ Κερτούσα, «Η επανάσταση προχωράει» από τις Βάτσε Ζέλα και Ενγκελούσε Νταϊα, και το «Σήμερα τραγουδάω» από τις Βάτσε Ζέλα και Λεμανέ Ουμέρι.²³⁶

²³²Ibrahim Tukici : γνωστός Αλβανός τενόρος από την Σκόδρα. Σπούδασε στο Ωδείο Τσαϊκόφσκι της Μόσχας και αποφοίτησε το 1957. Μετά την ολοκλήρωση των μελετών το 1957 πήρε την θέση του κεντρικού τενόρου στο Εθνικό Θέατρο Όπερας και Μπαλέτου της Αλβανίας. Έχει ερμηνεύσει πολλές κλασσικές όπερες όπως η Cavalleria Rusticana, η Madame Butterfly και το Rigoletto. Για την δραστηριότητά του έχει τιμηθεί με το Δεύτερο Βραβείο στο Φεστιβάλ της Νεολαίας στο Βουκουρέστι το 1953, το Φεστιβάλ της Βιέννης το 1958, τον τίτλο «Αξιος Καλλιτέχνης» και «Καλλιτέχνης του Λαού».

²³³Hysen Kocija: Γεννημένος στην Σκόδρα που έγινε γνωστός κατά την στρατιωτική του θητεία στο Καλλιτεχνικό Ensemble του Στρατού το 1960, Το 1967, ένα χρόνο μετά την αποφοίτηση του από το Ωδείο των Τιράνων θα διοριστεί σολίστ στην Όπερα. Αργότερα θα αποφοιτήσει τις μεταπτυχιακές του σπουδές με υποτροφία στην Ακαδημία «Santa Cecilia» στη Ρώμη. Θα συμμετάσχει σε ρόλους και συναυλίες, σε Ιταλία, Κίνα, Βουλγαρία, Ρουμανία, Αυστρία, Καναδάς, ΗΠΑ, Ελλάδα, Γερμανία, Τουρκία, κλπ. Έχει τιμηθεί με πολλά τοπικά και εθνικά βραβεία καθώς και με τον τίτλο του «Αξιός Καλλιτέχνη».

²³⁴Mentor Xhemali :Ήταν μια εξέχουσα μορφή όχι μόνο της κλασσικής μουσικής, αλλά και της κομματικής (πολεμικής) Η καριέρα του άρχισε με το Λαϊκό Στρατιωτικό Ensemble. Το έτος 1952 ανοίγει μια ολοκαίνουργια σελίδα στη ζωή του καθώς αριστεύει στο Ωδείο Π.Ι. Τσαϊκόφσκι στο Gudsielnikon της Μόσχας. Η συμμετοχή του σε συναυλίες έξω από την πατρίδα ήταν μεγάλη. Ξεκινώντας από την πρώην Γιουγκοσλαβία το 1947, την πρώην ΕΣΣΔ το 1949, 1950, την Πολωνία το 1955, την Γερμανία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Βουλγαρία, την Αυστρία το 1960, την Φινλανδία το 1963, την Κίνα το 1963, την Κούβα το 1965, την Τουρκία το 1967, την Κίνα και πάλι το 1967 και το 1972. Τιμάται με τον τίτλο «Καλλιτέχνης του Λαού».

²³⁵Τα δύο πρώτα φολκλόρ τραγούδια του φεστιβάλ.

²³⁶

Το 6^ο Φεστιβάλ

Το 6^ο Φεστιβάλ, ακριβώς όπως και το 5^ο δεν έφερε κανένα καινούργιο γεγονός στην αλβανική μουσική. Σχεδόν κανένα τραγούδι δεν παρέμεινε ζωντανό στο πέρασμα του χρόνου και δεν γνώρισε την απήχηση στο κοινό. Όλα τα διαγωνιζόμενα τραγούδια, είχαν πολιτική και κομματική θεματολογία, με την μόνη διαφορά ότι η πλειοψηφία αφορούσε ήρωες την Εθνικής Αντίστασης και πεσόντες της οικοδόμησης του σοσιαλισμού. Πλέον το φεστιβάλ είχε μπει σε έναν κομματικό δρόμο δίχως επιστροφή, με τους δημιουργούς να παρακολουθούν «μαθήματα» από το κόμμα, που αποζητούσε στρατιωτικά εμβατήρια, ύμνους, δοξασίες και αφιερώσεις στην σοσιαλιστική ζωή.

Τα τραγούδια είναι κρύα και άχρωμα, χωρίς δυτικούς ρυθμούς, χωρίς ομοιοκαταληξία και χωρίς σωματική κίνηση κατά την ερμηνεία. Σημαντικό γεγονός του φεστιβάλ ήταν το ξεκαθάρισμα μεταξύ των παλαιών λαϊκών τραγουδιστών και της νέας γενιάς. Στα πλαίσια αυτά, συμμετείχαν πολλοί μαθητές από διάφορα σχολεία της χώρας, ως εξαιρετικά ταλέντα.²³⁷

Στο φεστιβάλ διαγωνίστηκαν 20 τραγούδια στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1967 με την ίδια ακριβώς ομάδα επιμέλειας με το προηγούμενο. Την πρώτη θέση κατέκτησε το τραγούδι του Φερντινάντ Ντέντα «Τραγούδι για την Σκούρτε Βάτα»²³⁸ ερμηνευμένο από τους Βάτσε Ζέλα και Γκάτσο Τσάκο. Τις δεύτερες θέσεις πήραν το «Σήμερα τραγουδώ» από τις Βάτσε Ζέλα και Ιουστίνια Αλίου και το «Η νεότερη Αλβανίδα κομμουνίστρια» από τους Ραμί Κουτσή και Εγκαλούσε Νταλία.

Στην τρίτη θέση ισοβάθησαν 3 τραγούδια, «Γιορτή στην Μαλαισία» από τους Κλεοπάτρα Σκέρτσο και Ανέστη Νήσε, «Οι σημαίες κυματίζουν» από τους Ραμί Κουτσή και Μπουχών Σπαχίου και «Ο ύμνος στον ανθρακωρύχο» από τους Χουσεϊν Κοτσία και τον Νεβρούζ Ουζείρι. Τέλος, διαγωνίστηκαν και τα τραγούδια «ύμνος στην κλωστοϋφαντεργάτρια» από τις Λιλιάνα Κοντακσί και Θεοδώρα Μερτίρι, «ύμνος στην γεωλόγο» από τις Θεοδώρα Μερτίρι και Μπέρτα Κιλίμι, «ύμνος στον βοσκό» από τις Μουρτέζα Μπατσόλι και Ντρίτα Ουζείρι και το «το χωρίο στο φώς

²³⁷Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 7^{ου} φεστιβάλ.

²³⁸Shkurte PalVata: (1952-1967) νεαρή «ηρωίδα της εργασίας» πού σκοτώθηκε στον εργασιακό της χώρο και σύμβολο της σοσιαλιστικής περιόδου.

θα λάμπει» ερμηνευμένο από την Λιλιάννα Κοντακτσί και την δεύτερη νύχτα ερμηνευμένο εντελώς διαφορετικά από την εξαμελή στρατιωτική χορωδία.

Το 7^ο Φεστιβάλ

Η νέα πολιτική που εγκαινιάζει στη χώρα είναι εμπνευσμένη από την πολιτική της Κίνας του Μάο Τσε Τουνγκ. Η κινεζική πολιτιστική επανάσταση που είχε ήδη ξεκινήσει στο Πεκίνο, πυροδοτεί την ολοκλήρωση ιδεολογικής και πολιτιστικής επανάστασης και στην μικρή Αλβανία, η οποία επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα όλων των Αλβανών.

Στα πλαίσια της αυτοαποκαλούμενης επανάστασης, «παίζει» βασικό ρόλο η μύηση στην κοσμοθεωρία του επιστημονικού αθεϊσμού που είναι πια χαρακτηρισμό στοιχείο της νέας συνείδησης των μαζών. Κέντρα επεξεργασίας, και αναμετάδοσης της προπαγάνδας πρέπει οπωσδήποτε να είναι τα πολιτιστικά κέντρα, τα σχολεία, τα εκπαιδευτήρια, τα αναψυκτήρια και οι κόκκινοι πίνακες των ντατζεμπάο. Ιδιαίτερο ζήλο δείχνουν και οι δάσκαλοι που υπηρετούσαν την στρατευμένη εκπαίδευση του ΚΕΑ φτιάχνοντας ένα άγρυπνο στρατό από 16.000 άτομα.

Η μάχη που έδινε το ΚΕΑ για την αυτοαποκαλούμενη Ι.Π.Ε. αφορούσε κυρίως τον πολιτισμό και αδιαμφισβήτητα και το φεστιβάλ τραγουδιού. Το 7^ο φεστιβάλ ήταν ίσως το πιο προβεβλημένο στην ιστορία του διαγωνισμού από κάθε άποψη, ωστόσο είχε και αυτό την τύχη των δύο προηγούμενων, πέρασε εντελώς αδιάφορο και κανένα τραγούδι του δεν έμεινε στο κοινό.

Η καλλιτεχνική διεύθυνση περνούσε ξανά στον Νικόλα Ζοράκι ενώ η υπόλοιπη ομάδα παρέμενε ως είχε. Ο ίδιος όταν είχε αναλάβει την διεύθυνση δήλωνε στο τύπο της εποχής τα εξής: *«Εδώ και αρκετά χρόνια το φεστιβάλ μας έχει μετατραπεί αυθόρμητα σε μια εστία σοσιαλιστικού πολιτισμού και έχει εξελιχθεί σε μια κομματική δράση. Το φεστιβάλ είναι ένα βήμα διαγωνισμού και έκφρασης ανάμεσα στους δημιουργούς που θέλουν να κερδίσουν την πρώτη θέση. Το 7^ο φεστιβάλ είναι ένα σημαντικό βήμα μπροστά παρά τα μικρά προβλήματα που παρουσιάζει.»*²³⁹

Το φεστιβάλ διεξήχθη στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1968 σε ένα υποτονικό κλίμα με το κοινό να το παρακολουθεί αδιάφορα. Πρώτο στέφθηκε το τραγούδι «Του ήρωα δασκάλου», αφιερωμένο στην μνήμη ενός δασκάλου που είχε

²³⁹Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 7^{ου} φεστιβάλ.

σκοτωθεί κάπου στα βόρεια της χώρας όταν πήγαινε σε ένα απομακρυσμένο χωριό να διδάξει τους μαθητές του.

Το τραγούδι ερμηνεύτηκε από τους Ραμίζ Κοβάτση και την Βάτσε Ζέλα, εκ τότε έμεινε στο χρονοντούλαπο της ιστορίας καθώς δεν ξανακούστηκε σχεδόν ποτέ. Δεύτερη θέση πήραν δύο τραγούδια του Τις Νταία, το «Κόκκινος Λοχαγός» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Γκάτσο Τσάκο και το «Νέο μοτίβο» από τους Ιουστίνια Αλίας και Νικολίν Γκιέργκι, όπως επίσης και το «Το αστέρι των παρτιζάνων» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και την πρωτοεμφανιζόμενη Έμα Κιαζίμι που μετέπειτα σφράγισε το Φεστιβάλ με τις συμμετοχές της. Στην τρίτη θέση τερμάτισαν άλλα τρία τραγούδια «Τραγούδι για τον σύντροφο» από τις Βέρα Ντερβίση και Φικερέτε Κάπο, «Νοέμβρης» από τους Ραμίζ Κοβάτση και Μουχαρέμ Ντίνο και «Συζήτηση με το όπλο» ερμηνευμένο την μια νύχτα από το φωνητικό συγκρότημα του λιμανιού του Δυρραχίου και την άλλη από το φωνητικό συγκρότημα της κλωστοϋφαντουργίας Στάλιν.

Την τελευταία στιγμή μάλιστα, η κριτική επιτροπή για να σώσει την κατάσταση απένειμε και δύο χρυσά διπλώματα ως ειδικά βραβεία στο τραγούδι «Αρχαία Πατρίδα» από τον Μεντόρ Τζεμαλί και τον Νίκο Πρόγκρι, και στο «Το καυτό τραγούδι» από τους Νεβρούζ Ουζείρι και την πρωτοεμφανιζόμενη σοπράνο Ζελιχά Σίνα. Όπως είπαμε βέβαια και παραπάνω κανένα τραγούδι εξ αυτών δεν γνώρισε την αναμενόμενη επιτυχία, παραδόξως δεν αναμεταδόθηκαν στο ραδιόφωνο και δεν είχαν ζήτηση από το κοινό ούτε σε συναυλίες και περιοδείες. Το 7^ο φεστιβάλ σφραγίστηκε και έμεινε στην ιστορία ως μια αποτυχία του ΚΕΑ που λίγο έλειψε να σβήσει τον διαγωνισμό οριστικά και να καταδικάσει τόσο τους πρωτοεμφανιζόμενους όσο και τους ήδη φτασμένους καλλιτέχνες στην λήθη.

III) Η Δειλή Φιλελευθεροποίηση, οι Χρυσές Επιτυχίες και η Τηλεόραση

Το 8^ο Φεστιβάλ

Η διεξαγωγή του 8^{ου} φεστιβάλ προβλημάτισε και συζητήθηκε όσο λίγα γεγονότα την σοσιαλιστική Αλβανία του Ενβέρ Χότζα. Οι διαδοχικές αποτυχίες των τελευταίων φεστιβάλ και οι ηχηρές δηλώσεις για απόσυρση γνωστών ονομάτων από

το μουσικό γεγονός της χρονιάς, γέννησαν προβληματισμούς και τριβές τόσο στο εσωτερικό του ΚΕΑ όσο και στους χώρους της καλλιτεχνικής ελίτ του τόπου. Αυτό που έλειπε κατά την άποψη των υπευθύνων από τα φεστιβάλ, ήταν οι σημαντικές αλλαγές στην δομή του διαγωνισμού και στο περιεχόμενο των τραγουδιών. Αλλαγές οι οποίες θα ερχόντουσαν μόνο αν το φεστιβάλ επέστρεφε πίσω στους δημιουργούς του και απογαλακτιζόνταν παντελώς από το ΚΕΑ και τα στρατευμένα στελέχη του. Μετά από συζητήσεις και διαβουλεύσεις οι υπεύθυνοι του ΚΕΑ αποφάσισαν να αποσύρουν το έντονο πολιτικό πλαίσιο που είχαν σκεπάσει τα τελευταία φεστιβάλ και να παραδώσουν την σκυτάλη στους επαγγελματίες μουσικούς.²⁴⁰

Το 8^ο φεστιβάλ περνούσε κάτω από την καλλιτεχνική διεύθυνση του Τσέσκ Ζαντέγια μαζί με τον Νικόλα Ζοράκι, την σκηνοθεσία του Αλμπέρτ Μίγκα και την σκηνογραφία του Σαμπάν Χούσα. Η διεύθυνση της συμφωνική ορχήστρας δόθηκε στον Φερντινάντ Ντέντα από κοινού με τον Ερμίρ Κάντια και την παρουσίαση εμπιστεύτηκαν στους Κίτσο Φωτιάδη και Ελισάβετ Βασίλη.

Στα πλαίσια των νέων αλλαγών, αποφασίστηκε το φεστιβάλ να μετακομίσει στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου, όπου θα μπορούσε να το παρακολουθεί ζωντανά μεγαλύτερος αριθμός θεατών. Οι αλλαγές που έγιναν στο 8^ο φεστιβάλ άνοιξαν τον δρόμο σε μια σειρά από νέα πράγματα και άλλαξαν εκείνη την κομματική φυσιογνωμία του διαγωνισμού, άρχισαν να φυσάνε οι πρώτοι άνεμοι της ευρωπαϊκής μουσικής κουλτούρας, όπως σιγοψιθυρίστηκε στα τότε στα Τίρανα.²⁴¹

Το 8^ο φεστιβάλ φιλοξένησε 21 τραγούδια στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1969 ερμηνευμένα σε 2 ημιτελικούς από 10 τραγούδια εκ των οποίων εγκρίθηκαν τα 10 καλύτερα για τον τελικό. Επιπλέον, τα τραγούδια ερμηνεύτηκαν από 12 πρωτοεμφανιζόμενους καλλιτέχνες και 12 καταξιωμένους. Η πρώτη βραδιά άνοιξε με το τραγούδι «2.000.000» το οποίο ήταν εκτός συναγωνισμού για να τιμήσουν τα 2.000.000 Αλβανών πολιτών.

Συνέχισαν τα «Το φως της ζωής» από την Κλεοπάτρα Σκάρτσο και τον Κεμάλ Κερτούσα, «Άνοιξη της ελευθερίας» από τις Βάτσε Ζέλα και Λιλιάνα Κοντακσί, «Εγώ και οι φίλοι μου» από τις Λιλιάνα Κοντακσί και Ιουστίνια Αλία (δεύτερη θέση), «Η γενιά μας» από τις Έμα Κιαζίμι και Βάτσε Ζέλα, «Ευτυχία» από Βέρα

²⁴⁰Zydi, “Gjurmetearta”,

²⁴¹Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 7^{ου} φεστιβάλ.

Δερβίση και Μπουγιάρ Λάλαι (τρίτη θέση), «Αχώριστοι φίλοι» από τον Ναίμ Κερτσούκου και τον πρωτοεμφανιζόμενο Σερίφ Μερντάνι που έκλεψε καρδιές και εντυπώσεις.

Βέβαια δεν έλειψαν λίγο πριν το τέλος και μερικά τραγούδια με πολιτικό στίχο όπως «για την νέα μας δασκάλα» από τον Αβνί Μούλα και την Θελέντσα Αξάνη, «Μπαλάντα για παρτιζάνους» από τους Κεμάλ Κερτούσα και Χουσεϊν Κοτσία, «Το μυστήρι των χτιστών» ερμηνευμένο την μια νύχτα από το φωνητικό συγκρότημα του λιμανιού του Δυρραχίου και την άλλη από το φωνητικό συγκρότημα της κλωστοϋφαντουργίας Στάλιν. Την πρώτη θέση βέβαια κέρδισε το τραγούδι που εμφανίστηκε τελευταίο στην σειρά «Δώρο γενεθλίων», ένα τραγούδι που αγαπήθηκε όσο λίγα στην Αλβανία και που παρά τα χρόνια του, παραμένει επίκαιρο και περιζήτητο.

Το τραγούδι αυτό ο συνθέτης Νικόλα Ζοράκι μαζί με τον στιχουργό Φατός Αράπι, το εμπιστεύτηκαν την πρώτη νύχτα στην δεκαεξάχρονη Ροζέτα Ντοράτσι και την δεύτερη νύχτα στον εντεκάχρονο Δαβίδ Τουκίτσι που μάγεψε τα πλήθη. Το 8^ο φεστιβάλ έκλεινε τις κουρτίνες του αναστημένο, από τον εντεκάχρονο Τουκίτσι που όχι μόνο με την παιδική του φωνή έδωσε άλλη όψη στον διαγωνισμό, αλλά έμελλε να μείνει στην ιστορία μέχρι και σήμερα ως ο μικρότερος νικητής του.

Το 9^ο Φεστιβάλ

Το 9^ο φεστιβάλ συνέχισε την πετυχημένη συνταγή του 8^{ου} με νέες αλλαγές που βοήθησαν στον αέρα φιλελευθεροποίησης που είχε ήδη φυσήξει στην μουσική σκηνή της χώρας. Διαγωνίστηκαν 22 τραγούδια στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1970 στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου. Οι διαφορές εντοπίστηκαν κυρίως στην σκηνογραφία, καθώς πλέον την είχε αναλάβει το δίδυμο Λάμπη Μπίλντο και Μπουρχάν Τσάμη, αλλά και στην παρουσίαση που οι διοργανωτές είχαν τοποθετήσει το δίδυμο Ανδριάννα Φίστα και Μεβλάν Σάναϊ.

Την σκηνή του φεστιβάλ θα ανέβαιναν αυτή τη φορά και μια σειρά από διάφορα μουσικά συγκροτήματα, όπως το μουσικό συγκρότημα των πνευστών υπό την διεύθυνση του Γκάσπερ Τσουρτσία, το μικρό μουσικό συγκρότημα οργάνων της Όπερας υπό την διεύθυνση του Ρόμπερτ Ραντόγια, το μουσικό συγκρότημα του Ινστιτούτου Καλών Τεχνών, το μουσικό συγκρότημα του μουσικού σχολείου

Αλεξάντερ Μίσια των Τιράνων, το μουσικό συγκρότημα του ensemble του Γενικού Επιτελείου Στρατού και το μουσικό συγκρότημα των μαθητών και σπουδαστών ξένων γλωσσών.²⁴² Ενώ διαγωνίζονται για πρώτη φορά και δυο πετυχημένοι ηθοποιοί του Εθνικού Θεάτρου ο Βλαντιμίρ Μούζα και η Λιρί Λούσι.

Τις βραδιές άνοιξε το τραγούδι «Εργατικό αφιέρωμα» ερμηνευμένο από το μουσικό συγκρότημα των μαθητών ξένων γλωσσών και την δεύτερη βραδιά από το μουσικό συγκρότημα αντρών του Γ.Ε.Σ. Δεύτερο ήταν ένα τραγούδι που απασχόλησε το κοινό με την σκηνική παρουσία των δύο καλλιτεχνών που το ερμήνευσαν «Ανάμεσα σας» από τους Τονίν Τερσάνα και Σερίφ Μερντάι (τρίτη θέση).²⁴³

Άλλα τραγούδια που διαγωνίστηκαν σε αυτό το φεστιβάλ ήταν, «Πρωτοχρονιά» από Ζία Σαράτσι και Λιρί Λούσι (τρίτη θέση), «Πορτραίτο ηρωίδας» από τις Βάτσε Ζέλα και την δωδεκάχρονη Αλίντα Χίσκου, «ο χορός που δεν έχει τέλος» από τους Βλαντιμίρ Μούζα και Βαλεντίνα Γκιώνη, «ο χορός των Λάμπηδων» από τους Κεμάλ Κερτούσα και το μουσικό συγκρότημα των μαθητών ξένων γλωσσών (τρίτη θέση), «ο χορός των φώτων» Βλαντιμίρ Μούζα και Κλεοπάτρα Σκάρτσο, «Μικρέ παρτιζάνε» από την Λιλιάνα Κοντακσί και τον Κεμάλ Κερτούσα, «Η δακτύλιος» από την Ιουστίνια Αλίαι και την Βαλεντίνα Γκιώνη (δεύτερη θέση), «που πας παρτιζάνε» από την Βάτσε Ζέλα και την Άρτα Μπαμπαράμο (δεύτερη θέση).

Όπως φάνηκε και από τις παραπάνω διακρίσεις το ΚΕΑ παρόλο που δεν είχε ενεργό καθοδηγητικό ρόλο στο φεστιβάλ και στην προετοιμασία του, είχε επιβάλει την μία δεύτερη θέση σε ένα από τα δύο κομματικά τραγούδια που εκείνο τον χρόνο συμμετείχαν. Άλλη μια πρωτοτυπία της τελευταίας στιγμής που θα σημάδευε στο 9^ο φεστιβάλ ήταν η απονομή δύο πρώτων θέσεων.

Οι υπεύθυνοι του ΚΕΑ αποφάσισαν να δράσουν υπογείως την τελευταία στιγμή και να επιβάλουν την πρώτη θέση στο τραγούδι του Νικόλα Ζοράκι «Το σπίτι που γεννήθηκε το Κόμμα» ερμηνευμένο από τους Έμα Κιαζίμι και Γκάτσο Τσάκο. Από την άλλη η κριτική επιτροπή είχε ήδη αποδώσει την πρώτη θέση στην

²⁴²Οπ, π.

²⁴³Για τους δύο νεαρούς τραγουδιστές επικρατούσε ο μύθος πως μεταξύ τους υπήρχε κόντρα και ανταγωνισμός, κυρίως εξαιτίας της καταγωγής τους, καθώς ο ένας ήταν από την Σκόδρα και ο άλλος από την Κορυτσά, πόλεις που πάντα βρίσκονταν στην Κορυφή του φεστιβάλ. Festivali i 11te molle e ndaluar.

εκπληκτική μπαλάντα των Σπετίμ Κούστα - Φατός Χαράπι «Μεσάνυχτα» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και την Λιλιάνα Κοντακσί, ένα τραγούδι που όχι μόνο άντεξε τον χρόνο αλλά εξακολουθεί να παίζει μέχρι και σήμερα. Χωρίς να μπορούν να κάνουν αλλιώς ΚΕΑ και κριτική επιτροπή αποφάσισαν να στέψουν για πρώτη και τελευταία φορά στην ιστορία του φεστιβάλ δύο νικητήρια τραγούδια.²⁴⁴ Όπως είναι φυσικό, τα μεσάνυχτα κατάφεραν να εκτοπίσουν εντελώς το κομματικό τραγούδι το οποίο είχε την ατυχία να μείνει στα σκονισμένα αρχεία της ραδιοτηλεόρασης χωρίς να το θυμάται και να το τραγουδά κανείς.

Το 10^ο Φεστιβάλ

Για πρώτη φορά μετά από δέκα χρόνια συνεχών πειραματισμών και προσπαθειών, το φεστιβάλ της ραδιοτηλεόρασης αναμεταδίδεται και μέσα από το τηλεοπτικό δίκτυο της Αλβανικής Τηλεόρασης σε κάθε γωνία της χώρας. Το 10^ο φεστιβάλ συνέχισε περαιτέρω τις προσπάθειες για την φιλελευθεροποίηση και τον μοντερνισμό της δυτικής Ευρώπης που στην Αλβανία ήταν απαγορευμένα διαροπάλου.

Μάλιστα αυτή την φορά, στην σκηνή εμφανίστηκαν μοντέρνα σκηνικά, χτενίσματα, ντυσίματα και ελευθερία κινήσεων. Στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1971 χωρίς υπερβολή όλη η Αλβανία παρακολουθούσε καθηλωμένη την διεξαγωγή του 10^{ου} φεστιβάλ τραγουδιού είτε μαζεμένοι σε σπίτια γνωστών που είχαν τηλεόραση, είτε συγκεντρωμένοι σε δημόσιους χώρους όπου είχε τοποθετηθεί τηλεόραση. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής αλλά και με έρευνες που είδαν το φως της δημοσιότητας μετά την πτώση του καθεστώτος, το 10^ο και το 11^ο φεστιβάλ είχαν απασχολήσει και επηρεάσει την αλβανική καθημερινότητα όσο λίγα γεγονότα στην ιστορία της χώρας.

Την σκηνοθεσία είχε αναλάβει με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ο πετυχημένος σκηνοθέτης Μιχάλ Λουαράσι, την εντελώς πρωτότυπη και συμμετρική σκηνογραφία είχαν αναλάβει η Μουρτέζα Φουσεκάτι με τον Τόμι Βάσο και την ευρωπαϊκού τύπου παρουσίαση συνδυασμένη με ένα σόου, το πετυχημένο δίδυμο που μεσουρανούσε στα αλβανικά μέσα Έντι Λουαράσικαι Βικτόρ Ζούστι. Διαγωνίστηκαν 18 τραγούδια (χωρίς κανένα πολιτικό τραγούδι) σε τρία βράδια με τον καθιερωμένο πλέον τρόπο.

²⁴⁴Slatina Flori, “*Festivali i kenges*” βλ. *Κεφάλαιο του 11^{ου} στιβάλ*.

Πρώτο ήταν το «Χαίρετε» που ερμήνευσε ο αδελφός της Βάτσε Ζέλα Χουσνί Ζέλα μαζί με την Φικερέτε Χότζα, ακολούθησαν «γιος κάθε μάνας» από τους Έμα Κιαζίμι και Ραμίζ Κοβάτση, «Ήλιος και θάλασσα» από τους Νίκο Βασίλη και Βέρα Δερβίση, « Από μια άλλη εποχή» από τις Βαλεντίνα Γκιώνη και Βέρα Δερβίση, «Χιονοπόλεμος» από Ιλιριάνα Τσαρτσάνη και Ναίμ Κερτσούκου (τρίτη θέση), «Αξέχαστα» από Αλίντα Χίσκου και Νικολίν Γκιέργκι, «Το κορίτσι με το μπαλόνι» από Ζία Σαράτσι και Ροζέτα Ντοράτσι, «Αξέχαστα χρόνια» από τον Σερίφ Μερντάνικαι τον Νεβρούζ Ουζείρι, «Ο σταθμός» από Ιουστίνα Αλίας και Ναίμ Κερτσούκου, «Ενδιαφέρον» από τον Βλαντιμίρ Μούζα και την Κλεοπάτρα Σκάρτσο, «Τραγούδι και ηρεμία» από Νίκο Βασίλη και Κεμάλ Κερτούσα, «Η Αλβανία χαιρετά» από την Αλίντα Χίσκου και τον Πετρίτ Ντομπιάνι, «Εμείς οι δυο μαζί» από τα ντουέτα Σερίφ Μερντάνι – Ιουστίνα Αλίας και Κλεοπάτρα Σκάρτσο –Νεβρούζ Ουζείρι (δεύτερη θέση).

Όλα τραγούδια έμειναν και τραγουδήθηκαν για ολόκληρες δεκαετίες με μερικά να ακούγονται μέχρι και σήμερα. Η πρώτη θέση δόθηκε στο τραγούδι «Τραγούδι για την μητέρα» των Αγκίμ Προντάνη και Αγκίμ Σέχου, ερμηνευμένο από τα «χρυσά αγόρια» Σερίφ Μερντάνι και Τονίν Τερσάνα που φρόντιζαν να καλλιεργούν τον μύθο της κόντρας μεταξύ τους, με δεκάδες κορίτσια να παραληρούν στο πέραςμα τους, πράγμα ανήκουστο για την απομονωμένη Αλβανία της δεκαετίας του 1970.

Με το πέρας του 10^{ου} φεστιβάλ αποδείχτηκε πως το ΚΕΑ ήταν παντελώς ανίκανο να χρησιμοποιήσει την μουσική για μικροπολιτική και στρατευμένη προπαγάνδα, τα πλήθη και ειδικά η νεολαία παραληρούσε στα ακούσματα του φεστιβάλ και στα ονόματα των καλλιτεχνών που συμμετείχαν. Ο δρόμος της ελεύθερης έκφρασης και του ευρωπαϊκού μοντερνισμού που οδηγούσε στην Δύση ξεκάθαρα περνούσε από την σκηνή του φεστιβάλ της ραδιοτηλεόρασης, ένας δρόμος που οι Αλβανοί ονειρεύονταν για χρόνια.

IV) Το Αιματηρό Χτύπημα στην Τέχνη

Το 11^ο Φεστιβάλ

Μετά το 10ο Φεστιβάλ και την επιτυχία που γνώρισαν όλα τα τραγούδια του στις λαϊκές μάζες, αναμενόταν να πραγματοποιηθεί το 11ο Φεστιβάλ πάλι κατά την

ίδια πετυχημένη συνταγή που είχε χρησιμοποιηθεί και νωρίτερα. Το ενδιαφέρον του λαού για την διεξαγωγή του ήταν τεράστιο, καθώς είχε ξεκινήσει η γενικότερη εξέλιξη στην καλλιτεχνική ζωή της χώρας. Στην ραδιοτηλεόραση είχαν ξεκινήσει ήδη και οι πρώτες τηλεοπτικές εκπομπές, με καλεσμένους τους ταλαντούχους τραγουδιστές εκείνων των χρόνων, όπως τους Βάτσε Ζέλα, Τονίν Τερσάνα, Σερίφ Μερντάνι, Ιουστίνια Αλίαι που γνώριζαν τεράστια επιτυχία. Πολλοί ακροατές είχαν ακούσει μόνο τη φωνή τους από το ραδιόφωνο, τώρα πια βλέποντας και το πρόσωπο τους, τους αναγνώριζαν. Βεβαίως τότε, λίγες αλβανικές οικογένειες ήταν εξοπλισμένες με ασπρόμαυρες τηλεοράσεις, και όσες ήταν άνοιγαν διάπλατα τις πόρτες τους σε συγγενείς και φίλους να παρακολουθούν το πρόγραμμα της Α.Ρ.Τ.²⁴⁵

Το 11ο Φεστιβάλ Τραγουδιού, πραγματοποιήθηκε στις 22 και 24 Δεκεμβρίου του 1972, στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου στα Τίρανα. Σκηνοθέτης του φεστιβάλ ήταν ο ταλαντούχος Μιχάλ Λουαράσι, παρουσιαστές ήταν και πάλι, η σύζυγος του Έντι και ο Μπουγιάρ Καπετζίου, εξαιρετικό καλλιτεχνικό ζευγάρι που επιλέχθηκε και πάλι να παρουσιάσει την μεγαλύτερη καλλιτεχνική δραστηριότητα της χρονιάς. Σε αυτό το φεστιβάλ την σκηνογραφία είχε αναλάβει μια ομάδα νεαρών σκηνογράφων που μόλις είχαν επιστρέψει από τις σπουδές τους στο εξωτερικό όπως ο Έντι Χίλα και ο Τόμι Μάζντα.

Στον διαγωνισμό παρουσιάστηκαν 20 τραγούδια, τα οποία τραγουδούσαν 19 τραγουδιστές, καθώς μόνο ο μουσικός Σερίφ Μερντάνι είχε δύο τραγούδια. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα δέκα φεστιβάλ, τα τραγούδια είχαν πλέον μόνο μια παρουσίαση και ένα καλλιτέχνη. Την ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης διεύθυνε ο νεαρός Ζάνι Τσίκο, ενώ υπήρξε και η ορχήστρα πνευστών που διεύθυνε ο σαλπικτής Γκάσπερ Τσουρτσία.

Άλλη μια πρωτοτυπία του φεστιβάλ ήταν και η συμμετοχή του ταλαντούχου χορογράφου Αλφόνς Μπορίτσιμε την ομάδα του, που συνόδευσαν με κινήσεις και χορογραφίες μερικά τραγούδια του φεστιβάλ παραπλεύρως της ορχήστρας στεκόντουσαν για πρώτη φορά και τα φωνητικά που συνοδεύονταν από τρία κορίτσια και τρία αγόρια, που πλέον αποτελούσαν το φωνητικό συγκρότημα του φεστιβάλ. Εκτός από την κεντρική κριτική επιτροπή στα Τίρανα, είχαν συσταθεί τοπικές

²⁴⁵Pierre-Pandeli Simsia, «Kuj timerreth Festivalite 11-te te Kenges ne RTVSH», 11.10.2007

κριτικές επιτροπές σε διάφορες πόλεις της χώρας.²⁴⁶ Την δεύτερη βραδιά τα τραγούδια θα εμφανίζονταν με την αντίθετη σειρά παρουσίας της πρώτης ώστε να μην αδικηθεί κανένα στην κρίση του κόσμου.²⁴⁷

Το πρώτο τραγούδι που άνοιξε το φεστιβάλ ήταν του συνθέτη Ιωσήφ Μίγκα με τίτλο: «Απόψε ανήκει σε όλους μας» ερμηνευμένο από τον Ζία Σαράτσι. Το δεύτερο τραγούδι του φεστιβάλ ήταν «Στην οθόνη της τηλεόρασης» ερμηνευμένο αριστοτεχνικά από την Ιουστίνια Αλία. Στη συνέχεια εμφανίστηκαν μέσα από ασταμάτητα χειροκροτήματα και τα υπόλοιπα τραγούδια, τα οποία ήταν γεμάτα συναίσθημα, εκπλήξεις, μόδα, μακιγιάζ και εντυπωσιακές κομμώσεις που καλωσόρισαν οι θεατές. «Το κορίτσι μου» γραμμένο από τους Καστριότ Γκίνι-Ζουλιάνα Γεωργαντζή μέσα από μια καθαρά δυτικού τύπου ερμηνεία του Σερίφ Μερντάνι. Την σκυτάλη πήρε μετά από απανωτά χειροκροτήματα πρωτοεμφανιζόμενος Ντόριαν Νίνι με το ρυθμικό «Η καλύτερη μου φίλη» που επίσης εντυπωσίασε με την ερμηνεία του, καθώς ο ίδιος έκανε κινήσεις στην σκηνή που θύμιζαν ροκ εν ρολ.

Η Σουζάνα Κιατίπι έκλεψε τις εντυπώσεις καθώς τραγούδησε με μαύρο κολλητό δερμάτινο παντελόνι το τραγούδι «Ο Συνθέτης και τα κορίτσια» ενώ η Βαλεντίνα Γκιώνη τραγούδησε το τραγούδι «Η ωραιότερη εποχή», ντυμένη με μια μοντέρνα εργατική φόρμα με τιράντες και κορδέλες, εισπράττοντας χειροκρότημά και κραυγές από τους συμφοιτητές που ήταν παρόντες στην αίθουσα. Αίσθηση προκάλεσε και ο Μπασκίμ Αλιμπάλι που τραγούδησε «Τη μπαλάντα του φοιτητή» όπου μέσα από το κοινό ξεπρόβαλαν και τα πρώτα πλακάτ με το όνομα του. Ένας άλλος πρωτοεμφανιζόμενος νεαρός που εντυπωσίασε ήταν και ο Φραντσέσκ Ράντι που τραγούδησε καθισμένος με την κιθάρα του το δικό του τραγούδι «Όταν ακούμε φωνές από τον υπόλοιπο κόσμο» που έκανε μάλιστα και την παρουσιάστρια να κάνει πλάκα μαζί του λέγοντας: «Φραντσέσκ τελικά μόνο αυτήν δεν απατάς.»²⁴⁸

"Αργά την νύχτα" ονομάστηκε το τραγούδι του Τις Νταία που θα τραγουδούσε η Βάτσε Ζέλα. Την πρώτη νύχτα, μετά την ολοκλήρωση του πρώτου ρεφραίν του τραγουδιού, αναμένονταν να συνεχιστεί ένα ορχηστρικό σόλο, αλλά

²⁴⁶ Οι επιτροπές είχαν ακούσει τα τραγούδια και σε συνδυασμό με τις αντιδράσεις του κόσμου θα έδιναν τηλεφωνικά τις ψήφους τους στο τηλεφωνείο του φεστιβάλ.

²⁴⁷ Pierre-Pandeli Simsia, «Kuj timerreth Festivalitte 11-te teKenges ne RTVSH», 11.10.2007

²⁴⁸ Pierre-Pandeli Simsia, «Kuj timerreth Festivalitte 11-te teKenges ne RTVSH», 11.10.2007

παραδόξως η ορχήστρα σταμάτησε να παίζει εντελώς το τραγούδι. Τότε η ίδια γύρισε και τους είδε με ένα συγκεχυμένο χαμόγελο και με ένα σπάνιο πνεύμα γεμάτο αυθορμητισμό είπε στους θεατές: *αύριο η συνέχεια*».²⁴⁹ Την δεύτερη νύχτα, η παρουσιάστρια Έντι Λουαράσι αφού την ανήγγειλε στην σκηνή της είπε: *«-Βάτσε, σήμερα πρέπει να μας τραγουδήσεις ενάμισι τραγούδι»*. Η ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα ξέσπασε σε γέλια και χειροκροτήματα κάνοντας την μεγάλη καλλιτέχνη να κοκκινήσει από αμηχανία.²⁵⁰

Η Έμα Κιαζίμι τραγούδησε το τραγούδι «Ποιος με ξέρει απόψε άραγε εμένα» το οποίο τιμήθηκε και με το βραβείο της τρίτης θέσης, ενώ ακολούθησε η Λιλιάνα Κοντακτσί που τραγούδησε το τραγούδι του Αλεξάντερ Πέτσι «Μωσαϊκό ήχων, και χρωμάτων» το οποίο είχε ως εφέ φωτοβολίδες και εντυπωσιακά μπαλόνια. Άλλη μια κυρία που εντυπωσίασε ήταν και η Ιλιριάνα Τσαρτσάνη με το ρυθμικό τα «Τα μάτια ενός κοριτσιού» και με πολλά όμορφα δαχτυλίδια να λάμπουν στα δάχτυλα της.

Στο 11^ο φεστιβάλ ερμηνεύτηκε μια ακόμη δυτικόστροφη μπαλάντα από τον Ερμίρ Ντομπιάνι «Τραγούδι για το καράβι μας τα Τίρανα», δεδομένου ότι ήταν παραμονή Χριστουγέννων και πολλοί γνώριζαν τον συμβολισμό στην αθεϊστική Αλβανία. Άλλα τραγούδια με δυτικά χαρακτηριστικά ήταν και το τραγούδι «Το κορίτσι των κρυστάλλων» ερμηνευμένο από τον Χίλμι Χότζα, το «Οι αναμνήσεις από την θάλασσα» από τον Λευτέρ Αγκόρα, «Ο δρόμος του Ντέμπαρ²⁵¹» το δεύτερο τραγούδι του Σερίφ Μερντάνι, «Δεν λέω πως δεν σε νιώθω» Φατμπάρδα Ρακίπι, «Το δωμάτιο 23» από τον Σκελκίμ Πασολάρι και το «χαιρετισμός»

Και κάπως έτσι η βραδιά έφτασε στους δύο φιναλίστ τραγουδιστές του φεστιβάλ. Οι κύριοι ανταγωνιστές που έδιναν την μάχη του πρώτου βραβείου ήταν η πρωτοεμφανιζόμενη Λιντίτα Θεοδώρη με το τραγούδι «Τα μονοπάτια μας είναι όμορφα» και ο Τονίν Τερσάνα περσινός νικητής με το «Και τελικά ήρθε η άνοιξη». Αν και αυτά τα τραγούδια είχαν μια πολύ σύντομη ζωή όπως όλα τα τραγούδια του 11^{ου} φεστιβάλ, ακόμα και σήμερα, μετά από 45 χρόνια, εκείνοι που τα είχαν ακούσει, συνεχίζουν να σφυρίζουν τον ήχο, ειδικά τα ρεφρέν τους.

²⁴⁹Gazeta Panorama plus, “Si u zbuluatalenti i VeceZeles”, 07/02/2014

²⁵⁰Στους διαδρόμους και στα πηγαδάκια της εποχής κυκλοφορούσε η φήμη που δεν επιβεβαιώθηκε ποτέ, ότι συνθέτης και στιχουργός άλλαξαν τη δομή του τραγουδιού την τελευταία στιγμή λόγω έντονης ρήξης μεταξύ τους. Βλ. Pierre-Pandeli Simsia

²⁵¹Ορεινή περιοχή ανάμεσα στα σύνορα της Αλβανίας και της ΠΓΔΜ χωρισμένη στις δύο χώρες.

Όταν έλαβε χώρα η τελική υπόθεση, οι ταλαντούχοι παρουσιαστές επικοινωνούσαν απευθείας μέσω της τηλεφωνικής γραμμής με τις επιτροπές των περιφερειών, τότε οι πρόεδροι της περιφέρειας ρωτούσαν: *"-μας ακούει η αίθουσα;"* και η Λουαράσι ρωτούσε με πάθος *"-αίθουσα τους ακούμε;* Και εκείνοι ούρλιαζαν τότε δυνατά *"ναιι"* και τότε πρόσταζαν να δώσουν την βαθμολογία *"δώστους - δώστους"*. Μέχρι τα τελευταία λεπτά το τραγούδι των Αγκίμ Κράικα - Αγκίμ Σέχου της Λιντίτα Θεοδώρα ήταν στην κορυφή, όταν η κριτική επιτροπή των Τιράνων στα τελευταία λεπτά απέδωσε 101 βαθμούς στο τραγούδι του Τονίν Τερσάνα, το οποίο πέρασε πρώτο.²⁵²

Η κριτική επιτροπή των Τιράνων που ήταν και μέσα στην αίθουσα του Θεάτρου της Όπερας και παρακολουθούσε ζωντανά το φεστιβάλ, εξηγούσε πως επειδή το τραγούδι *«Τα μονοπάτια μας είναι όμορφα»* ξεκινούσε με το *«Καφέ Φλώρα»* στο οποίο δούλευε ο Ενβέρ Χότζα κατά τον πόλεμο, τι και αν είχε την λέξη *«ουαου»* μέσα, δεν έπρεπε να πάρει το βραβείο.

Από την άλλη αιτιολογούσε πως το *«Και τελικά ήρθε η άνοιξη»* σηματοδοτούσε την αφετηρία μιας νέας εποχής φιλελευθεροποίησης και εξευρωπαϊσμού που θα διέκοπτε την δικτατορία και σταδιακά ίσως έριχνε και την χούντα. Η επιτροπή είχε πολλούς φοιτητές των μηχανολόγων του Πολυτεχνείου και της Καλών Τεχνών.²⁵³

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός που λίγοι Αλβανοί γνωρίζουν και που ήρθε στην επιφάνεια μετά την πτώση της δικτατορίας ήταν η συμφωνία της Αλβανίας με την EBU και την συμμετοχή της στον διαγωνισμό τραγουδιού της Eurovision το 1973. Αυτό που είχε αποφασιστεί ήταν το νικητήριο τραγούδι του φεστιβάλ να εκπροσωπήσει την χώρα στον διαγωνισμό που θα διεξάγονταν στο Μόναχο της Γερμανίας.

Την είδηση την έδωσε ο νικητής του φεστιβάλ Τερσάνα, ο οποίος σε μια αποκαλυπτική συνέντευξη λίγο πριν πεθάνει είπε: *«Κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί το τι θα γινόταν. Με το πέρας εκείνου του εκπληκτικού φεστιβάλ και αφού είχα κερδίσει με μικρή διαφορά την πρώτη θέση, ήρθε να με συγχαρεί ο συνθέτης του τραγουδιού*

²⁵²Για πολλά λεπτά οι θεατές φώναζαν προκαλώντας έκπληξη τόσο στους διοργανωτές όσο και στα στελέχη του ΚΕΑ μετά την ανατροπή. Βλ. Pierre-Pandeli Simsia,

²⁵³Slatina Flori, *"Festivali i kenges"* βλ. Κεφάλαιο του 11^{ου} στιβάλ.

Πιέτερ Γκάτσι και να μου εξομολογηθεί πως οι υπεύθυνοι της ραδιοτηλεόρασης του είχαν πει πως παίρνουμε το πρώτο εισιτήριο για την Eurovision, ήμασταν πανευτυχείς όλοι, η Αλβανία έμπαινε σε άλλον δρόμο. Την επόμενη κιόλας μέρα άρχισαν τα προβλήματα.»²⁵⁴

Την επόμενη κιόλας μέρα του 11^{ου} φεστιβάλ εκδηλώθηκε μια μικρή χαλάρωση του καθεστωτικού ελέγχου, που με την σειρά της γέννησε μικρές κοινωνικές εστίες αντίδρασης στους κόλπους της κοινωνίας. Το ΚΕΑ και ο Χότζα πανικοβλήθηκαν με την νέα κατάσταση. Η απάντηση ήταν άμεση, μια νέα σκληρότερη εσωτερική επανάσταση.

Η νέα λοιπόν επανάσταση, στοχοποίησε αμέσως την ηγεσία και την αφρόκρεμα τεσσάρων βασικών κοινωνικών πυλώνων της κοινωνίας, (νεολαία, διανοήση, στρατό και τεχνοκράτες).²⁵⁵ Εκεί ηγεμόνευε «ο εχθρός του λαού» αυτή τη φορά και έπρεπε πάλι να εξαλειφθεί με κάθε τρόπο. Η συνταγή δοκιμασμένη, παλιά και αλάθητη, γεννούσε δήθεν «κοινωνική γαλήνη», απαγχόνιζε αντιπάλους και τρομοκρατούσε ολόκληρη την αλβανική κοινωνία. Οι εκκαθαρίσεις πρωταγωνιστούσαν και πάλι, συμπαρασύροντας σε βασανιστήρια, φυλακίσεις και εξορίες τους νεαρούς τραγουδιστές, τους σκηνοθέτες, τους παρουσιαστές και όποιον άλλο είχε βοηθήσει στην οργάνωση και διεξαγωγή του 11^{ου} φεστιβάλ.

Το πρώτο «επαναστατικό» χτύπημα δόθηκε στον τομέα του πολιτισμού, έτσι εξελίχθηκε η μάχη κατά της φιλελευθεροποίησης της νεολαίας με θύματα τον ιδεολογικό υπεύθυνο του ΚΕΑ Φαντίλ Πατσράμι και τον διευθυντή της ραδιοτηλεόρασης Τόντι Λουμπόνια.²⁵⁶ Η τιμωρία του «ασχυρού χεριού» από την κορυφή της Ραδιοτηλεόρασης μετά και το 11^ο Φεστιβάλ, έπρεπε να είναι ταχύτατη και παραδειγματική.

Ο Λουμπόνια που υπήρξε καθεστωτικός δεν κατάλαβε ποτέ πως καταδικάστηκε ως η κύρια αιτία της εξάπλωσης των «ξένων τάσεων στον τομέα της τέχνης». Αμέσως μετά καταρτίστηκε και εφαρμόστηκε μακρύς κατάλογος τιμωριών στον τομέα του πολιτισμού, με πρώτο τον Λουμπόνια που καταδικάστηκε σε

²⁵⁴Sot news, “Tonin Teršana, Interviste”, 28/01/2013

²⁵⁵Fevziu, σ. 282

²⁵⁶Οπ. π. Η Ένωση Εργατικής Νεολαίας Αλβανίας είχε δυσαρεστηθεί σημαντικά από την επανάσταση και τους ασφυκτικούς περιορισμούς που επέβαλε. Αυτή την εποχή μάλιστα, εκφράζονται πλέον από τα νεώτερα μέλη της, έντονες μεταρρυθμιστικές απόψεις, οι οποίες επέφεραν με την σειρά τους νέους τρόπους έκφρασης στην λογοτεχνία και την τέχνη. Pira, σ. 90

δεκαπέντε χρόνια φυλάκιση και μετά την ολοκλήρωση της ποινής του θα εργαζόταν ως χειρωνακτικός εργάτης στις αποχετεύσεις της Σκόδρα για παραδειγματισμό. Ο παρουσιαστής της εκδήλωσης Μπουγιάρ Καπετζίου, εκτοπίστηκε στο εργοστάσιο τούβλων των Τιράνων, ο σκηνοθέτης Λουαράσι μαζί με την σύζυγο του σε ένα εργοτάξιο στο Μπαλς, το ίδιο η Ιουστίνια Αλίας, ο Φραντσέσκ Ράντι, ο Ντόριαν Νίνι κ.ο.κ.²⁵⁷

Ο Σερίφ Μερντάνι τιμωρήθηκε με την κατηγορία "ερμηνεία και διάδοση της παρακμιακής αστικής μουσικής" αλλά και με την κατηγορία της αστικής καταγωγής και εμπορικής δραστηριότητας των προγόνων του. Ο νεαρός τραγουδιστής από την Κορυτσά που στις αρχές της δεκαετίας του 70 γνώρισε τεράστια επιτυχία πλήρωσε με 20ετή ποινή φυλάκισης το 11^ο φεστιβάλ: *Θυμάμαι μόλις είχα τελειώσει τις σπουδές μου στα Τίρανα, όταν σε κάποιο φοιτητικό πάρτυ με άκουσε ο συνθέτης Αγκίμ Κράικα να τραγουδάω αγγλικά και ιταλικά και μου ζήτησε να περάσω την επόμενη μέρα από το Ράδιο Τίρανα. [...] Ο διευθυντής του φεστιβάλ ενθουσιάστηκε με τις φωνητικές μου δυνατότητες, μου πρότεινε αμέσως να συμμετάσχω στο 9^ο φεστιβάλ τραγουδιού. Κάποια στιγμή μου ζήτησε να τραγουδήσω ένα τραγούδι της Βάτσε Ζέλα και εγώ του αποκρίθηκα πως δεν ξέρω κανένα αλβανικό τραγούδι, τραγουδάω κυρίως Τζιάνι Μοράντι και Beatles, ωστόσο με επέλεξε, ήταν η πιο ευτυχισμένη στιγμή της ζωής μου. Το δράμα ήταν πως τα τραγούδια είχαν την επόμενη νύχτα και άλλη παρουσίαση. Εγώ διαγωνίστηκα με 2 τραγούδια, την τελική πρόβα την παρακολουθούσαν φοιτητές, τους ζητήθηκε από τους υπευθύνους να μην χειροκροτήσουν γιατί τα τραγούδια ηχογραφούνταν για τον δίσκο. Με το πέρας της πρόβας οι φοιτητές σηκώθηκαν όρθιοι και όχι μόνο χειροκροτούσαν αλλά σφύριζαν αδιάκοπα και ζητωκραύγαζαν. Ο διευθυντής ανίκανος να επιβληθεί στο πρωτάκουστο θέαμα, είχε μαυρίσει από το φόβο του, ζήτησε να αφαιρεθούν τα τραγούδια μου από τον δίσκο. Απ' εκείνη την ημέρα ξεκίνησε η περιπέτεια μου, η ασφάλεια είχε ήδη αρχίσει την παρακολούθηση. [...] Διαχρονικά σε όλα τα φεστιβάλ διεξάγονταν αποκλειστικά και μια πρόβα για το Πολιτμπιρό και τα στελέχη του ΚΕΑ. Στο 11^ο φεστιβάλ την πρόβα είδε και ο ίδιος ο Ενβέρ Χότζα. Θυμάμαι ρώτησε πριν ανέβω στην σκηνή,: -Αυτός ο Μερντάνι, έχει κάποια συγγένεια με την γνωστή οικογένεια εμπόρων της Κορυτσάς; ²⁵⁸Αυτουνού το*

²⁵⁷Kifter Këlliçi : Gazeta Shekulli, 22/06/2007

²⁵⁸Η Οικογένεια Μερντάνι ήταν πασίγνωστη αστική προπολεμική οικογένεια από την Κορυτσά, για την οποία ο Χότζα, έκανε συχνές αναφορές και εξαπέλυε επιθέσεις σε πολλά από τα βιβλία του.

όνομα παίζει 8 φορές την μέρα στα μέσα και το δικό μου μόλις μία. Αυτό ήταν, οι παρατρεχάμενοι και τα στελέχη του ΚΕΑ είχαν σημειώσει το όνομα μου.»²⁵⁹

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των εγγράφων εκείνης της εποχής, την «καταπολέμηση» της Δυτικής τάσης στην τέχνη και τον πολιτισμό, που ξεκίνησε να εκδηλώνεται στο 11^ο φεστιβάλ την πλήρωσαν ακριβά οι εξής: ο πρόεδρος της Ένωσης Συγγραφέων & Καλλιτεχνών Αλβανίας Δημήτερ Σκουτερίκι, ο διευθυντής της σπουδαιότερης καλλιτεχνικής εφημερίδας «Ντρίτα» Βίλσον Κιλίτσα, ο Ιμπραήμ Ουρούτσι συντάκτης της, και ο Μοικόν Ζέκο αρθρογράφος. Από το μόνο λογοτεχνικό περιοδικό της χώρας «Νοέμβριος» Ντάλαν Σάπλλο, Γκιέργκι Ζέι, Αντών Κουτσάλη, και ο Σουλεϊμάν Μάτο. Στον εκδοτικό οίκο του ΚΕΑ «Ναίμ Φράσερι» τιμωρήθηκαν ο Διλαβέρ Διλαβέρη, Ρινούς Ιντρίς, Αριστεΐδη Ριστάνη. Οι επόμενοι στη λίστα των συλλήψεων ήταν οι σπουδαίοι ζωγράφοι Εντισόν Γκιέργκο, Αλί Οσέκου, Φρεντερίκ Ρεσπία, Κουιτίμ Σπαχιβόγκλι, συμπεριλαμβανομένου και του αρχιτέκτονα Μαξ Βέλο.²⁶⁰

Μετά τις σοβαρές ποινές στον τομέα των τεχνών και του πολιτισμού, διεξήχθη η 5^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΕΑ που έδωσε το δεύτερο χτύπημα στους στρατιωτικούς κύκλους, με θύματα τον ίδιο τον Υπουργό Άμυνας Μπεκίρ Μπαλούκου και μια σειρά από ανώτατα στρατιωτικά στελέχη που είχαν διαφωνήσει κατά το παρελθόν με τον Χότζα.²⁶¹ Βέβαια, το τρίτο και σκληρότερο «χτύπημα» δόθηκε στην προβληματική οικονομία της χώρας. Ο Υπουργός Εμπορίου Κίτσο Γκιέλα, ο Υπουργός Βιομηχανίας Αμπντούλ Κελλέζι και ο Πρόεδρος της Επιτροπής του Κρατικού Σχεδιασμού Αλβανίας, Κώτσο Θεοδόση καθαιρέθηκαν.²⁶² Τα

Σχεδόν όλα τα μέλη της οικογένειας διώχθηκαν και φυλακίστηκαν μετά την Απελευθέρωση, η δε περιουσία τους κρατικοποιήθηκε.

²⁵⁹Το ίδιο πράγμα είχε συμβεί και με τον παρουσιαστή του μετεωρολογικού δελτίου της κρατικής τηλεόρασης όταν ο Χότζα σε κάποια εκδήλωση είχε πει πως φυσιογνωμικά του θύμιζε κάποιον Ιταλό Λοχία από τον πόλεμο. Την επόμενη μέρα ο παρουσιαστής εξαφανίστηκε από την οθόνη και κανείς δεν έμαθε τι απέγινε. GAZETATEMA, “*Intervisteme Sherif Merdanin*”, 15/07/2017.

²⁶⁰Βλ. Kifter Këlliçi

²⁶¹Οι στρατιωτικοί διαφώνησαν έντονα με τον Χότζα, ζήτησαν αλλαγή πλευσης όσον αφορά την συγκεντρωτική αμυντική δομή της χώρας και εξέφρασαν την άρνηση τους στην κατασκευή αμέτρητων υπόγειων πολυβολείων (μπουνκέρ) που κόστιζαν χωρίς να επιφέρουν κέρδος. Κατά την γνώμη τους έπρεπε να σχηματιστεί ένας σύγχρονος και αποτελεσματικός στρατός. Περιορισμένος σε αριθμό και άριστα εκπαιδευμένος ο νέος λαϊκός στρατός θα υπαγόταν απόλυτα στο Γενικό Επιτελείο Στρατού και δεν θα είχε σχέση με τον κομματικό μηχανισμό. Όπ. π., σ. 91. Η δημιουργία προϋπέθετε να μην ελέγχεται καθόλου από το ΚΕΑ, πράγμα που ο Χότζα δεν ήθελε ούτε να ακούει καθώς η εξουσία του στηρίζονταν αποκλειστικά στο στρατό και την ασφάλεια. Φοβόταν πως ένας μη ελεγχόμενος από τον ίδιο στρατός θα μπορούσε να οργανώσει στρατιωτικό πραξικόπημα και να τον εκτοπίσει. Duka, σ. 283

²⁶²Διαφώνησαν με την πολιτική που επέβαλε ο Χότζα βλέποντας τις διαδοχικές αποτυχίες της οικονομίας που είχε η πολιτική της απομόνωσης και των λάθος στόχων. Αυτοί στήριζαν την νέα

«επαναστατικά χτυπήματα» και οι εκκαθαρίσεις, αποδείκνυαν και στην πράξη την καταστροφική πορεία που η Αλβανία ξεκινούσε να παίρνει. Ο φόβος του Ενβέρ Χότζα για την διατήρηση της προσωπικής του εξουσίας ξεπερνούσε κάθε προηγούμενο.

Ο ίδιος βέβαια, μετά το 11^ο φεστιβάλ ξεκίνησε σταδιακά να αποσύρεται από το πολιτικό προσκήνιο. Στις 7 Ιανουαρίου του 1973, δύο εβδομάδες μετά την λήξη του «σημαδεμένου φεστιβάλ» σε μια δημόσια ομιλία του στην πόλη της Λούσνιας εξαπέλυσε μια φοβερή επίθεση όπου κατηγορήσε τους υπευθύνους για συνωμοσία κατά του καθεστώτος και της σοσιαλιστικής τέχνης. Δεν δίστασε να χαρακτηρίσει τις δημιουργίες ως «έκφραση της αστικής διάνοησης» που είχαν σκοπό να πλήξουν και να παρασύρουν την νεολαία.²⁶³

Από την άλλη, το φεστιβάλ και οι αιματηρές συνέπειες που έφερε ξεχάστηκαν σχετικά γρήγορα εξαιτίας της ήδη κλονισμένης υγείας του Χότζα και μιας καρδιακής προσβολής που υπέστη το 1973 που τον κράτησε για ένα χρόνο σε κλοιό στενής ιατρικής παρακολούθησης.²⁶⁴ Στοιχεία κάνουν λόγο για την σημαντική επιρροή που ασκούσε απάνω του, αλλά και για το βασικό ρόλο που έπαιξε στην λήψη αποφάσεων η σύζυγος του Νετζμίγιε Χότζα.

Η σχέση τους συσφίχθηκε μετά και από το έμφραγμα του Χότζα, πληροφορία που προκύπτει από τις σημειώσεις στο προσωπικό του ημερολόγιο.²⁶⁵ Το μεταβατικό έτος 72-73 έμεινε στην ιστορία της χώρας ως μια αιματηρή χρονιά που θα σηματοδοτούσε την αρχή της αυστηρότερης λογοκρισίας που γνώρισε ποτέ

καινοτόμα πολιτική τους στο άνοιγμα της χώρας τόσο σε Ανατολή όσο και σε Δύση. Πρότειναν την κατάργηση της συγκεντρωτικής παλαιολιθικής οικονομίας στηριζόμενοι σε ρεαλιστικά και όχι ιδεολογικά και δογματικά επιχειρήματα. Όπ. π., σ. 283

²⁶³Slatina Flori, “*Festivali i kenges*” βλ. *Κεφάλαιο του 13^{ου} φεστιβάλ*.

²⁶⁴Fevziu, σ. 281

²⁶⁵Ήταν μαζί για 43 χρόνια με τον Χότζα, αυτό όμως που προκύπτει είναι ότι η Νετζμίγιε ήταν αναμφισβήτητα μια πολύ σκληρή γυναίκα, ικανή να διαπράξει κάθε είδους έγκλημα εκμεταλλεόμενη την παράνοια του Χότζα που ενισχυόταν κάθε φορά από το πάθος του για την εξουσία. Πολλοί ισχυρίζονται ότι η νεαρή αγωνίστρια μεταλλάχτηκε σταδιακά με τον καιρό, μεθυσμένη από την εξουσία που της παρείχε ο σύζυγος της. Όμως από κάποια γράμματα που έστειλε στον Χότζα την περίοδο του πολέμου διαφαίνονται τα χαρακτηριστικά μιας εγκληματικής προσωπικότητας που θα απαιζε τον πιο αρνητικό ρόλο δίπλα στον δικτάτορα. Fevziu, σ.135. Η Νετζμίγιε οργανώθηκε στο αναφασιστικό και εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα από μαθήτρια γυμνασίου. Συμμετείχε στην ιδρυτική συνάντηση της Αλβανικής Κομμουνιστικής Νεολαίας ενώ παράλληλα ορίζεται και ως εκπρόσωπος της σε όλα τα εθνικά συνέδρια της εποχής. Μετέπειτα διατέλεσε υψηλόβαθμο στέλεχος του ΚΕΑ με υψηλές λειτουργίες μέσα και έξω από το Κόμμα, όπως διευθύντρια του Τμήματος Προπαγάνδας, και του τμήματος Παιδείας και Πολιτισμού. Από το 1966 και μετά, κατείχε την έδρα του διευθυντή του Ινστιτούτου των Μαρξιστικών-Λενινιστικών Μελετών της Αλβανίας.

ευρωπαϊκή χώρα στην τέχνη. Μια χρονιά που σύσσωμος ο καλλιτεχνικός κόσμος της Αλβανίας μέχρι και σήμερα, στις μέρες μας προσπαθεί να ξεχάσει.

V) Τα Χρόνια της Λογοκρισίας, τα Κομματικά Τραγούδια και ο Πλήρης Έλεγχος

Το 12^ο Φεστιβάλ

Μετά την ιδεολογική και πολιτισμική επανάσταση στην Αλβανία επικράτησε όπως είδαμε, ο θεσμός του κινέζικου ντατζεμπάο, η αλλιώς των αλβανικών «Φλετ Ρουφέ». Ο θεσμός αυτός ταυτίστηκε απόλυτα με τους θρησκευτικούς αφορισμούς του μεσαίωνα κυρίως μετά το 11^ο Φεστιβάλ. Η νέα κομματική γραμμή ανάγκαζε τους πολίτες να βγάλουν σε δημόσια αναφορά καταγγελίες, επαίνους, αναφορές και παντός είδους κριτικές για τους συμπολίτες τους. Η έκθεση μπορούσε να συνοδευτεί από φωτογραφία, στατιστική, διάγραμμα και οτιδήποτε άλλο ήταν χρήσιμο.

Ο αναφερόμενος είχε 3 μέρες διορία να απαντήσει με τον ίδιο τρόπο βάση κάποιας στενής επιχειρηματολογίας. Αν η απάντηση δεν αρκούσε, τότε παρουσιάζονταν σε μια ειδικά εκλεγμένη λαϊκή επιτροπή που αποφάσιζε την τιμωρία του.²⁶⁶ Οποιος αποπειράθηκε να δραπετεύσει από την χώρα σκοτώθηκε ή εκτελέστηκε, αν βέβαια πιανόταν τον περίμενε ενδεχομένως και ισόβια φυλάκιση. Η απομόνωση ήταν τόσο έντονη, που σε κάθε ακριτική περιοχή είχαν δημιουργηθεί ειδικοί σταθμοί παρεμβολών για να μη καταφθάνουν ιταλικά, ελληνικά και γιουγκοσλάβικα δίκτυα.²⁶⁷

Τέλος, ο ενβερισμός δεν θα μπορούσε να μην έχει και μια σταθερά για τον ορθό και πρέπον τρόπο συμπεριφοράς του νέου ανθρώπου. Ο τρόπος συμπεριφοράς που υπαγόρευε το ΚΕΑ για τους κατοίκους της Αλβανίας ήταν όπως ακριβώς η πολιτική του, σκληρός, συντηρητικός και γεμάτος πουριτανισμό. Απαγορευόταν τα γένια, τα μακριά μαλλιά και τα κοντά παντελόνια για τους άντρες, ενώ για τις γυναίκες απαγορευόταν οι μίνι-φούστες, τα στενά τζιν παντελόνια και το έντονο μακιγιάζ.

Αυστηρή απαγόρευση υπήρχε, στα ναρκωτικά, στις προγαμιαίες και εξωσυζυγικές σχέσεις, στη μόδα, στην ξένη μουσική, στους νυχτερινούς περιπάτους

²⁶⁶ Fevziu, σ. 599

²⁶⁷ Οπ. π., σ. 333

κ.ο.κ. Το Κόμμα και το Κράτος ήταν υποχρεωμένοι να διαφυλάξουν με αυτό τον τρόπο την μακροχρόνια σημαντική αλβανική παράδοση και τον πολιτισμό.²⁶⁸ Η νεολαία βούλιαζε καθημερινά στον απομονωτισμό, καθώς αυτή την περίοδο ξεκινάνε να κόβονται εντελώς και οι ελάχιστες υποτροφίες φοιτητών και σπουδαστών για το εξωτερικό, ξεκινάει η λογοκρισία και ο έλεγχος της αλληλογραφίας, αλλά και η απαγόρευση του ξένου τύπου.

Το 1973 ήταν ίσως η χειρότερη χρονιά για τον πολιτισμό και την τέχνη στην Αλβανία. Μετά από μια καρποφόρο άνοιξη σε κάθε τομέα του πολιτισμού, ήλθε ένας απότομος και βαρύς χειμώνας που θα κρατούσε 18 ολόκληρα χρόνια. Το ΚΕΑ μετά τις εξωφρενικές εκκαθαρίσεις που διέταξε το 1973, κατάφερε να μεταδώσει παντού τον τρόμο και την φόβο σκοτώνοντας κάθε έννοια της τέχνης. Για το Φεστιβάλ Ραδιοτηλεόρασης πλέον, εργάζεται μια ολόκληρη ομάδα στελεχών και πρακτόρων του ΚΕΑ που έχει αρμοδιότητα τον πλήρη έλεγχο και την επιβολή της κομματικής προπαγάνδας στη μουσική.

Χωρίς να χάνει χρόνο η κομματική επιτροπή διοργάνωσης φεστιβάλ που απ' εδώ και πέρα θα είναι υπεύθυνη για το διαγωνισμό, απέστειλε μια «απειλητική» ντιρεκτίβα με την οποία προσκάλεσε να λάβουν μέρος στο 12ο φεστιβάλ, άπαντες εναπομείναντες μουσικοί όπου και να βρίσκονται. Στην ντιρεκτίβα τόνιζε πως όλες οι δημιουργίες θα περνούσαν τον πολλαπλό έλεγχο των αρμόδιων οργάνων λογοκρισίας του ΚΕΑ και η θεματολογία των τραγουδιών, θα ήταν αυστηρά σοσιαλιστική/πατριωτική. Μάλιστα, εξαιτίας της υπόθεσης Μερντάνι, θα εξετάζονταν αναλυτικά όλοι οι οικογενειακοί φάκελοι «κοινωνικών φρονημάτων» των συμμετεχόντων, μαζί με το μακιγιάζ, το ντύσιμο κ.ο.κ.²⁶⁹

Στις 22, 23, και 24 Δεκεμβρίου του 1973 κάτω από ένα κλίμα πολλαπλών ελέγχων και συνεχούς αστυνομοκρατίας διεξήχθη το 12ο Φεστιβάλ τραγουδιού κάτω από την καλλιτεχνική διεύθυνση του Νικόλα Ζοράκι. Την συντηρητική σκηνοθεσία είχε αναλάβει ο Αλμπέρτ Μίγκα, την λιτή σκηνογραφία ο Φατός Μετάχου, την διεύθυνση της ορχήστρας οι Φερντινάντ Ντέντα & Ερμίρ Κάντια, ενώ την παρουσίαση η Φλούτουρα Τσάνγκου με τον Πάντι Σίκου. Εν τω μεταξύ, το φεστιβάλ είχε επιστρέψει στην οργανωτική δομή του 10ου καταργώντας κάθε τομή

²⁶⁸ Οπ. π., σ. 603

²⁶⁹ Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 14^{ου} φεστιβάλ.

και ανανέωση που είχε επέλθει από το 11ο. Μεταξύ αυτών η διπλή παρουσίαση των τραγουδιών ήταν πάλι παρούσα και στο 12ο φεστιβάλ.

Πρώτο διαγωνίστηκε το τραγούδι του Φερντινάντ Ντέντα «Κόμμα μου, ήλιε του τόπου μου» ερμηνευμένο από τους Ραμίζ Κοβάτση και Χουσεΐν Κοτσία που επιστρατεύτηκαν από το ΚΕΑ να επιστρέψουν στο διαγωνισμό το οποίο τιμήθηκε και με την τρίτη θέση. Ακολούθησαν με την σειρά «Συνάντηση Γενεών» Κεμάλ Κερτούσα και Σουζάνα Κιατίπι, «Νέα πόλις» Ζία Σαράτσι και Ραμαντάν Μουχαμέτι, «Ο παρτιζάνος ποιητής» από τους Γκάτσο Τσάκο και Ζελιχά Σίνα (δεύτερη θέση), «Χαιρόμαστε και απολαμβάνουμε όπως η γη μας» από το φωνητικό συγκρότημα των εργατριών και από το φωνητικό συγκρότημα των εργατών,²⁷⁰ «ο Σιδηρόδρομος είναι το τραγούδι μας»²⁷¹ από Λιντίτα Θεοδώρα και Δημήτερ Ντίσο, «Σαν κόκκινη Αυγή» από τις Βάτσε Ζέλα και Αλίντα Χίσκου, (δεύτερη θέση) «Κάνει παρέλαση η Αλβανία» από τους Χουσεΐν Κοτσία και Γκάτσο Τσάκο, «Ωμο με ώμο όπως τα βουνά» από Έμα Κιαζίμι και Κεμάλ Κερτούσα (τρίτη θέση) «Ο σύντροφος μας» Αλίντα Χίσκου και Βέρα Μέκκα, «Φεγγάρι της νύχτας σε έσβησαν τα σοσιαλιστικά μας φώτα» ερμηνευμένο από τους εργάτες της ηλεκτροδότησης Νουρίε Μίρι και Μέλι Μπόζγκο²⁷², «Όταν είσαι στις ίδιες γραμμές με τους Παρτιζάνους» Σουζάνα Κιατίπι και Θελέντσα Αξάνη (τρίτη θέση), «Το σοσιαλιστικό χωριό μας» από Ραμίζ Κοβάτση και Ζελιχά Σίνα, «Εργατικές χαρές» από Λιντίτα Θεοδώρα και Ζία Σαράτσι κ.ο.κ.

Τελευταίο και 20^ο, κατά το σύνηθες φαινόμενο των λογοκριμένων φεστιβάλ της χώρας, ερμηνεύτηκε το τραγούδι των Κουιτίμ Λάρο και Λιρίμ Ντέντα «Χρυσά Βήματα» από την Βάτσε Ζέλα και την Έμα Κιαζίμι που κέρδισε και την πρώτη θέση. Σε αυτό το κλίμα έκλεισε την αυλαία του το πιο σύντομο χρονικά φεστιβάλ στην ιστορία της αλβανικής μουσικής, ένα φεστιβάλ που προπαγάνδιζε το ΚΕΑ ως την αναγέννηση και την ανάσταση της σοσιαλιστικής μουσικής, ενώ στην ουσία ήταν ο θάνατος και η παρακμή.

²⁷⁰Τα φωνητικά ερασιτεχνικά συγκροτήματα από τις βιοτεχνίες και τους τόπους εργασίας επιστρέφουν όπως ήταν αναμενόμενο στα πλαίσια της «ταξικής πάλης».

²⁷¹Υποχρεωτικός ύμνος όλης της νεολαίας που πήγαινε και δούλευε «εθελοντικά» στην διάνοιξη και ολοκλήρωση του αλβανικού σιδηρόδρομου.

²⁷²Υποχρεωτικός ύμνος των εργατών της ηλεκτροδότησης με το οποίο ξεκινούσαν να πάνε στη δουλειά.

Το 13^ο Φεστιβάλ

Ένα μεταβατικό και συνάμα αδιάφορο φεστιβάλ, καθώς από την μεριά του ΚΕΑ δεν δόθηκε ιδιαίτερη δημοσιοποίηση στο γεγονός και από την μεριά του λαού δεν δόθηκε η προσοχή που δινόταν στα προηγούμενα. Σε οργανωτικό επίπεδο το φεστιβάλ εξακολουθεί να βρίσκεται κάτω από τον αυστηρό και πλήρη έλεγχο του ΚΕΑ και γι' αυτό τον λόγο δεν άλλαξε τίποτα από το προηγούμενο, η ομάδα διοργάνωσης εξακολουθεί να είναι ακριβώς η ίδια. Διεξήχθη στις 27, 28 και 29 Δεκεμβρίου του 1974 στο Θέατρο της Όπερας στα Τίρανα και διαγωνίστηκαν 24 δημιουργίες.

Πρώτο ερμηνεύτηκε το κομματικό τραγούδι του Φερντινάντ Ντέντα και μοναδική λυρική συνύπαρξη των Ραμίζ Κοβάτση, Χουσεΐν Κοτσία και Νίκο Πρόγκρι «Για το Κόμμα» που την δεύτερη νύχτα ερμηνεύτηκε από το τρίο Αριάν Κιούκου-Γκιέργκι Σουλιώτη- Γκιώνη Αθανάς παίρνοντας την τρίτη θέση. Τα σημαντικότερα τραγούδια του 13^{ου} φεστιβάλ είναι τα εξής: «Καυτή μου Νεολαία» από Ραμαντάν Μουχαμέτι και Φουάτ Ντούλι, «Ο ύμνος της σκυτάλης» Δημήτερ Ντίσο και Θελέντσα Αζάνη, «Η άνοιξη στις όχθες του Δρύνου» Λιλιάνα Κοντακτσί και Πετρίτ Ντομπιάνι, «Ο αξέχαστος λόφος» Αβνί Μούλα και η σοπράνο Τζοβάννα Ντόκο, «Φως στη ματιά σου» Τονίν Τερσάνα και Λιντίτα Θεοδώρη, «Ο νεότερος λοχαγός» Ραμίζ Κοβάτση και Πετρίτ Λούλο²⁷³, «Από τον Βορρά ως τον Νότο» από την ανθρακωρύχο Μιαφτόνι Μπέικο και τον Ραμαντάν Μουχαμέτι, «Η εξομολόγηση του Βετεράνου» από τις Ελίζα Κορέση και Σουζάνα Κιατίπι, «Ο Παρτιζάνος ποιητής» από Λιλιάνα Κοντακτσί και Τονίν Τερσάνα, «Τρεις γενιές» από την Βιολέτα Ζέφι και το Τρίο 'Ζάνι'²⁷⁴ «Φωτιά» από Αβνί Μούλα και Έμα Κιαζίμι (τρίτη θέση), «Κεμάλ Στάφα, αστέρι της ελευθερίας»²⁷⁵ από τους Χουσεΐν Κοτσία και Γκάτσο Τσάκο (δεύτερη θέση), «Το μάτι πίσσα, την καρδιά μπαρούτι» Φλορέσα Ντεμπίνια και Βιολέτα Ζέφι, «Χύσαμε αίμα μα βγάλαμε ρίζες» Έμα Κιαζίμι και Θελέντσα Αζάνη (τρίτη θέση).

Στην πολυπόθητη πρωτιά, «κονταροχτυπήθηκαν» δυο τραγούδια που είχαν την ίδια τραγουδίστρια την δεκαπεντάχρονη Αλίντα Χίσκου που ήδη είχε διακριθεί με

²⁷³ Στη μια εκτέλεση ερμηνεύτηκε ως λυρικό στην άλλη ως φολκλόρ με παραδοσιακά όργανα.

²⁷⁴ Στη μια εκτέλεση ερμηνεύτηκε ως στρατιωτικό εμβατήριο στην άλλη ως φολκλόρ από τις τρεις αδελφές Ζάνι.

²⁷⁵ Εθνικός Ήρωας της Αλβανίας που έπεσε στην Εθνική Αντίσταση.

πολλές δευτερες και τριτες θεσεις. Το ένα ήταν παραδοσιακό φολκλόρ χορευτικό και ονομαζόταν «Οι κοπέλες του χωριού μου» από τους Ενβέρ Σενγκιέργκι-Ζουλιάννα Γεωργαντζή, ερμηνευμένο στην δεύτερη εκτέλεση από τον Πετρίτ Ντομπιάνι, που ωστόσο στην τελική βραδιά εξαιτίας κάποιας ανώτερης εντολής του ΚΕΑ ερμηνεύτηκε από την Βαλεντίνα Γκιώνη, το οποίο κέρδισε την πρώτη θέση, και το «Στις μέρες μας» που τελικά έμεινε στη μία δεύτερη θέση ερμηνευμένο από την Αλίντα Χίσκου και τον Ζία Σαράτσι.

Το 13^ο Φεστιβάλ έκλεισε: α) με την νεότερη γυναίκα νικήτρια στην ιστορία του την Αλίντα Χίσκου που κατέκτησε και την δεύτερη θέση. β) Η μοναδική φορά στην ιστορία του διαγωνισμού που το νικητήριο τραγούδι ήταν ερμηνευμένο σε τρεις διαφορετικούς τρόπους από τρεις διαφορετικούς καλλιτέχνες. γ) Τα περισσότερα τραγούδια είχαν τεράστιες διαφορές από την μια παρουσίαση στην άλλη, που πολλές φορές άλλαζε σχεδόν ριζικά το τραγούδι.

Το 14^ο Φεστιβάλ

Αν και οι προετοιμασίες είχαν ξεκινήσει αρκετούς μήνες νωρίτερα, τελικά διεξήχθη στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1975 στο Θέατρο της Όπερας σε ένα πρωτοφανές ήρεμο κλίμα. Σε αυτό το φεστιβάλ οι διοργανωτές έκαναν έκκληση σε όλους τους δημιουργούς της χώρας να λάβουν συμμετοχή, συγκεντρώνοντας πάνω από 150 τραγούδια, από τα οποία διαγωνίστηκαν, μόνο 24. Την σκηνοθεσία εμπιστεύτηκαν στον Μεβλάν Σανάι, την σκηνογραφία στον Ρετζέπ Αλίαι, την καλλιτεχνική διεύθυνση στον Γκιόν Σιμόνι, την διεύθυνση της ορχήστρας στους Φερντινάντ Ντέντα και Ένο Κότσο και την παρουσίαση στους Ρεζάρτα Μάλαι και Καστριότ Τσαούση.

Στο 14^ο Φεστιβάλ διαγωνίστηκαν 30 καλλιτέχνες εκ των οποίων οι 10 ήταν πρωτοεμφανιζόμενοι. Η θεματολογία των τραγουδιών αφορούσε το Κόμμα, την Αλβανία, τον σοσιαλισμό, τον νέο τρόπο ζωής και τον πόλεμο καθώς το ΚΕΑ είχε αποστείλει ντιρεκτίβα αρκετούς μήνες νωρίτερα στους διοργανωτές. Στο συγκεκριμένο φεστιβάλ υπήρξαν δεκάδες προβλήματα στις ερμηνείες, στις παρουσίες, στον ήχο και στην ορχήστρα, ωστόσο όμως, κανένας από τους συμμετέχοντες δεν τιμωρήθηκε τις επόμενες μέρες.²⁷⁶

²⁷⁶Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 14^{ου} φεστιβάλ.

Την βραδιά άνοιξε το τραγούδι «Σύντροφοι» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και τον πρωτοεμφανιζόμενο Λουάν Ζέγγου που έκλεψε τις εντυπώσεις με την ερμηνεία του, το τραγούδι πήρε την δεύτερη θέση. Τα τραγούδια που εντυπωσίασαν τόσο το κοινό, όσο και τους κριτές ήταν τα εξής: «Κοοπερατιβίστριες του Κεμίσται²⁷⁷» από τις Λιλιάνα Κοντακσί και Βιολέτα Ζέφι, «Το Κόμμα δικάζει» από τους Αβνί Μούλα και τον Πελούμπ Κατρόσι, «Η φωνή των μανάδων» από τον τενόρο Γκιέργκι Σουλιώτη και την εργάτρια Άρτα Μπαμπαράμο, «Νεολαία με την καυτή σημαία» από τους τενόρους Γκιέργκι Σουλιώτη και Βασίλι Κυριντζή, «Καλημέρα» από την Βάτσε Ζέλα και τον Τονίν Τερσάνα.

Στην τρίτη θέση τερμάτισαν «Ο μεγαλύτερος μας έρωτας» από τις Έμα Κιαζίμι και Λιντίτα Θεοδώρη, «Γάμος στο χωριό»²⁷⁸ από τις Αλίντα Χίσκου και Βιολέτα Ζέφι και « Σαν λουλούδι» από τις σοπράνο Σπρέσα Σπάχο και Βαλντέντε Χότζα. Στην δεύτερη θέση τερμάτισε μαζί με τους «Συντρόφους» και το «Συντρόφισσα μου» από τις Λιλιάνα Κοντακσί και Βέρα Δερβίση . Τέλος την πρώτη θέση, κατάφερε να κατακτήσει διαδοχικά η Αλίντα Χίσκου με το τραγούδι «Το ψωμί των χεριών μας» των Κουϊτίμ Λάρο και Τζεβαίρ Σπαχίου που την δεύτερη νύχτα ερμήνευσε η Έμα Κιαζίμι.

Το 15^ο Φεστιβάλ

Το 1976 το Πολιτμπιρό της Κ.Ε. του ΚΕΑ προβληματισμένο βαθιά από την αποτυχία της ιδεολογικής και πολιτιστικής επανάστασης, συνειδητοποίησε ότι η πολιτική που ακολουθήθηκε όλα τα προηγούμενα χρόνια, ήταν ένα λάθος εγχείρημα που οδήγησε σε ιδεολογικό αδιέξοδο τόσο την κοινωνία όσο και το Κόμμα. Χωρίς να αποδεχτούν τα μοιραία λάθη, ισχυροποιούν εντονότερα την «ασφυξία» της χώρας με την συνταγματική αναθεώρηση του 1976 και τον νόμο υπαρ. 5506, ημερ. 28-22-1976.

Στο συγκεκριμένο Σύνταγμα της χώρας, που αποτελεί μέχρι και σήμερα μια μοναδική και παγκόσμια πρωτοτυπία στα χρονικά της νομικής επιστήμης, εντύπωση προκαλεί μεταξύ άλλων τόσο η επιβολή της συνταγματικής αθεΐας όσο και ο ορισμός της σοσιαλιστικής τέχνης: *«Το κράτος προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά του λαού και φροντίζει για την ανάπτυξη της πατριωτικής σοσιαλιστικής κουλτούρας. Το κράτος υποστηρίζει την ανάπτυξη της λογοτεχνίας και της τέχνης του σοσιαλιστικού*

²⁷⁷ Αφιερωμένο στις αγρότισσες που δούλευαν στο συνεταιρικό ακριτικό χωριό Κεμίσται.

²⁷⁸ Τους στίχους έχει γράψει ο Αλβανός συγγραφέας Ισμαήλ Κανταρέ, υποψήφιος για το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας.

ρεαλισμού, που τηρούν τα ιδανικά του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού και διαπνέονται από το πνεύμα εθνικό λαϊκό πνεύμα»²⁷⁹

Στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1976 στο θέατρο της όπερας και κάτω από την «σκέπη» του νέου Συντάγματος διεξήχθη και το 15^ο Φεστιβάλ με το «άγρυπνο μάτι» του Κόμματος να κινεί τα νήματα περισσότερο ίσως από κάθε άλλη φορά. Σε αυτό το φεστιβάλ όχι μόνο το πρώτο τραγούδι ήταν αφιερωμένο στο Κόμμα, αλλά και τα 24 διαγωνιζόμενα τραγούδια. Το φεστιβάλ ήταν ένας ύμνος για την 35^η επέτειο του ΚΕΑ και άπαντες έπρεπε να το «τιμήσουν» με την παρουσία και την δημιουργία τους. Την σκηνοθεσία είχε αναλάβει ο Άλμπερτ Μίγκα, την σκηνογραφία ο Ρετζέπ Αλίαι, την καλλιτεχνική διεύθυνση ο Γκιόν Σιμόνι και την παρουσίαση ο Ιλίρ Μπιρμπόλι με την Ρεζάνα Τσελίκου.

Το φεστιβάλ τίμησαν με την συνεισφορά τους στην διεύθυνση της συμφωνικής ορχήστρας ο Φερντινάντ Ντέντα, ο Ένο Κότσο, ο Ερμίρ Κάντια, ο Ρομπέρτ Ραντόγια, ο ίδιος ο Γκιόν Σιμόνι και ο νεαρός Σπαρτάκ Τίλι. Τον διαγωνισμό άνοιξε το τραγούδι «Συζητάει το Κόμμα με το λαό του» ερμηνευμένο από τις Λιλιάνα Κοντακσί και Αλίντα Χίσκου, ενώ δεύτερο ήταν το «εκλέγονται οι σύνεδροι στο 7^ο Συνέδριο» από τις Φάτμα Ζούμπερι και την Εγκλαντίνα Ζαγκόρα.

Ένα από τα τραγούδια που μείνανε στην ιστορία του Φεστιβάλ και που ίσως ποτέ κανείς Αλβανός να το ξεχάσει, ήταν το τραγούδι «Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε» ερμηνευμένο την πρώτη νύχτα από την χορωδία της Όπερας των Τιράνων και την δεύτερη νύχτα από την ερασιτεχνική χορωδία της βιοτεχνίας κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων Τιράνων.²⁸⁰

Από τα σπουδαιότερα τραγούδια ήταν: «Τα τραγούδια της νεολαίας» από τους Λουάν Ζέγγου και την Αλίντα Χίσκου, «Τραγούδι για τα Τίρανα» από τους Έμα Κιαζίμι και τον Γκάτσο Τσάκο (βραβευμένο με την τρίτη θέση), «Το νέο χωριό» από τους Ανδριάνα Τσέκο-Κουϊτίμ Καμπέρι και Λιλιάνα Κοντακσί-Χουσνί Ζέλα (βραβευμένο με την τρίτη θέση), «Αχ όμορφη Αλβανία» από τους Τονίν Τερσάνα και Πέτρο Ρεμπέτσι (βραβευμένο με την τρίτη θέση), «Για πάντα με τραγούδια» από τους Βάτσε Ζέλα και Γκιέργκι Σουλιώτη – Μπάρδα Χότζα (βραβευμένο με την δεύτερη θέση), «Ψηλά τις σημαίες του Συνεδρίου» από τους Γιάννη Μήτσο – Πετρίτ Λούλο

²⁷⁹Kushtetuta e R.P.S.SH.

²⁸⁰Πρώτη και τελευταία φορά που στην ιστορία του διαγωνισμού, διαγωνίστηκαν χορωδίες.

και Ζελιγά Σίνα- Πετριτί Λούλο (βραβευμένο με την δεύτερη θέση), «Το ψωμί και το ατσάλι» από τις Έμα Κιαζίμι και την Ζελιγά Σίνα (βραβευμένο με την δεύτερη θέση) και τέλος, «Μάνα μου θα κόψω την κοτσίδα μου» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και τον συνθέτη του τραγουδιού Αβνί Μούλα.²⁸¹

Το 16^ο Φεστιβάλ

Το πρώτο φεστιβάλ στην ιστορία της χώρας το οποίο διεξήχθη με πολλά προβλήματα σε κάθε επίπεδο και το πρώτο φεστιβάλ το οποίο προπαγάνδισε στην θεματολογία των τραγουδιών του την «ένδοξη απομόνωση της χώρας». Την επιλογή της απομόνωσης είχε δώσει η οριστική ρήξη με τους Κινέζους συμμάχους, ο θάνατος του Μάο Τσε Τουνγκ και η αντικατάσταση από τον διαδόχου του Χούα Κουό Φενγκ, έναν ρεαλιστή και πραγματιστή πολιτικό που όχι μόνο ξεκίνησε την εκκαθάριση της παλιάς γενιάς στο ΚΚΚ αλλά πλησίασε και την Γιουγκοσλαβία με την επίσημη υποδοχή του Τίτο το 1977 στο Πεκίνο.²⁸²

Στα μέσα του 1977, ξεκινούσαν οι εσωτερικές εκκαθαρίσεις των φιλοκινεζικών στοιχείων οι οποίες δεν είχαν μεγάλη επίδραση στην βάση και στην κοινωνία, λόγω του μικρού αριθμού οπαδών της Κίνας στο κρατικό μηχανισμό και το ΚΕΑ. Οι συλλήψεις έγιναν σε σειρά στελεχών του στρατού, με αποκορύφωμα την εκκαθάριση των Χακί Τόσκα, Υπουργού Οικονομικών,²⁸³ αλλά και στον ίδιο τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας Μπεκίρ Μπαλούκου.²⁸⁴ Όλα αυτά για να εξασφαλίσει την ακεραιότητα του, με μια νέα αιματηρή επιχείρηση εκκαθαρίσεων στον στρατό γνωστή και ως «κινεζική συνομοσία». ρήξη με την Κίνα σφραγίστηκε επίσημα τον Ιούνιο του 1978 μετά από πρωτοβουλία του Πεκίνου.²⁸⁵

Οι Η.Π.Α. απέστειλαν διακριτικά μηνύματα συγγνώμης και λήθης για όσα είχαν συμβεί, δια της διπλωματικής οδού μέσω των τρίτων χωρών. Η Ε.Σ.Σ.Δ. που είχε εκ νέου ψυχρανθεί με την Γιουγκοσλαβία και ζητούσε ένα ασφαλές στήριγμα στα Βαλκάνια πρότεινε νέο διάλογο με τα Τίρανα.²⁸⁶ Η απάντηση που εξέλαβαν και οι δυο ήταν αυστηρά αρνητική. Ο Χότζα απομονωμένος, ολοένα και περισσότερο

²⁸¹ Αφιερωμένο στις νεαρές αντάρτισσες που έβγαζαν στο Βουνό κατά τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο.

²⁸² Vickers,

²⁸³ Οπ. π., σ. 285

²⁸⁴ Οπ. π., σ. 279

²⁸⁵ Sherman, σ. 109

²⁸⁶ Οπ. π., σ. 110

βυθιζόταν στην αυταρέσκεια του και καταδίκασε τον λαό της χώρας στην απόλυτη εξαθλίωση. Όλες οι παραπάνω αποφάσεις επισφραγίστηκαν με το 7^ο και κρισιμότερο Συνέδριο του ΚΕΑ στις 18-19 Απριλίου του 1977.²⁸⁷

Οι κουρτίνες της σκηνής του 16^{ου} Φεστιβαλ άνοιξαν στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1977 στο θέατρο της όπερας κάτω από την σκηνοθεσία του νεαρού σκηνοθέτη Οσμάν Μούλλα. Παρουσιαστές ήταν η Ζαρίνα Μπαρμπολούσι και ο Ιλίρ Μπιρμπόλι, σκηνογράφος ο Ρετζέπ Αλίαι, την καλλιτεχνική διεύθυνση είχε ο Γκιόν Σιμόνι ενώ την ορχήστρα διέθυναν τρεις σπουδαίες προσωπικότητες της μουσικής ο Φερντινάντ Ντέντα, ο Ένο Κότσο και ο Μουσταφά Κάντια. Στις τρεις νύχτες του 16^{ου} Φεστιβαλ ερμηνεύτηκαν συνολικά 21 τραγούδια, ενώ υπήρξε πληθώρα νεαρών συνθετών και τραγουδιστών.²⁸⁸

Ο διαγωνισμός άνοιξε με ένα τραγούδι αφιερωμένο στους «Βετεράνους» την Εθνικής Αντίστασης ερμηνευμένο από τον τενόρο της όπερας Γκιέργκι Σουλιώτη και τον Μουχαρέμ Χέρρι, ενώ ακολούθησε το πατριωτικό φολκλόρ «Από το Κόσσοβο δεν φεύγουμε ποτέ» ερμηνευμένο από τον Πετρίτ Λούλο και τον Χουσί Ζέλα. Από τα τραγούδια που ξεχώρισαν μεταξύ άλλων ήταν: το «Μάνα» μια μπαλάντα αφιερωμένη στην σοσιαλίστρια μάνα, ερμηνευμένο από τον Γκάτσο Τσάκο και τον Τονίν Τερσάνα.

Το τραγούδι «Τον πατέρα σου τον είχα σύντροφο» σε στίχους ενός εκ των μεγαλύτερων σύγχρονων Αλβανών ποιητών, του Ντριτερό Αγκόλλι, ερμηνευμένο από τον Λουάν Ζέγγου και την Λιλιάνα Κοντακσί. Τραγούδια που διακρίθηκαν για τον έντονο πολιτικό στίχο του ήταν το «Σαν γροθιά ενωμένοι γύρω από το Κόμμα», ερμηνευμένο επίσης από τον Γκιέργκι Σουλιώτη και στην άλλη έκδοση από το τρίο Αγκίμ Ντούρο - Πετρίτ Λούλο - Καστριότ Άγκο, «Εσύ που έχεις στο μάτι την ελευθερία» ερμηνευμένο από την Αλίντα Χίσκου και τον Γκάτσο Τσάκο, «Ανάμεσα στους ανθρακωρύχους» από τις Βαλντέντε Χότζα και Λουλιέτα Περμπάσα, «Παραμένουμε Κομμουνιστές» από τους Λιντίτα Θεοδώρη και Τονίν Τερσάνα κ.ο.κ.

Τις τρεις πρώτες θέσεις του φεστιβάλ κέρδισαν τα τελευταία τρία τραγούδια κατά την σειρά εμφάνισης, με τρίτο το «Στεκόμαστε σαν τα βουνά» από τις Ιρένα

²⁸⁷ Akademia e shkencave e RPS tëshqipërisë, “Kongresi 7. i PPSH. Dhe per spektivat e zhvillimit të mëtejshëm të shkencës”.

²⁸⁸ Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 14^{ου} στιβάλ.

Κούκο και Λουλιέτα Περμπάσα, τραγούδι μήνυμα στους Κινέζους , την δεύτερη θέση πήρε το «Η Καλύβα του Γκαλιγκάτι» ερμηνευμένο από τους Αβνί Μούλα και Αλίντα Χίσκου, τραγούδι γραμμένο για την ομώνυμη ακριτική περιοχή.

Τέλος, την πρώτη θέση κέρδισε και πάλι η Βάτσε Ζέλα με το «Μπουμπούκια στο δέντρο της ελευθερίας» που στην άλλη έκδοση το ερμήνευσε η μεγάλη σοπράνο της χώρας Σπρέσα Σπάχο, η οποία σε αυτό το φεστιβάλ έκλεισε την πετυχημένη μουσική πορεία της. Το τραγούδι ήταν γραμμένο από τον πρωτοεμφανιζόμενο νεαρό συνθέτη Λιμόζ Ντιζντάρι και τους στίχους είχε βάλει το δίδυμο Ζουλιάνα Γεωργαντζή - Ρόμπερτ Σβαρτς, για τις μαθήτριες αντάρτισσες που βγήκαν στα βουνά.

289

Το 17^ο Φεστιβάλ

Έτυχε να μείνει στην ιστορία ως το πιο «έντεχνο» φεστιβάλ καθώς οι συμμετέχοντες δημιουργοί είχαν αποφασίσει να δώσουν ένα εντελώς διαφορετικό χρώμα στις δημιουργίες τους από κάθε άποψη. Στο φεστιβάλ διαγωνίστηκαν μόλις 18 τραγούδια στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1978 στο Θέατρο της Όπερας. Την καλλιτεχνική διεύθυνση είχε αναλάβει ο Γκιόν Σιμόνι, την σκηνοθεσία ο Οσμάν Μούλλα, την σκηνογραφία ο Ρετζέπ Αλίας και την ορχήστρα διέθυναν από κοινού ο Φερντινάντ Ντέντα, ο Ένο Κότσο, ο Άλκη Καρέτσο και ο Ρομπέρτ Ραντόγια. Οι παρουσιαστές Ζερίνα Μπαρδουλούσι και Ντριτσιμ Τζέπα ήταν συγχρόνως και μέλη της κριτικής επιτροπής.

Αξίζει να σημειωθεί πως και οι τρεις πρώτες θέσεις δόθηκαν σε λυρικούς τραγουδιστές του Θεάτρου και της Όπερας ενώ δεν δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους καλλιτέχνες που επανεκτέλεσαν την δεύτερη νύχτα τα τραγούδια. Αξίζει να σημειωθεί πως αυτό το φεστιβάλ χάρισε ένα από τα πιο σπουδαία τραγούδια της Αλβανίας μέχρι σήμερα, ένα τραγούδι σταθμό στην ιστορία της χώρας που κρατάει μέχρι και σήμερα. Το τραγούδι αυτό θα συνέθετε ο νεαρός συνθέτης Λιμόζ Ντιζντάρι που είχε κερδίσει και το 16^ο φεστιβάλ ένα χρόνο νωρίτερα, και τους στίχους θα τους έβαζε ο ανερχόμενος ποιητής της Αλβανίας Τζεβαίρ Σπαχίου. Το τραγούδι ονομάστηκε «Το φύλλο της δάφνης» και την πρώτη νύχτα το ερμήνευσε ο λυρικός

²⁸⁹ “Zeri Verdian i Shpresa Spahos” Tirana Observer.

τενόρος Γκάτσο Τσάκο, ενώ την δεύτερη νύχτα το ερμήνευσε το δίδυμο Λιλιάνα Κοντακτσί – Έμα Κιαζίμι σε ντουέτο.

Το τραγούδι εμφανίστηκε 13^ο στην σειρά εμφάνισης της πρώτης νύχτας, περίπου στην μέση της βραδιάς ξεσηκώνοντας τα πλήθη για αρκετή ώρα που γύρισαν τον λυρικό τραγουδιστή αρκετές φορές στην σκηνή να υποκλιθεί μέχρι να ηρεμήσει η αίθουσα από τα χειροκροτήματα. Το τραγούδι εντυπωσίασε από την πρώτη νύχτα και δικαίως πήρε την πρώτη θέση, να τονίσουμε εδώ ότι το τραγούδι δεν είχε πολιτικό στίχο και κατάφερε να κερδίσει με μεγάλη διαφορά από τα υπόλοιπα.

Την δεύτερη θέση πήρε η σύνθεση του Αβνί Μούλα «Αλβανία, ω τόπε μου» το οποίο την πρώτη νύχτα ο επίσης χρυσός συνθέτης και βαρύτονος των φεστιβάλ ερμήνευσε μόνος του, την δεύτερη νύχτα το τραγούδι ερμηνεύτηκε από την Έμα Κιαζίμι. Τέλος, την τρίτη θέση πήρε η δημιουργία του Πιέτερ Γκάτσι «Δυνατή μένει η Αλβανία μας» ερμηνευμένη από τον τενόρο της όπερας Γκιέργκι Σουλιώτη και τον «Καλλιτέχνη του Λαού» Ραμίζ Κοβάτση. Πάντως αποτελεί γεγονός πως το φεστιβάλ αυτό λειτούργησε περισσότερο ως πειραματικό στάδιο για την αναζήτηση και την δημιουργία νέων τρόπων ψυχαγωγίας και διαφορετικών μουσικών συνθέσεων από την πεπατημένη των μέχρι τότε γνωστών φεστιβάλ, με τους συνθέτες να δοκιμάζουν εντελώς διαφορετικά πράγματα και τους ποιητές να προσπαθούν να βρουν νέους τρόπους επικοινωνίας με το κοινό μέσω των λαϊκών ασμάτων.²⁹⁰

Το 18^ο Φεστιβάλ

Η Αλβανία αναγκασμένη να παραιτηθεί απ' όλα τα οικονομικά προγράμματα ανάπτυξης, προσπαθεί να στηριχτεί στις δικές της δυνάμεις, ενώ όλοι οι οικονομικοί πόροι της στηρίζονταν στις ελάχιστες εξαγωγές. Η άθλια οικονομική κατάσταση της, την ανέδειξε στην φτωχότερη χώρα της Ευρώπης. Επιπλέον το καλοκαίρι του 1979 ήταν ίσως από τα σκληρότερα καλοκαίρια της Αλβανίας, καθώς την χώρα την έπληξαν ανεπανόρθωτα καταστροφικοί σεισμοί,²⁹¹ ενώ τον Σεπτέμβριο πεθαίνει και ο Χουσνί Κάπο σε μια κλινική στο Παρίσι.²⁹²

²⁹⁰Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 17^{ου} φεστιβάλ.

²⁹¹Στις 15 Απριλίου του 1979 έπεσαν καταστροφικοί σεισμοί με επίκεντρο την πόλη Σκόδρα. Καταστράφηκαν 17. 118 κτίρια και υπήρξαν νεκροί και τραυματίες.

²⁹²HysniKapo- γεννήθηκε στην Αυλώνα το 1915. Κατά τον εθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο (1941 - 1943) ήταν ο πολιτικός γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής της Αυλώνας και στη συνέχεια επίτροπος της ταξιαρχίας του V-D. Μετά τον πόλεμο, ήταν Πρέσβης της Αλβανίας στο Βελιγράδι, και μετέπειτα Υφυπουργός Εξωτερικών. Κατά τα έτη 1950 - 1954 ήταν Αναπληρωτής Πρωθυπουργός και

Κάτω απ' αυτό το βαρύ κλίμα και με την επέτειο των 100 χρόνων από την γέννηση του Ιωσήφ Στάλιν διεξήχθη και το 18^ο φεστιβάλ τραγουδιού. Το συγκεκριμένο φεστιβάλ χαρακτηρίζεται από ένα βαρύ κλίμα και είναι από τα μόνα στην γενικότερη ιστορία του θεσμού, όπου τα τραγούδια του δεν έμειναν στην λαϊκή μνήμη και δεν γνώρισαν επιτυχία. Οι κουρτίνες της αυλαίας άνοιξαν στις 22, 23 και 24 Δεκεμβρίου του 1979 με παρουσιαστές τους Μιμόζα Ταφάι και Πίρο Κίττα. Την καλλιτεχνική διεύθυνση είχε αναλάβει ο Γκιόν Σιμόνι, την σκηνοθεσία ο Οσμάν Μούλλα, την σκηνογραφία ο Μιτάτ Τσαχεντάρι και την ορχήστρα διεύθυναν από κοινού ο Φερντινάντ Ντέντα και ο Ένο Κότσο. Σε αυτό το φεστιβάλ εισήχθη ανεπίσημα ο θεσμός του συντάκτη των στίχων, ο οποίος φρόντιζε να προσαρμόζει τους στίχους κάτω από την κομματική γραμμή.²⁹³

Στον διαγωνισμό διαγωνίστηκαν 21 τραγούδια και άλλα 3 τα οποία την τελευταία στιγμή με εντολή από το ΚΕΑ βγήκαν εκτός συναγωνισμού αλλά ωστόσο οι ερμηνευτές του τα ερμήνευσαν κανονικά. Το 7^ο στη σειρά τραγούδι ερμηνεύτηκε και τις δύο νύχτες από την Βάτσε Ζέλα και ο τίτλος του ήταν «Τραγούδι για τον σύντροφο Χουσνί Κάπο» με μουσική από τον Τις Νταία.

Το 23^ο και προτελευταίο στη σειρά εμφάνισης τραγούδι του Φερντινάντ Ντέντα «Για τον σύντροφο Χουσνί Κάπο» έμεινε μόνο στην μουσική, δεν του αποδόθηκαν ούτε στίχοι ούτε ερμηνευτές και τέλος, το τελευταίο τραγούδι στη σειρά εμφάνισης «Ζει ο Στάλιν ανάμεσα μας» ερμηνεύτηκε και αυτό τις δυο νύχτες από τον μεγάλο τενόρο της Αλβανίας και «Τραγουδιστή του Λαού» Ραμίζ Κοβάτση. Ο λόγος που τα τραγούδια έμειναν εκτός είναι άγνωστος μέχρι και σήμερα.²⁹⁴

Την πρώτη θέση κέρδισε το δίδυμο Αγκίμ Προντάνι – Ζουλιάννα Γεωργαντζή με το τραγούδι «Γιορτή μεγάλη απόψε έχει η Αλβανία» ερμηνευμένο την μια νύχτα από τις Ζελιχά Σίνα – Λιλιάννα Κοντακσί και την άλλη ερμηνευμένο πάλι από την Σίνα σε ντουέτο με την Αφερντίτα Λάτσι. Το τραγούδι ήταν αφιερωμένο στην εθελοντική ανοικοδόμηση που έκαναν οι ομάδες εθελοντικής εργασίας στις σεισμόπληκτες περιοχές και η προσφορά του ΚΕΑ.

Υπουργός Γεωργίας. Από το 1956 μέχρι που πέθανε, ήταν γραμματέας της Κ.Ε. του ΚΕΑ. Σε όλες τις εκλογικές διαδικασίες εξελέγη μέλος του Πολιτμπιρό και μέλος της Λαϊκής Συνέλευσης. Ήταν ένας από τους στενότερους συνεργάτες του Χότζα. Tirana Observer, 17/12/2015

²⁹³Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 18^{ου} φεστιβάλ.

²⁹⁴Οπ. π.

Την δεύτερη θέση πήρε το τραγούδι « Νοέμβρης Ελευθερίας»²⁹⁵ ερμηνευμένο από την Λιντίτα Θεοδώρα και την Αλίντα Χίσκου από κοινού με το τραγούδι «Το Κόμμα του λαού μου» ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και τον Γκάτσο Τσάκο. Στην τρίτη θέση τερμάτισαν: «έρχεται η Μπριγάδα των Παρτιζάνων» από τις Σουζάνα Κιατίπη και Εμιριέτα Τσέλα, «μου έδωσες φως» από τον Λουάν Ζέγγου και την Ίρμα Λιμποχόβα, και το «Η ιδεολογία μας ενώνει» των Γκιέργκι Σουλιώτη – Πέτρο Ρεμπέτσι και Καστριότ Άγκο και Μπαχρί Ρούσια.

Όπως ήταν φυσικό η πλειοψηφία των τραγουδιών αυτού του φεστιβάλ ήταν αφιερωμένη στους καταστροφικούς σεισμούς παρόλο που δεν διακρίθηκαν με κάποια θέση, τέτοια ήταν «Ζήτω Σκόδρα μου ηρωίδα», «Με αίμα γράφεις ιστορία» «Παρελάσουμε με πενταετίες» «Η άνοιξη στην πόλη μου» κ.ο.κ.

Το 19^ο Φεστιβάλ

Πολλοί είναι οι λόγοι που έκαναν το 19^ο φεστιβάλ αν όχι το πιο πετυχημένο στην ιστορία του διαγωνισμού, σίγουρα ένα από τα τρία πιο πετυχημένα. Στην Λαϊκή και Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας, η απομόνωση ήταν τόσο έντονη, που σε κάθε ακριτική περιοχή είχαν δημιουργηθεί ειδικοί σταθμοί παρεμβολών για να μη καταφθάνουν ιταλικά, ελληνικά και γιουγκοσλάβικα δίκτυα και όποιος αποπειράθηκε να δραπετεύσει σκοτώθηκε ή εκτελέστηκε, αν βέβαια πιανόταν τον περίμενε ενδεχομένως και ισόβια φυλάκιση.

Την δεκαετία του 80, η Αλβανία ήταν η τρίτη φτωχότερη χώρα του κόσμου, με ένα μισθό 15 δολαρίων τον μήνα. Οι χωρικοί δεν μπορούσαν να έχουν σπίτι τους κανένα οικόσιτο ζώο, ούτε καν κότες. Η φτώχεια είχε θερίσει σχεδόν όλη την αλβανική ύπαιθρο. Στις πόλεις ολόκληρες οικογένειες στριμώχνονταν σε μικρά διαμερίσματα 40τ.μ. Σε ολόκληρη την χώρα υπήρχαν μόλις 1265 απαρχαιωμένα και επικίνδυνα αυτοκίνητα.²⁹⁶

Ο Δεκέμβρης του 1980 σήμανε ένα σημαντικό σταθμό τόσο για τον ίδιο τον θεσμό του φεστιβάλ τραγουδιού όσο και για την ιστορία της αλβανικής ραδιοτηλεόρασης γενικότερα, καθώς ο μοναδικός αλβανικός τηλεοπτικός σταθμός, κατάφερε την πρώτη έγχρωμη αναμετάδοση στους δέκτες του λαού. Αν λάβει κανείς υπόψη τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η αλβανική οικονομία και τα δεκάδες

²⁹⁵Ο Νοέμβρης είναι ο μήνας θεμελίωσης του ΚΕΑ. Αφιερωμένο στην θεμελίωση του Κόμματος.

²⁹⁶Vickers, σ. 333

πειράματα των τεχνικών που επέμεναν να κάνουν με απαρχαιωμένα μέσα ένα τόσο σημαντικό βήμα που στις άλλες χώρες ήταν ήδη παρελθόν. Οι τυχερές οικογένειες που είχαν εξασφαλίσει στο σπίτι τους κάποια έγχρωμη τηλεόραση από το εξωτερικό φιλοξένησαν τις τρεις νύχτες της διεξαγωγής του φεστιβάλ δεκάδες συγγενείς και φίλους για να παρακολουθήσουν μαζί το «έγχρωμο θαύμα».²⁹⁷

Η «έγχρωμη» αυλαία του φεστιβάλ άνοιξε στην πλημμυρισμένη από κόσμο αίθουσα του Θεάτρου της Όπερας στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1980 με παρουσιαστές το γνωστό τηλεοπτικό δίδυμο Δημήτρης Γκιόκα και Ζερίνα Κούκε. Καλλιτεχνικός διευθυντής ήταν ο βραβευμένος μουσικός Γκιόν Σιμόνι, σκηνοθέτης ο Οσμάν Μούλλα, σκηνογράφος ο Μιτάτ Τσαχεντάρι και την συμφωνική ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης διέθυναν οι επίσης σπουδαίοι μουσικοί Ένο Κότσο και Φερντινάντ Ντέντα. Για τις ανάγκες του φεστιβάλ άλλαζε ριζικά και η σκηνογραφία καθώς την σκηνή κοσμούσαν διάφορα λουλούδια και πολύχρωμες κουρτίνες με τον σκηνοθέτη να αλλάζει εντελώς τις καθιερωμένες λήψεις στην ορχήστρα και στους καλλιτέχνες, εισάγοντας ένα εντελώς διαφορετικό στυλ.²⁹⁸

Στο 19^ο φεστιβάλ, διαγωνίστηκαν 24 τραγούδια τα οποία φαίνεται να έμειναν μέχρι και σήμερα στην λίστα των αλβανικών επιτυχιών. Ανεξαρτήτως της άχαρης θεματολογίας που είχαν οι στίχοι, το κοινό τα αγκάλιασε και τα υιοθέτησε αμέσως, μάλιστα για πρώτη φορά η επιτροπή άργησε να απονεμίσει τις διακρίσεις καθώς δυσκολεύτηκε αρκετά να για να ξεχωρίσει τα σημαντικότερα. Από τα τραγούδια που εντυπωσίασαν το κοινό ήταν το τραγούδι του Τις Νταία «Όταν χορεύουν οι αετίνες» με στοιχεία αλβανικού φολκλόρ και λαϊκά παραδοσιακά αλβανικά όργανα ερμηνευμένο από τις σοπράνο Ζελιχά Σίνα και Βαλντέντε Χότζα. Σπουδαίο μουσικά ήταν και το τραγούδι «και στο βράχο απάνω, το ψωμί μας θα το φτιάξουμε» ερμηνευμένο από την Βιτόρε Ρούσα και τον Μπασκίμ Αλιμπάλι, παρόλο που η θεματολογία του αφορούσε τον δρόμο της αλβανικής αυτάρκειας.

Εντύπωση προκάλεσε και η δημιουργία του Φερντινάντ Ντέντα «Τραγούδι για τα 40 χρόνια του Κόμματος» που ερμήνευσε ο αδελφός της Βάτσε Ζέλα, Χουσνί Ζέλα, καταξιωμένος τραγουδιστής στο χώρο των παραδοσιακών φολκλόρ

²⁹⁷Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι η αλβανική βιομηχανία τηλεόρασης URT Δυρραχίου παρήγαγε μόνο ασπρόμαυρες τηλεοράσεις, συνεπώς οι έγχρωμες ήταν εισαγωγής και προνόμιο των «εκλεκτών». Μάλιστα για να πάρεις τηλεόραση στο σπίτι σου εκείνη την εποχή, ήθελε ειδική άδεια από διάφορα κομματικά όργανα. Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 18^{ου} στιβάλ.

²⁹⁸Οπ., π.

τραγουδιών που μαζί με την Ζελιχά Σίνα έδωσαν ένα άλλο άρωμα στο φεστιβάλ. Τραγούδι που ξεχώρισε ήταν επίσης το στρατιωτικό εμβατήριο «Με δυο πληγές πολέμου οργανώθηκαν στο Κόμμα» αφιερωμένο στους βετεράνους της Εθνικής Αντίστασης και ερμηνευμένο από την Αλίντα Χίσκου και την Λιντίτα Θεοδώρα.

Έντονη ήταν η παρουσία και των λυρικών ερμηνευτών που δούλευαν στο Θέατρο της όπερας. Το τραγούδι «Πάντα προχωράμε μαζί με το Κόμμα» του μεγάλου Πιέτερ Γκάτσι ερμήνευσαν την πρώτη νύχτα οι τενόροι Γκιέργκι Σουλιώτη - Πέτρο Ρεμπέτσι, ενώ την δεύτερη νύχτα για να πετύχουν την «ταξική πάλη», οι ερασιτέχνες Ούλι Μούτσο και Αγκίμ Ντούρο.²⁹⁹

Το τραγούδι που τερμάτισε στην τρίτη θέση «Κάτω από το κλαδί της Ελιάς» ερμηνευμένο από την πρωτοεμφανιζόμενη Μουφαρέτε Λάζε και την Λιντίτα Θεοδώρα, έλαχε να στιγματίσει την Αλβανία για πάνω από 30 χρόνια και να μείνει ολοζώντανο μέχρι και σήμερα στο κοινό.³⁰⁰ Από την άλλη, στην τέταρτη θέση τερμάτισαν δυο άλλα εκπληκτικά τραγούδια το ένα εκ των οποίων ήταν αφιερωμένο στους Παρτιζάνους «Κάτω από τα άστρα περιμέναμε την πρωτοχρονιά» ερμηνευμένο από την Έμα Κιαζίμι και τον Γκάτσο Τσάκο και το άλλο, «Για την νέα μας ζωή» με θεματολογία το φλερτ των νεαρών εργατών στις βιοτεχνίες και την κοινή τους ζωή, ερμηνευμένο σε ντουέτο από τους Λιλιάνα Κοντακτσί - Γκιέργκι Σουλιώτη και τους ερασιτέχνες Ελίντα Σέχου και Τηλεμάκ Παπαπάνο.

Εκπληκτικές ερμηνείες και περίεργες μουσικές αποχρώσεις που συνδύαζαν τα παραδοσιακά όργανα της χώρας με την συμφωνική ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης ήταν και τα τραγούδια «Για σένα ξημερώνουν χιλιάδες πρωινά» από το Αβνί Μούλα και την Έμα Κιαζίμι, το «Ποιος μου τρομάζει τα πρόβατα εμένα;» από τους Χουσνί Ζέλα- Ζελιχά Σίνα και Μπασκίμ Αλιμπάλι – Βαλντέντε Χότζα, με θεματολογία τις μακρινές συνεταιριστικές στάνες προβάτων στα απομονωμένα βουνά της χώρας. Αυτό όμως που ζόρισε την επιτροπή ήταν η πρωτιά και η δεύτερη θέση, διότι είχαν ισοφαρίσει για τις δυο πρώτες θέσεις τρία τραγούδια.

299

³⁰⁰Το τραγούδι μιλάει για την σκληρή και δύσκολη ξενιτιά που πέρασαν οι Αλβανοί στην Ευρώπη πριν την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Βέβαια, ο στιχουργός του τραγουδιού Αγκίμ Σέχου δεν φαντάστηκε ποτέ ότι το τραγούδι ήταν προφητικό για αυτό που θα ακολουθούσε μετά την πτώση του καθεστώτος.

Έτσι η λύση δόθηκε με καθυστέρηση δίνοντας στο τραγούδι «οι άνθρωποι της αυγής» από τις Ίρμα Λιμποχόβα και Αλίντα Χίσκου την μία δεύτερη θέση, το τραγούδι «Κυλάς σε τραγούδια και νομολογίες» από τους Βάτσε Ζέλα και Γκάτσο Τσάκο την άλλη δεύτερη θέση.³⁰¹ Νικητήριο τραγούδι στέφθηκε το τραγούδι του δίδυμου Αγκίμ Προντάνι και Ζουλιάννα Γεωργαντζή³⁰² «Οι παράνομες φίλες μας» αφιερωμένο στις αντάρτισσές του βουνού κατά την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης, ερμηνευμένο από την Βάτσε Ζέλα και την πρωτοεμφανιζόμενη Μουφαρέτε Λάζε.

Μαζί με τους προβολείς που έσβηναν την τρίτη νύχτα και την κουρτίνα της αυλαίας που έκλεινε για το 19^ο φεστιβάλ τραγουδιού, ερμητικά έκλεινε και η πορεία του πολυβραβευμένου τενόρου Γκιέργκι Σουλιώτη στο φεστιβάλ.³⁰³ Αυλαία όμως έπεφτε και στην πορεία της Βάτσε Ζέλα που είχε συνδεθεί το όνομα της με την ιστορία του φεστιβάλ τραγουδιού της Αλβανίας καθώς είχε κερδίσει την πρώτη θέση 12 φορές (ρεκόρ που μέχρι σήμερα κανείς δεν έσπασε), για 19 συνεχόμενα χρόνια κέρδιζε πάντα σχεδόν και την δεύτερη η και την τρίτη θέση, ενώ τις είχε απονεμηθεί και ο τίτλος «Αξία Καλλιτέχνης» το 1973 και «Καλλιτέχνης του Λαού» το 1977.³⁰⁴

Η δικαιολογία ήταν πως η Ζέλα είχε είδε χτίσει μια πετυχημένη και λαμπρή πορεία στο τραγούδι, έπρεπε να παραδώσει την σκυτάλη σε νέους καλλιτέχνες και να αποσυρθεί προσωρινά από την κούρσα τουλάχιστον του επόμενου φεστιβάλ.³⁰⁵ Το αλβανικό κοινό την λάτρευε και ποτέ δεν ξεπέρασε ουσιαστικά την απουσία της από την χαρούμενη μουσική εορτή των φεστιβάλ. Η Ζέλα συνέδεσε το όνομα της με αυτό που λέγεται «σοσιαλιστική μουσική» όσο κανένας άλλος Αλβανός καλλιτέχνης. Αυτό που έμεινε πάντως στα μάτια του ταλαιπωρημένου αλβανικού κοινού από το 19^ο φεστιβάλ τραγουδιού της ραδιοτηλεόρασης εκτός των άλλων, ήταν και η έγχρωμη εικόνα της Βάτσε Ζέλα.

³⁰¹Το τραγούδι του αγτύπητου δίδυμου επιτυχιών Φέιμ Ιμπραήμ - Γκιόκ Μπέτσι, ένας ύμνος αγάπης προς την Αλβανία, σημάδεψε την πορεία της εθνικής σταρ Βάτσε Ζέλα καθώς η ίδια είχε δηλώσει πως απ' όλες τις ερμηνείες και τα τραγούδια της ήταν το αγαπημένο της. Violeta Librazhdi-Kadzadej "Erapërsëritshmjë Vaçe"

³⁰²Τρίτη πρωτιά του Προντάνι και τέταρτη πρωτιά της Γεωργαντζή στο διαγωνισμό.

³⁰³Η τελευταία επίσημη συμμετοχή του Σουλιώτη στο Φεστιβάλ. Ο λόγος της απομάκρυνσης του από την λαμπερή σκηνή των φεστιβάλ είχε έρθει από το ΚΕΑ με την δικαιολογία ότι πρέπει να εργαστεί στην όπερα και να ασχοληθεί μόνο με λυρική μουσική. Ο ίδιος εξομολογήθηκε χρόνια μετά πως η απομάκρυνση του οφειλόταν σε μια περιοδεία που είχε κάνει στην Φινλανδία. Εκεί ο απεσταλμένος της Σιγκουρίμι συνέλαβε τους Αλβανούς καλλιτέχνες μαζί και τον Σουλιώτη να μιλάνε σε κάποιους Φιλανδούς. Βέβαια θα συμμετείχε ξανά ως guest σταρ στο 23^ο για λόγους που παραμένουν ανεξήγητοι μέχρι και σήμερα.

³⁰⁴Nexhat A. Agolli, Vaçe Zela magjia e këngës shqiptare,

³⁰⁵Η απόφαση είχε ήδη παρθεί από τους κύκλους του ΚΕΑ. Βλ. Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 21^{ου} στιβάλ.

Το 20^ο Φεστιβάλ

Από τα Τίρανα μέχρι το μικρότερο χωριό, στους δρόμους, στα κτίρια, στα εργοστάσια, στα σχολεία και τα αγροκτήματα, τα συνθήματα κηρύττουν την άποψη του ΚΕΑ. Ένα σύνθημα στην πλατεία Σκεντέρμπει στην πρωτεύουσα έγραφε «"Χωρίς καμία βοήθεια και χωρίς καμία πίστωση από το εξωτερικό, βασιζόμαστε εξ 'ολοκλήρου στις δυνάμεις μας"» Πάνω από το παλιό δημαρχείο έγραφε «"Σπάστε τον αποκλεισμό και την πολιορκία του ιμπεριαλισμού και του ρεβιζιονισμού"». Πάνω από το Γραφείο του Χότζα έγραφε "Ζήτω η μεγάλη λαϊκή εξουσία".

Μια ομάδα σπουδαστών ξένων γλωσσών γράφουν τα συνθήματα του Ενβέρ Χότζα σε μαυροπίνακα στα αγγλικά: «η οικοδόμηση του σοσιαλισμού με την αξίνα στο ένα χέρι και στο άλλο το όπλο». Τα εργοστάσια εργάζονται συχνά με τρεις βάρδιες για να χρησιμοποιούν τα ελάχιστα μηχανήματα που απέμειναν 24 ώρες την ημέρα. Στο πλαίσιο αυτής της «τεχνικής επανάστασης», ορισμένοι μηχανικοί, τεχνικοί και εργάτες προσθέτουν αρκετές ώρες εργασίας στην εργασία τους χωρίς επιπλέον αμοιβή.³⁰⁶

Η πορεία της αυτάρκειας είναι συχνά μια δύσκολη πορεία. Τα ιδιωτικά αυτοκίνητα απαγορεύονται, έτσι οι Αλβανοί ταξιδεύουν με ποδήλατο. Οι επισκέψεις δημοσιογράφων ήταν σπάνιες ως και απαγορευμένες, ενώ η Αλβανία ήταν εξαθλιωμένη και απομονωμένη. Διατηρούσε μόνο άτυπες διπλωματικές σχέσεις με αφρικανικές, ασιατικές και νοτιοαμερικανικές χώρες, χωρίς εμπορικές συναλλαγές και διαπολιτισμικές σχέσεις.³⁰⁷ Σε αυτό το κλίμα λοιπόν διεξήχθη στις 1 Νοεμβρίου του 1981 και το 8^ο Συνέδριο του ΚΕΑ που πήρε σημαντικές αποφάσεις για την οικονομία και τον σοσιαλισμό του Χότζα,³⁰⁸ ενώ λίγο καιρό αργότερα, στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1981 διεξήχθη και το 20^ο Φεστιβάλ στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου.

Καλλιτεχνικός διευθυντής ήταν ο Σπαρτάκ Τίλι, σκηνοθέτης ο Οσμάν Μούλλα, σκηνογράφος ο Ρετζέπ Αλίαιενώ παρουσιαστές ανέλαβαν οι Ντριτσίμ Τζέπα και Ανίσα Μαρκαριάν. Λογοτεχνικός συντάκτης των στίχων και των κειμένων ήταν η Ζουλιάννα Γεωργαντζή, μουσικός συντάκτης ήταν ο συνθέτης Γκαζμέντ

³⁰⁶ Java News, "Shqipëria 1980, e vetmekunderbotes", 29/08/2016

³⁰⁷ Χρηστίδης, σ. 292

³⁰⁸ Raport mbive primtarinë e Komitetit Qën dror të Partisë së Punës të Shqipërisë. Mbajturnë Kongresin e 8-të, të PPSH. 1 nëntor 1981. Shtëpia Botuese "8 nëntori" Tiranë, 1981

Μουλλάχι, ενώ την συμφωνική ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης διεύθυνε ο Ισούφ Σπαχίου.

Αξίζει να σημειωθεί πως το 20^ο Φεστιβάλ υπήρξε ένα από τα καλύτερα φεστιβάλ στην ιστορία της αλβανικής μουσικής από κάθε άποψη. Συνθέτες, στιχουργοί, ενορχηστρωτές, τραγουδιστές, τεχνικοί και όλοι σχεδόν οι συντελεστές ήταν επαγγελματίες στο είδος τους.³⁰⁹ Για το 20^ο φεστιβάλ δούλεψαν για αρκετό χρονικό διάστημα, τόσο τα στελέχη του ΚΕΑ όσο και οι διοργανωτές του στην ραδιοτηλεόραση και το Θέατρο της Όπερας, κυρίως επειδή συνέπεφτε τόσο με το σημαντικό 8^ο Συνέδριο του ΚΕΑ όσο και με την τεσσαρακοστή επέτειο θεμελίωσης του Κόμματος.

Την πρώτη νύχτα άνοιξε το τραγούδι «Το φως των Συνεδρίων» του συνθέτη Φερντινάντ Ντέντα, ερμηνευμένο από τα ντουέτα Βαλντέντε Χότζα – Μπασκίμ Αλιμπάλι και Ζελιχά Σίνα – Πετρίτ Λούλο, ένας ύμνος αφιερωμένος στα σημαντικά συνέδρια του ΚΕΑ και κυρίως στο 8^ο. Σπουδαίο τραγούδι ήταν και το τραγούδι «έρχομαι σε σένα χωριό μου» ερμηνευμένο από τον Αλιμπάλι και την Βιτόρε Ρούσα που έκανε λόγο για τις «εθελοντικές εξορμήσεις» των νέων στις κολεκτίβες των αγροτικών συνεταιρισμών στα χωριά.

Στα ίδια πλαίσια κυμάνθηκαν και άλλα τραγούδια τα οποία ξεχώρισαν κυρίως για τις άψογες ερμηνείες και τις σπουδαίες μουσικές τους. Μεταξύ αυτών πρέπει να αναφέρουμε τα εξής: «Καρδιά προλετάριου» ερμηνευμένο από τους Λουάν Σούλα και Καστριότ Άγκο, «Ανάμνηση ελευθερίας» ερμηνευμένο από την Λιντίτα Θεοδώρη και την Σουζάνα Κιατίπη, «Η νύφη των βουνών» ερμηνευμένο από την Μουφαρέτε Λάζε και την Έμα Λιμποχόβα που πήρε την τρίτη θέση, «Θύμισε μου εσύ εκείνα τα χρόνια» ερμηνευμένο από τον Αβνί Μούλλα και την Αλίντα Χίσκου που πήρε την δεύτερη θέση. «Φωτιά και όρκος» ερμηνευμένο από την Αλίντα Χίσκου και την Έμα Κιαζίμι κ.ο.κ.

Την πρώτη θέση σε αυτό το φεστιβάλ πήρε ένα επίσης κομματικό τραγούδι όπως ήταν και το αναμενόμενο, γνωστό με τον τίτλο «Η περηφάνια των γενεών» ερμηνευμένο από την Έμα Κιαζίμι και την Λιλιάννα Κοντακσί, σε σύνθεση του Φέιμ

³⁰⁹Σύμφωνα με τον Αβνί Μούλα, οι διοργανωτές συλλέξαν 100 ολοκληρωμένα τραγούδια από δημιουργούς από κάθε γωνία της χώρας, εκ των οποίων εμφάνισαν τελικά τα 24 καλύτερα. Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 22^{ου} φεστιβάλ.

Ιμπραήμ και στίχους του Γκιόκ Μπέτσι. Το τραγούδι γνώρισε μεγάλη επιτυχία στην χώρα παρόλο τον άχαρο στίχο του. Τα γεγονότα που σημάδεψαν το 20^ο φεστιβάλ όμως και που το άφησαν στην ιστορία με τον δικό του μοναδικό τρόπο ήταν, αφενός η παρουσία μιας νεαρής τραγουδίστριας από την πόλη της Καβάγια, που θα μεσουρανούσε τα υπόλοιπα χρόνια στην χώρα.

Η τραγουδίστρια αυτή ονομάζονταν Παρασκευή Σιμάκου και ξεχώρισε μονομιάς όχι μόνο από τις φωνητικές της δυνατότητες, όσο από το όμορφο στυλ που λάνσαρε στην απομονωμένη Αλβανία.³¹⁰ Αντιθέτως, η γνωστή τραγουδίστρια Αλίνα Χίσκου που είχε κερδίσει το 13^ο και 14^ο φεστιβάλ και που είχε διακριθεί με επιτυχίες σε διάφορα μουσικά δρώμενα, συλλαμβάνεται και τιμωρείται με το πέρας του φεστιβάλ για αντικαθεστωτική δράση.

Αφορμή στάθηκε ένα προσωπικό ημερολόγιο που της βρήκαν μυστικοί πράκτορες της Σιγκουρίμι και οι απόψεις που εξέφραζε μέσα σε αυτό, τόσο για το φεστιβάλ και την τέχνη στη χώρα, όσο και για την καθημερινή ζωή της Αλβανίας. Το γεγονός σόκαρε και πάλι την κοινή γνώμη και τους συναδέλφους της, καθώς η Χίσκου, όχι μόνο ήταν μια σπουδαία και πασίγνωστη τραγουδίστρια με δεκάδες επιτυχίες και καταξιωμένη πορεία στο χώρο, προερχόταν από μεγάλη πολιτική οικογένεια στελεχών του ΚΕΑ με τον θείο της να διατηρεί την θέση του Γ.Γ.

Η ίδια η Χίσκου μετά την αποφυλάκιση και την πτώση του καθεστώτος, έφυγε στην Γερμανία ως μετανάστης όπου και εξέδωσε ένα βιβλίο για την περιπέτεια της, η ίδια σε συνέντευξη θυμάται τα εξής: *« Όλο το κατηγορητήριο ήταν μια παρωδία, αλλά οι εισαγγελείς επέμεναν. Τι δεν χρησιμοποίησαν για να δώσουν βάση στο μύθευμα τους. Ακόμη δεν θυμάμαι πόσες μέρες με είχαν κατηγορούμενη, διότι από ένα σημείο και μετά έχασα τα λογικά μου και όταν συνήλθα βρέθηκα σε ένα δωμάτιο νοσοκομείου με κάγκελα στο παράθυρο χειρότερο και από το κρατητήριο που ήμουν. Δεν ξέρω πόσο καιρό με κρατούσαν εκεί και σε τι κατάσταση με πήγαν εκεί. Θυμάμαι μόνο ότι είχα μώλωπες και λοιμώξεις για μεγάλο χρονικό διάστημα. Μετέπειτα με κατηγορήσαν για μικροαστική συνωμοσία κατά του καθεστώτος που προκύπτει από την*

³¹⁰ Ξεχώρισε από το βάνιμο, το χτένισμα και το ντύσιμο της, λανσάροντας ένα εντελώς διαφορετικό αέρα ερμηνεύτριας, δεδομένου της εσωτερικής κατάστασης της χώρας. <https://www.voal.ch/tag/parashqevi-simaku/>

αποκρυπτογράφηση του ημερολογίου μου με ανοιχτές ενέργειες και δράσεις κατά του Κόμματος».³¹¹

Το 21^ο Φεστιβάλ

Διεξήχθη στις 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου 1982 στο Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου με καλλιτεχνικό διευθυντή τον Σπαρτάκ Τίλι, σκηνοθέτη τον Οσμάν Μούλλα, σκηνογράφο τον Μιτάτ Τσουαντάρι και παρουσιαστές τους Δουράτα Κάσμι και Δημήτερ Γκιοκά. Λογοτεχνικός συντάκτης των στίχων και των κειμένων ήταν η Ζουλιάννα Γεωργαντζή, μουσικός συντάκτης ήταν ο συνθέτης Γκαζμέντ Μουλλάχι, ενώ την συμφωνική ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης διεύθυναν οι μεγάλοι μουσικοί της χώρας Φερντινάντ Ντέντα και Ένο Κότσο.

Ομολογουμένως το 21^ο φεστιβάλ ξεκινούσε με τους χειρότερους οιωνούς τόσο για το κοινό όσο και για τους «έντρομους» διαγωνιζόμενους καθώς η Κ. Ε. του ΚΕΑ είχε αποφασίσει ξανά να επέμβει δραστικά στα εσωτερικά του διαγωνισμού και να ξεκινήσει τις γνωστές εκκαθαρίσεις προφασιζόμενη και πάλι την ιδεολογική καθαριότητα της σοσιαλιστικής τέχνης. Η χώρα είχε «βυθιστεί» προ πολλού στην πλήρη και παντελή απομόνωση με το πιο χαμηλό βιοτικό επίπεδο πανευρωπαϊκά και με ένα αβέβαιο μέλλον. Το καθεστώς Χότζα ολοένα και σκλήρυνε την κριτική του στις ευρωπαϊκές δημοκρατίες, εξαιρώντας την Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας από κάθε εξωτερική διαδικασία.³¹²

Η υγεία του Χότζα επιβαρυνόταν απελπιστικά, ενώ στις γραμμές της ηγεσίας του ΚΕΑ ζωγραφίστηκε ο πανικός για την επόμενη μέρα. ο δεύτερος σε ιεραρχία στην χώρα και συγχρόνως πρωθυπουργός Μεχμέτ Σέχου,³¹³ που διεκδικούσε την θέση

³¹¹Gazeta Panorama, «Alida Hisku: Si napërdhunoninprokurorët e sigurimsatnëqeli» 28/09/2015.

³¹²Vickers, σ. 292

³¹³Ο Μεχμέτ Σέχου υπήρξε ο μακροβιότερος πρωθυπουργός της Αλβανίας. Μιλούσε πέντε γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά και ρωσικά. Χαρακτηρίστηκε από τον Χότζα μετά τον θάνατο του ως πράκτορας των Η.Π.Α., της Αγγλίας, της Ε.Σ.Δ. και της Γιουγκοσλαβίας. Φοίτησε στην Τεχνική Αμερικάνικη Σχολή της Αυλώνας ως μαθητής. Συνέχισε στην Νάπολη απ' όπου αποφοίτησε από την Στρατιωτική Ακαδημία. Συμμετείχε το 1937 στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, πιάστηκε σε γαλλικό στρατόπεδο συγκέντρωσης απ' όπου το έσκασε το 1943. Επιστρέφοντας στην Αλβανία κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού πολέμου πραγματοποίησε μια σειρά από σημαντικά καθήκοντα: Έσωσε τον Χότζα και το τάγμα του από τους Γερμανούς, οργάνωσε και διοίκησε το πρώτο αλβανικό στρατιωτικό τάγμα καθώς επίσης απελευθέρωσε τα Τίρανα. Μετά την απελευθέρωση της Αλβανίας σπούδασε στη Στρατιωτική Ακαδημία "Voroshilov" στη Μόσχα. Μετά την αποφοίτησή του εκεί, γύρισε πίσω στην Αλβανία από παρότρυνση του Χότζα και το 1947 διορίστηκε αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Κατά την περίοδο 1948-1954 ανέλαβε αναπληρωτής πρωθυπουργός και Υπουργός Εσωτερικών. Από το 1954 ως το 1981 έγινε πρωθυπουργός, επί σειρά ετών στην Αλβανία ήταν ο δεύτερος ισχυρότερος άντρας στην ιεραρχία μετά τον Χότζα. Pira, σ. 99

του Ενβέρ Χότζα και μετά από μια υπόγεια αντιπαράθεση που κόνταψε να διχάσει τους κόλπους του ΚΕΑ, αυτοκτόνησε τα ξημερώματα της 17^{ης} Δεκεμβρίου στο σπίτι του κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες.³¹⁴ Συν τοις άλλοις, ο Χότζα εξαπέλυσε ταχύτατη σαρωτική επιχείρηση εκκαθάρισης των αξιωματούχων που επρόκειντο στον Σέχου.³¹⁵

Ενώ η αλβανική κοινή γνώμη παρακολουθούσε «έντρομη» τα γεγονότα μη γνωρίζοντας τι θα ξημερώσει η επόμενη μέρα καθώς στα πολλά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει, εμφανίστηκαν και οι πρώτες απειλές από την εχθρική Γιουγκοσλαβία εξαιτίας της εμπόλεμης κατάστασης που πυροδότησαν εκ νέου οι αιματοχυσίες στο Κόσσοβο, που έφτασαν για ακόμη μια φορά τις διπλωματικές σχέσεις των δύο γειτόνων σε πλήρες αδιέξοδο. Η Αλβανία κατήγγειλε δημόσια την «γιουγκοσλαβική σοβινιστική πολιτική», ενώ το Βελιγράδι απείλησε να κλείσει, την μοναδική σιδηροδρομική γραμμή που ένωνε την Αλβανία με το υπόλοιπο κόσμο.³¹⁶

Κάτω από το πέπλο ενός σκληρού χειμώνα και με την Σιγκουρίμι να επιβλέπει κάθε καλλιτεχνική κίνηση και πρωτοβουλία, διεξήχθησαν οι πρόβες για το 21^ο φεστιβάλ τραγουδιού στο κτίριο της όπερας στα Τίρανα. Την πρώτη νύχτα άνοιξε ένα τραγούδι που έστελνε το δικό του μήνυμα «Δυνατότεροι όσο ποτέ» τόσο στο εσωτερικό του ΚΕΑ όσο και στον απλό αλβανικό λαό για τα όσα είχαν συμβεί στο παρασκήνιο της πολιτικής ζωής.

Ενώ δεύτερο διαγωνίστηκε το τραγούδι «τι είναι όλη αυτή η χαρά που μας χτύπησε» ερμηνευμένο από το δίδυμο Πετρίτ Λούλο και Βιτόρα Ρούσα, προσπαθώντας μέσα από τα φολκλόρ αλβανικά στοιχεία να πείσει το κοινό πως όλα ήταν υπό έλεγχο και πως το φεστιβάλ ήταν μια γιορτή του αλβανικού λαού. Στο ίδιο φεστιβάλ δεν έλειψαν και τα πατριωτικά τραγούδια μερικά όπως ήταν ο ύμνος προς την μάνα Αλβανία « Τα καλά σου τα παιδιά» ερμηνευμένο από τον μεγάλο Αλβανό λυρικό τραγουδιστή Γκάκιο Τσάκο και την Άρτα Μπαμπαράμο και το «Αγάπη για πατρίδα» του μεγάλου Αλβανού συνθέτη Πιέτερ Γκάτσι, ερμηνευμένο από την καταξιωμένη Βαλντέτε Χότζα και τον πρωτοεμφανιζόμενο Αρίφ Βλάντι.

³¹⁴Για πολλούς ειδικούς αναλυτές παραμένει ανεξιχνίαστο πολιτικό έγκλημα. Duka, σ. 301

³¹⁵Vickers, σ. 287

³¹⁶Σερμαν 122-125

Όπως σε κάθε φεστιβάλ άλλωστε, έτσι και σε αυτό, δεν θα μπορούσαν να λείψουν τα τραγούδια ύμνοι που εξυμνούσαν το ΚΕΑ και την «υπέροχη» πολιτική που ακολουθούσε, έτσι σε αυτό το φεστιβάλ εμφανίστηκαν, «Στην κορυφή της Μπριγάδας» από τον Μπασκίμ Αλιμπάλι και το γυναικείο ντουέτο Πρανβέρα Μουφτιάρι και Νεζμίε Κάμσι, το «Στην υγεία σας σύντροφοι» ένα στρατιωτικό εμβατήριο αφιερωμένο στους Παρτιζάνους πολεμιστές ερμηνευμένο από τις Λιλιάνα Κοντακτσί και Αφερντίτα Λάτσι.

Μια άλλη θεματολογία αρκετά σημαντική θα λέγαμε που ίσως είχε χρόνια να ακουστεί σε αλβανικά φεστιβάλ ή και γενικότερα σε καλλιτεχνικές δημιουργίες, ήταν το Κόσσοβο, που όπως ήταν φυσικό σε αυτό το φεστιβάλ είχε την τιμητική του. Ούτε ένα, ούτε δύο αλλά τέσσερα τραγούδια με θεματολογία το Κόσσοβο και τις δύσκολες ώρες που περνούσε. Το πρώτο ονομαζόταν «Μια γροθιά από την μάνα γη» ερμηνευμένο από την Άρτα Μπαμπαράμο και τον Τηλεμάκ Παπαπάνο.

Το δεύτερο «Δεν μπορεί να σβήσει ποτέ αυτή η φλόγα» ερμηνευμένο επίσης από το δίδυμο Κοντακτσί και Λάτσι. Τρίτο, «Η γλώσσα μας η όμορφη» δημιουργία του αχτύπητου δίδυμου των επιτυχιών, Αγκίμ Προντάντι και Ζουλιάννα Γεωργαντζή, ερμηνευμένο σε ντουέτο από τον Γκάκιο Τσάκο και την Λιλιάνα Κοντακτσί και την Μουφαρέτε Λάζε. Το τέταρτο τραγούδι «εγώ ο υιός σου Κόσσοβο» του Φείμ Ιμπραχίμι που κέρδισε και την τρίτη θέση, σχολιάστηκε όσο κανένα άλλο τραγούδι και καταχειροκροτήθηκε μέσα στην ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα. Οι διοργανωτές σε συνεργασία με την ομάδα επιτήρησης του ΚΕΑ φαίνεται για να κερδίσει τις εντυπώσεις ο ιδιαίτερος στίχος του τραγουδιού και για να έμενε καρφωμένο στην συνείδηση του κόσμου, επιστράτευσαν τον Τραγουδιστή του Λαού Χουσεΐν Κοτσία μετά από μακροχρόνια απουσία από την σκηνή.

Ωστόσο όμως, το τραγούδι που θα έκλεβε την πρωτιά και θα έμενε στην ιστορία δεν ήταν αυτό. Ούτε και προφανώς ενδιέφερε την Κ.Ε. του ΚΕΑ να κερδίσει την πρωτιά ένα τραγούδι το οποίο αφορούσε αποκλειστικά το Κόσσοβο τις δύσκολες ώρες που περνούσε η Αλβανία. Για αδιευκρίνιστους λόγους μέχρι και σήμερα, λίγες μέρες πριν πέσει η αυλαία της πρώτης νύχτας ήρθε ανώτερη διαταγή στους διοργανωτές η εθνική σταρ της χώρας Βάτσε Ζέλα να συμμετάσχει ξανά στον θεσμό του φεστιβάλ, αλλά λίγο πριν την μοιρασιά των τραγουδιών, ήρθε μια άλλη απόφαση που την απέκλεισε εκ νέου.

Πράγμα που όπως είδαμε είχε συμβεί πολλές φορές σε άλλους καλλιτέχνες μικρότερης εμβέλειας και πάντα με κάποια «πολιτική αφορμή». Η απόφαση αυτή πάγωσε τον καλλιτεχνικό κόσμο της χώρας και έφερε σε εξαιρετικά δύσκολη θέση τον «χρυσό συνθέτη» των φεστιβάλ Αβνί Μούλα που είχε ήδη γράψει και προβάρει μαζί της το τραγούδι «Μια κούνια στα οδοφράγματα».

Ο ίδιος θα εξομολογηθεί μετά την πτώση του καθεστώτος την ιστορία του τραγουδιού του λέγοντας τα εξής: *« Οι μέρες πλησίαζαν, τα τραγούδια είχαν μοιραστεί και εγώ είχα μόνο τον έναν τραγουδιστή. Εκείνη η κοπέλα ήταν ίσως η ωραιότερη μου στιγμή στην καλλιτεχνική μου πορεία. Εντελώς τυχαία μπορώ να πω, γνώρισα εκείνη την κοπέλα. Εκθαμβώθηκα όταν την άκουσα να ερμηνεύει με τόση φλόγα. Σε κανέναν δεν εξομολογήθηκα αυτό που σχεδίαζα και προσπάθησα να το κρατήσω μυστικό ως την μεγάλη έκπληξη του Φεστιβάλ. Μάλιστα, ούτε η ίδια η κοπέλα γνώριζε ότι θα διαγωνιστεί στο φεστιβάλ εκείνο μέχρι την ημέρα της τελικής πρόβας. Την πήγα μέσα στην αίθουσα και την παρακάλεσα να παρακολουθήσει την ολόκληρη την πρόβα. Εκείνη εντυπωσιάστηκε όταν είδε τον πασίγνωστο Λουαν Ζέγγου να ερμηνεύει επί σκηνής το τραγούδι που προβάραμε μαζί. Τότε την κοίταξα στα μάτια και της αποκρίθηκα, βεβαίως αγαπητή μου, το τραγούδι που τόσες μέρες προβάρεις μόνη σου, θα διαγωνιστεί στο φεστιβάλ. Μουδιασμένη σχεδόν ανέβηκε αμέσως μετά στην σκηνή για να κάνει την πρόβα της, όλα τα μάτια στράφηκαν απάνω της και όλοι αναρωτιόντουσαν τι ήθελε μια νεαρή κοπελίτσα απάνω στην σκηνή. Όταν επιτέλους τελείωσε την πρόβα της ο ενορχηστρωτής είχε μείνει άναυδος όπως και όλοι στην αίθουσα με την ηφαιστειακή της ερμηνεία.»*³¹⁷

Οι εκπλήξεις και ο καλλιτεχνικός αυθορμητισμός όμως, δεν άρεσαν στα στελέχη του ΚΕΑ, όπου που τις περισσότερες φορές είχαν πολύ άσχημα και δραματικά αποτελέσματα. Το Φεστιβάλ αυτό έμεινε στην ιστορία γιατί αφενός, το τραγούδι «Μια κούνια στα οδοφράγματα» ήταν ένας ύμνος γραμμένος για τον Ενβέρ Χότζα από τον ποιητή Χουσνί Μυλώση και τον συνθέτη Αβνί Μούλα και αφετέρου, επειδή η πρωτοεμφανιζόμενη αντικαταστάτρια της Βάτσε Ζέλα, Μαρίνα Γκραμποβάρι αμέσως μετά την πρωτιά της εξαφανίστηκε από τον μουσικό κόσμο.

Η νεαρή τραγουδίστρια με την ωραία φωνή εξαφανίστηκε αμέσως μετά το ντεμπούτο και την πρωτιά της στο φεστιβάλ με την δικαιολογία «το Κόμμα γνωρίζει

³¹⁷Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 22^{ου} φεστιβάλ.

το γιατί». Αξιοπερίεργο είναι το γεγονός πως το νικητήριο τραγούδι λίγες μέρες αργότερα παρόλο που ήταν ύμνος στον Ενβέρ Χότζα, ³¹⁸διαγράφηκε κι από την λίστα των πατριωτικών και αγωνιστικών τραγουδιών του ΚΕΑ για άγνωστους λόγους. Το τραγούδι δεν ακούστηκε σχεδόν ποτέ στα ραδιόφωνα και τις τηλεοράσεις της εποχής, ενώ ακόμη και ο άλλος καλλιτέχνης που το ερμήνευσε στο φεστιβάλ, απέφευγε να το ερμηνεύει σε συναυλίες και εκδηλώσεις. ³¹⁹

Ωστόσο έμεινε στην ιστορία και την μνήμη του αλβανικού λαού ως ένα άλλο ανεξήγητο φαινόμενο που μόνον το Κόμμα γνώριζε το γιατί. Η ίδια η Μαρίνα Γκραμποβάρι μετά την πτώση και με μια απουσία τριανταπέντε χρόνων από τα μουσικά δρώμενα της χώρας, σπάει την σιωπή της και εξηγεί για το φαινόμενο της περιέργης εξαφάνισης της από τις σκηνές των φεστιβάλ: *«Η εξαφάνιση μου έχει σχέση καθαρά με το καθεστώς, εγώ προερχόμουν από μια οικογένεια πολιτικών κρατουμένων και ο παππούς μου ήταν στη φυλακή για αυτό το λόγο. Εμείς φύγαμε βεβαίως πολύ νωρίς από το Βεράτιο αλλά οι καλοθελητές που ήξεραν την οικογενειακή μου πορεία φρόντισαν να ενημερώσουν τις αρχές»*³²⁰

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως αυτό το φεστιβάλ με όλα τα προβλήματα που το μάστιζαν και μετά το όλο κλίμα της τρομοκρατίας που διεξήχθη κατάφερε να αφήσει το δικό του στίγμα στην ιστορία της λογοκριμένης αλβανικής τέχνης για ποικίλους λόγους.

Μετά από πολλά χρόνια έντονης λογοκρισίας, πολιτικής επιρροής και κομματικής επιβολής το φεστιβάλ φαίνεται να αλλάζει δειλά μεν, αλλά σταθερά κάποια από τα κύρια χαρακτηριστικά του. Είχε χαράξει πλέον η εποχή που το φεστιβάλ έπρεπε να αλλάξει πολλά πράγματα στη δομή και στην στατική του, όπως για παράδειγμα την θεματολογία των τραγουδιών, το ντύσιμο των καλλιτεχνών και την απονομή των βραβείων. Η νέα εποχή που ξημέρωνε ήθελε παραπάνω θέαμα και λιγότερο πολιτική,³²¹ προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η επιτροπή που έδωσε τη δεύτερη θέση στο ερωτικό τραγούδι «Η αγάπη μας» ερμηνευμένο από την Έμα

³¹⁸Οπ. π.

³¹⁹Οπ. π.

³²⁰ Gazeta Panorama, “Marina Grabovari: Psekthehem pas 30 viteshmuzike”, 22-10-2012

³²¹Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 22^{ου} φεστιβάλ.

Κιαζίμι και την Λιντίτα Θεοδώρη και την μια τρίτη θέση στο επίσης ερωτικό « όταν δυο καρδιές χτυπούν σαν μια» ερμηνευμένο από τις νεαρές τραγουδίστριες Ίρμα Λμποχόβα και Ανδριάνα Τσέκο.

VI) Το Πρώιμο Βήμα προς την Δημοκρατία και το Σταδιακό Τέλος της Λογοκρισίας

Το 22^ο Φεστιβάλ

Μετά από πολλά χρόνια λογοκρισίας και στενής παρακολούθησης του ΚΕΑ στα οργανωτικά θέματα του φεστιβάλ, το 22^ο σηματοδοτεί το πρώτο δειλό βήμα προς μια νέα εποχή. Σε αυτό το φεστιβάλ επικράτησε η αδιαφορία του ΚΕΑ απέναντι στην θεματολογία των τραγουδιών και η χαλάρωση των ρυθμών ελέγχου και λογοκρισίας. Διεξήχθη στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1983 κάτω από την διεύθυνση του Σπαρτάκ Τίλι. Την σκηνοθεσία ανέλαβε ο Οσμάν Μούλλα, την σκηνογραφία ο Ρετζέπ Αλία και την ορχήστρα διέθυναν πάλι ο Φερντινάντ Ντέντα με τον Ένο Κότσο. Την παρουσίαση οι διοργανωτές εμπιστεύτηκαν στους Ματίλντα Μακότσι και Ντρισίμ Τζέπα.

Διαγωνίστηκαν 23 τραγούδια εκ των οποίων τα σημαντικότερα είναι τα εξής: «Ένα κάστρο γεμάτο τραγούδια» Μιρέλα Νερέντζα και Βιτόρε Ρούσα, «Ομορφαίνει η πόλη μου» Σπύρο Κατούντι και Παρασκευή Σιμάκου, «Διάλεξα τον άνθρωπο» Ίρμα Λμποχόβα και Μίγκα Χούσι, «Οι νέες μέρες που εμείς περιμένουμε» Λουάν Ζέγγου και Μπουρμπούκε Ράντα, «Εγκάρδιο τραγούδι» Άρτα Μπαμπαράμο και Κοσμά Ντούσι, «Μαζί σου μένουμε πάντα νέοι» Λιλιάνα Κοντακσί και Αφερντίτα Λάτσι (δεύτερη θέση), «Η μιμόζα του έρωτα» από τις Ανδριάνα Τσέκο και Γιολάντα Δάμο.

Αξιοσημείωτο και ανεξήγητο μέχρι σήμερα, παραμένει το γεγονός πως σε αυτό το φεστιβάλ την ημέρα της οριστικής πρόβας κάλεσαν έκτακτα τον «αποβλημένο» τενόρο Γκιέργκι Σουλιώτη να προβάρει και να ερμηνεύσει το τραγούδι «Μεγαλώνεις με τα χρόνια» του Πιέτερ Γκάτσι και του Γενικού πλέον Γραμματέα του ΚΕΑ Χουσνί Μυλώση. Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, η ερμηνεύτρια Σπρέσα Ράντζα που είχε την άλλη παρουσίαση του τραγουδιού, το πρόβαρε μόνη της χωρίς να γνωρίζει μέχρι την τελική πρόβα ποιος θα ήταν ο μυστηριώδης τραγουδιστής που θα αναλάμβανε την επανεκτέλεση. Το τραγούδι πέρασε στον τελικό και πήρε την τρίτη θέση και ποτέ κανείς δεν κατάλαβε γιατί η

επιτροπή κάλεσε έκτακτα τον Σουλιώτη το να ερμηνεύσει, ενώ λίγα χρόνια νωρίτερα του είχε επιβληθεί ποινή απομάκρυνσης από τον διαγωνισμό.³²²

Μεγάλη γκάμα είχαν και τα πολιτικά τραγούδια που διαγωνίστηκαν στο φεστιβάλ, «Το κατώφλι της παιδικότητας»³²³ από τις Μουφαρέτε Λάζε και Ίρμα Λιμποχόβα, «Η συντρόφισσα που ανάβει όλα τα άστρα» Ούλκα Σένια και Ερμίρα Γκούρα, «Στην άνθιση όλων των γενεών» από τα ντουέτα Τηλεμάκ Παπαπάνο – Μιμόζα Καημένο και Έλλη Φάρα και Βασίλ Σάχο, «Γιορτή ελευθερίας» από τα ντουέτα Βαλντέντε Χότζα – Μπασκίμ Αλιμπάλι και Πετρίτ Λούλο – Δημήτερ Ντούσι (δεύτερη θέση). Σε αυτό το φεστιβάλ εμφανίστηκε εκ νέου το μπάσο και η ηλεκτρική κιθάρα δίνοντας λίγες δειλές νότες ελευθερίας στα εξής τραγούδια, «Τα αδέρφια» από Έντουαρντ Γιουμπιάνι - Μιλίκα Νεράντζη και Πελούμπ Ελμάζι – Αντριατίκ Αγγαλιού, «Χρόνια Πολλά» από Παρασκευή Σιμάκου και Μπουρμπούκε Ράντα και το νικητήριο τραγούδι «Αχ κοπέλα μου, αχ λουλούδι μου» σε σύνθεση του Λουάν Ζέγγου που ερμήνευσε η Λιλιάνα Κοντακσί και ο Τονίν Τερσάνα.³²⁴

Να σημειώσουμε εδώ, πως το συγκεκριμένο τραγούδι (τους στίχους επιμελήθηκε η γνωστή Αλβανίδα σεναριογράφος κωμωδιών Αντελίνα Μπαλάση) ήταν μια μελοποιημένη πρόταση γάμου ενός νεαρού αγοριού σε μια «άβγαλτη» κοπέλα, που κατέκτησε την πρώτη θέση χωρίς «επιβολές άνωθεν» και μετά από 12 χρόνια συνεχών θριάμβων πολιτικών τραγουδιών. Το 22^ο φεστιβάλ περνούσε στην ιστορία του διαγωνισμού ως μια προσπάθεια μιας πρώιμης φιλελευθεροποίησης που περίμενε ως λύτρωση η αλβανική μουσική σκηνή.

Το 23^ο Φεστιβάλ

Ήταν Σεπτέμβρης του 1984 όταν η οργανωτική επιτροπή του φεστιβάλ αποφάσισε να κάνει το μεγάλο βήμα και να ζητήσει από τους αρμόδιους φορείς του ΚΕΑ την πλήρη αυτονομία της για δράση και ανανέωση. Το φεστιβάλ αναλάμβανε ο

³²² Ο ίδιος ο Σουλιώτης πιστεύει πως ήταν σχεδιασμένο στα πλαίσια της αποπολιτικοποίησης του φεστιβάλ να καλέσουν έναν ερμηνευτή που του είχε επιβληθεί ποινή για να περάσουν το μήνυμα της αλλαγής. Μάλιστα, ο ίδιος γνώριζε εξ αρχής πως το τραγούδι θα περνούσε στον τελικό και θα κέρδιζε την τρίτη θέση.

³²³ Αφιερωμένο στο τελευταίο ταξίδι του υπέργηρου δικτάτορα Χότζα στην γενέτειρα του το Αργυρόκαστρο. Τραγούδι που αρχικά μιλούσε για την γενέτειρα των Αλβανών της Διασποράς, που προσαρμόστηκε με εντολή του ΚΕΑ κατά την τελική πρόβα όπως εξομολογήθηκε σε συνέντευξη η στιχουργός Ζουλιάννα Γεωργαντζή.

³²⁴ Το τραγούδι θα το ερμήνευε αρχικά ο ίδιος ο Λουάν Ζέγγου, αλλά το ΚΕΑ επέλεξε τον Τερσάνα με την Κοντακσί για άγνωστους λόγους.

Αναστάς Κουρεμένο ως υπεύθυνος προγράμματος, δίνοντας το δικό του προσωπικό στίγμα που έμενε να είναι καθοριστικό για την μετέπειτα πορεία του διαγωνισμού.

Ο ίδιος 22 χρόνια μετά σε εξομολογήθηκε τις αναμνήσεις του για το 23^ο φεστιβάλ ως εξής: «Είχαμε αποφασίσει να πάμε το φεστιβάλ ένα βήμα παραπέρα γι' αυτό και ξεκινήσαμε τις εργασίες του τόσο καιρό νωρίτερα. Είχαμε αποφασίσει να μελετήσουμε και να δουλέψουμε πάνω στο φολκλόρ παραδοσιακό στοιχείο της Αλβανίας και γι' αυτόν τον λόγο ζητήσαμε να ακούσουμε το παραδοσιακό στοιχείο και την ιδιαιτερότητα κάθε περιοχής. Ζητήσαμε από 90 συνθέτες να στείλουν τις δημιουργίες τους, βασισμένες πάντα σε παραδοσιακές και φολκλόρ πινελιές. Ήταν πολύ δύσκολο εγχείρημα για την εποχή, απαιτούσε από τους συνθέτες να αποβάλουν τον φόβο και να δημιουργήσουν απάνω σε ένα είδος μουσικής που σχεδόν ήταν ξεχασμένο. Τα περισσότερα τραγούδια δημιουργήθηκαν πάνω σε φολκλόρ χορευτικές μελωδίες διάφορων περιοχών της Αλβανίας. Συγκεντρώσαμε πάνω από 120 τραγούδια, με πολύ δυσκολία επιλέξαμε τα 24 καλύτερα που διαγωνίζονταν για τις πρώτες θέσεις»³²⁵

Σκοπός των διοργανωτών ήταν το φεστιβάλ να ξαναμιλήσει στις λαϊκές μάζες και ειδικά στην καταπιεσμένη νεολαία, τραγουδώντας με μοντέρνους ρυθμούς στον έρωτα. Για τον λόγο αυτόν επιστράτευσαν 19 πρωτοεμφανιζόμενους καλλιτέχνες που είχαν σπουδάσει κάτι σχετικό με την μουσική, εξαφανίζοντας παντελώς τους ερασιτέχνες μουσικούς της σοσιαλιστικής κουλτούρας που εξυπηρετούσαν την αυτοαποκαλούμενη ταξική πάλη.

Μια άλλη ριζοσπαστική τομή ήταν η συμμετοχή 15 νέων και πρωτοεμφανιζόμενων συνθετών στον διαγωνισμό, αποκλείοντας τις δημιουργίες των φτασμένων δημιουργών που είχαν συνδέσει το όνομα και την πορεία τους με τον θεσμό του φεστιβάλ. Επιπλέον, τον διαγωνισμό θα αναλάμβαναν για πρώτη φορά δύο γυναίκες, από την μια η σκηνοθέτης Βέρα Γκραμπότσκα και από την άλλη η μαέστρος Σουζάνα Τούρκου θα διεύθυνε την συμφωνική ορχήστρα. Στα πλαίσια των αλλαγών ήταν και η αλλαγή στη σκηνογραφία, καθώς ο νέος σκηνογράφος Μπασκίμ Ζάχαι θα μάγευε με τις κολώνες δωρικού ρυθμού, τα κόκκινα φωτεινά αστέρια και την επίχρυση σκέπη που κάλυπτε ως ντεκόρ την σκηνή. Όσο για τους παρουσιαστές αδιαμφισβήτητα επιλέχθηκαν τα δύο πρώτα ονόματα της αλβανικής κωμωδίας η Ελβίρα Διαμάντι και ο Αρτάν Ιμάμη.

³²⁵Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 23^{ου} φεστιβάλ.

Η πολύχρωμη σκηνή άναψε στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1984 στο θέατρο της Όπερας μαγεύοντας μικρούς και μεγάλους με τις νέες τομές. Το πρώτο τραγούδι ήταν αφιερωμένο στον θεσμό του φεστιβάλ αυτή τη φορά και καταχειροκροτήθηκε τόσο για την ερμηνεία όσο και για τον στίχο του «Μεγαλώσαμε μαζί σου» από τις Γιολάντα Δάμο και Ανδριάνα Τσέκο.

Ακολούθησαν τραγούδια που καταχειροκροτήθηκαν και έμειναν ζωντανά ως σήμερα, όπως τα εξής: «Σε χαιρετώ πατρίδα μου» Μουφαρέτε Λάζε και Γκάτσο Τσάκο, «Οι αναμνήσεις μου» Μίγκα Χούσα και Τονίν Τερσάνα, «Η γη» Γράμμος Μπούρδα και Τατιάνα Ισάι, «Ξανατραγουδά όλη η Αλβανία» Ίρμα Λιμποχόβα και Γκέντα Χότζα, «Η σειρήνα της ευτυχίας» Τηλεμάκ Παπαπάνο και Μπουρμπούκε Ράντα, «Με το κόκκινο του μήλου, το μάγουλο σου ζωγραφισμένο» Αφερντίτα Λάτσι και Πετρίτ Λούλο (δεύτερη θέση), «Οι μέρες που ζήσαμε» Λιλιάνα Κοντακσί και Λουάν Ζέγγου, «Γιός και πατέρας» Λουντμίλα Παπαλέκου και Κουιτίμ Καμπέρι, «Συνάντηση μετά από χρόνια» από τα ντουέτα Μπασκίμ Αλιμπάλι - Εντουάρ Γιουμπιάνι και Ανδριάνα Τσέκο - Κοσμά Ντούσι, «Ζεστασιά» από τα ντουέτα Τονίν Τερσάνα – Παρασκευή Σιμάκου και Πελούμπ Ελμάζι – Μίγκα Χούσι, «Μια ζεστή κουβέντα» Έμα Κιαζίμι και Αφερντίτα Λάτσι, «Απόψε γιορτάζουμε» Λιλιάνα Κοντακσί και Πελούμπ Ελμάζι, «Δίπλα μου σε νιώθω παντού» Ίρμα Λιμποχόβα και Λουάν Ζέγγου (τρίτη θέση).

Όσο για την πρώτη θέση που κέρδισε με μεγάλη διαφορά από τις κριτικές επιτροπές το 23^ο φεστιβάλ θα έκρυβε άλλη μια έκπληξη. Για πρώτη και τελευταία φορά, τον διαγωνισμό θα το κέρδιζε ένα τραγούδι που την μία νύχτα παρουσιάστηκε από έναν καταξιωμένο τραγουδιστή τον Μπασκίμ Αλιμπάλι και την άλλη νύχτα παρουσιάστηκε από το ντουέτο των πρωτοεμφανιζόμενων Νερτίλα Κόκα και Γκεζίμ Τσέλα. Το τραγούδι των επίσης πρωτοεμφανιζόμενων δημιουργών Βλαντιμίρ Κοτάνι και Αρμπέν Ντούκα «Ανθίζει σαν μπουμπούκι ο έρωτας» έμεινε σαν ένα ζωντανό χιτ της απελευθέρωσης του νεανικού έρωτα στην σοσιαλιστική Αλβανία, βάζοντας τα θεμέλια της μετα-σοσιαλιστικής μουσικής που μόλις είχε ξεκινήσει να διαγράφει την δική του πορεία.

Το 24^ο Φεστιβάλ

Ο Ενβέρ Χότζα, ο δικτάτορας που για σαράντα συναπτά έτη καθόριζε την τύχη της Αλβανίας απεβίωσε την νύχτα της εντεκάτης Απριλίου του 1985, μαζί του

πέθανε και το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικοπολιτικής κληρονομιάς που είχε αφήσει στους Αλβανούς. Ο θάνατος του εκτιμήθηκε ως εθνική συμφορά στην μικρή ευρωπαϊκή χώρα. Η κηδεία του Χότζα υπήρξε ένα μεγάλο αυτοτελές γεγονός, αλλά ακόμα σημαντικότερη ήταν η προσέλευση στα Τίρανα των κατοίκων ολόκληρων χωριών από τον Νότο και τον Βορρά για να την παρακολουθήσουν.³²⁶

Η σορός του έμεινε εκτεθειμένη στην κεντρική αίθουσα του προξένιου της Λαϊκής Εθνοσυνέλευσης από όπου περνούσαν εκατοντάδες χιλιάδες λαού.³²⁷ Η τηλεόραση έκανε λόγο για την εθνική συμφορά που έπληξε την χώρα και όλοι οι μαθητές υποχρεώθηκαν να γράψουν εκθέσεις και ποιήματα για τον «θείο Ενβέρ» τα οποία εστάλησαν μετά στην χήρα Νετζμίγιε.³²⁸

Πολλοί Αλβανοί ξέσπασαν σε κλάματα κατά τις μέρες αυτές μη γνωρίζοντας ουσιαστικά τον λόγο για τον οποίον έκλαιγαν. Με ένα ψιλοβρόχι, ο Ενβέρ Χότζα ενταφιάστηκε στις 25 Απριλίου του 1985 στο νεκροταφείο των μαρτύρων του έθνους παρουσία χιλιάδων ανθρώπων που ακολουθούσαν την νεκρική του πομπή.³²⁹

Το 24^ο φεστιβάλ παρόλη την δύσκολη χρονική συγκυρία που διεξήχθη, ήταν ένα ακόμη φιλελεύθερο βήμα προς την απελευθέρωση της αλβανικής μουσικής σκηνής. Μετά την μεγάλη επιτυχία που επέφερε το 23^ο φεστιβάλ, οι διοργανωτές αποφάσισαν να πάνε ένα βήμα παραπέρα και να εμπιστευτούν αποκλειστικά την ίδια ομάδα, που πλέον είχε αρχίσει να αναλαμβάνει και άλλες μουσικές παραγωγές στην ραδιοτηλεόραση. Μια από αυτές τις παραγωγές, ήταν και το εξίσου πετυχημένο εαρινό φεστιβάλ ραδιοφωνίας που διοργανώθηκε από τους ίδιους τον Μάιο του 1985 με την ονομασία «Φεστιβάλ Τραγουδιού της Άνοιξης» γνωρίζοντας μεγάλη αποδοχή από την νεολαία και τον κόσμο.

Στο 24^ο φεστιβάλ που διοργανώθηκε στις 24, 25 και 26 Δεκεμβρίου του 1985 στο θέατρο της όπερας, όλα ήταν ίδια με το προηγούμενο εκτός από την παρουσίαση και την σκηνή. Η σκηνή αυτή την φορά θα ήταν γυάλινη με εσωτερικό φωτισμό που άλλαζε από τραγούδι σε τραγούδι, ενώ παραπλεύρως θα την στόλιζαν αληθινά φυτά. Στα πλαίσια της περαιτέρω ανανέωσης, οι υπεύθυνοι αποφάσισαν να βάλουν μόνο

³²⁶Βίκερς Μιράντα, Πέτιφερ Τζέιμς, , σ. 44

³²⁷Οπ. π., σ. 44

³²⁸Fevziu, σ. 345

³²⁹Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 44

μια παρουσιάστρια την γνωστή ηθοποιό Ούλκα Μούγιο και να καταργήσουν την κουραστική διπλή παρουσίαση των τραγουδιών.

Στο φεστιβάλ θα συμμετάσχουν για πρώτη φορά 32 τραγούδια τα οποία θα ερμηνευτούν μόνο μια φορά, σε δύο ημιτελικούς από 16 τραγούδια και στον τελικό θα περάσουν μόνο τα 8 καλύτερα από τον κάθε ημιτελικό. Ένα άλλο «καινοτόμο γεγονός» που δεν μπόρεσαν οι διοργανωτές να αποφύγουν παρόλη την προσπάθεια τους, ήταν η εκ νέου επιβολή του ΚΕΑ στην θεματολογία των τραγουδιών. Μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις, τα στελέχη του ΚΕΑ δέχτηκαν τις καινοτομίες των διοργανωτών με την προϋπόθεση μερικά τραγούδια να αφιερωθούν στην μνήμη του Ενβέρ.³³⁰

Ο πρώτος ημιτελικός άνοιξε με το εκτός συναγωνισμού τραγούδι «Κομάνι και ρεύμα»³³¹ από την Ρίτα Ντότσι, ο δεύτερος με το εκτός συναγωνισμού τραγούδι «Ενβέρ Χότζα» από την Ελίντα Κορέση και ο τελικός με το απερχόμενο νικητήριο τραγούδι του φεστιβάλ. Από τα τραγούδια που ερμηνεύτηκαν σε αυτό το πρωτοποριακό φεστιβάλ δεν ήταν λίγα εκείνα που κατέκτησαν τις καρδιές και τις αναμνήσεις των Αλβανών μένοντας ζωντανά ακόμη και σήμερα.

Τέτοια ήταν: «Σε κάθε καρδιά μια φορά χτυπάς» Φρεντερίκ Ντότσι, «Η πρώτη λέξη» Φάτμα Ζούμπερι, «Ζουμπούλι» Βαλντέντε Χότζα, «Αθωότητα» ντουέτο από Γιολάντα Δάμο και Πελούμπ Ελμάζι, «Δίπλα σε σένα» Ορχάν Ζενέλι, «Ασπροπρόσωπη μπροστά στην ιστορία» Λουντμίλα Παπαλέκου, «Τα άνθη της μηλιάς» Μπασκίμ Αλιμπάλι, «Το νέο έτος» Αφερντίτα Λάτσι, «Όταν έρχομαι σε σένα» Ίρμα Λιμποχόβα, «Ανθίζει η πορτοκαλιά» Τηλεμάκ Παπαπάνο, «Αυτή η μέρα» Ίρμα Γκουρακούκι, «Το τραγούδι της καρδιάς μου» Λιλιάννα Κοντακτσί, «Στο παραθύρι σου» Τονίν Τερσάνα, «Η εποχή μας φωνάζει» ντουέτο από Λουάν Σούλα και Δημήτερ Ντούσι, «Την αγάπη μας καλησπερίζουμε» Μπουρμπούκε Ράντα, «Μου αρέσει να βγαίνω το πρωί» Ζανέτα Σουλιώτη, «Το τραγούδι που σ' αρέσει» Κοσμά Ντούσι, «Ευεργεσία» Αφερντίτα Λάτσι, «Ενβέρ, φως και αστέρι» Μουφαρέτε Λάζε, «Η έμπνευση μου είσαι εσύ» Γιολάντα Δάμο, «Εσύ παραμένεις η άνοιξη» Λιντίτα Θεοδώρη, «Σε νεανική ηλικία» Παρασκευή Σιμάκου, «Για σένα πατέρα» Μπασκίμ

³³⁰Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 24^{ου} φεστιβάλ.

³³¹Στη λίμνη Κομάνι της Αλβανίας το ΚΕΑ κατάφερε την εγκαίνιαση του ομώνυμου υδροηλεκτρικού εργοστασίου μετά από δεκάδες οικονομικά προβλήματα και πολυετείς καθυστερήσεις.

Αλιμπάλι, «δεμένοι με μπέσα» Έμα Κιαζίμι και το «Το κόμμα μου» Τονίν Τερσάνα.
332

Το 24^ο φεστιβάλ πέρα των καινοτομιών που σφράγισαν θα λέγαμε την αλβανική μουσική, έγινε γνωστό και για την μάχη που δόθηκε ανάμεσα στα τραγούδια για τις πρώτες θέσεις. Το τραγούδι που κέρδισε με μια μόλις ψήφο διαφορά την πρώτη θέση, ήταν το τραγούδι «Σε νεανική ηλικία» των απερχόμενων νικητών Βλαντιμίρ Κοτάνι – Αρμπέν Ντούκα ερμηνευμένο από την Παρασκευή Σιμάκου³³³, αφήνοντας στην δεύτερη θέση το «Εσύ παραμένεις η άνοιξη»³³⁴ των Γκαζμέντ Μουλλάχι - Κότσι Πετρίτη ερμηνευμένο από την Λιντίτα Θεοδώρη που είχε χάσει πάλι την πρωτιά μέσα από τα χέρια και στο κρίσιμο 11^ο φεστιβάλ.

Στην τρίτη θέση με αισθητή διαφορά από τα άλλα δύο είχε μείνει το τραγούδι «Το νέο έτος» των Φερντινάντ Ντέντα – Κουντρέτ Ισάι, ερμηνευμένο από την Αφερντίτα Λάτσι. Όπως ήταν φυσικό το αποτέλεσμα δεν άρεσε καθόλου στα στελέχη του ΚΕΑ που αν και δεν τόλμησαν να αποκηρύξουν τα τρία πρώτα τραγούδια, επέβαλλαν ωστόσο μια άλλη δεύτερη θέση στο τραγούδι «Ενβέρ φως και αστέρι» των Χαγκ Ζαχαριάν – Ζουλιάνα Γεωργαντζή ερμηνευμένο από την Μουφαρέτε Λάζε και μια άλλη τρίτη θέση στο «Το κόμμα μου» των Αγκίμ Κράικα - Ισμαήλ Κανταρέ ερμηνευμένο από τον Τονίν Τερσάνα.³³⁵ Έτσι έκλεισαν τα πολύχρωμα φώτα για το δεύτερο φεστιβάλ τραγουδιού μετά το 11^ο, που διεξάγονταν με μια εκτέλεση και με μια μόνο ερμηνεία των τραγουδιών, μακριά από τις κομματικές επιβολές και με την τέχνη να νικά για πρώτη φορά την σκληρή «κόκκινη» γραμμή του ΚΕΑ.

Το 25^ο Φεστιβάλ

Και ενώ οι μέρες κυλούσαν βασανιστικά στην εξαθλιωμένη από την απομόνωση «μεταχοτζική Αλβανία», εν τω μεταξύ, η κατάσταση της χώρας την εποχή που ο Αλία ανέλαβε τα ηνία της ήταν απελπιστική. Ο πληθυσμός της χώρας είχε τετραπλασιαστεί τα τελευταία 40 χρόνια. Το μεγαλύτερο μέρος της

³³²Μερικοί καταξιωμένοι καλλιτέχνες συμμετείχαν με δυο τραγούδια, αυτό συνέβη επειδή το ΚΕΑ απαιτήσε να ερμηνεύσουν από ένα δεύτερο τραγούδι αφιερωμένο στη μνήμη του Χότζα.

³³³Τραγούδι που μιλάει για τον νεανικό έρωτα και την νεολαία

³³⁴Ένα τραγούδι που μιλάει για τις φοιτητικές αναμνήσεις στην φοιτητική εστία των Τιράνων.

³³⁵Βλ. Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 24^{ου} φεστιβάλ.

απομονωμένης χώρας ήταν νεολαίοι, ενώ παρουσίαζε την μεγαλύτερη πληθυσμιακή αύξηση της Ευρώπης.³³⁶

Το βιοτικό επίπεδο άγγιζε τον πάτο, ενώ η ανεργία ξεκίνησε να εμφανίζεται, όταν σε όλα τα συνοικιακά καταστήματα εμφανίστηκαν και οι πρώτες ελλείψεις στα είδη διατροφής.³³⁷ Η πλειοψηφία του λαού, δεν ήταν σε θέση ούτε να έρθει σε επαφή με τις άλλες χώρες, ούτε να καταλάβει το βιοτικό επίπεδο που οι ίδιοι είχαν, εξαιτίας της χρόνιας απαγόρευσης εξόδου του αλβανικού λαού από την χώρα.³³⁸

Στα τέλη του 1986, ο Ραμίζ Αλία βαθιά επηρεασμένος από την οικονομική πανωλεθρία και την αστυνομοκρατία που είχε γεννήσει ο απομονωτισμός της χώρας, στην μισοπεθαμένη αλβανική κοινωνία, προέβη σε μερικές εσωτερικές αντικαταστάσεις στους μηχανισμούς του ΚΕΑ.³³⁹ Από την άλλη διεξήχθη και το προγραμματισμένο 9^ο Συνέδριο του ΚΕΑ όπου δοκιμάστηκαν φανερά οι πρώτες δειλές και μετριοπαθείς μεταρρυθμιστικές προτάσεις του, που παρόλο που ήταν περιορισμένης τεχνοκρατικής μορφής, επέτρεψαν μια ασήμαντη βελτίωση.³⁴⁰ Χωρίς αυτό να σημαίνει πως στην Αλβανία δεν είχε φυσήξει ήδη ο άνεμος της αλλαγής.

Παρακινημένοι από τις δειλές μεταρρυθμίσεις που άφησαν κάπως την κοινωνία να αναπνεύσει, η γνωστή ομάδα διοργάνωσης ξεκίνησε να εργάζεται συστηματικά για το 25^ο φεστιβάλ, ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1986, συγκεντρώνοντας 130 τραγούδια. Αυτή τη φορά το στοίχημα το είχαν βάλει στην οργανωτική και την πολιτική διάσταση του διαγωνισμού. Επέλεξαν να περάσουν στους δυο ημιτελικούς 30 τραγούδια, εκ των οποίων στον τελικό θα πήγαιναν τα 16 καλύτερα.

Με πρόφαση την 25^η διεξαγωγή του διαγωνισμού αποφάσισαν να το ανακηρύξουν ως επετειακό φεστιβάλ και έβαλαν στον πρώτο ημιτελικό τους νεαρούς τραγουδιστές, ενώ στον δεύτερο όλα τα μεγάλα ονόματα. Στα πλαίσια της επετείου, επεδίωξαν να ζητήσουν στα στελέχη του ΚΕΑ την επιστροφή μεγάλων ονομάτων στο διαγωνισμό που για «κομματική πειθαρχία» είχαν απομακρυνθεί. Αρχικά, επικοινωνήσαν με την διεύθυνση εκπαίδευσης για να δοθεί η άδεια να συμμετάσχει η

³³⁶Duka, σ. 305

³³⁷Οπ. π., σ. 304

³³⁸Οπ. π., σ. 305

³³⁹Sherman, σ. 116

³⁴⁰Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 47

Μαρίνα Γκραμποβάρι, που αυτή την περίοδο ήταν δασκάλα στα απομακρυσμένα χωριά των Τιράνων. Επικοινωνήσαν με τον Ρίτσα Χάιρο διευθυντή της Όπερας, ώστε να μεσολαβήσει για να επιστρέψει ο τενόρος Γκιέργκι Σουλιώτη κ.ο.κ.³⁴¹

Ήταν όμως αδύνατον, το ΚΕΑ εξακολουθούσε να έχει μια ακλόνητη γραμμή επιβολής και πειθαρχίας. Μάλιστα, το 25ο φεστιβάλ θα αποτελούσε την ρεβάνς του ΚΕΑ και της πολιτικής γραμμής, καθώς διάφορα σκληροπυρηνικά στελέχη στο τομέα πολιτισμού, άσκησαν δριμεία κριτική στους διοργανωτές που τόλμησαν να επέμβουν σε πολιτικά θέματα, επιβάλλοντας εκ νέου τον θεσμό του «στιχουργικού συντάκτη».

³⁴² Παρουσιάστρια ήταν η Έμα Ντόγια.

Οι πόρτες του Θεάτρου της Όπερας και του Μπαλέτου άνοιξαν στις 24, 25 και 27 Δεκεμβρίου το 1986, ξεδιπλώνοντας μια πανέμορφη σκηνή που ωστόσο κοσμούσαν εκ νέου τα κομμουνιστικά σύμβολα και τα εργατικά αστέρια του ΚΕΑ. Την πρώτη νύχτα διαγωνίστηκαν οι νεότεροι καλλιτέχνες και οι πρωτοεμφανιζόμενοι με φιλοδουτικές μουσικές όπως ήταν: «Στους νέους φίλους» Μερίτα Σελίμι, «Μια μέρα χαραγμένη στη μνήμη» Μίγκα Χούσι, «Ένα πρωινό» Παρασκευή Σιμάκου, «Οι απόδημοι των υψομέτρων» και το «Η βραδιά που κρατάει τον έρωτα μου» Ερμίρα Μπαμπαλίου, «Η φωνή του τόπου μου» Μουφαρέτε Λάζε, «Μια σειρήνα χαιρετά» Μιμόζα Σελίμι, «Το τραγούδι του νερού» Μιμόζα Ναζάρκο, «Μυρίζεις άνοιξη» Μιμόζα Δάμο, «Ο ναυτικός, η θάλασσα κι εγώ» Ενβέρ Σάκια, «Το όμορφη που είσαι» Λουάν Μανχάσα, «Από το χέρι μας ανθίζει η ζωή» Κρίστο Λένα.

Στον άλλο ημιτελικό που συμμετείχαν οι καταξιωμένοι καλλιτέχνες, διαγωνίστηκαν τα εξής τραγούδια: «Στην γιορτή της πόλης» Εντουάρντο Γιουμπιάνι, «Το γαλάζιο φουλάρι της νεολαίας» Μπασκίμ Αλιμπάλι, «Οι ευχές βγάζουν φτερά» Τηλεμάκ Παπαπάνο, «Στους έρωτες αυτής της γης» Αφερντίτα Λάτσι, «Η Κυριακή μας» Κοσμά Ντούσι, «Δύο χαρές σε μια μέρα» Νερτίλα Κόκα, «Σύντροφοι ζωής» Λουάν Ζέγγου, «Το τραγούδι του τόπου μου» Μουφαρέτε Λάζε, «Το όνομα σημαία» Ίρμα Λιμποχόβα, «Η ονομασία μιας οδού» Λουάν Ζέγγου, «Λευκό νανούρισμα» Λιλιάνα Κοντακσί, «Το δέντρο της νεότητας» Λιντίτα Θεοδώρη, «Είμαστε αλληλέγγυοι» Αφερντίτα Λάτσι, «Όταν μιλάνε οι καρδιές» Μπασκίμ Αλιμπάλι, «Τα πρωινά της πατρίδας» Κοσμά Ντούσι, «Η ασπρομάλλα δασκάλα» Τονίν Τερσάνα και

³⁴¹Slatina Flori, "Festivali i kenges" βλ. Κεφάλαιο του 24^{ου} φεστιβάλ.

³⁴²Οπ, π.

τελευταίο έκλεισε τα διαγωνιζόμενα τραγούδια το «Αγόρι με το ποδήλατο» από τις αδελφές Ίρμα και Εράντα Λιμποχόβα. Όπως ήταν αναμενόμενο τα δεύτερα τραγούδια στους καλλιτέχνες είχαν επιβληθεί από την κομματική γραμμή του ΚΕΑ. Τα δεύτερα τραγούδια, θεωρήθηκαν ένα δυσάρεστο πισωγύρισμα, παρόλο που δεν είχαν σαφή πολιτικό και κομματικό περιεχόμενο όπως στην δεκαετία του 70, ωστόσο όλα ανεξαιρέτως είχαν εκλεκτικές πολιτικές υπόνοιες και σκοπιμότητες.

Έτσι συνέβη και με το νικητήριο τραγούδι, «Δύο χαρές την ίδια μέρα», ερμηνευμένο από την Νερτίλα Κόκα. Την μουσική την είχε γράψει ο νεαρός μουσικολόγος Δαβίδ Τουκίτσι, ο μικρότερος νικητής στην ιστορία του φεστιβάλ (8^ο φεστιβάλ) που κατακτούσε μια ακόμη πρωτιά ως συνθέτης αυτή την φορά, ενώ οι αρχικοί στίχοι του γνωστού Αλβανού ποιητή Γκιόκ Πέτσι, είχαν δεχθεί την κομματική πένα του στιχουργικού συντάκτη του ΚΕΑ και είχαν προσαρμοστεί στην κομματική γραμμή.³⁴³

Η δεύτερη θέση δόθηκε ξανά στον πρωταθλητή συνθέτη δεύτερων θέσεων Αγκίμ Κράικα με το τραγούδι «Το αγόρι με το ποδήλατο» ερμηνευμένο από τις αδελφές Ίρμα και Εράντα Λιμποχόβα, που κατόπιν παροτρύνσεως του ίδιου εκείνη την νύχτα άνοιγαν την λαμπρή τους καριέρα ως οι εμπορικότερες Αλβανίδες τραγουδίστριες μετά την πτώση του καθεστώτος.

Στην τρίτη θέση κατέληξε το τραγούδι «Η βραδιά που κρατάει τον έρωτα μου» μια καντάδα με άρωμα Κορυτσάς, ερμηνευμένη από την πρωτοεμφανιζόμενη Ερμίρα Μπαμπαλιού, που εκείνη την νύχτα επανάφερε μετά από 20 χρόνια την καντάδα στη σκηνή του φεστιβάλ. Ωστόσο, στο τέλος δόθηκαν από το ΚΕΑ κατά το σύνηθες φαινόμενο μια επιπλέον δεύτερη θέση στο κομματικό τραγούδι «Το όνομα σημαία» του Φερντινάντ Ντέντα ερμηνευμένο από την Ίρμα Λιμποχόβα και την τρίτη θέση στο «Τα πρωινά της πατρίδας» των Αβνί Μούλα και Χουσνί Μυλώση ερμηνευμένο από τον Κοσμά Ντούσι.

Το 26^ο Φεστιβάλ

Για πολλούς αποτελεί την κορυφαία στιγμή του διαγωνισμού, για πολλούς άλλους το τελευταίο «σοσιαλιστικό φεστιβάλ», για κάποιους άλλους το «χρυσό

³⁴³Το τραγούδι αναφέρεται στην έκπληξη που κάνει το αγόρι μιας νεαρής κοπελιάς την ημέρα των γενεθλίων της, που συμπωματικά την ίδια μέρα διεξαγόταν το Συνέδριο του ΚΕΑ. Το ένα δώρο ήταν η έκπληξη με την τούρτα ενώ το άλλο δώρο ήταν οι αποφάσεις του Συνεδρίου.

διαγωνισμό», όπως και να έχει, το μόνο βέβαιο είναι ότι αδιαμφισβήτητα υπήρξε ίσως ο σπουδαιότερος σταθμός μετά το 11^ο φεστιβάλ σε όλη την πορεία του διαγωνισμού. Ένας από τους λόγους που το έκαναν τόσο σπουδαίο το 26^ο φεστιβάλ ήταν τα «νέα» μουσικά όργανα που συμμετείχαν για πρώτη φορά απάνω στην σκηνή και σε σχεδόν όλα τα τραγούδια, μπάσο, ηλεκτρική κιθάρα, ντραμς, ηλεκτρικό βιολί κ.ο.κ.

Δεύτερον, για πρώτη φορά στη σκηνή κυκλοφορούν τα φορητά μικρόφωνα και κατά συνέπεια οι ερμηνευτές είναι ελεύθεροι να κάνουν χωρίς περιορισμούς και υποδείξεις όσες και όποιες κινήσεις θέλουν. Τρίτον, τον διαγωνισμό παρουσιάζει η Αλβανίδα show woman Σιλβάνα Μπράτσε με έναν δυτικό τρόπο παρουσίασης. Τέταρτον, την τελική βραδιά ανοίγει η Βάτσε Ζέλα με μια μοντέρνα διασκευή στο «Βάλς της ευτυχίας» ως επίτιμη καλεσμένη.

Πέμπτο, οι τραγουδίστριες φοράνε φορέματα της αρεσκείας τους, ενώ για πρώτη φορά υπάρχουν μακιγιέζ και κομμωτές. Έκτο, τα τραγούδια κυκλοφορούν ηχογραφημένα σε κασέτα στο εμπόριο. Επιπλέον, σε αυτό το φεστιβάλ θα μπει για πρώτη φορά και το σενάριο του σόου, δίνοντας στο διαγωνισμό εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά που θύμιζαν Σαν Ρέμο και Eurovision.³⁴⁴

Το Θέατρο της Όπερας και του Μπαλέτου στις 24, 25 και 27 Δεκεμβρίου του 1987 δέχθηκε την μεγαλύτερη αναπροσαρμογή στην ιστορία του, ώστε να χωρέσει η μεγαλύτερη σκηνή που γνώρισε ποτέ σε μουσική εκδήλωση η χώρα. Τα τραγούδια που συμμετείχαν περιορίστηκαν στα 22, αλλά να σημειωθεί πως και τα 22 έκρυσαν όλους τους «άσσοις» της αλβανικής μουσικής σκηνής, καθώς για πρώτη και τελευταία φορά στην ιστορία του διαγωνισμού και τα 22 διαγωνιζόμενα τραγούδια είχαν κάποιον νικητή του φεστιβάλ, είτε τον συνθέτη, είτε τον στιχουργό, είτε τον τραγουδιστή.

Ο λόγος αυτός χαρακτήρισε το 26^ο φεστιβάλ ως και «το χρυσό φεστιβάλ» του διαγωνισμού. Τα τραγούδια εμφανίστηκαν με την εξής σειρά στον α΄ ημιτελικό 1) «Αχ τι ωραίος γάμος» Χριστίνα Περμπάσα, 2) «Για τον έρωτα μου» Φάτμα Ζούμπερι, 3) «Μια στιγμή στις αναμνήσεις μου» Γκεζίμ Τσέλα, 4) «Έλα μαζί μας» Αφερντίτα Λάτσι, 5) «Με το όνομα σου» Ηλέκτρα Σίνα, 6) «Πίστευε στον έρωτα»

³⁴⁴Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 27^{ου} φεστιβάλ.

Μπασκίμ Αλιμπάλι, 7) «Όταν μιλά μαζί σου» Ανίλα Γκούτζο, 8) «Το τραγούδι μου είναι δικό σας» Λιντίτα Θεοδώρα, 9) «Δεν ξεχνώ» Ίρμα και Εράντα Λιμποχόβα, 10) «Η καρδιά της μάνας» Μουφαρέτε Λάζε, 11) «Παίζει μαζί σου αγόρι μου γιατί ξέρει τον πόνο σου» Κοσμά Ντούσι.

Στον β' ημιτελικό εμφανίστηκαν ως εξής: 1) «Με μεγάλωσε η Αλβανία» Λουντμίλα Παπαλέκου, 2) «Νέος πάντα» Τηλεμάκ Παπαπάνο, 3) «Ανάμεσα σε δύο αστέρια μοιάζεις με φεγγάρι» Ανδριάνα Τσέκο, 4) «Παίξε Κιθάρα μου» Λιλιάνα Κοντακσί, 5) «Σημαία» Ζανέτα Σουλιώτη, 6) «Η φίλη του δρόμου μου» Ίρμα Λιμποχόβα, 7) «Οι ομορφιές που θέλουμε» Ναζί Κάσμι και Γιολάντα Δάμο, 8) «Μια ζωή, από την ζωή μου» Ερμίρα Μπαμπαλίου, 9) «Θα έρθεις;» Λουάν Ζέγγου, 10) «Η μικρότερη της παρέας» Αννίτα Μπίτρι και 11) «Ο καιρός δεν περιμένει» Παρασκευή Σιμάκου.

Παρατηρώντας τους πίνακες βαθμολογίας, καταλαβαίνει κανείς πως οι κριτικές επιτροπές δυσκολεύτηκαν πάρα πολύ στο να περάσουν τα τραγούδια στο μεγάλο τελικό και ακόμη περισσότερο στην μοιρασιά της πρώτης θέσης, των δεύτερων και τρίτων θέσεων. Στην τρίτη θέση ισοψήφησαν με ένα πόντο διαφορά, από τα άλλα δύο που επίσης ισοψήφησαν στην δεύτερη θέση και που είχαν ένα πόντο διαφορά από την πρώτη,³¹ θέση «Η μικρότερη της παρέας» από την πρωτοεμφανιζόμενη Αννίτα Μπίτρι των Δαβίδ Τουκίτσι – Γκιόκ Πέτσι μαζί με το «Μια ζωή από την ζωή μου» από την Ερμίρα Μπαμπαλίου και τους Φλαμούρ Σέχου-Γιώργο Παπίνγκι. 2^η θέση «Θα έρθεις;» από τον Λουάν Ζέγγου των Οσμάν Μούλλα - Αγκίμ Ντότσι, μαζί με το «Παίζει μαζί σου...» του Κοσμά Ντούσι των Βλαντιμίρ Κοτάνι – Αρμπέν Ντούκα. Τέλος, η πολυπόθητη πρωτιά για τον συνθέτη Αγκίμ Κράικα ήρθε σε στίχους του Χατζί Ράμα από τις αδελφές Ίρμα και Εράντα Λιμποχόβα με το τραγούδι «Δεν ξεχνώ».

Το 27^ο Φεστιβάλ

Η Αλβανία, άνοιξε διάπλατα τις πόρτες της υποδοχής της σε μια ελληνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Κάρολο Παπούλια Υπουργό Εξωτερικών και την Μελίνα Μερκούρη Υπουργό Πολιτισμού.³⁴⁵ Στο ίδιο κλίμα, αποκατέστησε τις σχέσεις της με την Ιταλία όπως και με την Τουρκία. Η Ιταλία προσέφερε μια προκαταβολή 300.000.000 δολαρίων για την προμήθεια πρώτων υλών και τροφής, ενώ η Τουρκία

³⁴⁵Llukani, *Kishanediktature*, σ. 69

προσέφερε εθελοντικά στρατιωτικούς και τεχνικούς ειδήμονες για την πολιτοφυλακή και το αστυνομικό σώμα.³⁴⁶

Ενώ πολύ σημαντική ήταν και η επίσκεψη μιας ομάδας Ολλανδών που περιοδεύσαν σε ολόκληρη την χώρα³⁴⁷ Στην εβδομηκοστή επέτειο της αλβανικής ανεξαρτησίας, ο Αλία δήλωσε σε ένδειξη αλλαγής του τρόπου σκέψης, πως θα συνεργάζονταν με οποιοδήποτε βοηθούσε στην ανάπτυξη του τόπου.³⁴⁸ Δήλωση, που προκάλεσε δυσφορία σε πολλούς «σκληροπυρηνικούς» κομμουνιστές του ΚΕΑ, που είχαν ορκιστεί στο ενβερικό δόγμα την ένδοξη απομόνωση της χώρας και την υπακοή στο Σύνταγμα του 1976.

Το κλίμα μεταμέλειας και εκδημοκρατισμού εξακολουθούσε καθώς το καθεστώς επέτρεψε την δημόσια κριτική στο δογματισμό του ΚΕΑ από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης,³⁴⁹ με άμεσο αποτέλεσμα την μαζική ανεξαρτητοποίηση των δημοσιογράφων της εφημερίδας «Μπασκίμι» του Δημοκρατικού Μετώπου.³⁵⁰ Σημαντική ήταν και η προσπάθεια αποστασιοποίησης των κορυφαίων κομματικών διανοουμένων από το ΚΕΑ.³⁵¹

Το πετυχημένο σχήμα διοργάνωσης των τελευταίων φεστιβάλ από την γνωστή ομάδα διοργανωτών κατάφερε να αποτινάξει σχεδόν εντελώς την επιτήρηση του ΚΕΑ από το 27^ο φεστιβάλ που διεξήχθη στις 23, 24 και 25 Δεκεμβρίου του 1988 στο Θέατρο της Όπερας. Τις εντυπώσεις έκλεψε ή ακόμη μεγαλύτερη σκηνή που έστησαν οι διοργανωτές, καθώς αυτή την φορά είχε ένα καταγάλανο φόντο με χιλιάδες νέτου τύπου μικρά λαμπιόνια να την φωτίζουν στηριγμένα απάνω σε ένα γυάλινο δάπεδο απαρτισμένο από μακριά φώτα νέον που άλλαζαν χρώμα σε κάθε τραγούδι. Το μόνο που άλλαζε πλέον ήταν η παρουσιάστρια από φεστιβάλ σε φεστιβάλ καθώς είχε επικρατήσει η ιδέα πως η παρουσίαση του φεστιβάλ ήταν αποκλειστικά γυναικεία υπόθεση, έτσι τα ινία είχε αναλάβει αυτή τη φορά η Ίνα Γκίκα.

Η αποπολιτικοποίηση του φεστιβάλ και η «δειλή» φιλελευθεροποίηση στον τομέα του πολιτισμού και της τέχνης επέφερε ως αποτέλεσμα στο φεστιβάλ να κατατεθούν πάνω από 100 τραγούδια, κατά πλειοψηφία από ερασιτέχνες και

³⁴⁶Sherman, σ. 122

³⁴⁷Jacques, σ. 674

³⁴⁸Οπ. π., σ. 124

³⁴⁹Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 52

³⁵⁰Οπ. π., σ. 62

³⁵¹Οπ. π., σ. 63

άγνωστους δημιουργούς. Οι διοργανωτές επέλεξαν μόνο 28 να διαγωνιστούν μεγαλώνοντας και πάλι τον αριθμό από το απερχόμενο φεστιβάλ. Στο κάθε ημιτελικό διαγωνίστηκαν από 14 ενώ στον τελικό πέρασαν τα 16 καλύτερα.

Τα τραγούδια του α΄ ημιτελικού ήταν τα εξής: «Η φωνή της γλυκιάς μας πατρίδας» Αλφρεντ Γκιέλα, «Ένα όνομα» Χριστίνα Περμπάσα, «Η παιδική μου φίλη» Μιγκα Χούσα, «Λέξεις για την απομινή μέρα» Ενβέρ Σάκια, «Δεν αναγνώρισες την καρδιά μου» Μπασκίμ Αλιμπάλι, «Καλό δρόμο» Ανέστη Τσούκο, «Όταν σε περιμένει ο έρωτας» Λιλιάνα Κοντακτσί, «Αναγνώριζε την ομορφιά» Ανίλα Γκούτζο, «Ευλογία και φως» Πελούμπ Ελμάζι, «Νερό από τις πηγές σου φέρνω» Λουάν Ζέγγου, «Η μπέσα του κόμματος»³⁵² Τατιάνα Τσέλα, «Μικρέ μου μουσικέ» Ερμίρα Χάινο, «Ζήσε τα νιάτα » Ίρμα Λιμποχόβα και Φρεντερίκ Ντότσι, «Όταν χορεύουμε μαζί» Μορένα Ρέκα.

Τα τραγούδια του β΄ ημιτελικού: «Πάντα νέοι στα αγάλματα» Μιμόζα Ναζάρκο, «Εσύ ξυπνάς τα πρωινά μου» Πετρίτ Λούλο, «Την ομορφιά στην χαρίζει η πεδιάδα» Ηλέκτρα Σίνα, «Το χαμόγελο σου είμαστε εμείς» Αννίτα Μπίτρι, «Για τον φίλο μου» Αντών Γιόρο, «Όταν ήμασταν φοιτητές» Κοσμά Ντούσι, «Στο όνομα της ζωής» Λουντιμίλα Παπαλέκου, «Τα μονοπάτια δεν κοιμούνται» Τηλεμάκ Παπαπάνο, «Ανάμεσα στους έρωτες» Γκεζίμ Τσέλα και Γιολάντα Δάμο, «Στις μέρες μας» Λιντίτα Θεοδώρα, «Ποτάμι στην άνοιξη» Ελβάνα Λέκκα, «Την θέλουμε την ευτυχία» Παρασκευή Σιμάκου, «Σε αναζητώ» Ίρμα και Εράντα Λιμποχόβα, «Ο έρωτας χτυπά μια φορά μόνο» Φρεντερίκ Ντότσι.

Στην τρίτη θέση «Ζήσε τα νιάτα» από τους Ίρμα Λιμποχόβα και Φρεντερίκ Ντότσι, του πρωτοεμφανιζόμενου συνθέτη Αρντίτ Γκιεμπρέα και της Ζουλιάννα Γεωργαντζή. Στην δεύτερη θέση «Ο έρωτας χτυπά μια φορά μόνο» από τον Φρεντερίκ Ντότσι των Κουιτίμ Λάρο – Γκίόκ Πέτσι. Την πρώτη θέση με τεράστια διαφορά από τα υπόλοιπα τραγούδια κέρδισε το τραγούδι «Την θέλουμε την ευτυχία» ερμηνευμένο από την Παρασκευή Σιμάκου, του πρωτοεμφανιζόμενου συνθέτη Σπύρο Τσάκο σε στίχους Αγκίμ Ντότσι. Το τραγούδι αναφερόταν στα παιδιά των ορφανοτροφείων και στην μητρική δύναμη, όπου εκτός των άλλων η Σιμάκου το ερμήνευε το τραγούδι από κοινού με μια δωδεκαμελή παιδική χορωδία.

³⁵²Το μόνο κομματικό τραγούδι που συμμετείχε, αλλά ωστόσο αποκλείστηκε στον ημιτελικό

Οι δημιουργοί του τραγουδιού εξομολογήθηκαν στο αλβανικό κοινό την ιστορία του τραγουδιού σε μια τηλεοπτική εκπομπή λέγοντας τα εξής: «Είχαμε αποφασίσει το τραγούδι να το πει η Παρασκευή Σιμάκου που εκείνη την εποχή μεσουρανούσε στην αλβανική σκηνή. Μετά από πολλές πρόβες φτάσαμε στην τελική, αλλά ωστόσο ακόμη ήμασταν νεαροί και άπειροι και η ενορχήστρωση είχε πολλά προβλήματα. Η Παρασκευή που ήταν η χαϊδεμένη τραγουδίστρια των μεγάλων συνθετών της εποχής εκνευρίστηκε και αποχώρησε. Ξενυχτήσαμε όλη νύχτα και τελικά τα καταφέραμε, όμως η Παρασκευή είχε θυμώσει για τα καλά, μας απείλησε πως αν δεν της βρίσκαμε ροζ ύφασμα να ράψει ένα πρωτοποριακό φόρεμα δεν θα ερμήνευε το τραγούδι μας. Πανικόβλητος και με εκείνον τον αυθορμητισμό ενός είκοσιτετράχρονου, σκέφτηκα πως μόνο το κτίριο της Βουλής είχε ροζ κουρτίνες. Σχεδόν ασυναίσθητα και χωρίς να το καλοσκεφτώ μπήκα και έκλεψα μια μεγάλη κουρτίνα. Την πήγα στην μοδίστρα και της είπα να ξεκινήσει δουλειά. Εκείνη κατάλαβε αμέσως τι είχα κάνει, φοβήθηκε αλλά εν τέλει δέχτηκε με μεγάλο φόβο και κίνδυνο να με βοηθήσει. Αν το τραγούδι μας δεν κέρδιζε και δεν γινόταν επιτυχία δεν ξέρουμε τι θα γινόταν με μας. Βέβαια μέχρι και σήμερα παραμένει ένα από τα ωραιότερα φορέματα του φεστιβάλ {γέλια}.»³⁵³

Ένα άλλο σπουδαίο γεγονός σε αυτό το φεστιβάλ αποτελεί και η απόσυρση από τον θεσμό των τραγουδιστών Λιλιάνα Κοντακσί και Τονίν Τερσάνα, που εκτός από την μακροχρόνια κοινή τους πορεία στα φεστιβάλ, μοιράστηκαν και πολλές διακρίσεις. Η πολυετής πορεία τους έκλεινε οριστικά την τελευταία νύχτα του διαγωνισμού, συμπαρασύροντας και πετυχημένους συνθέτες, στιχουργούς και κάποιους άλλους τραγουδιστές μικρότερης εμβέλειας, ως το πρώτο κύμα φυγής μιας γενιάς που έζησε και πορεύτηκε στα δύσκολα χρόνια της λογοκρισίας.

VII) The Wind of Change

Το 28^ο Φεστιβάλ

Οι πρώτες ενδεικτικές αλλαγές, σχετικά με την αναγκαστική άρση της απομόνωσης που ήδη άρχιζε να διαφαίνεται, σηματοδοτήθηκαν με την πτώση του τοίχους του Βερολίνου από το Νοέμβριο του 1989. Η πτώση του τοίχους έδωσε έναυσμα, ώστε οι μέχρι τότε παράνομες συζητήσεις μεταξύ 2 και 3 ατόμων να πάρουν χαρακτήρα μαζικότερων διεργασιών, στις οποίες πρωτοστατούσαν

³⁵³PASDITE TOP CHANEL, 21/02/2017

διανοούμενοι και φοιτητές.³⁵⁴ Η Αλβανία όδευε με γρήγορη ταχύτητα στην τελευταία δεκαετία της χιλιετίας, που παράλληλα σηματοδοτούσε και το τέλος της χοτζικής εποχής, αφήνοντας πίσω όλα εκείνα τα μακάβρια γεγονότα που την είχαν απομονώσει από την ευρωπαϊκή της οικογένεια.

Η παλιά γενιά μουσικών είχε αντιληφθεί ότι το φεστιβάλ όχι μόνο δεν τους αποδεχόταν πλέον, αλλά είχε ξεφύγει από τον έλεγχο του ΚΕΑ και αποτελούσε τον προθάλαμο της δημοκρατίας. Η νέα γενιά μουσικών, ή όπως ονομάστηκαν το «νέο κύμα» είχε αρχίσει να κατακτά ολοένα και περισσότερο τη χώρα, εξασφαλίζοντας σημαντική επιρροή κυρίως στην νεολαία. Το 28^ο φεστιβάλ μετακόμισε και διεξήχθη για πρώτη φορά στο ολοκαίνουργιο Συνεδριακό Κέντρο των Τιράνων χωρητικότητας 4000 ατόμων.

Καλλιτεχνικός διευθυντής ήταν για πρώτη φορά ο Σακίρ Ρετζβέλαι, σκηνοθέτης παρέμενε η Βέρα Γκραμπότσκα, σεναριογράφος ο Ρεμζί Λάνι, ενώ την παρουσίαση είχε αναλάβει η Λουίζα Τζουβάνη μαζί με ένα εκπληκτικό τρίο γνωστών κωμικών της Αλβανίας.³⁵⁵ Στα πλαίσια των νέων ριζοσπαστικών αλλαγών ήταν και ο νέος τρόπος διεύθυνσης της ορχήστρας, καθώς το κάθε τραγούδι είχε τον δικό του ενορχηστρωτή. Την σκηνογραφία είχε κάνει ο Ρετζέπ Αλίαι χαρίζοντας ένα πελώριο ροζ κοχύλι στην νέα στέγη του φεστιβάλ. Να σημειώσουμε πως και τις τρεις νύχτες (25, 26 και 27 Δεκεμβρίου 1989) που διεξήχθη ο διαγωνισμός μέσα στο συνεδριακό κέντρο δεν έπεφτε καρφίτσα από την κοσμοσυρροή.

Την πρώτη θέση κατέκτησε το πρώτο τρίο στην ιστορία του διαγωνισμού απαρτιζόμενο από τον νεαρό Φρεντερίκ Ντότσι, την αδελφή του Ιουλία Ντότσι και την πρωτοεμφανιζόμενη Μανιόλα Ναλμπάνη «Η γη του ήλιου» ένα αλβανικό φολκλόρ τραγούδι αφιερωμένο στις δύσκολες στιγμές που περνούσε η Αλβανία. Τα 26 τραγούδια που κατά συντριπτική πλειοψηφία ήταν αφιερωμένα στον έρωτα ήταν τα εξής: «Με το όνομα σου σημαιοφόρο» Καστριότ Τούσε, «Οι λευκές μέρες μας» Εντουάρντο Γιουμπιάνι, «Ταξιδεύω σκεπτικός» Μανιόλα Ναλμπάνη, «Άναψε μια νοσταλγία» Μουσταφά Μέχια, «Τα μπουμπούκια της ευτυχίας» Γιολάντα Δάμο, «Είμαστε καρδιές κάθε ηλικίας» Μορένα Ρέκα – Ρεντόν Μακάσι – Μπλεντάρ

³⁵⁴ Βερέμης, Κουλουμπής, Νικολακόπουλος, σ. 62

³⁵⁵ Αλέκο Προντάνι, Αγκρόν Λάκαι και Κώτσο Ντεβόλε.

Σέικο,³⁵⁶ «Στην αδελφή μου» Δαβίδ Τουκίτσι, «Εσύ είσαι έρωτας» Μουφαρέτε Λάζε, «Ατέλειωτο τραγούδι η νεολαία» Φρεντερικ Ντότσι, «Η εποχή των νέων ανθρώπων» Ερμίρα Χάινο, «Κάτω από τον ίδιο ουρανό» Ρουμπίν Μάτι και Λουάν Μανχάσα, «Και ποιος δεν σε ξέρει;» ΤριμαΛιμποχόβα (δεύτερη θέση), «Το τραγούδι μας ανθίζει» Γκάτσο Τσάκο, «Η μπέσα των Αλβανών» Πελούμπ Ελμάζι, «Ακτίνες ηλίου» Άλμα Χούσκια, «Η ζεστασιά μας ενώνει» Μπουρμπούκε Ράντα, «Χιλιάδες φωνές η φωνή μου» Εράντα Λιμποχόβα, «Οι καρδιές σαν ατέλειωτη θάλασσα» Λουάν Ζέγγου (τρίτη θέση),³⁵⁷ «Πήρα την φίλη μου» Αφερντίτα Λάτσι (τρίτη θέση),³⁵⁸ «Η ζωή μιλά μόνο για τον άνθρωπο» Άλμα Χούσκια και Γκιέργκι Τάσε, «Διάλεξες την αλήθεια» Έμα Κιαζίμι «Ψάξε με» Λιντίτα Θεοδώρη «Χιόνι και φεγγάρι» Μπασκίμ Αλιμπάλι και Γιολάντα Δάμο, «Ζω» Παρασκευή Σιμάκου (τρίτη θέση) και το «Χαρίσε την καρδιά σου στην ζωή» Ρόμπερτ Αλία. Με το πέρας του φεστιβάλ αποχωρούν και οι εναπομείναντες μουσικοί της παλιάς γενιάς με το γνωστό και ως «δεύτερο κύμα φυγής» μεταξύ αυτών η Λιντίτα Θεοδώρη, η Έμα Κιαζίμι, ο Γκάτσο Τσάκο κτλ., ανοίγοντας τον δρόμο σε νέους καλλιτέχνες που θα διαμορφώσουν εντελώς διαφορετικό προφίλ στο φεστιβάλ τα επόμενα χρόνια.

Το 29^ο Φεστιβάλ

Παρόλο που ο Αλία σημείωνε επιτυχίες σε διπλωματικό επίπεδο στο εξωτερικό, στο εσωτερικό της χώρας, ο λαός που πλέον είχε φτάσει στο έσχατο σημείο της πιο ακραίας φτώχειας και εξαθλίωσης, έμοιαζε με ηφαίστειο έτοιμο να εκραγεί και να ξεχυθεί στους δρόμους, η υπομονή του είχε πλέον εξαντληθεί και δεν μπορούσε να περιμένει τα αργά αλλά σταθερά βήματα της φιλελευθεροποίησης που ετοιμάζε ο ηγέτης του. Ταυτοχρόνως όμως, η κοινωνική φιλελευθεροποίηση του Ραμίζ Αλία εξόργιζε την σκληροπυρηνική πτέρυγα του ΚΕΑ που δημιουργούσε συνεχώς προβλήματα.

Το καλοκαίρι του 1990, επιδεινώθηκε η άσχημη κατάσταση στην Αλβανία με μια απρόσμενη ξηρασία που μείωσε την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, βγάζοντας πάνω από 5000 Αλβανούς διαδηλωτές στον δρόμο.³⁵⁹ Η τυπικότερη εκδήλωση της

³⁵⁶Το πρώτο ροκ τραγούδι στην ιστορία του φεστιβάλ. Οι στίχοι προσκαλούν την νεολαία να χαμογελάσει και να επιδιώξει την «αλλαγή». Μουσική Σπύρο Τσάκο, στίχοι Αγκίμ Ντότσι.

³⁵⁷Την μουσική έχει γράψει ο Ντόριαν Νίνι καλλιτέχνης που φυλακίστηκε και τιμωρήθηκε στο 11^ο φεστιβάλ, η συμμετοχή του μαρτυρά την τεράστια αλλαγή στην ελευθερία του φεστιβάλ.

³⁵⁸Μελοποιημένο ποίημα του Μεγάλου Αλβανού ποιητή Λασγκούς Ποραντέτσι.

³⁵⁹Sherman, σ. 130

δυσαρέσκειας εκφραζόταν με νυχτερινές επιθέσεις ολιγομελών ομάδων εναντίον δημοσίων κτηρίων, με πυροβολισμούς και ήχους σπασμένων τζαμιών και με τις διακοπές του ηλεκτρικού ρεύματος να αποτελούν σχεδόν μια μόνιμη κατάσταση.³⁶⁰

Στα μέσα Δεκεμβρίου οι φοιτητές ενώθηκαν για να οργανώσουν την μεγαλύτερη διαδήλωση όλων των εποχών της χώρας που ξεχύθηκε στους δρόμους.³⁶¹ Οι δρόμοι παρέλυσαν και ο Αλία αναγκάστηκε να υποδεχτεί τους εκπροσώπους τους για να συζητήσει τα αιτήματά τους στο προεδρικό μέγαρο και για να αποφύγει μια πιθανή σύγκρουση.³⁶² Ο Αλία υπό τον φόβο να μην ξεσπάσει εμφύλια διαμάχη αποδέχθηκε το αίτημα των φοιτητών για πλουραλισμό και δημοκρατικές εκλογές³⁶³ λίγες μέρες πριν την διεξαγωγή του 29^{ου} φεστιβάλ.

«Και τελικά ήρθε» με αυτό το σύνθημα υποδέχτηκαν οι διαλυμένοι από την φτώχεια και τα ακραία κοινωνικά φαινόμενα Αλβανοί το 29^ο φεστιβάλ που διεξήχθη υπό το φως της Δημοκρατίας και της Ελευθερίας στο Συνεδριακό Κέντρο Τιράνων στις 24, 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1990. Παρόλο που το φεστιβάλ είχε την πλήρη ελευθερία διοργάνωσης και διεξαγωγής, δεκάδες τεχνικά και οργανωτικά προβλήματα το δυσκόλεψαν χωρίς προηγούμενο.

Αξίζει να σημειωθεί πως ήταν η μοναδική φορά στην ιστορία του διαγωνισμού που διεξήχθη σε τέσσερις νύχτες και που η φτώχεια μαρτυρείτε παντού. Η σκηνοθεσία επέστρεψε πίσω στο Οσμάν Μούλα μετά από πολλά χρόνια απουσίας, όπως και η σκηνογραφία στον Μπασκίμ Ζάχαι. Παρουσιαστής αναλάμβανε για πρώτη φορά μόνος του ένας άνδρας, ο Λεωνίδα Μένκσι ενώ το σενάριο που τελικά δεν ακολουθήθηκε πιστά εξαιτίας των προβλημάτων είχε γράψει πάλι ο Ρεμζί Λάνι.

364

Το φεστιβάλ κατέκτησαν δεκάδες νεανικά σχήματα συνοδευμένα από ηλεκτρικές κιθάρες και μακριά μαλλιά, δεν έλειψαν ωστόσο οι μίνι φούστες, οι περίεργες κομμώσεις, τα δερμάτινα παντελόνια και τα Μπλου τζιν. Ενώ ιστορικός σταθμός θεωρήθηκε η επιστροφή των τιμωρημένων μουσικών του 11^{ου} φεστιβάλ ως διαγωνιζόμενων. Την πρώτη θέση πήρε το τραγούδι «Κανείς δεν θα το πιστέψει»

³⁶⁰Βίκερς, Πέτιφερ, σ. 79

³⁶¹Sherman, σ. 131

³⁶²Οπ. π., σ. 132

³⁶³Duka, σ. 323

³⁶⁴Slatina Flori, “*Festivali i kenges*” βλ. *Κεφάλαιο του 29^{ου} φεστιβάλ.*

ερμηνευμένο από την Αννίτα Μπίτριτων δημιουργών Φλαμούρ Σέχου - Γιώργο Παπίνγκι, που αν και ερωτικό τραγούδι, ο τίτλος του ήταν ένα μήνυμα στην κοινωνία και στην παρακμή του ΚΕΑ.

Την δεύτερη θέση πήρε ένα ντουέτο που σημάδεψε με την σειρά του φεστιβάλ, το «ΣΑΓΑΠΩ-TEDUA» ερμηνευμένο από τον δημιουργό του Δαβίδ Τουκίτσι και την Νερτίλα Κόκα. Για πρώτη φορά στην σκηνή του φεστιβάλ ακούστηκε η ελληνική γλώσσα σε τραγούδι καθώς το τραγούδι ήταν γραμμένο για τον έρωτα μιας Ελληνίδας με έναν Αλβανό. Την τρίτη θέση πήραν δύο δεκαεννιάχρονοι ροκάδες η Μίρα Κόντσι και ο Φόελ Γκρίλλο.

Ενώ η κριτική επιτροπή απέδωσε για πρώτη φορά και το βραβείο της καλύτερης πρωτοεμφανιζόμενης συμμετοχής που πήρε ο επίσης δεκαεννιάχρονος Έλτον Ντέντα «Είμαστε ο ορισμός της ίδιας της ζωής». Σε αυτό τον διαγωνισμό τις εντυπώσεις κέρδισε η τιμωρημένη στο 11^ο φεστιβάλ Ιουστίνα Αλίας που επέστρεψε μ' ένα τραγούδι αφιερωμένο στην μητέρα της που είχε πεθάνει λίγο πριν απελευθερωθεί. Μια άλλη συμμετοχή που ξεχώρισε ήταν τα "4 αγόρια" με τα γυαλιά ηλίου, τα δερμάτινα και τα μακριά μαλλιά που ερμήνευσαν το τραγούδι «ξύπνα από την νάρκη χελιδόνη μου» αφιερωμένο στην αλβανική νεολαία. Ξεχώρισαν βέβαια, το ρυθμικό ντουέτο «Το απομονωμένο λουλούδι» από τους πρωτοεμφανιζόμενους Ρεγγίνα Τίλι και Αρτούρ Δάμο, «Εμείς η νεολαία» από τον Αρμπέν Ντούρο, «Δάσκαλος και φίλος» από τον Αλεξάντερ Γκίόκα, «Μόνο μια φορά ζούμε» από Τριμα Λιμποχόβα κτλ.

Το 29^ο φεστιβάλ αποτελεί μέχρι και σήμερα την «σπονδυλική στήλη» της εκδημοκρατισμένης και ελευθεριακής αλβανικής μουσικής, ενώ για πολλούς ειδικούς είναι αδιαμφισβήτητο ένα φυτώριο καλλιτεχνών και νέων ερεθισμάτων που έμπαιναν με μεγάλη ταχύτητα στην απομονωμένη Αλβανία. Έμεινε και μένει ένα ζωντανό μνημείο μουσικού πολιτισμού από όπου η εγχώρια μουσική ξεκίνησε την μετασοσιαλιστική εποχή της μέχρι τις μέρες μας. Πολλοί καλλιτέχνες με πετυχημένη πορεία, άλλοι με προοπτική ανάδειξης, άλλοι πρωτοεμφανιζόμενοι και άλλοι ως παλιοί γνώριμοι του διαγωνισμού σφράγισαν με την παρουσία τους αυτό το φεστιβάλ, καθώς για πολλούς αποτέλεσε τελευταία εμφάνιση, κυρίως επειδή ακολούθησε το τεράστιο κύμα φυγής μεταναστών στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ.

Το 30^ο Φεστιβάλ

Το 1991, επιφύλασσε ανάμικτα συναισθήματα για ολόκληρη την Αλβανία. Αφενός, δημιουργήθηκε το Δημοκρατικό Κόμμα Αλβανίας, αφετέρου α) άνοιξαν τα σύνορα και μετανάστευσαν πάνω από 5000 Αλβανοί πρόσφυγες κυρίως για την Ελλάδα, β) τυπώθηκε η πρώτη αντιπολιτευτική αλβανική εφημερίδα³⁶⁵ γ) αποκαταστάθηκαν πλήρως οι διπλωματικές σχέσεις με τις Η.Π.Α. μετά από 35 χρόνια ακαμψίας³⁶⁶ και ακολούθησε ραδιοφωνικό διάγγελμα του Ραμίζ Αλία, που δήλωνε την απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων της χώρας, με τους 200 πρώτους να είναι ήδη ελεύθεροι,³⁶⁷ μεταξύ αυτών και μερικοί μουσικοί που είχαν καταδικαστεί στο παρελθόν, όπως ο Σερίφ Μερντάνι.

Τον 1991 θεωρήθηκε ως η χρονιά της νεολαίας και όχι άδικα, εξεγερμένοι φοιτητές των Τιράνων ξεκίνησαν μαζί με τους καθηγητές τους απεργία πείνα για την κατάργηση του μαθήματος του μαρξισμού λενινισμού από τις εκπαιδευτικές βαθμίδες της χώρας και την μετονομασία του πανεπιστημίου Ενβέρ Χότζα των Τιράνων. Επιπλέον διαδραματίστηκε το σημαντικότερο γεγονός στην νεότερη ιστορία της χώρας, χιλιάδες πολίτες στο κέντρο των Τιράνων, γκρέμισαν το γιγάντιο άγαλμα του Χότζα στην πλατεία Σκεντέρμπει. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσουν βίαια επεισόδια όταν οι δυνάμεις ασφαλείας προσπάθησαν να διαλύσουν τους διαδηλωτές, οι οποίοι είχαν μείνει έκπληκτοι από την ευκολία με την οποία έπεσε το δέκα μέτρων ύψους άγαλμα.³⁶⁸ Την επόμενη μέρα οι διαδηλωτές συνέχισαν να καίνε βιβλία στους δρόμους τριγύρω της πλατείας, όπου άναβαν μεγάλες φωτιές που τροφοδοτούσαν με τα πορτραίτα του Ενβέρ Χότζα και τα λογοκριμένα βιβλία κρατικής λογοτεχνίας και τέχνης.³⁶⁹

Λίγο πριν άναψουν οι προβολείς του 30^{ου} επετειακού φεστιβάλ της ραδιοτηλεόρασης στις 24, 25, 26 και 27 Δεκεμβρίου του 1991, προκάλεσαν περαιτέρω αναστάτωση στο ήδη τεταμένο κλίμα οι αιματηρές συγκρούσεις διαδηλωτών και αστυνομίας στο λιμάνι του Δυρραχίου, στη προσπάθειά τους, να τους αποτρέψουν να επιβιβαστούν οι εξαθλιωμένοι πολίτες σε φέριμποτ για να

³⁶⁵ Αντωνόπουλος, σ. 111

³⁶⁶ Sherman, σ. 132-133

³⁶⁷ Vickers, σ. 301

³⁶⁸ Οπ. π., σ. 302

³⁶⁹ Οπ. π., σ. 303

αναχωρήσουν ως πολιτικοί πρόσφυγες στην Ιταλία.³⁷⁰ Δεκάδες τραυματίες σκορπίστηκαν στην διαλυμένη χώρα, χωρίς να μπορούν να κάνουν τίποτα.

Την καλλιτεχνική διεύθυνση του Φεστιβάλ ανέλαβε ο Ζάνι Τσίκο, την σκηνοθεσία εκ νέου η Βέρα Γκραμπότσκο, την σκηνογραφία ο Μπασκίμ Ζάχαι, το σενάριο ο Άλκη Μποσνιάκου και την παρουσίαση η Ρουντίνα Μαγκιστάρι. Στο φεστιβάλ λόγω της βαθιάς κρίσης δεν δόθηκε προσοχή ούτε από τους συντελεστές ούτε από το κοινό, η αίθουσα ήταν σχεδόν άδεια κατά τις πρώτες νύχτες γεγονός που ανάγκασε τους υπευθύνους να μειώσουν στο 1/5 την τιμή των εισιτηρίων. Η ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης κόντευε να διαλυθεί από το κύμα μετανάστευσης που είχε πλήξει την χώρα, οι εναπομείναντες μουσικοί στέκονταν συμβολικά στην σκηνή καθώς για πρώτη φορά στην ιστορία του διαγωνισμού η μουσική ήταν playback.³⁷¹

Παρόλο που διαγωνίστηκαν 28 τραγούδια οι εναπομείναντες τραγουδιστές ήταν μόλις 9, ενώ απεναντίας ξεπήδησαν 19 ροκ νεανικά συγκροτήματα που καταχειροκροτήθηκαν. Η θεματολογία αφορούσε κυρίως την μετανάστευση, την νεολαία και τον έρωτα. Την πρώτη θέση πήρε το τραγούδι «Ιόνιο» των Αρντίτ Γκιεμπρέα – Ζουλιάνα Γεωργαντζή ερμηνευμένο από τον ίδιο. Οι στίχοι του, μιλούν για τις κακουχίες των Αλβανών μεταναστών στα καράβια που τους μεταφέρουν λαθραία στην Ιταλία και την πρόωγη γέννηση του γιού του μια νύχτα απάνω στα νερά του Ιονίου. Και το όνομα του βρέφους που γεννήθηκε στο καράβι, Ιόν, όπως λέει και το ρεφραίν του τραγουδιού. Την δεύτερη θέση πήρε το τραγούδι «Καλοσύνη» των Σπετίμ Σαράτσι και Ζουλιάνα Γεωργαντζή ερμηνευμένο από την Μίρα Κόντσι και την τρίτη θέση το τραγούδι «Η καμπάνα της ελπίδας» ερμηνευμένο από τον πρώην φυλακισμένο του 11^{ου} φεστιβάλ Νεβρούζ Ουζείρι των Κουιτίμ Λάρο – Ζουλιάνα Γεωργαντζή.

Εντυπωσιακές παρουσίες σε αυτό το φεστιβάλ ήταν επίσης «Τα ζώδια» της Ίρμα Λιμποχόβα, η καντάδα «Ροζέτα» του Βίκτωρα Ταχίραι, «Ζωή και τύχη» της Αννίτα Μπίτρι και το «Επειδή τραγουδήσαμε letitbe» του Σερίφ Μερντάνι που επέστρεφε μετά την δεκαεφτάχρονη άδικη φυλάκιση του. Τέλος, το συγκρότημα Ριτφολκ κέρδισε το βραβείο καλύτερου συγκροτήματος, μεταξύ των άλλων ροκ

³⁷⁰ Αντωνόπουλος, σ. 90

³⁷¹ Slatina Flori, “Festivali i kenges” βλ. Κεφάλαιο του 29^{ου} φεστιβάλ.

συγκροτημάτων που είχαν περάσει στον μεγάλο τελικό, Στιν, ARB, οι ηλιακοί, ΕΛΒΑ, ΚΛΑΝΤΕΣΤΙΝ, Ενκελέντα, ES-TI-BI, shook, GrupiX, Albatros, Arting, Μπλέ ορίζοντες, Καντός ήχος κ.ο.κ.

Η σκηνή του 30^{ου} επετειακού φεστιβάλ έκλεινε με σημαντικές αλλαγές, ηχηρές απουσίες, τρομοκρατημένους ανθρώπους και με το βλέμμα όλου του κόσμου στραμμένο στην Αλβανία. Το φεστιβάλ για ακόμη μια φορά έπαιζε τον ρόλο του κοινωνικού καθρέπτη όπως έκανε καθ' όλη την διάρκεια της πορείας του. Το φεστιβάλ στάθηκε δίπλα σε κάθε βήμα της νεότερης αλβανικής ιστορίας ακλόνητος φάρος και κοιτίδα πολιτισμού από τον εμφύλιο πόλεμο, την Eurovision του 2004 μέχρι και τον περασμένο Δεκέμβρη μακριά από λογοκρισία, καταπίεση και θλίψη.

Λίστα Πολιτικών «Τιμωρημένων»

Αμέσως μετά την μεγάλη επιτυχία που γνώρισε στις πλατιές μάζες του αλβανικού λαού το φεστιβάλ τραγουδιού της ραδιοτηλεόρασης, στα κεντρικά όργανα του ΚΕΑ με εντολή του ίδιου του Ενβέρ Χότζα, ξεκίνησε η προσπάθεια για τον πλήρη έλεγχο και την καθοδήγηση του διαγωνισμού από το κομματικό κράτος. Όπως είδαμε και παραπάνω η προσπάθεια αυτή απέδωσε καρπούς κυρίως μετά την αιματηρή σύγκρουση που έγινε με φόντο τον 11^ο Διαγωνισμό Τραγουδιού, κυρίως με την παραδειγματική τιμωρία των διακεκριμένων ανθρώπων του πολιτισμού, των τεχνών και των γραμμάτων που κορυφώθηκε το 1973 βυθίζοντας ολόκληρη την αλβανική κοινωνία σε μια περίοδο φόβου, άγχους, αγωνίας, φυλακίσεων, διώξεων και εκτελέσεων³⁷².

Οι καλλιτέχνες μετά τις βαριές τιμωρίες στον χώρο της τέχνης ήταν αποπροσανατολισμένοι και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποφύγουν την δημόσια ανάμιξη τους τόσο με το συγκεκριμένο φεστιβάλ όσο και με οτιδήποτε άλλο σχετιζόταν με αυτό που έλεγαν στρατευμένη σοσιαλιστική τέχνη.

Είναι γεγονός πως μετά το 11^ο φεστιβάλ στην Αλβανία επικράτησε η τακτική των τυφλών διώξεων και τιμωριών σε κάθε μορφή τέχνης που δεν αφορούσε τον κομματικό προσανατολισμό και που ξέφευγε των κρατικών οδηγιών για το «επαναστατικό πνεύμα της εποχής». Κυρίως όμως στο φεστιβάλ τραγουδιού έπαψε

³⁷²Kellici, K., Gazeta Shekulli, Ja Kokat e prera ne art e culture pas Festivalite 11-te. Viti 2023

να είναι μια μουσική γιορτή στην οποία συμμετείχαν αυθόρμητες μουσικές δημιουργίες και Αλβανοί καλλιτέχνες κάθε είδους³⁷³.

Σταδιακά μετατράπηκε σε ένα υποχείριο όργανο του ΚΕΑ που προπαγάνδιζε τον Ενβέρ Χότζα και το τεράστιο έργο της λαϊκής σοσιαλιστικής Αλβανίας. Η εκστρατεία αυτή ξεκίνησε και συντηρήθηκε αφενός από το κλειστό καθεστώς λογοκρισίας που περνούσε το φεστιβάλ μέσα στους κομματικούς μηχανισμούς του ΚΕΑ και αφετέρου, από την επιχείρηση αναίτιων διώξεων σε συμμετέχοντες και διοργανωτές, μετά το πέρας της τρίτης νύχτας³⁷⁴.

Αν μελετήσει κανείς με προσοχή διάφορα αρχεία και μελέτες που έχουν γίνει για το θεσμό του αλβανικού φεστιβάλ θα παρατηρήσει πως κάθε χρόνο (κυρίως μετά το 11^ο Φεστιβάλ) οι καθεστωτικές αρχές πραγματοποιούσαν αιματηρές επιθέσεις με σκοπό τον εκφοβισμό του λαού και τον πλήρη έλεγχο της τέχνης. Οι ίδιοι οι τραγουδιστές στη σκηνή ήταν μπερδεμένοι από το φόβο και το άγχος. Αναρωτιόντουσαν τι να κάνουν όταν ερμηνεύουν το τραγούδι; Φοβόντουσαν να γελάσουν, να ντυθούν διαφορετικά από τους υπόλοιπους και περίμεναν με μεγάλη δυσπιστία τις οδηγίες που έδιναν οι αρμόδιοι καθώς δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που μετά τις αναιρούσαν³⁷⁵.

Οι καλλιτέχνες (εργάτες στον τομέα της τέχνης όπως τους χαρακτήριζε ο Χότζα) θα έπρεπε να στέκονται σαν αγάλματα, χωρίς να κάνουν την παραμικρή κίνηση με τα πόδια και τα χέρια. Το ντύσιμο, το χτένισμα, το βάψιμο θα έπρεπε να είναι ομοιόμορφο και κοινό με τους άλλους. Καμία προσωπική πρωτοβουλία δεν είναι ανεκτή και δεκτή³⁷⁶.

Διάφορες ομάδες εργασίας του ΚΕΑ αναλάμβαναν την στενή παρακολούθηση του φεστιβάλ, συγγραφικοί συντάκτες άλλαζαν τους στίχους χωρίς καν να ενημερώσουν τους δημιουργούς, μουσικοί παρέμβαιναν και άλλαζαν την μελωδία ή τον ρυθμό του τραγουδιού αν αυτό ξέφευγε της εγχώριας τέχνης και θύμιζε ξενικά και

³⁷³Drejtoria e Përgjithshme e Aktrivave, Fondi I ish-komitetit Qendrorë PPSH-se-tecliat I perkasinqershorittevivit 1973.

³⁷⁴Γενική Διεύθυνση Αρχείων, Μερίδα της Πρώην Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος Εργασίας Αλβανίας, Ιούνιος, 1973

³⁷⁵Ο.π. Kellici, 2023

³⁷⁶Drejtoria e Përgjithshme e Aktrivave, Fondi I ish-komitetit Qendrorë PPSH-se-tecliat I perka sinqer shorit te vivit 1973.

μοντέρνα ακούσματα, κομμωτές, μακιγιέζ, ενδυματολόγοι δρούσαν κάτω από αυστηρές οδηγίες για την επιμέλεια των καλλιτεχνών και τέλος, ειδικά απεσταλμένοι πράκτορες της Σιγκουρίμι παρακολουθούσαν κάθε κίνηση των συμμετεχόντων έτοιμοι να ανασύρουν κάποια παλιά ιστορία από τον φάκελο τους ή και έτοιμοι να κατασκευάσουν κατηγορία για την αποπομπή τους.

Από το 2^ο έως και το 30^ο φεστιβάλ, αποπέμφθηκαν και τιμωρήθηκαν δεκάδες καλλιτέχνες, τεχνικοί, υπάλληλοι και συντελεστές με πληθώρα κατηγοριών και ασύστολα ψεύδη. Οι κυριότερες τιμωρίες ήταν α) Φυλάκιση και εξορία, β) φυλάκιση και τιμωρία με εργασία σε καταναγκαστικά έργα, γ) μόνιμη εργασία σε καταναγκαστικά έργα, δ) εξοστρακισμός και εξορία, ε) Αποπομπή από το φεστιβάλ και την δουλειά σου, στ) Απόλυση από την εργασία σου, ζ) Μετάθεση σε δυσμενείς περιοχές της χώρας και σπανίως η εκτέλεση με την θανατική ποινή. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραπάνω τιμωρίες συνοδεύονταν με τον δημόσιο διασυρμό των ιδίων και των οικογενειών τους και με δεκάδες διωγμούς και βασανισμούς σε ανακριτικά κέντρα και φυλακές. Οι περισσότερες «δίκες» διεξάγονταν ενώπιον ανακριτού και εισαγγελέα χωρίς συνήγορο και με φανταστικό κατηγορητήριο³⁷⁷.

Η παρακάτω λίστα με τα ονόματα μερικών εξ αυτών, προκύπτει από τις δημόσιες τοποθετήσεις πολλών βασανισμένων καλλιτεχνών και από την σχετική βιβλιογραφία. Εικάζεται πάντως πως συγκριτικά με την πραγματικότητα, η λίστα είναι αρκετά μεγαλύτερη σε αριθμό, καθώς πολλοί άνθρωποι ακόμη και μετά την πτώση του καθεστώτος αρνήθηκαν να δημοσιοποιήσουν τα ονόματα τους, ενώ ένα μέρος εξ αυτών ακόμη δεν γνωρίζει πως η αποπομπή τους οφείλονταν σε καθεστωτικές ενέργειες.

Όνομα	Επώνυμο	Ειδικότητα	ποινή
Μπεσνίκ	Ταραβέση	Τραγουδιστής	Φυλάκιση
Παυλίνα	Πρίφτι	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Πετρακ	Νότι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Νέστι	Νάσε	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Σαμί	Κούμι	Τραγουδιστής	Αποπομπή

³⁷⁷Drejtoria e Pergjithshme e Akrivave, Fondi I ish-komitetit Qendror te PPSH-se-tecliat I perka sinqer shorit te vivit 1973.

Τζουλιάνα	Μαράση	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Βίτα	Βιλιστάρι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Ελβίρα	Ντάλο	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Ροζα	Αδαμη	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Τζαβιτ	Λούτι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Σοφία	Χόρδο	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Έντισον	Γκιέργκο	Ζωγράφος	Φυλάκιση
Αλί	Οσέκου	Ζωγράφος	Φυλάκιση
Φρεντερίκ	Ρεσπία	Ζωγράφος	Φυλάκιση
Κουιτίμ	Σπαχιβόγκλι	Σκηνοθέτης	Φυλάκιση
Μαξ	Βέλο	Ζωγράφος	Φυλάκιση
Τόντι	Λουμπόνια	Υπουργός	Φυλάκιση
Μπουγιάρ	Καπετζίου	Παρουσιαστής	Φυλάκιση
Έντι	Λουαράσι	Παρουσιάστρια	Φυλάκιση
Μιχαήλ	Λουαράσι	Σκηνοθέτης	Φυλάκιση
Ιουστίνα	Αλία	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Σερίφ	Μερντάνι	Τραγουδιστής	Φυλάκιση
Δημήτερ	Σκουτερίκι	Συγγραφέας	Αποπομπή
Βίλσον	Κιλίτσα	Συγγραφέας	Φυλάκιση
Μοικόν	Ζέκο	Δημοσιογράφος	Αποπομπή
Ιμπραήμ	Ουρούτσι	Δημοσιογράφος	Αποπομπή
Ντάλαν	Σάπλλο	Συντάκτης	Αποπομπή
Γκιέργκι	Ζέι	Συντάκτης	Αποπομπή
Σουλειμάν	Μάτο	Συντάκτης	Αποπομπή
Αντών	Κουκιάρη	Συντάκτης	Αποπομπή
Ντιλαβέρ	Ντιλαβέρη	Εκδότης	Αποπομπή
Ρινους	Ιντρίζι	Εκδότης	Αποπομπή
Αριστείδη	Ριστάνη	Εκδότης	Αποπομπή
Πελούμπ	Κούλα	Στιχουργός	Αποπομπή
Θεοδώρ	Λάτσο	Στιχουργός	Αποπομπή
Λέκκα	Μπούνγκο	Στιχουργός	Αποπομπή
Σουζάνα	Κιατίπι	Τραγουδίστρια	Αποπομπή

Σκελκίμ	Πασολάρι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Ιλμί	Χότζα	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Φατμπαρδα	Ρακίπι	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Λευτέρ	Αγκόρα	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Βαλεντίνα	Γκιώνη	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Πετρίτ	Ντομπιάνι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Ιλιριάνα	Τσαρτσάνη	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Μπασκίμ	Αλιμπάλι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Ζία	Σαράτσι	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Ντόριαν	Νίνι	Τραγουδιστής	Φυλάκιση
Φραντσέσκ	Ράντι	Τραγουδιστής	Φυλάκιση
Γκάσπερ	Τσουρτσία	Μαέστρος	Αποπομπή
Αλεξάντερ	Λάλο	Συνθέτης	Αποπομπή
Φατός	Αράπι	Στιχουργός	Αποπομπή
Αμπουλαχίμ	Μουφτίου	Συντάκτης	Απόλυση
Γκέντζ	Λέκκα	Στιχουργός	Εκτέλεση
Βίλσον	Μπλόσμι	Στιχουργός	Εκτέλεση
Γιώργο	Μπλάτσι	Στιχουργός	Φυλάκιση
Ζουντί	Μοράβα	Στιχουργός	Φυλάκιση
Τζεβαίρ	Σπαχίου	Στιχουργός	Κριτική
Γκιέργκι	Σουλιώτη	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Μαρίνα	Γκραμποβάρι	Τραγουδίστρια	Αποπομπή
Μπουγιάρ	Κιαμίλη	Τραγουδιστής	Αποπομπή
Αλίντα	Χίσκου	Τραγουδίστρια	Φυλάκιση
Ενβέρ	Σενγκιέργκι	Συνθέτης	Απόλυση
Σκεντέρ	Μουστέκα	Μουσικός	Απόλυση
Ζέφ	Ούικα	Σκηνογράφος	Απόλυση
Ρετζίνα	Κόλα	Ηθοποιός	Απόλυση
Αλί	Μπέγκα	Ηθοποιός	Απόλυση
Μηρούς	Καμπάσι	Ηθοποιός	Απόλυση
Βάτσε	Ζέλα	Τραγουδίστρια	Συνταξιοδότηση
Πιερίν	Ασίκου	Συνθέτης	Αποπομπή

--	--	--	--

Εικόνα Νο.2 - Φωτογραφία από χειρόγραφο εξώφυλλο παρτιτούρας του 1^{ου} φεστιβάλ (Αρχείο Οικογένειας Σουλιώτη)

Συμπεράσματα

Όλοι οι Αλβανοί καλλιτέχνες εκπαιδεύτηκαν στα καθεστωτικά σχολεία του διαλεκτικού και ιστορικού μαρξισμού. Όλοι οι Αλβανοί καλλιτέχνες, στην Αλβανία του Ενβέρ Χότζα, ήταν καθημερινοί εργάτες που βοήθησαν με την δράση τους στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε κάθε πλευρά και μέρος της «μαμάς» πατρίδας. Στοιβάχτηκαν παρέα με την καταπίεση και την λογοκρισία στο κομματικό όργανο που άκουγε στο όνομα «Ένωση Καλλιτεχνών και Λογοτεχνών» μαζί με τους κομματικούς φρουρούς που είχαν τοποθετηθεί εκεί κυρίως μετά το 1972, βοηθώντας και εξυμνώντας την οικοδόμηση χιλιάδων μουνκέρ πολυβολείων και άλλων «σοσιαλιστικών θαυμάτων» μέσα στην ερμητικά απομονωμένης χώρα τους.

Ζωγράφοι, γλύπτες, φωτογράφοι, ηθοποιοί, μουσικοί, ποιητές κτλ. προσπάθησαν να δώσουν και να διατυπώσουν με την τέχνη τους μια από τις σημαντικότερες πτυχές της απαιτούμενης κομματικής προπαγάνδας. Όλοι

ανεξαιρέτως οι καλλιτέχνες αποτελούσαν ένα ενιαίο μέρος της κρατικής συνείδησης, που συχνά έφτανε στα όρια της τρομοκρατίας και του παραλογισμού, με τις αυθαίρετες και ακραίες απαιτήσεις της. Ωστόσο, ο χρόνος απέδειξε πως η προσπάθεια καταπίεσης από το ΚΕΑ υπήρξε αναποτελεσματική και αναπαλλοτρίωτη.

Οι καλλιτέχνες ήταν αναμφισβήτητα στην πλήρη υπηρεσία της εξουσίας. Αρχικά κατευθύνθηκαν απ' αυτήν για να πάρουν μια σαφή θέση μέσα στην σοσιαλιστική αισθητική, γρήγορα όμως κατάλαβαν πως αυτό δεν ήταν εφικτό. Απομονώθηκαν και αποσύρθηκαν καθώς κινδυνεύουν να θεωρηθούν περιττοί, ή ακόμα χειρότεροι, εχθροί.

Κατά την σοσιαλιστική περίοδο οι καλλιτέχνες πρέπει μόνο να εξυπηρετούν τον ιδεολογικό μετασχηματισμό της κοινωνίας, που το ΚΕΑ αποκαλούσε διαφορετικά "πνευματική τροφή των λαϊκών μαζών" ώστε να μπορέσουν να υλοποιήσουν την σοσιαλιστική ιδεολογία σε μια "πραγματική", κατανοητή τέχνη, βασισμένη στις επικυρωμένες αρχές του ΚΕΑ. Όσοι καλλιτέχνες διανοήθηκαν να απομακρυνθούν από την κομματική γραμμή και τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό, το πλήρωσαν ακριβά με εξορίες, φυλακίσεις, διωγμούς και βασανιστήρια.

Τέχνη για το κοινό καλό δεν μπορούσαν να προσφέρουν οι επηρεασμένοι από τα ξένα κύματα καλλιτέχνες και οι απόγονοι των μικροαστών καθώς κουβαλούσαν απάνω τους την συνομοσία κατά της Λαϊκής Δημοκρατίας και την ζήλεια στο πρόσωπο του μεγάλου ηγέτη Ενβέρ Χότζα. Το φεστιβάλ σχεδιάστηκε ως αυθόρμητη κίνηση από την γενιά των μουσικών που είχαν σπουδάσει ανά τον κόσμο στα πρότυπα του Σαν Ρέμο και της Eurovision, ως μια αντιδιαστολή στην απομάκρυνση της σοβιετικής τέχνης που είχε επιβληθεί στην Αλβανία μετά την απελευθέρωση.

Το ΚΕΑ έκανε κάθε προσπάθεια ώστε να περιθωριοποιήσει το φεστιβάλ και να το μετατρέψει σε ένα κομματικό φερέφωνο που θα μπορούσε να επηρεάσει και να ελέγξει τις λαϊκές μάζες. Η θεματολογία των τραγουδιών καθ' όλη την διάρκεια του διαγωνισμού ήταν κυρίως το ΚΕΑ, η ιστορία του τόπου, ο Εθνικοαπελευθερωτικός πόλεμος, οι Παρτιζάνοι, τα στελέχη του ΚΕΑ, ο Ενβέρ Χότζα, οι ήρωες της σοσιαλιστικής κοινωνίας, ο Στάλιν, ο νέος τρόπος ζωής, τα σοσιαλιστικά μέσα παραγωγής, ο εργάτης, ο αγρότης, ο νεολαίος, οι παρελάσεις και το μεγαλείο της αταξικής κοινωνίας.

Το φεστιβάλ τραγουδιού ξεκίνησε στην Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας από το όραμα πολλών σπουδαίων καλλιτεχνών της χώρας που στο μυαλό τους είχαν την δημιουργία ενός φεστιβάλ τραγουδιού αντάξιου με εκείνου του φεστιβάλ τραγουδιού του Σαν Ρέμο της Ιταλίας. Η δομή του φεστιβάλ μαρτυρά ξεκάθαρα πως οι εν λόγω συνθέτες λειτούργησαν με πρότυπο αποκλειστικά το φεστιβάλ τραγουδιού του Σαν Ρέμο, καθώς τη πετυχημένη συνταγή της Ιταλίας την χρησιμοποίησαν σε κάθε πτυχή του διαγωνισμού.

Όπως για παράδειγμα τρία βράδια διεξαγωγής, δύο ημιτελικές βραδιές και μια τελική νύχτα, συμφωνική ορχήστρα της ραδιοτηλεόρασης, ζωντανή ερμηνεία των τραγουδιών από τους καλλιτέχνες, αναμετάδοση από το ραδιόφωνο και μετέπειτα από την τηλεόραση, διεξαγωγή με δύο ερμηνευτές ανά νύχτα στο ίδιο τραγούδι, ζωντανή μετάδοση διαγωνισμού σε όλη την επικράτεια, δυο κεντρικοί παρουσιαστές, ο τρόπος επιλογής των τελικών τραγουδιών, ο τρόπος βαθμολογίας με τις τοπικές επιτροπές ειδικών σε κάθε πόλη κ.ο.κ.

Το αλβανικό φεστιβάλ τραγουδιού μαρτυρά ξεκάθαρα την ψυχροπολεμική σύγκρουση δύο κόσμων. Από την μία η ιταλική φινέτσα και η συνταγή του Σαν Ρέμο με πρωτεργάτες ένδοξους καλλιτέχνες της χώρας που είχαν σπουδάσει κυρίως στην Ιταλία και από την άλλη, το σοβιετικό στοιχείο που επικράτησε με την εισαγωγή των καλλιτεχνών που είχαν σπουδάσει στην ΕΣΣΔ και στις άλλες χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού που κουβαλούσαν μια εντελώς διαφορετική κουλτούρα και εμπειρία στην μουσική. Οι δύο μουσικοί κόσμοι κατά τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ (αν και κατηγορηματικά αντίθετοι μεταξύ τους) συγκρούστηκαν και γέννησαν το φαινόμενο του αλβανικού φεστιβάλ τραγουδιού.

Το φεστιβάλ λειτούργησε ως η κινητήρια δύναμη και το σημείο εκκίνησης της σύγχρονης μεταπολεμικής δισκογραφίας της Αλβανίας μιμούμενος καθαρά τον ιταλικό τρόπο σκέψης, αλλά ωστόσο γέννησε την μεταπολεμική αλβανική μουσική που στηρίχτηκε στο πολιτικό τραγούδι (επηρεασμένο από την κουλτούρα της ΕΣΣΔ) το οποίο αντικατέστησε εντελώς το αλβανικό φολκλόρ, την δημοτική μουσική και τα προπολεμικά ελαφρά τραγούδια της Σκόδρας και της Κορυτσάς.

Τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ θεωρήθηκαν και ως το «κύκνειό άσμα» της παλιάς φουρνιάς μουσικών που ήταν ήδη φτασμένοι στο εσωτερικό της χώρας και

γέννησε την νέα γενιά που είχε έλθει πρόσφατα από την ΕΣΣΔ φέροντας τον αέρα της σοσιαλιστικής τέχνης που το ΚΕΑ αποζητούσε. Η αλλαγή δεν προκλήθηκε άμεσα, ούτε και προχώρησαν οι υπεύθυνοι στην γρήγορη αντικατάσταση, απεναντίας συνυπήρξε αρμονικά για τα επτά πρώτα φεστιβάλ και ήταν εμφανής.

Οι δημιουργίες των παλιών έμειναν μέχρι στις μέρες μας στην Αλβανία καθώς μιλούσαν στη καρδιά της πλειοψηφίας του τότε αλβανικού λαού, από την άλλη βέβαια έμειναν και οι πρώτες δημιουργίες των νέων. Είτε επειδή ακόμη το ΚΕΑ δεν τα είχε επηρεάσει σε τόσο σημαντικό βαθμό, είτε επειδή ακόμη η πλειοψηφία του λαού είχε εμπιστοσύνη στους συνθέτες του λαού που σπούδασαν στην Μόσχα, είτε επειδή η προπαγάνδα τα έπαιζε και τα διαφήμιζε τόσο πολύ που πολλές γενιές μεγάλωσαν μαζί τους.

Τα πρώτα φεστιβάλ συνδέθηκαν άμεσα με την προσπάθεια του καθεστώτος να αναγεννήσει την αλβανική μουσική ως προς την κατεύθυνση που ήθελε και σηματοδότησαν την εποχή της νέας μουσικής. Αυτή την περίοδο απομυθοποιείται θεσμός του επώνυμου και διάσημου μουσικού. Δεκάδες νεαρά παιδιά της αγροτικής επαρχίας και της λαϊκής οικογένειας ερμηνεύουν και παίζουν μουσική δίπλα στα μεγάλα ονόματα. Μάλιστα σε αυτό βοήθησε και η στρατηγική της επανεκτέλεσης που ακολουθούσε το φεστιβάλ.

Στην προσπάθεια απομυθοποίησης των «πρώτων ονομάτων», σημαντικό γεγονός είναι και η θεωρία «ο μουσικός είναι ένας απλός εργάτης που προσφέρει όπως όλοι οι άλλοι» και η ιδέα περί σοσιαλιστικής ισότητας στην τέχνη. Σε αυτή την εκστρατεία θα εμφανιστούν οι πρώτοι ερασιτέχνες εργάτες στο φεστιβάλ ως τραγουδιστές ενώ δεν θα λείψουν και πολλά ανήλικα παιδιά.

Το φεστιβάλ κατά τα πρώτα χρόνια του παρόλα τα προβλήματα που θα μπορούσε να εντοπίσει κανείς, θα γίνει εξαιρετικά δημοφιλής στις λαϊκές μάζες με αποτέλεσμα να ξεφύγει από τον κομματικό έλεγχο. Η μεγάλη απήχηση του 10^{ου} φεστιβάλ και οι φιλελεύθερες ιδέες που θα γεννηθούν μοιραία και αυθόρμητα σε αυτό θα φέρουν έναν νέο τρόπο σκέψης στην κοινωνία και ειδικά στην νεολαία. Τα έξαλλα ντυσίματα για την εποχή, τα μακριά μαλλιά, η μόδα των χίπηδων, τα ξένα ακούσματα όπως οι Beatles, αλλά και μια σειρά άλλων παραγόντων που διαδραματίζονται στην Ευρώπη θα σημάνουν τον συναγερμό στο ΚΕΑ.

Με την διεξαγωγή του 11^{ου} φεστιβάλ το ΚΕΑ θα αιφνιδιαστεί τόσο από την απήχηση στην νεολαία, όσο και από την αδιαφορία των καλλιτεχνών που ακολουθούν έναν τελείως διαφορετικό τρόπο σκέψης και έκφρασης. Η προσέγγιση του φεστιβάλ και η ενδυνάμωση του στον πολιτικό μηχανισμό του ΚΕΑ μοιάζει αδύνατη γεγονός που τρομάζει τα στελέχη αλλά και τον ίδιο τον δικτάτορα Ενβέρ Χότζα. Τα ξενικά στοιχεία μεσουραρούν και οι συζητήσεις για την πιθανή συμμετοχή της Αλβανίας στην Eurovision του Μονάχου προκαλούν πανικό και το φεστιβάλ διεξάγεται παντελώς ανεξέλεγκτο από τον μηχανισμό του ΚΕΑ.

Τίποτα δεν τηρείται από τις κομματικές οδηγίες και ο μηχανισμός του ΚΕΑ έχει αποτύχει παντελώς στον καθιερωμένο παρεμβατισμό του. Ο κόσμος με πρωτεργάτες του νεολαίους στριμώχνεται στην αίθουσα διεξαγωγής ενώ η πλειοψηφία του λαού το παρακολουθεί από τα σπίτια του. Τις τρεις εκείνες νύχτες δεκάδες κόσμος το παρακολουθεί σε πολιτισμικές εστίες ενώ τα πρωινά στους χώρους εργασίας είναι μόνιμο θέμα συζήτησης.

Αποκορύφωμα αποτελεί και η πρωτοφανής συγκέντρωση του κόσμου έξω από το Θέατρο της όπερας στα Τίρανα που βγάζει πρώτη φορά μεταπολεμικά αυθόρμητα τόσους Αλβανούς στο δρόμο. Τηλεοράσεις, ραδιόφωνα, περιοδικά, εφημερίδες, παραμελούν παντελώς το ΚΕΑ και τον «σύντροφο Ενβέρ» και πλέκουν το εγκώμιο στους καλλιτέχνες. Η δυσπιστία και ο φόβος τρομοκρατεί το ΚΕΑ που βλέπει το καθεστώς του εντός λίγων ημερών κυριολεκτικά να καταρρέει.

Το 11^ο φεστιβάλ λειτούργησε από την άλλη και ως ένα παράθυρο της απομονωμένης Αλβανίας με την υπόλοιπη Ευρώπη και τον κόσμο. Οι Αλβανοί παρακολουθούν ξένες μουσικές εκπομπές και συγκρίνουν τα αλβανικά τραγούδια ως πιθανές συμμετοχές στην επερχόμενη Eurovision με εκείνα της Γιουγκοσλαβίας, της Ελλάδος και της Ιταλίας. Η σύγκριση ξεκινάει και γεννάει φιλικά αισθήματα προς τον έξω κόσμο και αποτελεί σίγουρα ένα κατασταλτικό παράγοντα για την ερμητική απομόνωση που ο Χότζα ονειρευόταν.

Η επιχείρηση εκκαθάρισης του φεστιβάλ στήνεται αμέσως και κατά την λογική του ΚΕΑ πρέπει να είναι παραδειγματική, αυστηρή, επίπονη και αιματηρή. Το ΚΕΑ κερδίζει το όλο το χαμένο έδαφος και προετοιμάζει το μεγαλύτερο κίνημα εσωτερικών εκκαθαρίσεων σε όλο τον τομέα της τέχνης που γνώρισε ποτέ χώρα της

Ευρώπης. Η ξύλινη στρατευμένη τέχνη σε συνδυασμό και με την κινεζικής έμπνευσης επινόηση του Χότζα «Πολιτισμική και Ιδεολογική Επανάσταση» είναι έτοιμη να συντρίψει ως οδοστρωτήρας οτιδήποτε της εναντιωθεί.

Το χτύπημα στον πολιτισμό ή αλλιώς το χτύπημά του 11^{ου} φεστιβάλ έχει σκοπό να τρομοκρατήσει την κοινωνία και το ΚΕΑ τιμώνοντας δεκάδες διανοούμενους με αυστηρές ποινές. Η όλη επιχείρηση είχε ως αποτέλεσμα την εσωτερική εκκαθάριση των εναπομεινάντων διαφωνούντων του Χότζα μέσα στις τάξεις του ΚΕΑ με πρωτεργάτη τον υπουργό πολιτισμού Τόντι Λουμπόνια. Την κατατρομοκράτηση του τύπου ώστε να μην τολμήσει ξανά να παραμελήσει τον Χότζα και να ασχοληθεί έστω και κατά λάθος με κάποιο άλλο θέμα.

Την εξόντωση δεκάδων διανοούμενων που εξέφραζαν δυσανασχέτηση ή διαφωνία με τον Χότζα και την εξωφρενική επανάσταση και την αντικατάστασή τους στην λαϊκή γνώμη από καθεστωτικούς. Την επιχείρηση της περιβόητης ένδοξης απομόνωσης καθώς επίσης και την σταδιακή υλοποίηση του σχεδίου που απέκοβε την Αλβανία από κάθε επαφή με τον έξω κόσμο και την ανάδειξη του Ενβέρ Χότζα στον απόλυτο ηγέτη και πρωταγωνιστή της μικρής χώρας. Η νεολαία και η διανοήση της χώρας παραιτήθηκε από κάθε αντιπαράθεση με το καθεστώς και αποσύρθηκε στον εαυτό της συνεχίζοντας να ζει στην μοίρα που ο Χότζα είχε καθορίσει γι' αυτούς χωρίς την παραμικρή αντίσταση.

Από το 12^ο έως και το 21^ο φεστιβάλ το ΚΕΑ κατάφερε να ελέγχει πλήρως το φεστιβάλ τραγουδιού και να επιβάλει κάθε μορφή λογοκρισίας. Η Αλβανία ζούσε ολομόναχη και η τέχνη έμοιαζε να είναι φυλακισμένη μέσα στην πολιτική και αυστηρή θεματολογία που το καθεστώς πρόσταζε. Όλη αυτή την χρονική περίοδο το καθεστώς επινόησε ένα άλλο είδος τραγουδιού, γνωστό και ως σοσιαλιστικό τραγούδι. Η θεματολογία του είναι λογοκριμένη και καλά ελεγχόμενη από τους αρμόδιους κομματικούς μηχανισμούς που στήθηκαν για τον πλήρη έλεγχο του φεστιβάλ, ενώ μουσικά επανέρχονται τα φολκλόρ, τα δημοτικά τραγούδια, τα πατριωτικά τραγούδια, τα στρατιωτικά εμβατήρια και πολλές συνενώσεις που γενούν τερατουργήματα ύμνους στο ΚΕΑ και τον Χότζα.

Σημαντικό ρόλο για την γέννηση των άχαρων σοσιαλιστικών τραγουδιών έπαιξαν τα κομματικά στελέχη που είχαν τοποθετηθεί από το ΚΕΑ να δίνουν

συμβουλές και να επιβάλουν την γνώμη τους χωρίς να έχουν την παραμικρή μουσική γνώση και παιδιά. Οι δημιουργοί τρομοκρατημένοι από τις διώξεις και τα βασανιστήρια ακολουθούσαν κατά γράμμα τις αλλαγές με αποτέλεσμα να γεννηθούν πολλά τραγούδια τα οποία ούτε οι ίδιοι σήμερα θυμούνται.

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται και ως η περίοδος που το φεστιβάλ χρησιμοποιήθηκε ανεπιτυχώς από το ΚΕΑ για να περάσει τα μηνύματα του στις λαϊκές μάζες. Εν ολίγοις το φεστιβάλ υπήρξε την δεκαετία αυτή το εργαλείο χειραγώγησης του κρατικού μηχανισμού και της καθεστωτικής προπαγάνδας σε ολόκληρο τον αλβανικό λαό. Ειδικά αν σκεφτείς κανείς πως δεν υπήρξε τίποτα εναλλακτικό και αξιόλογο σε ραδιόφωνο και τηλεόραση εκτός από κομματικές ειδήσεις.

Το φεστιβάλ της Αλβανίας από την άλλη αναγεννήθηκε ως φοίνικας μόνο του από τις στάχτες του. Αν σκεφτεί κανείς πως με δεκάδες διώξεις, φυλακίσεις, εξορίες και βασανιστήρια την δεκαετία του 1980 μετά και τον θάνατο του Χότζα το φεστιβάλ άρχισε σταδιακά να γεννάτε και να προμηνύει την δημοκρατία και τον πολιτικό πλουραλισμό. Η νεαρή γενιά των καλλιτεχνών που είχε μεγαλώσει ωστόσο μέσα στην λογοκρισία και την απομόνωση του ΚΕΑ, ήταν αυτή που σταδιακά επανάφερε το φεστιβάλ στο προσκήνιο, το έκανε να το αγαπήσει ο κόσμος εκ νέου και του έβγαλε τον κομματικό και πολιτικό μανδύα την χειρότερη ιστορική στιγμή της χώρας.

Τα πρώτα βήματα ήρθαν σε μια εποχή που η ηγεσία του ΚΕΑ είχε να αντιμετωπίσει δεκάδες προβλήματα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής φύσης. Η αναγέννηση έγινε σταδιακά και σχεδόν μυστικά την εποχή που η ηγεσία του ΚΕΑ ήταν απολύτως νευρική και επιθετική και που κάθε κίνηση μπορούσε να κοστίζει. Τα τραγούδια που γεννήθηκαν ειδικά μετά το 1984 όταν και το φεστιβάλ άλλαξε εντελώς μορφή, ονομάστηκαν τα τραγούδια της αλβανικής νιότης. Ο όρος αποδόθηκε τόσο στην θεματολογία τους που αφορά κατά συντριπτική πλειοψηφία την νεολαία και τα νεανικά αισθήματα, όσο και στην ηλικία των τότε φοιτητών που λίγα χρόνια αργότερα ξεσηκώθηκαν και έφεραν την μοιραία ανατροπή της δικτατορίας του Χότζα.

Το φεστιβάλ της Αλβανίας είναι «ζωντανό» μέχρι τις μέρες μας και συνεχίζει ακλόνητο να παραμένει πάντα εκεί στις 22, 23 και 24 Δεκεμβρίου. Είναι γεγονός πως το φεστιβάλ συνδέθηκε άμεσα με την μεταπολεμική ιστορία της μικρής Βαλκανικής

χώρας και πως επηρεάστηκε απόλυτα απ' αυτήν, αλλά και την επηρέασε. Δεν πρέπει κανείς μελετητής να ξεχνάει πως από το φεστιβάλ πέρασαν τα μεγαλύτερα ονόματα της προπολεμικής μουσικής που έμειναν ζωντανά μέχρι σήμερα όπως Νταΐα, Κόνο, Σταμπόλλα, Σουλιώτη, Τάκε, Νικάϊ, Τουκίτσι, Καφταλι κτλ. Τα μεγαλύτερα ονόματα της μεταπολεμικής Αλβανίας και της σοσιαλιστικής περιόδου όπως Ζέλα, Κοντακτσί, Τερσάνα, Κιαζίμι, Μούλα, Τσάκο οι οποίοι για πάνω από 30 χρόνια ήταν η μόνη παρηγοριά και το μόνο άκουσμα σε έναν ολόκληρο και πολύπαθο λαό.

Από το ίδιο φεστιβάλ «πέρασαν» και τα πρώτα ονόματα της δημοκρατικής αναγέννησης, οι νεαροί τότε φοιτητές που επέφεραν την ρήξη του καθεστώτος και που φώναζαν μαζί με άλλους Αλβανούς τους ύμνους της δημοκρατίας και της ελευθερίας όπως Μπίτρι, Σιμάκου, Ντέντα, Γκιεμπρέα, Λιμποχόβα κτλ. Ενώ από το 1993 μέχρι σήμερα συμμετείχαν πάνω από 750 τραγούδια τα οποία πέρασαν πολλές φορές και τα σύνορα της μικρής τους χώρας, έστησαν την νέα μουσική σκηνή αλλά και την ιδιωτική δισκογραφία της χώρας. Μάλιστα, από το 2003 μέχρι και σήμερα το νικητήριο τραγούδι του φεστιβάλ εκπροσωπεί την χώρα στον διαγωνισμό της Eurovision μετά από την μαρτυρική αναμονή 40 και βάλε ετών.

Τέλος, κανείς δεν πρέπει να ξεχνά πως το φεστιβάλ τραγουδιού της Αλβανίας, παρέμεινε όρθιο και άξιο θαυμασμού και προσοχής παρ'όλες τις κρίσεις και τις δόξες που γνώρισε. Κανείς δεν πρέπει να ξεχνά πως χρησιμοποιήθηκε από το καθεστώς με τον πιο βίαιο και χυδαίο τρόπο αλλά ωστόσο παρέμεινε εκεί όρθιο και λαμπρό. Κανείς δεν πρέπει να ξεχνά πως το φεστιβάλ τραγουδιού είναι «βαμμένο» με το αίμα δεκάδων καλλιτεχνών που διώχτηκαν και βασανίστηκαν άδικα και παράνομα. Αυτό λοιπόν είναι το φεστιβάλ τραγουδιού της Αλβανίας που μετρά 64 χρόνια ζωής και παραμένει θεματοφύλακας της αλβανικής μουσικής.

Βιβλιογραφία

Έγγραφα που δημοσιεύτηκαν

1. Akademia e shkencave e RPS tëshqipërisë, “Kongresi 7. i PPSH. Dheperspektivat e zhvillimit të mëtejshëm të shkencës”. [Το 7^ο Συνέδριο και οι προοπτικές ανάπτυξης επιστήμης], Τίρανα 1980.
2. *Dokumenta kryesorete Partise se Puneste Shqiperise*, [Βασικά έγγραφα του ΚΕΑ], τόμος 1, Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste prane PPSH, Τίρανα, 1971.

3. *Dokumenta kryesorete Partise se Puneste Shqiperise, [Βασικά έγγραφα του ΚΕΑ], τόμος II, Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste prane PPSH, Τίρανα, 1972.*
4. *Dokumenta kryesorete Partise se Puneste Shqiperise, [Βασικά έγγραφα του ΚΕΑ], τόμος III, Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste prane PPSH, Τίρανα, 1972.*
5. *Dokumenta kryesorete Partise se Puneste Shqiperise, [Βασικά έγγραφα του ΚΕΑ], τόμος IV, Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste prane PPSH, Τίρανα, 1974.*
6. *Dokumenta kryesorete Partise se Puneste Shqiperise, [Βασικά έγγραφα του ΚΕΑ], τόμος V, Instituti i Studimeve Marksiste – Leniniste prane PPSH, Τίρανα, 1974.*
7. *Kongresi IV i PPSH-permbledhje materjalesh, [4^ο Συνέδριο ΚΕΑ-συγκεντρωμένα υλικά], Τίρανα, 1961.*
8. *Kongresi i peste i PPSH-permbledhje materjalesh, [5^ο Συνέδριο ΚΕΑ συγκεντρωμένα υλικά], Τίρανα, 1966.*
9. Raport mbi veprimtarinë e Komitetit Qëndror të Partisë së Punës të Shqipërisë. Mbajtur në Kongresin 8-të, të PPSH. 1 nëntor 1981. Shtëpia Botuese "8 nëntori" [Πρακτικά 8^ο Συνεδρίου ΚΕ] Τίρανα, 1981
10. *Slatina Fiori, Festivali i kenges ne RTVSH, [Το Φεστιβάλ τραγουδιού στην ΡΤΑ]. Τίρανα 2002.*
11. *Ιστορία του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας.* Τίρανα: Ινστιτούτο μαρξιστικών και λενινιστικών μελετών του ΚΕΑ, 1971, Αθήνα, 1976.

Περιοδικά-Εφημερίδες

- 1) Gazeta Bashkimi
- 2) Gazeta Ballkan
- 3) Gazeta Shekulli

- 4) Gazeta Shqiptare
- 5) Gazeta Sot News
- 6) Gazeta Tema
- 7) Gazeta Panorama
- 8) Mesuesi
- 9) Pararoja
- 10) Rruga e Partise.
- 11) Tirana Observer
- 12) Ylli
- 13) Zeri i Popullit
- 14) Zeri i Rinise
- 15) Zeri i Amerikes**

Βοηθήματα

A) Ξενόγλωσσα

1. Agolli Nexhat , «Vaçe Zela magjia e këngës shqiptare» [Βάτσε Ζέλα η μαγεία του αλβανικού τραγουδιού], Τίρανα, 2009.
2. Alia Ramiz, *Enveri Yne*, [Ο Ενβέρμας]. Τίρανα, 1989.
3. Basha M. Ali, *Rrugetimi i fese Islame ne Shqiperi 1912-1967*, [Η διαδρομή του Ισλάμ στην Αλβανία 1912-1967]. Τίρανα, 2011.
4. Bedulli Dhimiter, *Kishe dhe kulture*, [Εκκλησία και πολιτισμός]. Τίρανα, 2006.
5. Beqaj Rakip, *Veprimtarija antikombetare e klerikatolik shqiptar*, [Η αντεθνική δραστηριότητα του αλβανικού καθολικού κλήρου]. Τίρανα, 1964.

6. Beqaj Rakip, *Veprimtaria antikombetare e klerikatolik shqiptar 1945-1971*, [Η αντεθνική δραστηριότητα του αλβανικού καθολικού κλήρου 1945-1971]. Τίρανα, 1972.
7. Beqja Hamit, *Lufta per shkollen ateiste shqiptare*, [Η πάλη για το αθεϊστικό αλβανικό σχολείο]. Τίρανα, 1984.
8. Beqja Hamit, *Ne Lufta per nje shkolle e pedagogji socialiste*, [Η πάλη για σοσιαλιστικό σχολείο και παιδαγωγική]. Τίρανα, 1986.
9. Biberaj Elez, *Shqiperiane Tranzicion – rrugaveves htiredrejt demokracise 1990-2010*, [Η Αλβανία στην μετάβαση - ο δύσκολος δρόμος προς την δημοκρατία 1990-2010]. Τίρανα, 2012.
10. Cimbalo Giovanni, *Pluralizmi i besimit dhe komunitete fetare ne Shqiperi*, [Ο πλουραλισμός και οι θρησκευτικές κοινότητες στην Αλβανία]. Τίρανα, 2013.
11. Cela Elira, *Tradita afetare e popullit shqiptar*, [Η άθρησκη παράδοση του αλβανικού λαού]. Τίρανα, 1990.
12. Clayer Nathalie, *Ne zanafilla te nacionalizmit shqiptar – lindja e nje kombi me shumice myslimanene Evrope*, [Στην γένεση του αλβανικού εθνικισμού: Η γέννηση ενός έθνους με μουσουλμανική πλειοψηφία στην Ευρώπη]. Τίρανα, 2009.
13. Cuka Pano, *Koka e gjarperit*, [Το κεφάλι του φιδιού]. Τίρανα, 1973.
14. Davloja Ndoja, *Sistemi i trisaketimitne Shqiperi 1946-1957*, [Το σύστημα των κουπονιών επισιτισμού της Αλβανίας 1946-1957]. Τίρανα, 2013
15. Dedijer Vladimir, *Marredhenjet Jugosllavo-Shqiptare-gjaku i tradhetuar (1939-1948)*, [Οι αλβανογιουγκοσλαβικές σχέσεις – το προδομένο αίμα]. Τίρανα, 2005.
16. Della Rocca & Maroco Roberto, *Kombesia dhe feja ne Shqiperi 1920-1944*, [Η καταγωγή και η θρησκεία στην Αλβανία 1920-1944]. Τίρανα, 1994.
17. Dervishi Kastriot, *Historia e Shtetit Shqiptar 1912-2005*, [Η ιστορία του Αλβανικού Κράτους 1912-2005]. Τίρανα, 2006.

18. Dervishi Kastriot, *Sigurimi i Shtetit 1944-1991: Historia e policies politike teregjimit komunist*, [Η Κρατική Ασφάλεια 1944-1991: Η ιστορία της πολιτικής αστυνομίας του καθεστώτος]. Τίρανα, 2012.
19. Duka Valentina, *Histori e Shqiperise 1912-2000*, [Ιστορία της Αλβανίας 1912-2000]. Τίρανα, 2008.
20. Fevziu Blendi, *Enver Hoxha-e para biografi e bazuar ne dokumentet e arkivit personal dhe ne rrefimet e atyreqe e njohen*, [Ενβέρ Χότζα – η πρώτη βιογραφία βασισμένη στα έγγραφα του προσωπικού του αρχείου και στις εξομολογήσεις όσων τον γνώριζαν]. Τίρανα, 2011.
21. Fischer Jurgen Bernd, *Balkan Strongmen-Dictators and Authoritarion Rulers of Southeast Europe*, μετάφραση: Virgjil Muci, Τίρανα, 2009.
22. Fischer Jurgen Bernd, *Mbreti Zog dhe perpjekja per stabilitet ne Shqiperi*, [Ο βασιλιάς Ζώγκ και οι προσπάθειες για σταθεροποίηση στην Αλβανία]. Τίρανα, 1997.
23. Fischer, B., *History of Albania*, 2022
24. Fishta Iliaz & Toci Veniamin, *Ekonomia e Shqiperise ne vitetet e para tendertimit socialist 1944-1948*, [Η οικονομία της Αλβανίας τα πρώτα χρόνια της σοσιαλιστικής οικοδόμησης 1944-1948]. Τίρανα, 1984.
25. Fishta Iliaz & Ziu Mihal, *Historia e ekonomise se Shqiperise 1966-1960*, [Η ιστορία της οικονομίας της Αλβανίας 1966-1960]. Τίρανα, 2004.
26. Fortuzi Zybi, *Gjurme te arta*, [Χρυσά βήματα], Τίρανα, 2001.
27. Frantz Anne Eva & Schmitt Jens Oliver, *Historia e Shqiptareve – gjendja dhe prespektivat e studimeve*, [Η ιστορία των Αλβανών]. Τίρανα, 2012.
28. Gashi Arif, *Lufta kunder fese eshte lufte per formimin e njeriut te ri*, [Η πάλη κατά της θρησκείας είναι πάλη για τον σχηματισμό του νέου ανθρώπου]. Τίρανα, 1974.
29. Haxhia Ljarja Nertila, *Kisha Katolike dhe shteti komunist ne Shqiperi 1944-1990*, [Η Καθολική Εκκλησία και το κομμουνιστικό κράτος της Αλβανίας 1944-1990]. Λέζα, 2012.

30. Hoxha Celso, *Fillimet e diktatures komuniste ne shqiperi 1944-1948*, [Οι απαρχές της κομμουνιστικής δικτατορίας στην Αλβανία 1944-1948]. Τίρανα, 2013
31. Hoxha Enver, *Ceshjte te revolucionit dhe te ndertimit socialist*, [Ζητήματα της επανάστασης και της σοσιαλιστικής οικοδόμησης]. Τόμος 1. Τίρανα, 1978.
32. Hoxha Enver, *Dy popuj miq* [Δυο φίλοι λαοί]. Τίρανα, 1985.
33. Hoxha Enver, *Kur u hodhenthemelet e Shqiperise se re-kujtime hes henimet historike*, [Όταν τέθηκαν τα θεμέλια της νέας Αλβανίας – αναμνήσεις και ιστορικές σημειώσεις]. Τίρανα, 1984.
34. Hoxha Enver, *Kur lindi partia* [Όταν γεννήθηκε το κόμμα]. Τίρανα, 1981.
35. Hoxha Enver, *Raport mbi aktivitetin e KQ te PPSH*, [Εκθεση πεπραγμένων της Κ.Ε. του ΚΕΑ]. Τίρανα, 1961
36. Hoxha Enver, *Mbi gjendjen e konomike, sociale e kulture te fshatit dhe masat per ngritjen e metejshmetesaj*, [Σχετικά με την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή του χωριού των μαζών και την περαιτέρω ανάπτυξη της]. Τίρανα, 1963
37. Hoxha Enver, *Mbi revolucionarizimin e metejshem te parties dhe te gjith jetes se vendit*, [Σχετικά με την περαιτέρω επαναστατικότητα του κόμματος και της συνολικής ζωής του τόπου]. Τίρανα, 1969.
38. Hoxha Enver, *Me Stalinin* [Με τον Στάλιν]. Τίρανα, 1982.
39. Hoxha Enver, *Mes njerezeve te thjeshte*, [Ανάμεσα στους απλούς ανθρώπους]. Τίρανα, 1984.
40. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 2. Τίρανα, 1968.
41. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 3. Τίρανα, 1969.
42. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 4. Τίρανα, 1970.
43. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 5. Τίρανα, 1970.
44. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 6. Τίρανα, 1971

45. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 22. Τίρανα, 1976.
46. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 23. Τίρανα, 1977.
47. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 26. Τίρανα, 1978.
48. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 28. Τίρανα, 1978.
49. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 35. Τίρανα, 1982.
50. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος 36. Τίρανα, 1982.
51. Hoxha Enver, *Vepra* [Άπαντα]. Τόμος, 57. Τίρανα, 1987.
52. Hoxha Enver, *Per Shkencen* [Για την επιστήμη]. Τόμος 1. Τίρανα, 1985.
53. Hoxha Enver, *Raporte e fjalime 1967-1968* [Ομιλίες και εκθέσεις]. Τίρανα, 1969.
54. Hoxha Enver, *Raporte e fjalime 1974-1975* [Ομιλίες και εκθέσεις]. Τίρανα, 1979.
55. Hoxha Enver, *Raporte e fjalime 1976-1977* [Ομιλίες και εκθέσεις]. Τίρανα, 1980.
56. Hoxha Enver, *Raporte e fjalime 1978-1979* [Ομιλίες και εκθέσεις]. Τίρανα, 1981.
57. Hoxha Enver, *Shenime per Lindjen e Mesme 1958-1983*, [Σημειώσεις για την Μέση Ανατολή]. Τίρανα, 1984.
58. Hoxha Enver, *Termeti tund mallet por jo shqiptarin*, [Ο σεισμός ταρακουνάει τα βουνά, όχι τους Αλβανούς]. Τίρανα, 1979.
59. Hoxha Enver, *Vitet e rinise: kujtimet e djalerise*, [Τα νεανικά χρόνια: αναμνήσεις από την νιότη]. Τίρανα, 1988.
60. Hoxha Enver, *Vitet e vegjelise: kujtime per Gjirokastrin*, [Τα παιδικά χρόνια: αναμνήσεις για το Αργυρόκαστρο]. Τίρανα, 1983.
61. Hulusi Hako, *Ateizmi shkencor*, [Επιστημονικός αθεϊσμός]. Τίρανα, 1983.
62. Hysi Fatmir: “Estetika tri pamje”, [Η αισθητική σε τρεις όψεις]. Τίρανα, 2005
63. Gradeci Sulo, *30 vjet prane shokut Enver-kujtime*, [30 χρόνια δίπλα στον σύντροφο Ενβέρ - αναμνήσεις]. Τίρανα, 1986.

64. Jacques Edwin, *Historia e popullit shqiptar nga lashtesia deri ne ditet e sotme- The Albanians an ethnic history from prehistoric times to the present*. Καρολίνα Η.Π.Α., 1995.
65. Kambo Enriketa, *Zhvillimi i revolucionit kulturor ne shqiperi 1944-19448*, [Η εξέλιξη της πολιτισμικής επανάστασης στην Αλβανία 1944-1948]. Τίρανα, 1982.
66. Librazhdi - Kadzadej Violeta “*E papërsëritshmjë Vaçë*”, [Η ανεπανόληπτη Βάτσε]. Τίρανα 2011
67. Musta Agim & Kokalari Mexhit, *Kush ishte Enver Hoxha*, [Ποιος ήταν ο Ενβέρ Χότζα]. Τίρανα, 1996.
68. Ndoja Leka, *Tjetërsimi i vepres intelektuale gjatë komunizmit ne Shqiperi 1944-1990*, [Η παραχάραξη της πνευματικής εργασίας κατά την διάρκεια του κομμουνισμού στην Αλβανία]. Τίρανα, 2013.
69. ORT-USAID, *Udhë e Shqiperis drejt Demokracise: Një vend magjepsës ne tranzicion*, [Ο δρόμος της Αλβανίας προς την δημοκρατία: Ένα μαγευτικό μέρος σε μετάβαση]. Τίρανα, 1999.
70. Pipa Arshi, *Stalinizmi Shqiptar: aspektet ideo-politike*, [Ο αλβανικός σταλινισμός: ιδεο-πολιτικές όψεις]. Τίρανα, 2007.
71. Pllumi At Zef, *Rrno vetem per me tregue 1944-1951 «Libri i kujtimeve»*, [Να ζεις μόνο για να εξομολογείσαι 1944-1951 «Το βιβλίο των αναμνήσεων»]. Τίρανα, 1995.
72. Pllumi At Zef, *Rrno vetem per me tregue 1950-1967 «Liriames dy burgimeve»*, [Να ζεις μόνο για να εξομολογείσαι 1950-1967 « Η ελευθερία ανάμεσα από δυο φυλακές»]. Τίρανα, 1997.
73. Pllumi At Zef, *Rrno vetem per me tregue 1967-1989 «Robnia e gjatë»*, [Να ζεις μόνο για να εξομολογείσαι 1967-1989 « Η μεγάλη ομηρία»]. Τίρανα, 2001.
74. Pollo Stefanaq & Omari Luan, *Historia e Shqiperise*. Τόμος IV, [Η ιστορία της Αλβανίας]. Τίρανα, 1983.

75. Razi Brahim, *Artet dhe zhvillimi i tyre ne RPSSH*, [Οι τέχνες και η πρόοδος τους στην Α.Σ.Δ. της Αλβανίας] Τίρανα, 2008
76. Tole Vaske: “100 këngë, himne dhe marshe patriotike shqiptare, [100 Αλβανικά τραγούδια και πατριωτικοί ύμνοι], ανέκδοτη εργασία.
77. Wiliams Fred George, *The Shkypetars*, Τίρανα, 2003.
78. Xhafa Muharrem, *Popullim posht fene*, [Ο λαός νικά την θρησκεία] Τίρανα, 1978.
79. Zavalari Tajar, *Histori e Shqipnis*, [Ιστορία της Αλβανίας]. Τίρανα, 1998.
80. Drejtoria e Pergjithshme e Akrivave, Fondi I ish-komitetit Qendror te PPSH-se-te cliat i perkasin qershorit te vivit 1973.
81. Kellici, K., *Gazeta Shekulli, Ja Kokat e prera ne art e culture pas Festivalitte 11-te*. Viti 2023

B) Ελληνόγλωσσα

1. Pavlowitch Stevan, *Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945*, μετάφραση: Λουκιανός Χασιώτης. Θεσσαλονίκη, 2005.
2. Pollo Stefanaq & Arben Puto, *Η ιστορία της Αλβανίας: Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, μετάφραση: Μπάμπης Άκτσογλου. Θεσσαλονίκη, 1980.
3. Sherman Arnold, *Αλβανία: ο Τσακισμένος αετός των βαλκανίων*, μετάφραση Αθηνά Μαλεβίτη. Αθήνα, 2000.
4. Vickers Miranda, *Οι Αλβανοί: Νεότερη και σύγχρονη ιστορία*, μετάφραση: Εύα Πέππα. Αθήνα, 1997.
5. Αντωνόπουλος Ηλίας, *Αλβανία και ελληνοαλβανικές σχέσεις 1912-1994*. Αθήνα, 1994.
6. Βερέμης Θ. Κουλουμπής Θ. Νικολακόπουλος Η., *Ο ελληνισμός της Αλβανίας*. Αθήνα, 1995.
7. Βίκερς Μιράντα- Πέτιφερ Τζέιμς, *Αλβανία :Από την αναρχία σε μια βαλκανική ταυτότητα*, μετάφραση: Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος. Αθήνα, 1998.

8. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Αθήνα, 2010.
9. Ντάγιος, Σταύρος Γ.: *Η διεθνής διάσταση της ρήξης Ε. Χοχχα – J.B. Τίτο και η λήξη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1945-1949)*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 2004.
10. Ντούλες Ευάγγελος , *Το γκρέμισμα της Τυραννίας-Η επίδραση του Ενβέρ Χότζα στην πολιτικό οικονομική εξέλιξη της Αλβανίας (1944-1989)*. Τόμος 1. Αθήνα, 1994.
11. Σωτηρίου Στέφανος, *Το αλβανικό εθνικό ζήτημα*, Αθήνα, 2000.
12. Χρηστίδης Γιώργος, *Τα κομμουνιστικά Βαλκάνια*. Θεσσαλονίκη, 2003.
13. Γενική Διεύθυνση Αρχείων, Μερίδα της Πρώην Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος Εργασίας Αλβανίας, Ιούνιος, 1973